

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ**

**ПРОБЛЕМИ
ПРАВознавства
ТА ПРАВОохоронної
діяльності**

Збірник наукових праць
№ 4 (58) 2016

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1998 р.

Кривий Ріг 2016

Рекомендовано до друку вченою радою ДЮІ МВС України,
протокол № 4 від 21.12.2016

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ № 4 (58) 2016

Виходить 4 рази на рік Заснова-
ний у березні 1998 р.

Збірник включено
до переліку фахових видань,
у яких можуть публікуватися ре-
зультати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата юридичних
наук (Бюлетень ВАК України. –
2010. – № 4).

Перереєстровано (Додаток 9 до
наказу Міністерства
освіти і науки України 09.03.2016
№ 241).

У збірнику розглядаються загаль-
нотеоретичні
та історичні аспекти держави і
права, висвітлюються актуальні
питання адміністративного, крими-
нального, трудового
та господарського права, проблеми
боротьби зі злочинністю

© Відповідальність за точність
поданих термінів, фактів, цитат,
цифр і прізвищ несуть автори
матеріалів

© Редакційна колегія не завжди
по-діляє думку авторів
© До друку приймаються статті,
відредаговані належним чином,
із дискетою 3,5 WinWord 98

© Розсилається до наукових
бібліотек України, вищих навча-
льних
закладів системи МВС

Засновник та видавець:
Донецький юридичний інститут
Свідоцтво про державну
реєстрацію
ДК № 3573 від 3 вересня 2009 р.

Адреса редакції та видавця:
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг,
вул. 7-й Зарічний мікрорайон, 24
Тел.: (056) 495 09 69

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – Бесчастний В.М., ректор Донецького юридичного ін-
ституту МВС України (далі – ДЮІ МВС України), доктор наук з державного
управління, професор, заслужений юрист України;

заступник головного редактора – Зозуля Є.В., професор кафедри загально-
правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

відповідальний секретар – Іванов І.В., начальник кафедри загально-правових
дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;

технічний секретар – Пилипенко Д.О., науковий співробітник відділу органі-
зації наукової роботи ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;

члени редколегії:

– Назимко Є.С. – проректор ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник;

– Мичко М.І. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судо-
вих експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

– Волобуєв А.Ф. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та
судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

– Одерій О.В. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та су-
дових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

– Стецюк Б.Р. – професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС
України, доктор юридичних наук, доцент;

– Алфьоров С.М. – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністра-
тивної діяльності ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор, за-
служений юрист України;

– Халимон С.І. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та су-
дових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

– Кононенко Т.В. – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ДЮІ МВС України, доктор філософських наук, доцент;

– Титаренко Д.М. – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ДЮІ МВС України, доктор історичних наук, доцент;

– Туренко О.С. – доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС
України, доктор філософських наук;

– Волобуєва О.О. – начальник кафедри кримінально-правових дисциплін та
судових експертиз ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;

– Михайлов Р.І. – начальник кафедри спеціальних дисциплін та адміністра-
тивної діяльності ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;

– Мердова О.М. – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністра-
тивної діяльності ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;

– Пашутін В. В. – доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС
України, кандидат юридичних наук, доцент;

– Князькова Л.М. – доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ
МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;

– Новікова О.О. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДЮІ
МВС України, кандидат філологічних наук;

– Рутвян О.І. – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу органі-
зації наукової роботи ДЮІ МВС України.

ЗМІСТ

Розділ I

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ У 2016 РОЦІ: ПОДІЇ ТА ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ

Науковий склад Донецького юридичного інституту	11
Загальна сума наукових балів кафедр та інших підрозділів інституту за 2016 рік	12
Середня кількість наукових балів на одного працівника кафедри (підрозділу) інституту за 2016 рік	12
Показники наукової діяльності працівників інституту за 2016 рік (сума балів)	13
Наукові заходи, проведені Донецьким юридичним інститутом у 2016 році	14
Наукові та навчальні видання 2016 року	15
Монографії	15
Посібники та підручники	18
Працівники інституту, які захистили дисертації в 2016 році	30
<i>Дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук</i>	30
<i>Дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук</i>	33
Науковці інституту	34
<i>Доктори наук</i>	34
<i>Кандидати юридичних наук</i>	36
<i>Кандидати біологічних наук</i>	41
<i>Кандидати історичних наук</i>	41
<i>Кандидати філологічних наук</i>	42
<i>Кандидати наук з державного управління</i>	42
<i>Кандидати педагогічних наук</i>	43
<i>Кандидати наук з фізичного виховання та спорту</i>	43
<i>Кандидати економічних наук</i>	43
<i>Кандидати психологічних наук</i>	43
НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА КАФЕДРАЛЬНИХ НАУКОВИХ ТЕМ ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ	44

Розділ II

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Зозуля Євген Вікторович

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МВС УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ).....46

Наумова Н. М.

ДО ПИТАННЯ ПРО СКЛАДОВІ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЯК БАГАТОАСПЕКТНОГО ЮРИДИЧНОГО ЯВИЩА.....55

Нестерович Володимир Федорович

ПЕРСПЕКТИВИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО УТВЕРДЖЕННЯ НАРОДНОГО ВЕТО В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ 63

Розділ III

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ ПРАВО

Клемпарський Микола Миколайович

Назимко Олена Вікторівна

ІНСТИТУТ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ ЗА ЗМІСТОМ ДІЮЧИХ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА.....71

Мелех Л. В.

Круць К. І.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ БОРЖНИКА ЯК СТАДІЇ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО ТА ЇХ ЕТАПИ 81

Коссаж Р.В.

СПІВВІДНОШЕННЯ ДОГОВОРУ ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ ТА ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ 87

Розділ IV

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Бабенко Олена Едуардівна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ У СФЕРІ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї 94

Розділ V

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Андріяшевська Марина Сергіївна

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ.....101

Ботнаренко Ірина Анатоліївна

ВИДИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї 106

<i>Вавриш Андрій Валентинович</i>	
СУБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА.....	114
<i>Джу́жа Анастасія Олександрівна</i>	
ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ	121
<i>Кондратов Дмитро Юрійович</i>	
<i>Дегтярьов Сергій Євгенович</i>	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ: СУЧАСНИЙ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД США	127
<i>Васильєв Андрій Анатолійович</i>	
<i>Пашнев Дмитро Валентинович</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	136
<i>Пекарський Сергій Петрович</i>	
НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ АБО ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ЯК ОБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ	144
<i>Халимон Сергій Іванович</i>	
<i>Коломієць Наталія Володимирівна</i>	
КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО- ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ТА ЗАМІНИ НЕВІДБУТОЇ ЧАСТИНИ ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ	151
<i>Черевко Кирило Олександрович</i>	
ЩОДО ПИТАННЯ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ	159
Розділ VI	
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
<i>Галстян Галуст Гагікович</i>	
ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ТА ЇЇ РОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	166
<i>Горбачев Василий Павлович</i>	
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА О РАСШИРЕНИИ ПОЛНОМОЧИЙ ПРОКУРАТУРЫ В ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ ПО ДЕЛАМ О ДОЛЖНОСТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ.....	173
<i>Запотоцький Андрій Петрович</i>	
СЛІДОВА КАРТИНА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА.....	183
<i>Обозна Оксана Олександрівна</i>	
ДО ПИТАННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІМУНІТЕТУ ЯК ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.....	189

Сухачов О. О.

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДОСЛІДЖЕНЬ КОНСПІРАЦІЇ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТА ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....198**

ВИМОГИ щодо оформлення наукових статей, які публікуються у збірнику наукових праць «ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ».....205

Розділ I НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ У 2016 РОЦІ: ПОДІЇ ТА ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ

Шановні колеги!

За дорученням вченої ради інституту та від себе особисто дозвольте привітати вас із початком *11-ї підсумкової наукової конференції* «Традиції та інновації відомчої науки», яка присвячена **55-річчю діяльності Донецького юридичного інституту МВС України**.

Основним досягненням колективу інституту є те, що протягом цього ювілейного року нам вдалося не лише зберегти, але й примножити наукові здобутки та традиції у діяльності нашого навчального закладу. Тож підведення підсумків наших наукових досягнень, це не лише систематизація досягнутого за рік, а й спроба критично осмислити організацію і результати наукових досліджень, пошуку шляхів їх оптимізації та більш адекватних форм науково-дослідної роботи загалом. Це так би мовити погляд на себе зі сторони. Аналізуючи зроблене за рік, ми намагаємося йти в ногу з часом, самовдосконалюючись і прагнучи самозростання.

З вашого дозволу, підведемо певні підсумки нашої з вами наукової діяльності у цьому році.

Для інституту пріоритетним є напрям забезпечення наступності поколінь у справі підготовки наукових кадрів. Реалізуючи цей напрям, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 04 липня 2016 року № 771 «Про ліцензування освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні» у Донецькому юридичному інституті здійснюється підготовка докторів філософії у галузі знань «Право». Ліцензійний обсяг у цьому році склав 15 осіб.

Це рішення центрального освітянського органу державної влади є свідченням визнання наукових шкіл інституту, результати наукових досліджень яких широко відомі науковій громадськості, активно впроваджуються у практичну діяльність правоохоронних органів та навчальний процес навчальних закладів системи вищої освіти України.

Необхідно відзначити, що на території Донецької області та Криворіжжя **Донецький юридичний інститут – єдиний вищий навчальний заклад, що здійснює підготовку докторів філософії у галузі знань «Право».**

Не зупиняючись на досягнутому 30 листопада 2016 року на черговому засіданні Вченої ради було прийнято рішення щодо відкриття докторантури у Донецькому юридичному інституті за трьома науковими спеціальностями: 12.00.09, 12.00.07 та 12.00.05.

Із відкриттям докторантури Донецький юридичний інститут самостійно здійснюватиме повний цикл підготовки науковців, від аспіранта (ад'юнкта) до доктора наук.

У травні поточного року, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.05.2016 № 515 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 12 травня 2016 року» у Донецькому юридичному інституті подовжено повноваження спеціалізованої вченої ради К 11.737.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» строком на два роки.

Вагомим внеском у розвиток інститутської науки у 2016 стало **утворення другої спеціалізованої вченої ради** (наказ МОН від 07.10.2016 № 1222) з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юри-

дичних наук за спеціальностями 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» та 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Термін повноважень спеціалізованої вченої ради К 11.737.02 – три роки.

Відкриття другої спеціалізованої вченої ради є важливим етапом розвитку науково-дослідної роботи навчального закладу, фактом визнання традицій науково-дослідної діяльності інституту на державному рівні.

Знаковою подією для нашого вишу є захисти дисертаційних досліджень працівниками навчального закладу (1 кандидатська та 3 докторські). Так, у серпні 2016 року відбувся захист кандидатської дисертації завідувача відділенням планування навчального процесу навчально-методичного відділу **Ампілогова Олександра Валерійовича** (спеціальність 12.00.01). 31 травня 2016 року відбувся захист докторської дисертації доцента кафедри загально-правових дисциплін **Туренка Олега Станіславовича** (спеціальність 09.00.03). 1 грудня 2016 року захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності підполковник поліції **Вітвіцький Сергій Сергійович** (спеціальність 12.00.07). 2 грудня 2016 року захистив докторську дисертацію проректор інституту капітан поліції Назимко Єгор Сергійович (спеціальність 12.00.08).

Поточний рік став знаменним й для розвитку видавничої справи Донецького юридичного інституту. Так цього року, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241, перереєстровано збірник наукових праць інституту *«Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності»*. Цього ж року збірник зареєстровано у все-світньовідомій бібліографічній базі даних Google Scholar (Google Академія). Додатково слід зазначити, що робота наших колег з відділу організації наукової роботи була позитивно оцінена комісією II туру конкурсу на краще наукове, навчальне та періодичне видання в навчальних закладах та наукових установах, що проходив 16 листопада у Харківському національному університеті внутрішніх справ, де збірник наукових праць ДЮІ посів почесне третє призове місце.

Ювілейний для Донецького юридичного інституту 2016 рік ознаменувався проведенням кафедрами та підрозділами вишу 15 наукових заходів. Серед яких, окремо слід виділити **міжнародну науково-практичну конференцію «Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки», яка відбулася 13 травня 2016 року у Донецькому юридичному інституті МВС України**. Цей науково-практичний захід викликав неабияку зацікавленість у представників вітчизняних та закордонних вишів. У конференції взяли участь як представники науково-педагогічного загалу, серед яких близько 40 докторів наук та понад 60 кандидатів наук, так й ад'юнкти, аспіранти, магістранти, студенти вищих навчальних закладів. Учасники конференції представляли свої вищі навчальні заклади таких країн як Чехія, Польща, Білорусь, Молдова, Таджикистан. Окремо слід зазначити, що факт проведення міжнародної науково-практичної конференції не залишився поза увагою представників вітчизняних державних органів, зокрема ВРУ, суддівського корпусу та Національної поліції, а також духовенства, які взяли участь у зазначеному заході. Загалом до оргкомітету конференції надійшло близько 200 тез доповідей.

Також **21 жовтня** цього року на базі *Приазовського державного технічного університету за ініціативи Донецького юридичного інституту спільно з Головним управлінням Національної поліції МВС України в Донецькій області* відбулася науково-практична конференція **«Національна поліція Донбасу: проблеми становлення та стратегія розвитку - 2016»**. Ключовим гаслом науково-практичного заходу стало донесення до громадськості інформації щодо основних проблем реформування поліції в Україні, визначивши регіональну специфіку впровадження реформи в Донецькій області; охарактеризування вимог суспільства до поліції як ключової ланки МВС; висвітлення основних проблем взаємодії суспільства та поліції.

Проведення науково-практичної конференції стало результатом попередньо укладеної угоди про співпрацю між Головним Управлінням Національної поліції Міністерства Внутрішніх Справ України в Донецькій області, Держаним вищим навчальним закладом «Приазовський державний технічний університет» та Донецьким юридичним інститутом МВС України. У результаті роботи конференції були визначені напрями додаткової партнерської співпраці у сфері підготовки висококласних, широко освічених фахівців, що своєю чергою надасть Донецькій області нові можливості для поступового розвитку та зробіть регіон привабливим для молоді.

Окремо слід зупинитись на проведенні **22 листопада 2016 року XI Міжнародної науково-практичної конференції «Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти»**, яка відбулася у конференц-залі Департаменту з персоналу ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг». Метою проведення конференції було обговорення актуальних питань вдосконалення Правил дорожнього руху; аспектів взаємодії працівників патрульної поліції з учасниками дорожнього руху, органами державної влади та місцевого самоврядування; заходів адміністративного реагування за фактами дорожньо-транспортних пригод, скоєнню яких сприяли незадовільні дорожні умови; медичного забезпечення автомобільного транспорту тощо. Проведенням цього заходу зацікавились як представники вітчизняних та іноземних вишів, так й представники Академії медичних наук України, Криворізького відділу поліції, Управління патрульної поліції в м. Кривому Розі Департаменту патрульної поліції, а також представники промислових підприємств Кривбасу. Наприкінці роботи конференції, її учасники дійшли висновку стосовно того, що проведення подібних наукових заходів беззаперечно сприятиме вдосконаленню транспортного законодавства України та поліпшенню суспільних відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

2016 рік став знаковим для відновленням та налагодженням сталого функціонування *Наукової ради Донецького юридичного інституту МВС України*, перше засідання якої відбулося 11 листопада 2015 року. Загалом, протягом поточного року відбулося п'ять засідань Наукової ради інституту. На засіданнях було розглянуто та рекомендовано для затвердження Вченою радою **5** тем дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів докторів наук; уточнено **2** теми дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидатів юридичних наук; проведена наукова експертиза та рекомендовано до друку **6** монографій підготовлених науковцями інституту. Крім того на засіданні Наукової ради обговорювались питання щодо забезпечення належної якості наукових публікацій для сучасного видання фахового збірника Донецького юридичного інституту МВС України «*Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*». Науковою радою також обговорено напрямки роботи щодо формування резерву з числа студентів та практичних працівників для забезпечення комплектування аспірантури інституту, методики підготовки наукових публікацій у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science.

Підсумовуючи результати наукової діяльності кафедр та підрозділів вишу доцільно звернути увагу й на функціонування *Наукового товариства студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів і молодих вчених Донецького юридичного інституту МВС України* у 2016 році. Саме цього року у березні місяці Наукове товариство розпочало свою діяльність на теренах Криворіжжя. За цей нетривалий час роботи представники товариства взяли участь у низці всеукраїнських науково-практичних заходах, що безумовно позитивним чином впливає на налагодження міжвузівських зв'язків Донецького юридичного інституту МВС України та одночасно свідчить про суттєвий науковий потенціал вишу та непереможне бажання молодих науковців до розвитку та самовдосконалення.

Також цього року в інституті двічі проводився загальноінститутський *конкурс наукових робіт серед курсантів, слухачів та студентів* за такими номінаціями, як кримінально-правова, адміністративно-правова, цивільно-правова, державно-правова та суспільні науки. Молоді науковці продемонстрували високий рівень підготовки особистих наукових

робіт та кращі з них були нагороджені відповідними дипломами. Цікавість, яку інститутська молодь виявляє до заняття наукою є, безумовно, позитивним аспектом у діяльності інституту та одним з ключових завдань науково-викладацького складу вишу на 2017 рік є збереження позитивної динаміки у напрямі збільшення кількості молодих науковців вишу та отриманих ними наукових здобутків.

Однією з кульмінаційних подій у науковому житті Донецького юридичного інституту МВС країни стало проведення загальноінститутського конкурсу на краще наукове та навчальне видання, який відбувся з 7 по 17 жовтня 2016 року. Усього на конкурс кафедр та підрозділами інституту було надано 11 видань у 5 номінаціях. Серед наданих на конкурс видань комісією було відібрано 5 кращих – переможців I туру конкурсу, які, у свою чергу, було підготовлено та направлено до Харківського національного університету внутрішніх справ для участі у II турі конкурсу, який відбувся 16 листопада на базі цього університету. В результаті з 5 видань, заявлених ДЮІ на II тур конкурсу, за результатами проведення конкурсу 3 видання вибороли гідну і почесну перемогу – **3 третіх призових місця**. Цими виданнями є: навчальний посібник «Адміністративна відповідальність в Україні»; монографія «Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України: генеза, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна пеналогія»; збірник наукових праць «Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності».

Таким чином, підводячи підсумок науково-практичної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України у 2016 році слід зазначити, що поточний, ювілейний рік проходив під гаслом збереження наукового потенціалу, невпинного розвитку науково-викладацької діяльності нашого інституту як провідного вишу системи МВС України. Враховуючи показники науково-практичної діяльності працівників кафедр та підрозділів інституту та вишу в цілому, варто вказати, що ювілейний 2016 рік став вдалою віхою у розвитку Донецького юридичного інституту як флагмана з надання якісної юридичної освіти та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України.

Багато зроблено і багато чого вдалося досягти. Проте ще більше роботи у нас попереду. Бажаю всім учасникам 11-ї підсумкової наукової конференції і всьому колективу інституту творчої наснаги та інноваційних ідей, що сприятимуть втіленню широких наукових перспектив Донецького юридичного інституту та розвитку науки загалом.

*Ректор Донецького юридичного інституту МВС України,
доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений юрист України
В.М. Бесчастний*

НАУКОВИЙ СКЛАД ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ

Галузі науки	Усього науковців	Доктори наук	Кандидати наук	З них	
				Професори	Доценти та старші наукові співробітники
НА ПОСТІЙНІЙ ОСНОВІ:					
Юридичні науки	51	10	41	3	18
Історичні науки	3	1	2		1
Економічні науки	1	1			1
Філологічні науки	5		5		3
Технічні науки	1		1		1
Філософські науки	2	1	1		1
Психологічні науки	1		1		
З державного управління	3	2	1	2	
Педагогічні науки	3		3		1
Медичні науки					
Біологічні науки	1		1		1
З фізичного виховання та спорту	1		1		1
УСЬОГО НА ПОСТІЙНІЙ ОСНОВІ	72	15	57	5	28
ЗА СУМІСНИЦТВОМ:					
Юридичні науки	2	1	1		
Психологічні науки					
Державне управління					
Усього за сумісництвом					
РАЗОМ	2	1	1	1	

ЗАГАЛЬНА СУМА НАУКОВИХ БАЛІВ КАФЕДР ТА ІНШИХ ПІДРОЗДІЛІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2016 РІК

1	Кафедра спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності	6894
2	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз	6288
3	Кафедра цивільного та господарського права	4555
4	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін	3380
5	Відділ організації наукової роботи	3107
6	Кафедра загально-правових дисциплін	2711
7	Науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності	2541
Всього		29709

СЕРЕДНЯ КІЛЬКІСТЬ НАУКОВИХ БАЛІВ НА ОДНОГО ПРАЦІВНИКА КАФЕДРИ (ПІДРОЗДІЛУ) ІНСТИТУТУ ЗА 2016 РІК

КАФЕДРИ (ПІДРОЗДІЛИ):		
1	Відділ організації наукової роботи	621
2	Кафедра спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності	575
3	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз	524
4	Науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності	363
5	Кафедра загально-правових дисциплін	339
6	Кафедра цивільного та господарського права	304
7	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін	260
Загальний середній бал кафедр		433

**ПОКАЗНИКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2016 РІК
(СУМА БАЛІВ)**

1	Петков С.В.	3626	29	Мамонова О.І.	345
2	Назимко Є. С.	2552	30	Одерій О. В.	328
3	Політова А. С.	1370	31	Кононенко Т. В.	320
4	Піддубна Д. С.	1215	32	Кубарєв І. В.	310
5	Волобуєв А. Ф.	1185	33	Баланаєва О. В.	306
6	Пекарський С. П.	1138	34	Мухіна Г. В.	305
7	Туренко О. С.	1075	35	Громенко Ю. О.	295
8	Лоскутов Т. О.	1030	36	Червінчук А. В.	281
9	Вітвіцький С. С.	1000	37	Делія Ю. В.	278
10	Титаренко Д. М.	785	38	Сабельникова Т. М.	270
11	Мердова О. М.	720	39	Данилевський А. О.	263
12	Шульга А. О.	580	40	Лоскутова М. С.	245
13	Назимко О. В.	533	41	Данилевська Ю. О.	240
14	Клемпарський М. М.	527	42	Хайлова Т. В.	240
15	Алахвердян А. В.	520	43	Пилипенко Є. О.	206
16	Кадала В. В.	470	44	Пилипенко Д. О.	200
17	Зозуля Є. В.	460	45	Князькова Л. М.	193
18	Новікова О. О.	456	46	Давидова Д. В.	190
19	Бесчастний В. М.	456	47	Халимон С. І.	155
20	Філіпенко А. С.	455	48	Гончаров А. В.	155
21	Бескровний О. І.	440	49	Павліченко Є. В.	150
22	Філіпенко Т. В.	440	50	Макаренко О. Ю.	145
23	Буга В. В.	420	51	Макаренко Н. А.	130
24	Буга Г. С.	400	52	Пашутін В. В.	130
25	Лопатинська І. С.	389	53	Пономаренко К. В.	135
26	Комісаров М. Л.	371	54	Сусликов В. Є.	130
27	Комісарова Н. О.	371	55	Мердов С. П.	110
28	Лосич С. В.	355	56	Суюсанов Л. І.	105

57	Тулінов В. С.	100
58	Сасік А. С.	83
59	Волобуєва О. О.	80
60	Іванов І. В.	80
61	Єпринцев П. С.	80
62	Миронов Ю. О.	70
63	Михайлов Р. І.	43
64	Івлєв О. М.	30
65	Алфьоров С. М.	25
66	Родіна В. В.	25
67	Когут О. О.	25
68	Голик В. А.	25

* - на звання «Кращий науковець року» не може претендувати особа, яка не має одноосібного монографічного дослідження (згідно із Положенням про конкурс на звання «Кращий науковець року» серед наукових і науково-педагогічних працівників Донецького юридичного інституту, затвердженим вченою радою інституту 26.10.2011)

НАУКОВІ ЗАХОДИ, ПРОВЕДЕНІ ДОНЕЦЬКИМ ЮРИДИЧНИМ ІНСТИТУТОМ У 2016 РОЦІ

№	ТЕМА НАУКОВОГО ЗАХОДУ	ДАТА ПРОВЕДЕННЯ
1.	Колоквіум «Українська перспектива: соціокультурний вимір»	26.02.2016
2.	Всеукраїнська науково-практична конференція: «Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку»	25.03. 2016
3.	Міжнародна науково-практична конференція: «Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки»	13.05.2016
4.	Міжнародна науково-практична конференція: «Перші Миколаївські юридичні дискусії»	18.05.2016
5.	Круглий стіл: «Актуальні проблеми вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері безпеки дорожнього руху»	20.05.2016
6.	II Всеукраїнська науково-практична конференція: «Актуальні проблеми кримінального права та процесу»	10.06.2016
7.	Всеукраїнська науково-практична конференція: «Актуальні питання цивільного та господарського права»	07.10.2016

8.	II Всеукраїнська науково-практична конференція: «Актуальні питання досудового розслідування»	21.10.2016
9.	Всеукраїнська наукова конференція: «Людина-суспільство-держава. Права та обов'язки: історія питання та сучасний стан»	28.10.2016
10.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку – 2016»	21.11.2016
11.	Науково-практичний форум: «Безпека на дорозі»	14.11.2016
12.	XI Міжнародна науково-практична конференція: «Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти»	22.11.2016
13.	Освітньо-науковий форум, присвячений ювілею діяльності Донецького юридичного інституту.	14.11.2016
14.	II Всеукраїнська науково-практична конференція: «Актуальні питання адміністративного права та процесу»	16.12.2016

НАУКОВІ ТА НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ 2016 РОКУ

Монографії

Гарантії права на звернення громадян до органів внутрішніх справ України [Монографія] за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Петкова С. В / С. В. Петков, Ю. В. Делія, О. О. Мірошниченко, – Київ : Центр учбової літератури, 2016. –190 с.

Монографію присвячено розгляду адміністративно-правових гарантій права громадян на звернення до органів внутрішніх справ України. Досліджено теоретичні й практичні проблеми права звернення громадян до правоохоронних органів. У роботі пропонується авторське визначення поняття звернень громадян до органів внутрішніх справ, запропоновано класифікацію видів звернень; аналізуються права та обов'язки звернень громадян та форми реалізації звернень громадян; розглядаються проблеми законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері звернень громадян до правоохоронних органів України, зокрема, становлення законодавства Украї-

ни про звернення громадян, методичні питання зазначеного регулювання, загальний порядок реалізації громадянами їх права на звернення і порядок роботи зі зверненнями громадян в органах внутрішніх справ, встановлені чинним законодавством про звернення громадян, розглядаються питання контролю за зверненнями в органи внутрішніх справ України.

Проаналізовано практику захисту права громадян до органів внутрішніх справ України й на цій основі розроблено конкретні пропозиції та рекомендації щодо його вдосконалення.

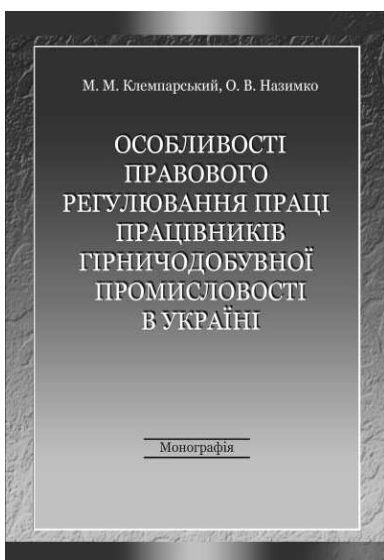

Лоскутов Т. О. Предмет регулювання кримінального процесуального права : монографія / Т. О. Лоскутов. – Київ : Юридичний світ, 2016. – 416 с.

Вперше в Україні комплексно розглянуто предмет регулювання кримінального процесуального права. Прослідковано генезу теоретичних уявлень щодо предмету правового регулювання в кримінальному процесі. Сформульовано поняття предмету регулювання кримінального процесуального права, з'ясовано його функціональне призначення, зміст, обсяг та межі. Досліджено предмет кримінального процесуального регулювання у співвідношенні з такими категоріями правового регулювання, як об'єкт, засоби, методи, типи, механізм та режим. Розглянуто структуру предмету регулювання кримінального процесуального права, визначено перспективи його розвитку.

Для викладачів та студентів юридичних навчальних закладів та факультетів, наукових співробітників, працівників правоохоронних та судових органів, а також тих, хто цікавиться проблемами кримінального процесуального права.

Для викладачів та студентів юридичних навчальних закладів та факультетів, наукових співробітників, працівників правоохоронних та судових органів, а також тих, хто цікавиться проблемами кримінального процесуального права.

Клемпарський М. М. Особливості правового регулювання праці працівників гірничодобувної промисловості в Україні : монографія / М. М. Клемпарський, О. В. Назимко. – Київ : ВД «Дакор», 2016. – 238 с.

У книзі досліджено сутність правової категорії «працівники гірничодобувної промисловості». Розглядаються єдність і диференціація в правовому регулюванні праці працівників гірничодобувної промисловості. Аналізується генезис нормативно-правового забезпечення праці працівників гірничодобувної промисловості, його сучасний стан, існуючі недоліки та шляхи їх вирішення з урахуванням можливостей використання зарубіжного досвіду. Особлива увага приділена особливостям правового регулювання індивідуальних та колективних трудових відносин у гірничодобувній промисловості України. Надаються пропозиції та рекомендації з удосконалення правового регулювання праці працівників гірничодобувної промисловості України.

Книга розрахована на науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних вищих навчальних закладів, практичних працівників, суддів, адвокатів, спеціалістів з кадрових питань, а також усіх, хто цікавиться проблемами трудового права.

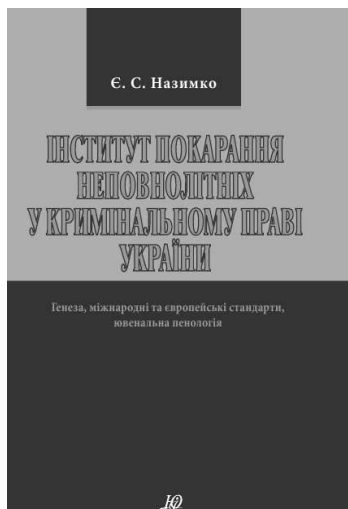
Піддубна Д. С. Правове забезпечення захисту органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні : монографія / Дар'я Сергіївна Піддубна. — Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2015. — 373 с.

Монографія висвітлює питання правового забезпечення захисту органічної продукції від ГМО в Україні, що досягається завдяки історичному розгляду правових аспектів захисту органічної продукції від ГМО, законодавчих вимог щодо її споживання та обігу, правового регулювання ГМО в аграрному секторі країн ЄС, імплементації відповідних вимог міжнародного законодавства, комплексу заходів аграрного, екологічного права, зокрема їх принципів засад, а також

контролю щодо ГМО в аграрному секторі економіки. Обґрунтовується нагальність захисту органічної продукції в процесі розвитку продуктів біотехнологій і висвітлюється позиція, що органічне господарювання — новий напрям діяльності людини, метою якого є захист природи загалом та її складових.

Розрахована на правників — науковців і практиків, розробників нормотворчих напрямів і правозастосовних заходів, а також усіх, хто цікавиться питаннями аграрного, земельного та екологічного законодавства і права, екологічною безпекою, органічним господарюванням та біотехнологіями.

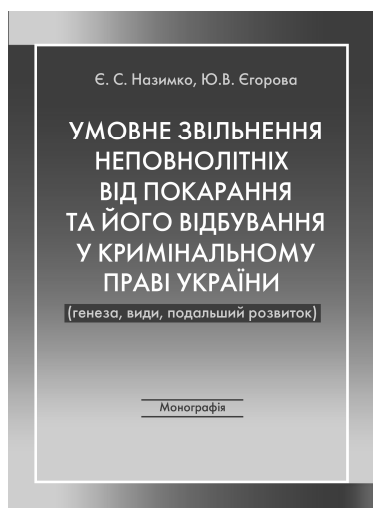

Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Гене́за, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна пенологія: монографія / Є. С. Назимко; вступ. Слово д.ю.н., проф. О. М. Литвинова. – Київ : «Юрінком Інтер», 2016. – 384 с.

У книзі розглядається історія розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Дається загальна характеристика стану дослідження проблем покарання неповнолітніх у сучасній кримінально-правовій науці. Досліджено змістовні складові міжнародних та європейських стандартів застосування покарання до неповнолітніх, а також проаналізовано зазначені стандарти в якості окремих груп. Розкрито проблему ювенального підходу та його значущості в осягненні проблем покарання неповнолітніх у кримінальному праві

України.

Крига розрахована на працівників правоохоронних органів і суду, адвокатів правозахисників, науковців, студентів, курсантів і викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також усіх, хто цікавиться проблемами кримінології та кримінального права.

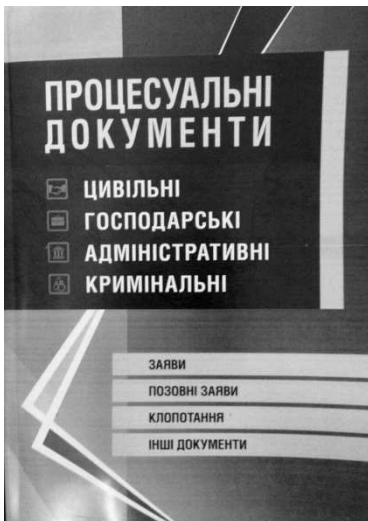

Назимко Є. С. Умовне звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України (гене́за, види, подальший розвиток): монографія / Є. С. Назимко, Ю. В. Єгорова. – Київ : Вид-во «Дакор», 2016. – 200 с.

У книзі здійснено ретроспективний аналіз розвитку кримінально-правової думки та законодавства щодо умовних видів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. Розглянуто соціальну обумовленість існування та подальшого збереження норм законодавства про кримінальну відповідальність, які регламентують застосування умовних видів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. Надано загальну характеристику умовних видів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. Досліджено міжнародний та зарубіжний досвід правової регламентації умовних видів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

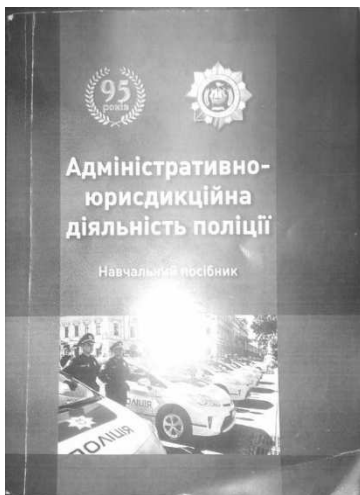
Книга розрахована на працівників суду, адвокатів, правозахисників, науковців, студентів, курсантів і викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також усіх, хто цікавиться проблемами ювенального кримінального права.

Посібники та підручники

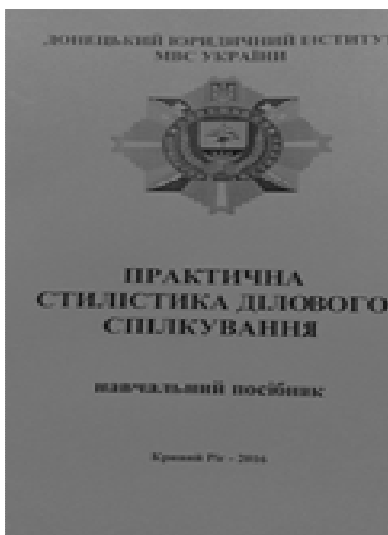
Процесуальні документи: цивільні, господарські, адміністративні, кримінальні. Заяви, позовні заяви, клопотання, інші документи : укладачі: Бесчастний В. М, Грудницька С. М., Делія Ю. В., Журавльов Д. В., Князькова Л. М., Михайлов Р. І., Одерій О. В., Соболев Є. Ю., Стратонов В. М. – Київ : Центр учбової літератури, 2016. – 232 с.

Мета цього збірника – зорієнтувати звичайного громадянина у складнощах цивільно-процесуальних, господарських, адміністративних та кримінальних відносин, надання йому можливості самостійно оцінити свої сили при захисті своїх прав, можливості здійснення самостійного і вільного вибору при здійсненні провадження, запобігання помилкам при складанні процесуальних документів у разі, коли немає можливості скористатись юридичною допомогою. У посібнику також запропоновані приклади документів процесуального характеру сучасного судочинства України.

Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : навчальний посібник. – Київ: «Центр учбової літератури». – 2016. – 336 с.

У навчальному посібнику розглядається поняття адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції, аналізується склад адміністративного проступку, дається характеристика адміністративних проступків, підвідомчих поліції, порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення, а також поняття доказів та доказування в адміністративно-юрисдикційній діяльності поліції. Конспективне змістовне тлумачення зазначених питань здійснюється з урахуванням положень Конституції та чинного адміністративного законодавства України. Розрахований для курсантів, слухачів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, поліцейських тощо. Зміни в законодавстві враховано станом на 1 січня 2016 р.

Новікова О. О. Практична стилістика ділового спілкування : навчально-методичний посібник / О. О. Новікова. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. – 112 с.

Навчально-методичний посібник допоможе студентам у вивченні курсу практичної стилістики ділового спілкування. У ньому розкрито зміст основних філософсько-лінгвістичних категорій, лінгвістичних понять, що характеризують специфіку вивчення дисципліни, її функціонування в межах комунікативної граматики. Розглянуто особливості культури ділового мовлення, мовні норми в професійному мовленні, фахову термінологію, мовний етикет у діловому спілкуванні. Подано також інформацію про наукову комунікацію як складник фахової діяльності, наведено яскраві приклади мовних явищ.

Адресований студентам вищих навчальних закладів, фахівцям юридичної галузі, усім, хто прагне підвищити рівень своєї мовленнєвої культури.

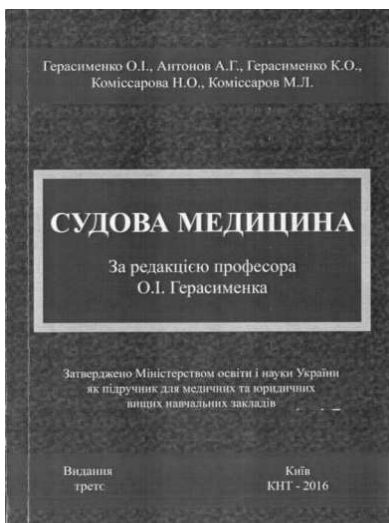
Баланаєва О. В. Німецька мова (Практикум з читання та граматики для студентів заочної форми навчання) / О. В. Баланаєва. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. – 62 с.

Практикум з читання та граматики є призначеним для студентів заочної форми навчання. Практикум складений з урахуванням навчальної програми з курсу «Німецька мова» з профільною орієнтацією «Правознавство». Практикум складається з розділів, кожен з яких включає тематичний словник, навчальний текст, комплекс завдань на закріплення лексики, граматичний довідник і граматичні вправи, тести.

Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : [навчальний посібник] / Авт. кол. – Київ : Видавництво «Центр учбової літератури», 2016. – 196 с.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ», яка викладається у вищих навчальних закладах системи Міністерства внутрішніх справ України з урахуванням специфіки практичної діяльності органів Національної поліції в сучасних умовах. Розрахований на слухачів та курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України, а також викладачів та практичних працівників поліції.

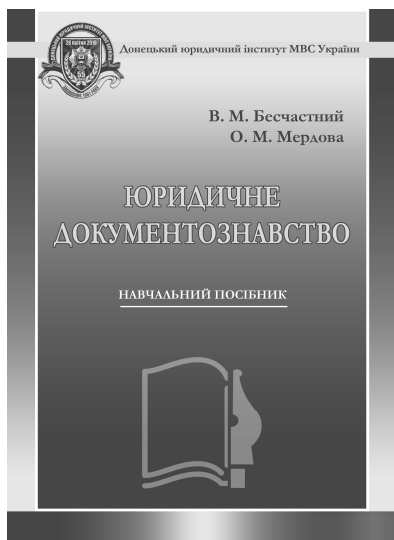

Герасименко О. І., Антонов А. Г., Герасименко К. О., Комісарова Н. О., Комісаров М. Л. Судова медицина : підручник для ВНЗ / за заг. ред. Герасименка О. І.: Вид. третє, переробл. доповн. – Київ : КНТ, 2016. – 630 с.

В підручнику на сучасному науковому та педагогічному рівні викладено повний курс судової медицини. Надана актуальна інформація щодо правових та організаційних основ судово-медичної служби та загальні дані про діяльність судових експертів, інформація, яка дозволить визначити ознаки впливу на організм або труп певних чинників, вирішити питання про механізм утворення, життєвість і давність ушкодження, причину смерті, тяжкість тілесного ушкодження тощо. Розглянуто питання дослідження та експертизи речових доказів зі слідами біологічного походження та типові помилки судово-медичних експертів. Значна увага приділяється

судово-медичній експертизі живих осіб та експертизі трупів. Питання законодавчого регулювання судово-медичної експертної діяльності надані на сучасному рівні станом на

серпень 2015 року. Підручник є зручним для використання студентами юридичного напрямку, оскільки розставлені акценти щодо використання судово-медичних даних працівниками органів внутрішніх справ, слідчими, суддями, працівниками прокуратури та адвокатури. Одночасно, навчальний матеріал надано в повному обсязі відповідно до навчальних програм, за якими навчаються студенти медичних вищих навчальних закладів. Видання розраховане на студентів вищих медичних та юридичних навчальних закладів, судово-медичних експертів, лікарів-експертів та юристів.

Бесчастний В. М. Юридичне документознавство : [навчальний посібник] / В. М. Бесчастний, О. М. Мердова; за заг. ред. В. М. Бесчастного. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. – 238 с.

Навчальний посібник укладено з урахуванням програми навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» відповідно до вимог, що висуваються до такого роду матеріалів. У посібнику містяться такі розділи:

- теоретична інформація;
- практичні задачі;
- тестові завдання;
- питання для самоконтролю.

Навчальний посібник підготовлено на підставі чинного законодавства України станом на 1 березня 2016 року і практики його застосування. Адресовано курсантам, студентам, слухачам усіх форм навчання вищих навчальних закладів системи МВС, фахівцям юридичної галузі, усім, хто прагне підвищити рівень своєї юридичної та мовленнєвої культури.

Пекарський С. П. Організаційно-правові засади запобігання корупції: [навчальний посібник] / С. П. Пекарський, І. Ф. Хараберюш. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. – 120 с.

Навчальний посібник розроблено з метою вивчення основних положень антикорупційного законодавства, розуміння об'єктів і суб'єктів корупційних, або пов'язаних з корупцією правопорушень, визначення спеціальних обмежень для осіб, уповноважених на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування. Так визначені: історичні передумови виникнення корупції; ознаки корупційних дій; корупційні ризики тощо. Крім загальнотеоретичних положень, приділено увагу практичним напрямам діяльності щодо запобігання корупції. Так указані види юридичної відповідальності за вчинення корупційних, або пов'язаних з корупцією правопорушень та визначені напрями запобігання корупції.

Посібник складається з чотирьох розділів. Кожен розділ містить питання для самоконтролю знань. Також у посібнику є перелік тестових завдань, практичні задачі, глосарій тощо.

Петков С. В. Запобігання корупції: законодавство / С. В. Петков, О. Г. Бондарчук, Є. Ю. Соболев. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 392 с.

Посібник розрахований на осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та прирівняних до них осіб, які є суб'єктами, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», на уповноважених осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційних програм, а також на суддів, прокурорів, слідчих, детективів та адвокатів.

Зразки процесуальних документів у адміністративному судочинстві / [С. В. Петков, Н. О. Армаш, Д. В. Журавльов, Є. Ю. Соболев] – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 78 с.

Для реалізації права на подання адміністративного позову необхідний ряд передумов. Під передумовами права на подання позову розуміються такі факти процесуального характеру, з наявністю або відсутністю яких процесуальний закон пов'язує виникнення права на звернення до адміністративного суду.

Відтак процедура захисту порушених прав і свобод осіб в адміністративному судочинстві носить складний характер, а тому запропонований до уваги читачів посібник має налаштувати широкий загал та допомогти здійснити необхідні заходи на захист порушених прав.

У посібнику також запропоновані приклади документів процесуального характеру, які притаманні адміністративному судочинству.

Зразки процесуальних документів у кримінальному судочинстві / [С. С. Чернявський, С. В. Петков, Л. Д. Удалова] – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 92 с.

За новим КПК суттєво змінилась сама філософія кримінального провадження, тому завданням цього посібника є звичайна констатація необхідних дій сторони захисту у кримінальному провадженні та процесуальних документів, що властиві захисту у певних стадіях кримінального провадження. Зазначені межі та зміст посібника ґрунтуються на тому невеликому досвіді практичного застосування нової редакції КПК України, що існує у правовій практиці з моменту прийняття нового КПК та наявного застосування його приписів. Зміст збірника подано з урахуванням останніх змін до чинного законодавства України. Також читачам пропонуються матеріали довідкового та методичного характеру.

Чижмарь К. І. Корупційні ризики в нотаріальній діяльності: [практичний посібник] / [упорядники: К. І. Чижмарь, Д. В. Журавльов, С. В. Петков]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 324 с.

Посібник розрахований на нотаріусів, помічників нотаріусів, осіб, які мають намір скласти кваліфікаційний іспит для отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, працівників Міністерства юстиції України та його територіальних органів, а також на студентів вищих учбових закладів, які готують фахівців в галузі права.

Петков С. В. Настільна книга адвоката. Участь захисника, адвоката в кримінальному провадженні. Коментар, законодавство, судова практика / [упорядники: С. В. Петков, Д. В. Журавльов, А. В. Григоренко та ін.]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 408 с.

Посібник розрахований на адвокатів, помічників адвокатів та студентів вищих учбових закладів, які готують спеціалістів в галузі права

Настільна книга слідчого (детектива). Коментар, зразки та бланки процесуальних документів : [практичний посібник] / [упорядники: О. М. Бандурка М. В. Лошицький, С. В. Петков, А. М. Подоляка] – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 280 с.

Посібник розрахований на слідчих, детективів, співробітників оперативних підрозділів, суддів, прокурорів та адвокатів для використання в практичній роботі, а також як навчальний посібник для студентів навчальних учбових закладів, які готують фахівців в галузі права.

Журавльов Д. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» / Д. В. Журавльов, С. В. Петков, Ю. В. Скакун – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 342 с.

В порівнянні з попередньою редакцією Практичного коментаря до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» оновлена редакція містить зміни та доповнення, які відбулися з липня 2014 року по даний час.

Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні [текст] / С. В. Петков, Я. О. Васильчук, Л. А. Гарбовський, А. В. Григоренко [та ін.]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 732 с.

Науково-практичний коментар розрахований на суддів, прокурорів, слідчих, співробітників оперативних підрозділів та адвокатів для використання в практичній роботі, а також як навчальний посібник для студентів навчальних учбових закладів, які готують фахівців в галузі права

Нормативний помічник нотаріуса з питань державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : [практичний посібник] / [упорядники: К. І. Чижмарь, Д. В. Журавльов, С. В. Петков]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 520 с.

Посібник розрахований на працівників Міністерства юстиції України, нотаріусів, адвокатів, суб'єктів підприємницької діяльності та студентів вищих учбових закладів, які готують фахівців в галузі права

Нормативний помічник податківця : [практичний посібник] / [упорядники: К. І. Чижмарь, Д. В. Журавльов, С. В. Петков]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 296 с.

Посібник розрахований на працівників Державної фіскальної служби України, Державної казначейської служби України та суб'єктів підприємницької діяльності.

Нотаріальне діловодство. Правила ведення : [практичний сібник] / [упорядники: К. І. Чижмарь, Д. В. Журавльов, С. В. Петков]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 142 с.
Посібник розрахований на нотаріусів, осіб, які мають намір скласти кваліфікаційний іспит для отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, працівників Міністерства юстиції України та його територіальних органів.

Петков С. В. Проступки та відповідальність за їх вчинення: актуальні питання та інноваційні ідеї / С. В. Петков. – Київ : КНТ, 2016. – 88 с.

Чижмарь К. І. Реформа Державної виконавчої служби України. Правові підстави та практичні висновки, введення інституту приватних виконавців : [практичний посібник] / К. І. Чижмарь, Д. В. Журавльов, С. В. Петков. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 160 с.

Прийняттям Закону України «Про виконавче провадження» та Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» старувала реформа Державної виконавчої служби України, що співпадає з початком судової реформи в Україні. Всі ці реформаторські закони ініційовані Президентом України Петром Порошенком. Не можна не визнати — реформа процедури примусового виконання судових рішень (рішень інших органів) не просто назріла, вона перезріла. Ні для кого не є секретом, що наяв-

не виконання рішень є Ахіллесовою п'ятою вітчизняного правосуддя, яке зводить нанівець усі зусилля українських судів (які й самі є великою проблемою). За даними Мінюсту тільки 4% проваджень Державна виконавча служба завершає стягненням. Метою цього посібника є ознайомлення читачів з новітніми нормативними актами та практичними висновками, що очікує систему виконання рішень у найближчій перспективі. Прийняття вказаних законів делегує відповідні зміни до процесуальних кодексів та іншого законодавства, про що можна буде дізнатися з нових видань коментарів до них, що пропонує наше видавництво. Так само будуть докладно прокоментовані й ці два закони.

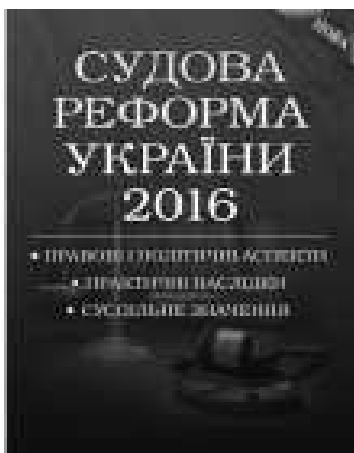

Страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса / [упорядники: К. І. Чижмарь, Д. В. Журавльов, С. В. Петков]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 152 с.

Постановою Кабінету Міністрів України № 624 від 19 серпня 2015 року затверджено Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, які визначають механізм проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів під час вчинення ними нотаріальних дій та здійснення функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Для здійснення певного виду обов'язкового страхування страховик повинен отримати відповідну ліцензію у встановленому законодавством порядку.

К. І. Чижмарь. Судова реформа України 2016. Правові і політичні аспекти, практичні наслідки, суспільне значення : [практичний посібник] / К. І. Чижмарь, Д. В. Журавльов, С. В. Петков. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 160 с.

Запропонований посібник надає змогу читачам ознайомитися з революційними законами, що покликані змінити вітчизняне правосуддя, та ознайомитися з першими кроками у бік реформи судів.

Узагальнення судової практики, постанови пленуму та правові висновки у справах кримінальної юрисдикції. (2014–2016рр.) : [практичний посібник] / [упорядники: С. С. Чернявський, С. В. Петков, Л. Д. Удалова та ін.]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 240 с.

Згідно статті 32 Закону України № 2453-VI від 07 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів» Вищий спеціалізований суд з огляду цивільних і кримінальних справ, наряду з іншими повноваженнями, аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції України та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики, дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової спеціалізації.

Згідно статті 32 Закону України № 2453-VI від 07 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів» Вищий спеціалізований суд з огляду цивільних і кримінальних справ, наряду з іншими повноваженнями, аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції України та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики, дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової спеціалізації.

Узагальнення судової практики, постанови пленуму та правові висновки у справах цивільної юрисдикції. (2014–2016рр.) : [практичний посібник] / [упорядники: С. О. Коросед, С. В. Петков, Д. В. Журавльов]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 272 с.

З метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ відповідної судової спеціалізації Пленум Вищого спеціалізованого суду з огляду цивільних і кримінальних справ, відповідно до статті 36 Закону № 2453-VI, узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані.

Кодекс адміністративного судочинства України : Науково-практичний коментар [Н. О. Армаш, О. І. Безпалова, Н. С. Васильєва та ін.]; за загальною редакцією С. В. Петкова. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. - 348с

У цьому науково-практичному коментарі подано поста-тейний аналіз чинної редакції Кодексу адміністративного судочинства України з урахуванням змін і доповнень, вне-сених до нього станом на вересень 2016 року.

Детально розглянуто усі 8 розділів коментованого Коде-ксу, особливу увагу приділено аналізу положень, присвяче-них новелам апеляційного і касаційного провадження в ад-міністративних справах та підставам і порядку перегляду судових рішень Верховним Судом України, виходячи з но-вої системи судоустрою України. Додаються тексти і витяги з текстів нормативно-правових актів з питань організації ад-міністративного судочинства, широко аналізується судова

практика щодо застосування окремих положень КАСУ. Мета коментаря – дати чітке сис-темне уявлення про адміністративний юрисдикційний процес як врегульовану нормами адміністративного процесуального права діяльність суду, що здійснюється в установлено-му законом порядку та визначається системою взаємопов'язаних адміністративних проце-суальних прав, обов'язків і адміністративних процесуальних дій суду, органу державного виконання та учасників процесу з їх реалізації. Видання розраховано на суддів та праців-ників суду, адвокатів та інших практикуючих юристів, студентів, аспірантів і викладачів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться питаннями організації і провадження суда-ми справ в порядку адміністративного судочинства

Закон України «Про Національну поліцію» : [науково-практичний коментар] / [упорядники: Петков С. В., Григоренко А. В., Григоренко Л. С. та ін.]. – Київ : «Центр учбової літе-ратури», 2016. – 480 с.

Коментар розрахований на поліцейських, осіб, які бажають взя-ти участь в конкурсі на посаду поліцейського, суддів, прокуро-рів, слідчих, адвокатів.

Науково-практичний коментар Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» : [практичний посібник] / [В. О. Воронін, Д. В. Журавльов та ін.]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 350 с.

Посібник розрахований на працівників Фонду державного майна України, оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності, оцінювачів-стажистів, викладачів навчальних закладів, які здійснюють професійну підготовку оцінювачів за програмами базової підготовки та підвищення кваліфікації, членів саморегульованих організацій оцінювачів, суддів, адвокатів, а також на студентів вищих навчальних закладів, які готують фахівців в галузі права.

Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення: Станом на 5 грудня 2016 р / [за заг. ред. С. В. Петков]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – 544 с.

У даному науково-практичному коментарі подано постановний аналіз чинної редакції Кодексу України про адміністративні правопорушення з урахуванням останніх змін і доповнень станом на 5 серпня 2016 року. Особливу увагу приділено складам правопорушень, що зазнали змін в 2015–2016 р., а також новим складам правопорушень, запровадженим законодавцем в цей період. При підготовці коментаря широко використано положення профільних законів та підзаконних актів, які встановлюють вимоги та правила, порушення яких утворюють склади адміністративних правопорушень. У додатках до книги подано тексти актуальних інструкцій та положень, які встановлюють процедуру оформлення матеріалів про адмінправопорушення та розгляду справ про ці порушення окремими органами (посадовими особами), уповноваженими на їх розгляд. Видання розраховано на суддів, прокурорів, адвокатів, посадових осіб органів, уповноважених вирішувати справи про адміністративні правопорушення, а також студентів, аспірантів і викладачів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів та усіх, хто цікавиться питаннями адміністративно-правової відповідальності за проступки у різних сферах суспільних відносин.

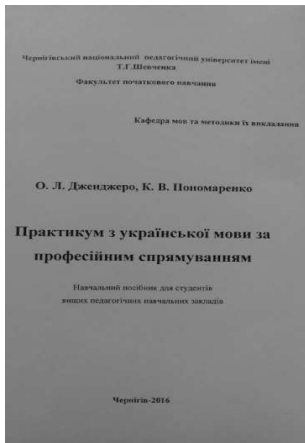

Довідник патрульного поліцейського з оформлення адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та громадського порядку / Ю. І. Марценішин, О. М. Мердова, А. П. Сахно, А. В. Червінчук. – Кривий Ріг, 2016. – 80 с.

У методичних рекомендаціях наведено склади адміністративних правопорушень у сфері громадського порядку та безпеки, а також у сфері безпеки дорожнього руху, які найбільш часто використовуються патрульними поліцейськими під час притягнення осіб до адміністративної відповідальності в рамках провадження у справах про адміністративні правопорушення. Видання містить довідкову інформацію щодо суб'єктів

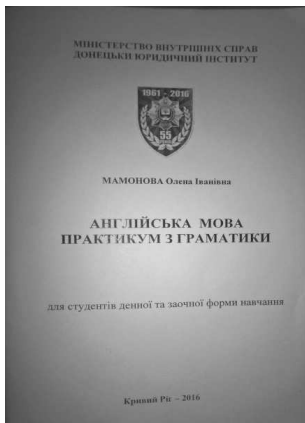
прийняття рішень у справах про адміністративні правопорушення, а також розкриває порядок оформлення проступків поліцейськими із зазначенням конкретних процесуальних документів, передбачених для кожної адміністративної справи.

Для працівників правоохоронних органів, курсантів, студентів та слухачів навчальних закладів із специфічними умовами навчання.

Дженджеро О. Л., Пономаренко К. В. Практикум з української мови за професійним спрямуванням : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / О. Л. Дженджеро, К. В. Пономаренко. – Чернівці : ЧНПУ, 2016. – 50 с.

Навчальний посібник «Практикум з української мови за професійним спрямуванням» покликаний допомогти студентам у виробленні навичок грамотного усного й писемного мовлення. Практичні завдання, призначені як для аудиторної, так і для самостійної роботи, мають на меті допомогти майбутнім учителям: відновити й систематизувати знання теоретичного матеріалу; уникнути помилок при використанні української мови; удосконалити навички перекладу текстів різних стилів, уникаючи мовної інтерференції; розвивати вміння і навички грамотно викладати думки українською мовою; сформувані усвідомлене ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної та культурної цінності.

Мамонова О. І. Англійська мова. Практикум з граматики (для студентів денної та заочної форм навчання) / О. І. Мамонова. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. – 76 с.

Практикум призначений для вдосконалення практичних навичок з основних тем граматики англійської мови. Практикум складається з двох блоків: теоретичного та практичного. Теоретичний блок містить матеріал довідного характеру з граматики англійської мови. Практичний блок містить вправи й завдання з кожної граматичної теми.

Практикум призначений як для роботи в аудиторії під керівництвом викладача, так і для самостійної роботи під час підготовки поточного та підсумкового матеріалів. Лексичне насичення завдань і вправ відповідає тематиці курсу «Англійська мова» для спеціальності 081 «Право».

Забезпечення особистої безпеки працівників патрульної поліції під час нагляду за дорожнім рухом : методичні рекомендації / С. О. Пилипенко, ДЮІ МВС України. – Кривий Ріг, 2016. – 33 с.

Дане видання присвячене аналізу нормативно-правових актів у сфері особистої безпеки поліцейських під час нагляду за дорожнім рухом, визначенню порядку застосування заходів особистої безпеки під час зупинення транспортного засобу та перевірки документів, перевірки та затримання транспортного засобу, що знаходиться у розшуку, оформлення дорожньо-транспортної пригоди тощо.

Викладені у публікації рекомендації можуть бути корисними для співробітників патрульної поліції, працівників, курсантів, студентів та слухачів навчальних закладів системи МВС України.

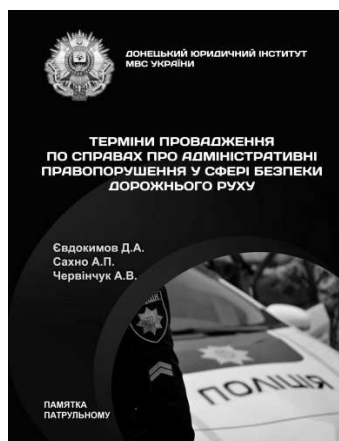
Підготовка викладачів до створення емоційно сприятливого середовища в студентському колективі : методичні рекомендації / І. С. Лопатинська. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. – 50 с.

Методичні рекомендації містять матеріали для підготовки викладачів до створення емоційно сприятливого середовища в студентському колективі різних типів вищих навчальних закладів. Розкривається зміст та форми підготовки викладачів до створення емоційно сприятливого середовища, при дотриманні певних педагогічних умов. Методичні матеріали розраховані для студентів магістратури, викладачів та керівників вищих навчальних закладів.

Терміни провадження по справах про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху / Д. А. Євдокимов, А. П. Сахно, А. В. Червінчук. – ДЮІ МВС України. – Кривий Ріг, 2016. – 12 с.

У методичному виданні на підставі чинних нормативно-правових актів у сфері безпеки дорожнього руху наведено процесуальні терміни по всіх стадіях провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху.

Для працівників підрозділів Національної поліції, викладачів, студентів, курсантів та слухачів навчальних закладів із специфічними умовами навчання та закладів післядипломної освіти.

Довідник патрульного поліцейського з оформлення адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та громадського порядку / Ю. І. Марценишин, О. М. Мердова, А. П. Сахно, А. В. Червінчук. – ДЮІ МВС України. – Кривий Ріг, 2016. – 80 с.

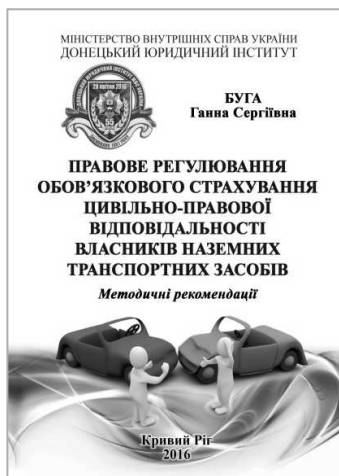
У методичних рекомендаціях наведено склади адміністративних правопорушень у сфері громадського порядку та безпеки, а також у сфері безпеки дорожнього руху, які найбільш часто використовуються патрульними поліцейськими під час притягнення осіб до адміністративної відповідальності в рамках провадження у справах про адміністративні правопорушення. Видання містить довідкову інформацію щодо суб'єктів прийняття рішень у справах про адміністративні правопорушення, а також розкриває порядок оформлення проступків поліцейськими із зазначенням конкретних процесуальних документів, передбачених для кожної адміністративної справи.

Для працівників правоохоронних органів, курсантів, студентів та слухачів навчальних закладів із специфічними умовами навчання.

Правове регулювання обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : методичні рекомендації / Г. С. Буга. – ДЮІ МВС України. – Кривий Ріг, 2016. – 42 с.

Дане видання присвячено дослідженню правового регулювання обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. Наукове дослідження базується на ретельному аналізі сучасного правового

матеріалу та орієнтоване як на удосконалення цивільного та страхового законодавства, так і практики його застосування посадовими особами.

Викладені у публікації рекомендації є збалансованим поєднанням матеріалу теоретичної та практичної спрямованості, та можуть бути корисними для працівників правоохоронних органів, водіїв транспортних засобів або осіб, що навчаються водінню, а також навчальних закладів системи МВС України.

ПРАЦІВНИКИ ІНСТИТУТУ, ЯКІ ЗАХИСТИЛИ ДИСЕРТАЦІЇ В 2016 РОЦІ

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА НАУК

Туренко Олег Станіславович – доцент кафедри загально-правових дисциплін, захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Тема дисертації: «Пошуки смислів сумісності індивідуального й колективного – соціально-філософський досвід середньовіччя».

Науковий консультант – професор кафедри філософії Київського університету імені Б. Грінченка, доктор філософських наук, професор **Пасько Ярослав Ігорович**. Захист дисертаційного дослідження відбувся 26 травня 2016 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.256.901 в Інституті вищої освіти НАПН України.

Актуальність теми. Становлення європейської філософської традиції починається з осягнення проблеми співвідношення одиничного і загального. В межах цієї проблеми в царині соціальної філософії знаходить своє місце питання сумісності ціннісних смислів індивідуального і колективного, що засадничим чином впливає на формування базових принципів подальшого розвитку соціуму і потенційні варіативності його буття.

Європейська секулярна версія історичного розвитку призвела західне суспільство до сучасної соціокультурної та антропологічної кризи, яка пов'язується передусім із втратою сумісності або розчиненням смислів спільного буття, нівелюванням моральних горизонтів, з відмовою від принципу служіння загальному благу. «Велике відокремлення» індивіда від колективного і водночас від трансцендентних ідеалів, що затвердилось в епоху Реформації, отримало своє логічне завершення. Західний спосіб буття набуває біполярних ознак. З одного боку, індивід, який отримав безмежні можливості реалізації своєї суверенності, абсолютизується, натомість з іншого, – перетворюється на одновимірну особу, що втрачає смисл свого колективного буття. За цих умов майже всі форми суспільної солідарності піддаються тотальному ігноруванню, а соціальне об'єднання соціуму зазнає профанної редукації. Втрата соціальних смислів обертається втратою історичної перспективи, обмеженням латентних можливостей удосконалення світу, унеможливленням розвитку індивідуально-колективної царини як онтологічної сфери універсальної свободи.

Вітвіцький Сергій Сергійович – Завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Тема дисертації: *«Контроль як гарантія законності діяльності публічної адміністрації».*

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор **Рябченко Олена Петрівна**, Національний університет державної податкової служби України, начальник кафедри управління, адміністративного права і процесу та адміністративної діяльності

Актуальність теми. Головною ознакою правової, демократичної держави є забезпечення та захист нею прав і свобод людини і громадянина. Саме людина є найвищою цінністю у суспільстві, а її розвиток, задоволення потреб та інтересів визнається одним із фунда-

ментальних завдань відкритої держави. Такі перетворення зумовлюють формування розвинених систем державного і громадського контролю та їх взаємну конвергенцію при збереженні відносної автономності у принципах, формах і засобах здійснення.

Контроль займає важливе місце у діяльності як держави, так і громадськості. У ході демократизації суспільства все більшого значення набуває громадський контроль, що є необхідною умовою ефективного функціонування будь-якої держави. У свою чергу, державний контроль відіграє визначальну роль у забезпеченні стабільності функціонування суспільства. Державний контроль та громадський контроль визначаються взаємодоповнюваністю і взаємопов'язаністю, для яких характерна єдина мета – налагодження ефективної роботи системи управління державою, гарантування верховенства права у державі. Співвідношення державного та громадського контролю сприяє всебічному вивченню сутності контролю, дозволяє надати більш точну оцінку його сучасному стану, визначити напрями удосконалення контролю. Органічна взаємодія державного контролю та громадського контролю є необхідною умовою формування відкритої держави в Україні. Глобалізаційні процеси громадсько-політичної та соціально-економічної трансформації суспільства і держави вимагають створити систему ефективного контролю, оскільки останній у країнах розвинутої демократії або тих, які нещодавно обрали демократичний шлях розвитку суспільства, завжди спрямований на створення сприятливих умов для підвищення дієвості реалізації визначених завдань.

Поза увагою дослідників залишилися питання взаємозв'язку та взаємообумовленості державного контролю та громадського контролю як елементів єдиної контрольної системи; недостатньо визначені та обґрунтовані процедури здійснення контролю, форми реалізації державного і громадського контролю, що, безумовно, негативно впливає на розвиток правової доктрини та практику сучасного державотворчого процесу в Україні в умовах розгортання процесів євроінтеграції та глобалізації. Бракує комплексних узагальнень і пропозицій, які могли б відповідати сьогоднішнім реаліям та виступити основою для формування прогнозів розвитку контролю громадян як гарантії законності діяльності держави. Це дозволяє вказати про необхідність проведення комплексного адміністративно-правового дослідження теоретичних та практичних проблем контролю як гарантії законності діяльності публічної адміністрації.

Назимко Єгор Сергійович – проректор інституту, захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Тема дисертації: «Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України».

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор **Литвинов Олексій Миколайович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1.

Актуальність теми. Забезпечення прав і свобод дитини є тим критерієм, за яким оцінюється рівень гуманістичного розвитку будь-якої держави і суспільства у цілому. Це твердження стосується і неповнолітніх, які вступили у конфлікт з кримінальним законом, тобто вчинили злочин. На міжнародному та загальноєвропейському рівні неповнолітніх вже давно визнано специфічною групою суб'єктів ювенального кримінального права. Цей

статус зумовлює необхідність широкого застосування заходів громадського та соціального впливу, виховання, реабілітації, остаточного скасування практики застосування до неповнолітніх певних найбільш суворих видів покарань. Йдеться про відмову від класичного карального підходу до покарання неповнолітніх за вчинення ними злочину.

Ухвалення Кримінального кодексу України (далі – КК України) у 2001 р. стало історичною подією у житті українського суспільства, зокрема у тому його сегменті, який стосується покарання неповнолітніх. Уперше за усю історію розвитку національного кримінально-правового законодавства у системі КК України було виокремлено Розділ XV Загальної частини «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Однак, незважаючи на ряд прогресивних та гуманістичних ідей цього розділу, правозастосовна практика засвідчила, що інститут покарання неповнолітніх є «заручником» статусу «особливостей». Ставлення до цього інституту, як до «молодшого брата» загального інституту покарання на практиці призвело до того, що фактично єдиними покараннями для неповнолітніх є позбавлення волі. Арешт, після позбавлення волі, є покаранням з найвищим рівнем рецидиву. Застосування штрафу та громадських робіт обмежено формальними ознаками, а виправні роботи залишаються майже мертвою нормою.

Проблеми розвитку та удосконалення інституту покарання неповнолітніх актуалізуються також через ухвалення в Україні низки концепцій та програмних документів, які передбачають оновлення законодавства кримінально-правового циклу у цьому напрямі. Йдеться, зокрема, про Концепцію загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2006 р. № 229-р), Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011), План заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039-р).

Цілком логічно, що такі проблеми привертають увагу науковців (за розрахунками М. В. Галабали, у незалежній Україні кримінальна відповідальність та покарання неповнолітніх ставали предметом уваги понад тридцять вчених). Однак, до цього часу не сформовано концептуального бачення розвитку інституту покарання неповнолітніх. Більш того, проблема кримінально-правових інститутів (далі – КІІ) у вітчизняній доктрині й дотепер залишається terra incognita (А. А. Музика). Тож важливою складовою розвитку кримінального права на сучасному етапі є розроблення теоретико-прикладних засад інституту покарання неповнолітніх.

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ
НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК

Ампілогов Олександр Валерійович – Завідувач відділення планування навчального процесу навчально-методичного відділу, захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Тема дисертації: «Організаційно-правові засади функціонування народного комісаріату юстиції УСРР у 20-х роках ХХ сторіччя».

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент **Зозуля Євген Вікторович**, Донецький юридичний інститут, професор кафедри загально-правових дисциплін.

Актуальність теми. Сучасний етап реформ в Україні характеризується наполегливим рухом до побудови правової держави, створення і розвитку демократичних інститутів суспільства. Формування державної влади, орієнтованої на захист інтересів громадян, і реальне закріплення цінностей де-

мократичної правової держави вимагають забезпечення її природного середовища, а саме єдиного правового простору. Діяльність органів і установ юстиції в сучасній Україні націлена на зміцнення її правового кістяка, підтримку внутрішньої злагожденості і стабільності правової системи, забезпечення верховенства права на території всієї країни.

Вивчення органів юстиції України належить до перманентних завдань вітчизняної історико-правової науки. Актуальність такого роду досліджень суттєво зростає на етапі становлення України як правової держави, коли в процесі нині актуальної реорганізації органів юстиції з метою раціонального рішення практичних питань доцільно насамперед досліджувати власний історичний досвід.

Важливого значення набули завдання реформування системи юстиції України, приведення її до світових стандартів демократичної правової держави. Одним з найголовніших серед них є здійснення комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення та оптимізацію штатної структури, покращення роботи з персоналом, принципів його відбору, підготовки та розстановки.

Дослідження цієї проблеми надає значний матеріал не лише для наукових узагальнень, а й для визначення напрямків удосконалення роботи з персоналом органів юстиції України, організації та діяльності правоохоронних органів.

Створення органів юстиції та організація їхньої діяльності відбувалися в усіх регіонах України за однакової правоохоронної спрямованості. Однак, кожний регіон мав свою специфіку, що полягала в кваліфікації працівників, якості структури, штату та матеріально-технічного забезпечення. В пошуках нової, оптимальної організаційної структури органів юстиції УСРР мали місце певні прорахунки і помилки. Творення цілісної картини історико-правових питань минулого, з усіма його здобутками та недоліками, надає можливість уникнення певних помилок при реформуванні та вдосконаленні організаційної структури органів юстиції в сучасних умовах.

Спроби вивчення окремих питань щодо структури та штатів органів юстиції УСРР здійснювались неодноразово, але цілісного історико-правового дослідження проблеми досі не проводилося.

НАУКОВЦІ ІНСТИТУТУ

ДОКТОРИ НАУК

1. АЛФЬОРОВ Сергій Миколайович – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, **доктор юридичних наук** (12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право), професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності (атестат від 17.02.2012), Заслужений юрист України.

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за темою «Адміністративно-правовий механізм протидії корупції в органах внутрішніх справ».

У 2012 році присвоєно вчене звання професора кафедри кримінально-правових дисциплін.

2. БЕСЧАСТНИЙ Віктор Миколайович – ректор Донецького юридичного інституту МВС України, **доктор наук з державного управління** (25.00.02 – механізм державного управління), професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності (атестат від 17.02.2012).

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за темою «Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України».

У 2012 році присвоєно вчене звання професора кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності.

3. ВОЛОБУЄВ Анатолій Федотович – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, **доктор юридичних наук** (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), професор кафедри криміналістики.

У 2004 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва».

У 2007 році присвоєно вчене звання професора кафедри криміналістики.

4. ЗОЗУЛЯ Євген Вікторович – професор кафедри загально-правових дисциплін, **доктор юридичних наук** (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень), доцент кафедри державно-правових дисциплін (атестат від 19.10.2005).

У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Встановлення міжнародного співробітництва міліції суверенної України».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри державно-правових дисциплін.

5. ІСАКОВ Михайло Григорович – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, **доктор юридичних наук** (12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право), Заслужений юрист України.

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Адміністративно-правові засади державного контролю у сфері підприємницької діяльності».

У 2007 році присвоєно вчене звання професора кафедри криміналістики.

6. КЛЕМПСАРСЬКИЙ Микола Миколайович – професор кафедри цивільного та господарського права, **доктор юридичних наук** (12.00.05 – Трудове право; право соціального забезпечення), професор кафедри права (атестат від 10.07.2000).

У 2015 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою: «Державні службовці як суб'єкти трудового права України».

7. КОНОНЕНКО Тетяна Володимирівна – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, **доктор філософських наук**, доцент (09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за темою «Маргінальні особистості в поствізантійській ментальності».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри філософії.

8. МАКАРЕНКО Олександр Юрійович – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, **доктор юридичних наук** (12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право)

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Адміністративно-правова охорона надр України».

У 2013 році присвоєно вчене звання доцента кафедри правознавства.

9. МІЩУК Михайло Олександрович – професор кафедри цивільного та господарського права, **доктор юридичних наук** (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень), доцент кафедри державно-правових дисциплін.

У 2016 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Проблеми правового регулювання соціального партнерства у трудовому праві України».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри цивільного та трудового права.

10. ОБУШЕНКО Олександр Миколайович – доцент кафедри цивільного та господарського права, **доктор юридичних наук** (12.00.05 – Трудове право; право соціального забезпечення).(диплом від 23.09.14)

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Проблеми охорони праці в умовах ринкової економіки».

У 2015 році присвоєно вчене звання професора кафедри кримінально-правових дисциплін.

11. ОДЕРІЙ Олексій Володимирович – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, **доктор юридичних наук** (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза), доцент кафедри криміналістики (атестат від 16.12.2004).

У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля».

У 2004 році присвоєно вчене звання доцент кафедри криміналістики.

12. ПЕТКОВ Сергій Валерійович – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, **доктор юридичних наук** (12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право)

У 2005 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Пострадянське законодавство продовжує заважати розбудові громадянського суспільства в Україні».

У 2004 році присвоєно вчене звання професора кафедри адміністративного права.

13. ТИТАРЕНКО Дмитро Миколайович – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, **доктор історичних наук** (07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни), доцент кафедри філософії та політології (атестат від 14.04.2011).

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за темою «Культурне життя в Україні під час нацистської окупації (зона військової адміністрації)».

У 2011 році присвоєно вчене звання доцента кафедри філософії та політології.

14. ТУРЕНКО Олег Станіславович – доцент кафедри загально-правових дисциплін, доктор філософських наук (09.00.03 – соціальна філософія, філософія історії) (диплом від 10.10.2004).

У 2016 році захистив дисертацію за темою «Пошуки смислів сумісності індивідуального і колективного: соціально-філософський досвід середньовіччя».

15. ФІЛІПЕНКО Тетяна В'ячеславівна – професор кафедри цивільного та господарського права, доктор наук з державного управління (25.00.02 – механізм державного управління), професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності (атестат від 17.02.2012).

У 2011 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за темою «Механізм державного управління валютним ринком України».

У 2013 році присвоєно вчене звання професора кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності (атестат: 12ПР № 008331 від 25.01.2013).

16. ХАЛИМОН Сергій Іванович – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, доктор юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 22.12.2014)

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теоретико-прикладні засади конференційного співробітництва в органах і установах виконання покарань».

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри цивільного, господарського та кримінального права.

КАНДИДАТИ ЮРИДИЧНИХ НАУК

1. АМШЛОГОВ Олександр Валерійович – завідувач відділення планування навчального процесу навчально-методичного відділу, за спеціальністю (12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень).

У 2016 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою: «Організаційно-правові засади функціонування народного комісаріату юстиції УСРР у 20-х роках ХХ сторіччя».

2. БУГА Володимир Васильович – доцент кафедри цивільного та господарського права, кандидат юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право).

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Процесуальні строки в цивільному судочинстві України».

3. БУГА Анна Сергіївна – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.03 – господарське право; господарсько-процесуальне право).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Забезпечення позову в цивільному-процесуальному праві України».

4. ВІТВИЦЬКИЙ Сергій Сергійович – завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем діяльності підрозділів ОВС, кандидат юридичних наук (12.00.07 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 2004).

У 2004 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Державний контроль в сфері ліцензійної діяльності».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцент кафедри цивільного права і процесу.

5. ВОЛОБУЄВА Олена Олексіївна – начальник кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 14.09.2006), доцент (атестат від 14.04.2011).

У 2006 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин».

У 2011 році присвоєно вчене звання доцента кафедри криміналістики.

6. ГОНЧАРОВ Андрій Володимирович – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень) (диплом від 10.11.2011).

У 2011 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Теоретико - правові засади соціального захисту в Україні».

7. ГРОМЕНКО Юлія Олександрівна – доцент кафедри цивільного та господарського права, кандидат юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012)

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання рекламної діяльності суб'єктів господарювання».

8. ДАВИДОВА Дар'я Вікторівна – учений секретар, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Джерела доказів у кримінальному процесі України»

9. ДАНИЛЕВСЬКА Юлія Олександрівна – старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 26.01.2011), старший науковий співробітник (атестат від 29.09.2015).

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

У 2015 році присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право».

10. ДАНИЛЕВСЬКИЙ Андрій Олександрович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 18.11.2009), доцент (атестат від 21.11.2013).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації».

У 2013 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права.

11. ДЕЛІЯ Юрій Володимирович – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.02 – конституційне право) (диплом від 21.03.2003), доцент кафедри конституційного та міжнародного права (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри конституційного та міжнародного права.

12. ЄПРИНЦЕВ Пилип Сергійович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність).

У 2014 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження по злочинам економічної спрямованості».

13. ІВАНОВ Іван Володимирович – завідувач кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 09.03.2005).

У 2004 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Повітове земство в українських губерніях (друга половина XIX – початок XX століття)».

У 2014 р. присвоєно вчене звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

14. КАДАЛА Віталій Віталійович – доцент кафедри цивільного та господарського права, кандидат юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012).

У 2012 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання перевезення вантажів у прямому змішаному сполученні».

15. КНЯЗЬКОВА Любов Михайлівна – доцент кафедри цивільного та господарського права, кандидат юридичних наук (12.00.05 - трудове право; право соціального забезпечення) (диплом від 12.06.2002), доцент кафедри теорії та історії держави і права (атестат від 16.02.2006).

У 2001 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові питання забезпечення пенсіями за вислугу років працівників органів внутрішніх справ» (спеціальність 12.00.05).

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

16. КОМИССАРОВ Микола Леонідович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 04.07.2006 р.), доцент кафедри криміналістики (атестат від 23.12.2008).

У 2006 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Криміналістичне дослідження замикаючих технічних засобів».

У 2008 році присвоєно вчене звання доцент кафедри криміналістики.

17. КОМИССАРОВА Наталя Олександрівна – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 12.11.2003), доцент кафедри судових експертиз (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Криміналістичне дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцент кафедри судових експертиз.

18. КУБАРЄВ Іван Володимирович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), доцент кафедри судових експертиз (атестат від 21.06.2007).

У 2008 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності».

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри криміналістики.

19. ЛОСИЧ Сергій Васильович – старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 31.05.2013).

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів».

20. ЛОСКУТОВ Тимур Олександрович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 30.03.2011)

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальне переслідування здійснюване слідчим».

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального процесу.

21. ЛОСКУТОВА Марина Сергіївна - професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 01.07.2010)

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ».

22. МАКАРЕНКО Наталія Анатоліївна – викладач кафедри цивільного та господарського права, кандидат юридичних наук (12.00.06 – земельне право, аграрне право, екологічне право, природно-ресурсне право), (диплом від 15.12.2015).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання екологічної безпеки в сфері видобування нафти та газу в Україні».

23. МЕРДОВА Ольга Миколаївна – професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) (диплом від 08.07.2009).

У 2009 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності».

24. МИХАЙЛОВ Руслан Іванович – завідувач кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Забезпечення адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері безпеки дорожнього руху в сучасних умовах».

25. НАЗИМКО Єгор Сергійович – проректор інституту, кандидат юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 10.11.2011), старший науковий співробітник (диплом від 2013).

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Депеналізація як елемент пенальної політики України».

У 2013 році присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

26. НАЗИМКО Олена Вікторівна – старший викладач кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові питання забезпечення пенсіями за вислугу років працівників органів внутрішніх справ» (спеціальність 12.00.05).

27. ОБУШЕНКО Наталія Миколаївна – доцент кафедри цивільного та господарського права, кандидат юридичних наук (12.00.05 – Трудове право; право соціального забезпечення). (диплом від 30.06.15).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правозастосування та його місце у трудовому праві».

28. ПАВЛІЧЕНКО Євгенія Володимирівна – доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.07 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 16.12.2009).

У 2009 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративно-правові засади фінансового моніторингу».

29. ПАШУТІН Вадим Володимирович – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 02.07.1999), доцент кафедри теорії та історії держави і права (атестат від 24.12.2003).

У 1999 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правова природа розпорядчих актів».

У 2003 році присвоєно вчене звання доцент кафедри теорії та історії держави і права.

30. ПЕКАРСЬКИЙ Сергій Петрович – доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Організація і тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з втягуванням неповнолітніх у злочинну діяльність (за матеріалами Департаменту кримінальної міліції у справах дітей МВС України)».

31. ПИЛИПЕНКО Дмитро Олексійович – науковий співробітник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність)

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України».

32. ПИЛИПЕНКО Євгенія Олексіївна – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем діяльності підрозділів ОВС, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 26.04.2013).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню у небезпеці».

33. ПІДДУБНА Дар'я Сергіївна – старший викладач кафедри цивільного та господарського права, кандидат юридичних наук (12.00.06 – земельне право, аграрне право, екологічне право, природно-ресурсне право).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні».

34. ПОЛІТОВА Анна Сергіївна – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 02.07.2008).

У 2008 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України».

35. РОДІНА Валерія Вікторівна – доцент кафедри цивільного та господарського права, кандидат юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Господарсько-правове регулювання діяльності підприємств міського електротранспорту».

36. СТРЕЛЬНИК Ольга Леонідівна – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень).

У 2011 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Обставини, що виключають юридичну відповідальність».

37. ТУЛНОВ Валентин Сергійович – доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові та організаційні основи забезпечення громадської безпеки на пасажирському залізничному транспорті із використанням оперативно-розшукової інформації».

38. ФІЛПЕНКО Анастасія Сергіївна – доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2008 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративно-правове регулювання захисту населення і території від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру».

39. ЧЕРВІНЧУК Андрій Васильович – старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем діяльності підрозділів ОВС, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Рішення дії та бездіяльність ДАІ в адміністративно-деліктному провадження та їх оскарження».

40. ШУЛЬГА Андрій Олександрович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 11.02.2004), доцент кафедри кримінального процесу (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Основи методики розслідування вбивств на замовлення».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального процесу.

КАНДИДАТИ БІОЛОГІЧНИХ НАУК

1. ГАВРИЛІН Віталій Олексійович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат біологічних наук (14.03.04 – біологічних наук) (диплом від 18.11.2009).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за темою «Вплив фізичних навантажень на віковий склад та метаболічний статус червонокривців периферичної крові спортсменів, які займаються бігом на середні дистанції».

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри спеціальної фізичної підготовки.

КАНДИДАТИ ІСТОРИЧНИХ НАУК

1. СУСЛИКОВ В'ячеслав Євгенович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук (07.00.01 – історія України) (диплом від 15.12.2005).

У 2005 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою «Законодавчі акти Росії як джерело до історії півдня України XVIII століття (1700–1775 рр.)».

2. СУЮСАНОВ Лут Ікрамович – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук (07.00.01 – історія України) (диплом від 03.07.2002), доцент кафедри історії України (атестат від 16.02.2006).

У 2002 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою «Вугільна промисловість і шахтарі України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)».

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри історії України.

КАНДИДАТИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

1. БАЛАНАСВА Оксана Василівна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.02.15 – загальне мовознавство).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Десимволізація лексики як фактор становлення права».

2. НОВІКОВА Ольга Олександрівна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.02.01 – «Українська мова») (диплом від 10.05.2007).

У 2006 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук на тему «Структурно-семантичні вияви детермінантних членів речення в сучасній українській мові».

3. ПОНОМАРЕНКО Катерина Вікторівна – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.02.01 – фольклористика) (диплом від 26.12.2010).

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук на тему «Інформаційний потенціал девербативів у комунікативній структурі речення і тексту».

4. САБЕЛЬНИКОВА Тамара Миколаївна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.01.07 – фольклористика) (диплом від 14.02.2001), доцент кафедри українознавства (атестат від 30.10.2008).

У 2000 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Особливості побутування народнопісенної необрядової лірики Донецького Приазов'я».

У 2008 році присвоєно вчене звання доцента кафедри українознавства.

КАНДИДАТИ НАУК З ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

1. ХАЙЛОВА Тетяна Володимирівна – доцент кафедри цивільного та господарського права, кандидат наук з державного управління (25.00.02 – механізми державного управління) (диплом від 09.03.2005), доцент кафедри господарського та екологічного права (атестат від 22.12.2006).

У 2006 році присвоєно вчене звання доцент кафедри господарського та екологічного права.

КАНДИДАТИ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

1. ЛОПАТИНСЬКА Ірина Сергіївна – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат педагогічних наук (13.00.04 - теорія та методика професійної освіти) (диплом від 10.2015).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Педагогічні умови підготовки вчителів гімназії до створення емоційно сприятливого середовища в учнівському колективі».

2. МАМОНОВА Олена Іванівна – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук (13.00.04 – теорія та методика професійної освіти).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового кандидата педагогічних наук за темою «Формування філологічної компетенції майбутніх юристів: контекстний підхід»

3. МУХІНА Галина Вікторівна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук (13.00.09 – теорія навчання) (диплом від 26.10.2012).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Дидактичні умови реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів вищих навчальних закладів».

КАНДИДАТИ НАУК З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

1. ІВЛЄВ Олександр Михайлович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат наук з фізичного виховання та спорту (24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення) (диплом від 23.02.2011).

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидат наук з фізичного виховання та спорту за темою «Професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх інспекторів ДАІ до застосування силового впливу».

У 2013 році присвоєне вчене звання доцента кафедри спеціальних дисциплін.

КАНДИДАТИ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

1. АЛАХВЕРДЯН Антоніна Віталіївна – доцент кафедри цивільного та господарського права, кандидат економічних наук (08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за темою «Управління витратами комунальних підприємств».

КАНДИДАТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

1. КОГУТ Олександра Олександрівна – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат психологічних наук 19.00.07 – вікова та педагогічна психологія (за видами психологічної діяльності).

У 2014 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за темою «Психологічні особливості професійної спрямованості студентів-програмістів».

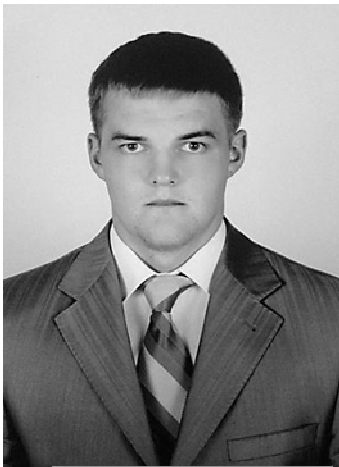
**НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА КАФЕДРАЛЬНИХ НАУКОВИХ ТЕМ
ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО
ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ**

№	Підрозділ	Програма роботи	Період виконання
1.	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін:	<i>«Гуманітарне знання як чинник формування світоглядних орієнтирів майбутніх працівників»</i>	2015-2020
2.	Кафедра загально-правових дисциплін:	<i>«Організаційно-правові засади міжнародної діяльності ОВС в контексті європейської інтеграції України»</i>	2015-2020
3.	Кафедра спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності:	<i>«Організаційно-правове та тактичне забезпечення адміністративної діяльності органів внутрішніх справ»</i>	2015-2020
4.	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз:	<i>«Захист прав особи у кримінальному процесі» <i>«Використання судових експертиз у кримінальному провадженні»</i></i>	2015-2020
5.	Кафедра цивільного та господарського права:	<i>«Актуальні питання цивільного та господарського права»</i>	2015-2020
6.	Науково-дослідна лабораторія з проблем діяльності підрозділів органів внутрішніх справ:	<i>«Теоретико-прикладні проблеми наукового забезпечення діяльності ОВС України»</i>	2015-2020

Наукове товариство Донецького юридичного інституту розпочало свою діяльність на теренах Криворіжжя з березня 2016 року. За не тривалий час своєї роботи вдалося налагодити міжвузівські зв'язки, залучити до співпраці практичних співробітників державних та правоохоронних органів та підписати з ними угоди про наукове співробітництво; члени Наукового товариства беруть активну участь членів у міжнародних, всеукраїнських конференціях, симпозіумах, круглих столах, долучення до Всеукраїнських правничих шкіл, Всеукраїнських судових дебатів, Всеукраїнської Парламентської правничої школи тощо.

Діяльність Наукового товариства відбувається під керівництвом його голови – кандидата юридичних наук, старшого викладача кафедри цивільного та господарського права *Піддубної Дар'ї Сергіївни*, заступника голови – студента 4-го курсу *Каленікова Андрія Олексійовича* та секретаря *Пітух Юлії Юріївни*. Склад Наукового товариства представлений студентською молоддю та курсантами, слухачами, аспірантами, ад'юнктами та молодими вченими Донецького юридичного інституту МВС України, які активно долучаються до його діяльності та працюють на розвиток наукового потенціалу вишу.

Діяльність та здобутки Наукового товариства Донецького юридичного інституту висвітлюються у засобах масової інформації місцевого рівня та соціальних мережах (зокрема: «контакт», «фейсбук»).

На загальних зборах Наукового товариства ДЮІ МВС України було визначено Пріоритетні напрями подальших наукових спрямувань у 2017 році, зокрема:

- IT-право на шляху формування молодого науковця;
- Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень;
- Наукове товариство: навчання шляхом здійснення дослідження правових питань;
- Практикум на шляху діяльності Наукового товариства;
- «Навчальна мобільність» у ДЮІ МВС України (Еразмус+);
- Літні школи та молодіжні обміни тощо.

Розділ II

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.96:341

Зозуля Євген Вікторович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МВС УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджуються питання нормативно-правового та організаційного забезпечення діяльності МВС України щодо протидії злочинності у сфері високих технологій. Проаналізовано формування нормативно-правової бази протидії кіберзлочинності як на внутрішньонаціональному, так і міжнародному рівнях. Визначена важливість приєднання України до основоположних міжнародних конвенцій у протидії кіберзлочинності, їхній вплив на формування національної нормативно-правової бази у цій сфері. Досліджено генезу становлення і розвитку організаційно-правового забезпечення та форми міжнародного співробітництва спеціалізованих підрозділів МВС у боротьбі з кіберзлочинністю. На основі проведеного дослідження визначено коло проблем, вирішення яких дозволить суттєво підвищити ефективність діяльності підрозділів кіберполіції Національної поліції України.

Ключові слова: злочини у сфері високих технологій, кіберзлочинність, кіберполіція, міжнародне співробітництво, правоохоронні органи.

Останнім часом в усьому світі спостерігається значне зростання чисельності злочинів, скоєних у сфері високих технологій, а надто інформаційних систем. Цей вид злочинів становить усе більшу загрозу як окремим установам, організаціям і фізичним особам, так і економічним системам кожної держави. Широке ж упровадження в економічні процеси сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій спричиняє появу і поширення нових видів правопорушень.

В Україні, як і в інших державах світу, невпинно розвиваються якісно нові галузі економіки, що базуються, передусім, на використанні сучасних інформаційних технологій, локальних та глобальних комп'ютерних мереж, зокрема мережі Інтернет. Темпи розвитку української складової «Світової павутини» сьогодні випереджають як європейські, так і загальносвітові показники. За результатами всеукраїнського дослідження, проведеного на початку 2016 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), 62% дорослого населення України користуються мережею Інтернет. Частка користувачів мережі Інтернет серед людей 18-39 років в Україні сягнула 91% [1].

Водночас наслідком розбудови інформаційного суспільства є те, що злочинні групи та співтовариства усе частіше використовують у своїй діяльності новітні досягнення науки й техніки. Зокрема, комп'ютерні технології застосовують для створення систем конспіративного зв'язку, проникнення в бази даних приватних організацій та державних відомств; комп'ютери й мережні технології стали інструментами вчинення злочинів, а інформаційні ресурси – об'єктами злочинних зазіхань.

Проблеми запобігання та протидії злочинам у сфері високих технологій розглянуто в роботах Н. М. Ахтирської, П. Д. Біленчука, В. М. Бутузова, В. Д. Гавловського, В. Гвоздецького, В. О. Голубєва, М. В. Гуцалюка, В. Є. Козлова, В. В. Крилова, В. Г. Лукашевича, Г. А. Матусовського, В. А. Мінаєва, Р. А. Калюжного, М. В. Салтевського, О. П. Снігерьова, В. С. Цимбалюка, О. М. Юрченка та ін.

Аналізуючи стан вивчення цієї проблеми в сучасній історико-правовій науці, необхідно зазначити, що рівень науково-теоретичної розробленості всіх аспектів цієї проблеми та потреб практики є недостатнім. Відсутність належної теоретичної бази не сприяє ефективній боротьбі з такого роду посяганнями. **Актуальність** розглянутих у статті питань зумовлена потребами правоохоронної практики в науково обґрунтованих рекомендаціях щодо протидії транснаціональній комп'ютерній злочинності.

Отже, **метою** статті слід вважати дослідження історії розвитку цього напрямку діяльності органів внутрішніх справ, аналіз досвіду й напрямів міжнародного співробітництва МВС щодо протидії злочинності у сфері високих технологій.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи безпосереднє висвітлення проблеми, зазначимо, що розвиток та впровадження комп'ютерних технологій у всіх сферах суспільного життя потребує розв'язання питань забезпечення безпеки використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж, мереж електрозв'язку, у тому числі й кримінально-правовими засобами. У багатьох країнах, зокрема і в Україні, ці посягання отримали умовну назву «комп'ютерні злочини» [2]. Нині вчені пропонують також інші назви означеної категорії злочинів – найчастіше вживаними є терміни «кіберзлочинність» чи «кіберзлочини», що вповні узгоджується з нормами міжнародних актів.

Комп'ютерна злочинність – це сукупність комп'ютерних злочинів, де комп'ютерна інформація становить предмет злочинних посягань. Ці діяння чинять замах на безпеку сфери комп'ютерної інформації, постаючи одним із найбільш небезпечних і шкідливих явищ сучасного світу [3]. Зокрема, за деякими оцінками, через кіберзлочинців щорічно світова економіка втрачає 114 млрд. доларів. А США оцінили свої збитки за всі роки існування глобальної мережі у 400 млрд. доларів [4]. Тому боротьба з комп'ютерною злочинністю є одним із найважливіших завдань сучасності.

Зазначимо, що ефективна боротьба проти транснаціональної комп'ютерної злочинності та кібертероризму вимагає тісного, швидкого, ефективного й функціонального міжнародного співробітництва усіх державних структур (і насамперед правоохоронних органів) у розслідуванні такого роду злочинів.

Перші значущі кроки на шляху налагодження міжнародного співробітництва у протидії кіберзлочинності Україна зробила на початку XXI століття, коли 23 листопада 2001 року в Будапешті наша держава разом із 30-ма іншими державами підписала Європейську конвенцію «Про кіберзлочинність». Представники країн, які підписали зазначену конвенцію, усвідомлюючи глибокі зміни, викликані переходом на цифрові технології та глобалізацією комп'ютерних мереж, стурбовані ризиком того, що комп'ютерні мережі й електронна інформація можуть бути використаними для вчинення злочинів, вважаючи, що ефективна боротьба проти кіберзлочинності вимагає тісного, швидкого та ефективного, функціонального міжнародного співробітництва у розслідуванні таких злочинів, погодилися з необхідністю вжиття конкретних заходів у кожній країні [5].

Означеною конвенцією передбачається надання повноважень, достатніх для ефективної боротьби зі злочинами у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Згідно з цим документом, сторони співпрацюють шляхом застосування відповідних міжнародних угод із кримінальних питань, укладених на основі єдиного або взаємного законодавства, а також внутрішнього законодавства з метою розслідування правопорушень, пов'язаних із комп'ютерними системами, даними, зі збиранням доказів в електронній формі.

Наступним важливим кроком України на шляху до налагодження міждержавної співпраці у розглядуваній сфері є ратифікація 7 вересня 2005 року зазначеної Конвенції із Додатковим протоколом від 28 січня 2003 року до неї, якою передбачене надання повноважень, достатніх для ефективної боротьби зі злочинами у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій як на внутрішньодержавному, так і міжнародному рівнях; укладення домовленостей щодо дієвого міжнародного співробітництва. У зв'язку з цим одним із нагальних завдань органів державної влади й управління нашої держави варто вважати приведення чинних механізмів міжнародної взаємодії у відповідність до положень вищезгаданої Конвенції.

Згодом, у липні 2006 року, було ратифіковано Додатковий протокол до Конвенції, що стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи [6]. У зв'язку з цим одним із нагальних завдань органів державної влади й управління нашої держави варто вважати приведення чинних механізмів міжнародної взаємодії у відповідність до положень вищезгаданої Конвенції.

Принагідно зазначимо, що в Україні створена і діє досить розгалужена система забезпечення безпеки інформації, її захисту. Це перш за все Конституція України, яка стала гарантом побудови демократичної правової держави і яка не могла не врахувати загальносвітових тенденцій інформатизації суспільства. Тому ряд її статей (зокрема ст. 17, 32, 34) визначають забезпечення інформаційної безпеки як одну з найважливіших функцій держави і мають стати основою розвитку інформаційного законодавства. Наявна певна законодавча база, яка складається із Законів України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про захист персональних даних», «Про державну таємницю» тощо. Є чинними низка указів Президента та постанов Кабінету Міністрів України, якими врегульовано конкретні напрями діяльності в галузі захисту інформації.

Одним із важливих кроків на шляху створення нормативно-правової бази діяльності правоохоронних органів щодо протидії кіберзлочинності є закон України «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Конвенції кіберзлочинності». Згідно з цим законом, Міністерство внутрішніх справ України стає єдиним органом, який має повноваження щодо створення цілодобової контактної мережі для надання невідкладної допомоги в розслідуванні справ, пов'язаних із кіберзлочинністю, а також у виявленні осіб, звинувачуваних у цьому, та зборі доказів для цих справ [7].

У сучасних умовах розбудова дієвої системи кібернетичної безпеки є одним із найважливіших завдань забезпечення національної безпеки України. Відтак нагальним завданням є необхідність визначення основних засад державної політики, спрямованої на захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, реалізація яких залежить від належного функціонування інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем.

Це потребує невідкладного прийняття Закону України «Про кібернетичну безпеку України», проект якого було зареєстровано ще 04 червня 2013 року. Прийняття зазначеного законопроекту сприятиме вдосконаленню нормативно-правової бази у сфері забезпечення кібернетичної безпеки України, дозволить закласти необхідну юридичну базу для формування й подальшого вдосконалення системи кібернетичної безпеки України.

Серед важливих кроків на цьому шляху є Указ Президента України № 449/2014 від 01 травня 2014 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28

квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». У ньому було поставлено завдання розробити проект Стратегії кібернетичної безпеки України, проект Закону України «Про кібернетичну безпеку України», а також завдання щодо приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів із питань інформаційної та кібернетичної безпеки, удосконалення системи формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України [8].

Принагідно зазначимо, що у 2016 році відбувся значний прогрес у цій сфері, зокрема на інституційно-організаційному рівні, а саме: 15 березня 2016 року Указом Президента затверджена Стратегія кібербезпеки України, яка має на меті створення національної системи кібербезпеки [9]; у червні 2016 року Президент України підписав Указ про створення Національного координаційного центру кібербезпеки [10]. Першим етапом його роботи є здійснення аналізу та розроблення галузевих індикаторів стану кібербезпеки. Також у вересні 2016 року Верховна Рада у першому читанні прийняла Закон про основні засади забезпечення кібербезпеки України [11].

Суттєвим внеском у справу розвитку міжнародної співпраці є діяльність міжнародних правоохоронних структур. Наприклад, Генеральний Секретаріат Інтерполу ще у 1994 році задля того, щоб інформація з інших держав мобільно і в доступній формі (мова спілкування, специфічні терміни, коди злочинів тощо) надходила до національних спецпідрозділів, а також задля оперативного обміну такими даними між країнами рекомендував державам-членам цієї організації створити Національний центральний консультативний пункт із проблем комп'ютерної злочинності. В Україні такий підрозділ з'явився у 1996 році на базі НЦБ Інтерполу.

Аналіз практики викриття та розслідування кримінальних справ у сфері високих технологій свідчить, що найбільш поширеними видами злочинів, пов'язаних із використанням комп'ютерних технологій, на території сучасної України, є: злочини у сфері комп'ютерних та Інтернет-технологій – 26%, злочини у сфері функціонування електронних платежів чи платіжних карток – 16%, злочини у сфері телекомунікацій – 11%, злочини у сфері використання комп'ютерних технологій при скоєнні традиційних злочинів – 47%. До того ж самостійним видом злочинного промислу стало викрадення ідентифікаційних даних інших осіб, використовуючи які, правопорушники отримують доступ до чужих банківських рахунків, безоплатно отримуючи послуги Інтернет-провайдерів та операторів зв'язку. Такі злочини характеризуються високим рівнем технічного забезпечення, латентністю, організованістю, наявністю міжрегіональних та міжнародних зв'язків [12].

У сучасних умовах комп'ютерна злочинність має здебільшого організований і міжнародний характер, базується на стрімкому розвитку і використанні телекомунікаційних засобів повідомлень. Близько 62% комп'ютерних злочинів є учинюваними в складі організованих груп, часто на території декількох країн. Комп'ютерна злочинність також характеризується невинним нарощуванням і вдосконаленням способів учинення злочинів, кожен із них має безліч способів реалізації [3, с. 49-50].

Безперечно, що розкрити такого роду злочини і викрити осіб, котрі їх скоїли, без допомоги правоохоронних органів держав-партнерів практично неможливо. З метою забезпечення ефективної протидії злочинності у сфері високих технологій МВС України впродовж усього періоду незалежного розвитку нашої держави повсякчас уживало організаційних і практичних заходів щодо забезпечення ефективної протидії цьому сучасному виду транснаціональної злочинності.

Основні зусилля були спрямовані, передусім, на законодавче забезпечення боротьби з комп'ютерними злочинами і створення відповідної нормативно-правової бази; профілактику, супроводження розслідування і розкриття резонансних правопорушень у сфері комп'ютерних технологій; напрацювання методик документування і розкриття злочинів означеної категорії, проведення семінарів і тренінгів для працівників спецпідрозділів; на-

лагодження ефективної взаємодії з міжбанківськими установами, телекомунікаційними компаніями, зацікавленими центральними державними і правоохоронними органами інших країн із метою документування злочинних груп, що мають міжнародні зв'язки.

Необхідно зазначити, що перші спроби на шляху протидії цьому виду злочинності були започатковані МВС ще наприкінці 90-тих років минулого століття. У цей історичний період, коли змінювалися стереотипи та методи боротьби зі злочинністю, зародилася ідея створення підрозділу боротьби з кіберзлочинністю.

Зазначений підрозділ було створено в структурі головного управління боротьби з економічною злочинністю МВС України. Його діяльність була орієнтована за двома основними напрямками – захист інтелектуальної власності та боротьба з кіберзлочинністю.

Основною причиною зосередження зусиль у боротьбі з таким новим видом злочинності в означеному напрямку стало те, що в другій половині 90-х років Україну критикували з приводу значної кількості контрафактної продукції на її території. Саме тому робота цього управління переважним чином була зосереджена на захисті прав інтелектуальної власності та боротьбі з незаконним поширенням контрафактної продукції.

Практика діяльності новоствореного підрозділу мала за результат усвідомлення того, що необхідно приділяти більше часу, засобів та уваги справі боротьби з кіберзлочинністю. Тому в липні 2009 року в структурі Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, було створено окремий відділ боротьби з кіберзлочинністю. Обов'язками підрозділу стало формування та реалізація державної політики в розглядуваній сфері правоохоронної діяльності, вироблення методичних рекомендацій щодо протидії злочинам такої категорії, організація міжнародного співробітництва у справах про комп'ютерні правопорушення, розроблення та внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Також до переліку завдань цього відділу належало виявлення та документування організованих груп транснаціонального й регіонального характеру, учасники яких спеціалізуються на вчиненні злочинів із використанням високих технологій і телекомунікаційних систем.

У сучасних умовах протидія злочинності у сфері високих технологій покладена на Департамент кіберполіції Національної поліції України, основним завданням якого є участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, учинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» та з метою забезпечення міжнародної діяльності кіберполіції, у штатній структурі Департаменту кіберполіції створено сектор Національного контактного пункту з реагування на кіберзлочини.

Сьогодні відбувається перетворення колишньої моделі підрозділів боротьби з кіберзлочинністю у новітній орган правозахисного призначення, який за своїми технічними та професійними можливостями матиме змогу миттєво реагувати на кіберзагрози, а також відповідно до кращих європейських та світових стандартів проводитиме міжнародну співпрацю щодо знешкодження транснаціональних злочинних угруповань у даній сфері [13].

Характерною рисою злочинів, учинених за допомогою комп'ютерних систем і телекомунікаційних мереж, є їх транскордонність, тому в основі розкриття та документування таких протиправних посягань, як нами вже зазначено вище, лежить ефективне співробітництво з правоохоронними органами інших держав і міжнародними організаціями, які спеціалізуються на протидії кіберзлочинності.

Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії кіберзлочинності не обмежується контактами з іноземними правоохоронними органами. У напрямку впровадження міжнародних стандартів у цій сфері Департамент кіберполіції Національної поліції

України наразі активно розвиває співпрацю з представниками Ради Європи та Європейського Союзу, іншими державними та неурядовими організаціями.

Ще одним пріоритетним напрямком роботи Департаменту є боротьба з комп'ютерними злочинами у сфері економіки. Серед основних завдань на цьому напрямку діяльності необхідно назвати протидію легалізації тіньових доходів. Аналіз схем відмивання коштів свідчить про значну зацікавленість організованої злочинності у використанні можливостей електронних платіжних систем, які дозволяють здійснювати миттєві перекази коштів із забезпеченням практично повної анонімності контрагентів. З метою протидії легалізації коштів, одержаних від злочинної діяльності, Департамент налагоджує співпрацю з представництвами найбільш поширених в українському Інтернет-просторі електронних платіжних систем та кредитно-фінансовими установами, які надають послуги з обслуговування суб'єктів електронної комерції та мають дані про факти шахрайств, втручань у роботу комп'ютерних систем та інших протиправних посягань, учинених із використанням високих технологій.

Не менш важливим напрямком діяльності підрозділу боротьби з кіберзлочинністю є протидія обігу дитячої порнографії та сексуальному розбещенню дітей, учинюваним із використанням телекомунікаційних мереж. Доречно зазначити, що у цьому напрямку діяльності зусилля оперативного складу зосереджені не лише на виявленні осіб, причетних до вчинення злочину, але й на ідентифікації жертв сексуальної експлуатації.

Варто зазначити, що наразі проблема номер один, яка постала перед Департаментом кіберполіції Національної поліції України, – проблема формування кадрів. Це пов'язано з тим, що фахівці, які працюватимуть у цій сфері, повинні бути як оперативниками, так і фахівцями з комп'ютерної техніки. Вочевидь, що підготовка кваліфікованих кадрів для зазначеного підрозділу – одне з нагальних завдань вищих навчальних закладів МВС України.

Безумовно, специфіка протидії таким протиправним посяганням у сучасних умовах вимагає особливого підходу до комплектування підрозділу боротьби з кіберзлочинністю. Зокрема, такі працівники, крім знань у сфері високих інформаційних технологій, навичок отримання інформації та збору доказів у електронній формі, повинні на достатньому рівні володіти іноземними мовами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз викладеного матеріалу дає підстави дійти висновків, що, попри певні успіхи відповідних спецпідрозділів МВС України в боротьбі з кіберзлочинністю за доволі нетривалий час їхнього існування, існує ціла низка проблем, вирішення яких дозволило б суттєво підвищити ефективність у цьому напрямку їхньої діяльності.

У зазначеній сфері проблемними залишаються такі питання. Насамперед, це недосконалість нормативно-правової бази щодо окремих напрямів діяльності з боротьби з комп'ютерною злочинністю. Чинне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України наразі не забезпечує надійного захисту від кіберзлочинності. Його неузгодженість із міжнародно-правовими актами спричиняє труднощі в притягненні відповідних осіб до кримінальної відповідальності. По-друге, потребує вдосконалення механізм оперативного обміну інформацією стосовно осіб, затриманих на території інших держав за скоєння злочинів, пов'язаних із використанням підроблених або викрадених платіжних пластикових карток банківських установ, за шахрайство у мережі Інтернет, незаконне проникнення до комп'ютерних баз даних різних міністерств і відомств, для перевірки на причетність до скоєння злочинів у сфері банківської діяльності й високих технологій.

Серед першочергових завдань є вирішення проблем, котрі виникають у процесі розслідування і кримінального провадження злочинів, пов'язаних з електронними доказами. Відтак однією з найбільш важливих умов для забезпечення ефективності заходів щодо боротьби з кіберзлочинністю та іншими злочинами, пов'язаними з електронними доказами, є ефективне міжнародне співробітництво між судовими органами та поліцією.

Зрештою, враховуючи те, що кіберзлочинність невпинно вдосконалює способи вчинення протиправних посягань та має тенденцію до зростання організованості, нагальним завданням є систематичне підвищення кваліфікації оперативних працівників кіберполіції шляхом вивчення та впровадження у практичну діяльність передового зарубіжного досвіду та новацій щодо методології розкриття й розслідування злочинів у цій сфері.

Зазначені проблеми потребують розроблення відповідної «дорожньої мапи» щодо боротьби з кіберзлочинністю всіма правоохоронними органами України, зважаючи на те, що боротьба з цим найсучаснішим видом злочинності повинна стати однією з найважливіших їхніх функцій.

Список використаних джерел:

1. Динаміка використання Інтернет в Україні: лютий-березень 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621&page=1>.
2. Бабанін С.В. Комп'ютерні злочини за кримінальним законодавством України, США та Польщі / С.В. Бабанін / Співпраця поліції/міліції зі службами безпеки Інтернет-сайтів (аукціонів, соціальних мереж тощо) у боротьбі з інтернет-злочинністю на підставі національного законодавства та законодавства, яке діє у Європейському Союзі: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 16–17 листопада 2010 року) / МВС України; УМВС України в Хмельницькій області. – Хмельницький: УМВС, 2010. – 100 с.
3. Стеблинська О.С. Актуальні проблеми комп'ютерної злочинності в Україні / О.С. Стеблинська / Співпраця поліції/міліції зі службами безпеки Інтернет-сайтів (аукціонів, соціальних мереж тощо) у боротьбі з інтернет-злочинністю на підставі національного законодавства та законодавства, яке діє у Європейському Союзі: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 16–17 листопада 2010 року) / МВС України; УМВС України в Хмельницькій області. – Хмельницький: УМВС, 2010. – 100 с.
4. Довбиш М. Кіберзлочинність в Україні / Микита Довбиш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.science-community.org/ru/node/16132>.
5. Конвенція про кіберзлочинність : міжнар. докум. від 23 лист.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
6. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи : Закон України від 21 липня 2006 р. № 23-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 39. – С. 1384. – Ст. 328.
7. Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність»: закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 5. – Ст.32.
8. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України : Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р // Офіційний вісник Президента України. – 2014. – № 16. – С. 6. – Ст. 982.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
10. Про Національний координаційний центр кібербезпеки : Указ Президента України від 07.06.2016 № 242/2016 / Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2422016-20141>.
11. Проект Закону про основні засади забезпечення кібербезпеки України / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55657.

12. Гвоздецький В. Проблеми міжнародного співробітництва в протидії злочинності у сфері високих технологій / Віктор Гвоздецький // Вісник Академії управління МВС. – 2007. – № 2-3. – С. 6.

13. Офіційний сайт Національної поліції України. Департамент кіберполіції Національної поліції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1816252>.

Зозуля Евгений Викторович,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ И ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МВД УКРАИНЫ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)

В статье исследуются вопросы нормативно-правового и организационного обеспечения деятельности МВД Украины по противодействию преступности в сфере высоких технологий. Проанализировано формирование нормативно-правовой базы противодействия киберпреступности как на внутринациональном, так и международном уровнях. Подчеркнута важность присоединения Украины к основополагающим международным конвенциям в противодействии киберпреступности, их влияние на формирование национальной нормативно-правовой базы в этой сфере.

Акцентируется внимание на том, что в современных условиях развитие действенной системы кибернетической безопасности является одной из неотложных задач обеспечения национальной безопасности Украины.

Определено, что МВД Украины в течение всего периода независимого развития государства постоянно предпринимает организационные и практические мероприятия по обеспечению эффективного противодействия этому современному виду транснациональной преступности.

Исследован генезис становления и развития организационно-правового обеспечения и формы международного сотрудничества спецподразделений МВД по борьбе с киберпреступностью. На основе проведенного исследования обозначены некоторые проблемы, решение которых позволит существенно повысить эффективность деятельности подразделений киберполиции Национальной полиции Украины.

Среди них: необходимость совершенствования нормативно-правовой базы по отдельным направлениям деятельности по борьбе с киберпреступностью; приведение его в соответствие с международно-правовыми актами в этой сфере; совершенствование механизма оперативного обмена информацией в отношении лиц, задерживаемых на территории других государств за совершение компьютерных преступлений; налаживание эффективного международного сотрудничества между судебными органами и полицией в расследовании киберпреступлений; систематическое повышение квалификации оперативных работников киберполиции путем изучения и внедрения в практическую деятельность передового зарубежного опыта и новаций по методологии раскрытия и расследования преступлений в этой сфере.

Сделан вывод о том, что насущной задачей является разработка соответствующей «дорожной карты» по борьбе с киберпреступностью всеми правоохранительными органами Украины, исходя из того, что борьба с этим современным видом преступности должна стать одной из важнейших их функций.

Ключевые слова: преступления в сфере высоких технологий, киберпреступность, международное сотрудничество, правоохранительные органы.

Evgeniy Zozulya,
doctor of legal sciences, associate professor
(Donetsk law Institute of the MIA of Ukraine)

**LEGAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT OF THE
MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE ON
CYBERCRIME RESISTANCE (HISTORICAL AND LEGAL
ASPECT)**

The article it is examined the issues of legal and organizational support of the activities of the Ukrainian Interior Ministry concerning the combat crime in the sphere of high technologies. It is analyzed the formation of the legal framework to counter cybercrime on intra-national and international levels. It is emphasized the importance of Ukraine's accession to fundamental international conventions in combating cybercrime, its influence on the formation of a national legal framework in this area.

It is paid great attention to the fact that in modern conditions, the development of effective cyber security system is one of the urgent tasks of national security of Ukraine.

It was determined that the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during the whole period of independent development of the state had been constantly taking organizational and practical measures to ensure an effective response to this modern type of transnational crime.

It was investigated the genesis of the formation and development of organizational and legal support and forms of international cooperation of special divisions of the Ministry of Interior to combat cybercrime. On the basis of the study it is indicated some of the problems the solution of which will greatly increase the activity efficiency of Ukrainian cyberpolice departments of the National Police.

Among them: the need to improve the regulatory framework in certain areas of the fight against cybercrime activities; bringing it in line with international legal instruments in this field; improving the mechanism for rapid exchange of information in respect of persons detained on the territory of other countries for committing computer crimes; the establishment of effective international cooperation between the judicial authorities and the police in the investigation of cybercrime; systematic training of cyberpolice operatives by analysis and implement in practical activities the foreign experience and innovation on the methodology of detection and investigation of crimes in this area;

It is concluded that the urgent task is to develop a corresponding «road map» for the fight against cybercrime by all law enforcement agencies in Ukraine, based on the fact that the fight against this modern form of crime should be one of their most important functions.

Keywords: *crimes in the sphere of high technologies, cybercrime, international cooperation and law enforcement agencies.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 342.737.2

Наумова Н. М.,
аспірант
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО СКЛАДОВІ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА ЯК БАГАТОАСПЕКТНОГО ЮРИДИЧНОГО ЯВИЩА

У статті подається аналіз широкого спектру сучасних вітчизняних науково-концептуальних підходів до розуміння сутності недоторканності житла як складного багатоаспектного юридичного явища, здійснюється їх систематизація. Окремо досліджується цільове призначення, галузева належність, роль та місце недоторканності житла в системі суб'єктивних прав людини.

Ключові слова: недоторканність житла, її елементний склад; недоторканність особи; приватне життя; проникнення у житло; суб'єктивне право фізичної особи; немайнове право; елементи права на недоторканність житла; принцип кримінального судочинства; елемент правоздатності; елемент правопорядку.

Постановка проблеми. Переосмислення та систематизація накопиченого вітчизняного наукового надбання з питання забезпечення недоторканності житла обумовлені практичною та теоретичною значущістю для подальшого розвитку всієї юридичної науки, поліпшення існуючої правозахисної практики.

Теоретична значущість аналізу всіх складових недоторканності житла як багатоаспектного юридичного явища виявляється у необхідності:

- більш детального уточнення та прискіпливої конкретизації легальних (конституційних) підстав та випадків обмеження права людини на недоторканність житла, що також надає змогу вдосконалити базові ідеї та постулати про межі державного втручання;
- уточнення цільового призначення права людини на недоторканність житла, визначення його ролі та місця в системі прав людини;
- галузевої належності цього права людини;
- вдосконалення існуючих класифікаційних характеристик суб'єктивних прав людини.

Кажучи про практичне (прикладне) значення аналізу всіх складових недоторканності житла як багатоаспектного юридичного явища необхідно зазначити, що воно актуалізується потребою у:

- вдосконаленні конституційних та галузевих гарантій забезпечення однойменного права людини;
- уніфікації нормативно-правових конструкцій та приписів про недоторканність житла, які дублюються в різних нормативно-правових актах чи галузях права.

Саме перелічені обставини детермінують необхідність дослідження елементного складу недоторканності житла як багатоаспектного юридичного явища.

Стан наукового забезпечення проблеми. В Україні проблематика недоторканності житла як багатоаспектного юридичного явища була предметом наукового аналізу таких вчених, як А. Ю. Бідняжевська, Н. О. Горобець, О. В. Козир, Ю. В. Кириченко, І. Ф. Літві-

нова, П. Г. Назаренко, Л. В. Селезнякова, А. Р. Туманянц та інші. Однак зауважимо, що такі спірні та складні питання як уточнення цільового призначення права людини на недоторканність житла, визначення його ролі та місця в системі прав людини, галузева належність права людини на недоторканність житла, необхідність уніфікації нормативно-правових конструкцій та приписів про недоторканність житла, які дублюються в різних нормативно-правових актах чи галузях права, потребують подальшого наукового опрацювання.

Мета статті. На підставі комплексного аналізу сучасних вітчизняних науково-концептуальних підходів до розуміння сутності недоторканності житла охарактеризувати всі складові цього багатоаспектного юридичного явища.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до аналізу напрацювань вітчизняних вчених та вчених пострадянських країн на ниві забезпечення недоторканності житла, перш за все, маємо звернути увагу на те, що у радянські часи право на житло у законодавстві було відсутнім до 1977-1978 рр., що негативно впливало на загальний розвиток права на недоторканність житла. У подальшому становлення інституту недоторканності житла перебувало під впливом політики радянської держави, яка заперечувала приватне життя та утверджувала гіпертрофовані уявлення про домінування у радянському суспільстві державних та публічних основ [1, с. 3].

Характеризуючи безпосередньо вітчизняні наукові підходи до проблеми забезпечення недоторканності житла в Україні, маємо звернути увагу на те, що вченими цей юридичний феномен синтезовано на декілька складових, що дає можливість розглядати його як певне право людини, як конституційний принцип [2, с. 122], а також як одну з гарантій недоторканності приватного життя [3, с. 141].

Д. А. Гришина наголошує на тому, що сьогодні термін «недоторканність житла» вживається у наступних значеннях: 1) як базове конституційне право; 2) як конкретне суб'єктивне право фізичної особи, котре має немайновий характер та складає зміст абсолютного правовідношення, де всі треті особи мають утриматися від його порушення; 3) як базовий принцип кримінального судочинства та житлового законодавства; 4) як елемент правопорядку та правоздатності, оскільки є можливістю у рівному ступені, притаманному усім та кожному; 5) також можна зустріти твердження про те, що недоторканність житла є гарантією здійснення права на недоторканність приватного життя [4].

Всі ці значення знаходяться у постійній взаємодії між собою, однак їхнє змішування є неприпустимим. Подібне розмежування думок потребує ретельного аналізу. Наявність у конституціях різних країн світу норми, присвяченої безпосередньо недоторканності житла, дає підстави стверджувати, що зазначене право людини є конституційним. Однак такий загальний підхід не дає відповіді на питання про правову природу цього права та є лише констатацією наявності даних норм у головному акті країни. Прихильники існування загальнорегулятивних правовідносин вважають, що закріплення конституціями основних прав та свобод (насамперед, у приватноправовій сфері) дає підстави для зміни інструментарію: суб'єктивні публічні права мають бути замінені на поняття суб'єктивні конституційні (основні) права [4].

Одночасно з цим у літературі звертається увага на те, що у ст. 30 Конституції України принцип недоторканності житла та іншого володіння особи закріплений недостатньо повно. По суті, його стосується лише правило про те, що кожному гарантується недоторканність житла (ч. 1 ст. 30 Конституції України). Надалі в цій статті міститься положення про те, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Виходячи з особливостей конструювання правових норм, є нелогічною заборона проникнення до іншого володіння особи інакше як за вмотивованим рішенням суду, позаяк у ч. 1 цієї статті недоторканність гарантується тільки житлу [5, с. 62].

Поряд з цим іншими вченими зауважується, що право на недоторканність житла є одним із важливих особистих прав людини [6, с. 261].

О. В. Козир визначає його як закріплену конституцією та нормами міжнародного права, гарантовану державою можливість особи шляхом вільного волевиявлення приймати рішення про допуск сторонніх осіб до свого житла [7, с. 3].

Поряд з цим є й інша точка зору, яка розширює зміст права на недоторканність житла. Зокрема, П. Г. Назаренко вважає, що положення щодо недоторканності житла чи іншого володіння означає не лише заборону входити до нього всупереч волі осіб, які в ньому проживають на легальних підставах, а й заборону розголошувати все, що в ньому відбувається [2, с. 123].

І. Фарбер вважав, що недоторканність житла є складовою (правовою можливістю) забезпечення недоторканності особи [8, с. 16].

О. П. Бовгиря відзначає, що юридичний зміст недоторканності житла не зводиться лише до неможливості незаконного проникнення у житло особи, його основний сенс – забезпечення стабільності відносин власності чи оренди, об'єктом яких є житло – будинок, квартира, кімната у гуртожитку тощо. Стабільність цих відносин забезпечується різноманітними цивільно-правовими засобами, зокрема чітким законодавчим закріпленням підстав примусового припинення права на житло [9].

В. Породько вважає, що особисте право на недоторканність житла визначає, яким чином відбувається користування особою помешканням, яким вона володіє на законних підставах. Саме завдяки недоторканності забезпечується повнота, стабільність, можливість вільно та безперешкодно здійснювати право користування житлом. Недоторканність житла визначає якісні характеристики користування помешканням, при тому, що останнє виступає складовою всіх майнових прав на житло [10, с. 227].

Н. О. Горобець, досліджуючи цивільно-правові аспекти права на недоторканність житла, вбачає, що право на недоторканність житлового простору є самостійним особистим немайновим правом, яке не може бути правомочністю інших особистих немайнових прав, зокрема права на особисте життя та його таємницю, чи складовою частиною приватності, а також бути похідним від права на житло [11, с. 8]. Також ця дослідниця вважає, що це особисте немайнове право потребує окремої регламентації законодавством, а не поглинання іншими особистими немайновими правами, зокрема через те, що це право може виникати як у житлі, так і щодо іншого володіння, воно є самостійним правом, а не похідним від права на житло [11, с. 162].

Також науковці зазначають, що воно не вважається абсолютним. Як зауважує з цього приводу Ю. В. Кириченко, недоторканність житла та іншого володіння особи не можна вважати абсолютною та необмеженою: у більшості країн цей принцип супроводжується обмежувальними застереженнями, які передбачені п. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. І тому в особливо невідкладних випадках, передбачених законом, допускається проникнення до житла чи іншого володіння без згоди її мешканців [12, с. 95]. І.Ф. Літвінова також приєднується до цієї точки зору, зазначаючи, що недоторканність житла чи іншого володіння не є абсолютною: в усіх країнах закріплення цього принципу супроводжується деякими уточненнями. В окремих випадках, передбачених кримінально-процесуальним законом, допускається проникнення в житло чи інше володіння без згоди осіб, які його займають, наприклад, з метою розкриття чи припинення злочину тощо [13, с. 12].

Д. А. Гришина у своїх міркуваннях взагалі ставить під сумнів загальновизнану точку зору про те, що вказане право є конституційним. Вона вважає, що стосовно права на недоторканність житла виникають заперечення. По-перше, спірним є твердження про те, що право на недоторканність житла є можливістю у рівному ступені, притаманна всякій та кожній особі. Сучасна дійсність є такою, що велика кількість громадян не мають житла, належать до категорії громадян без певного місця проживання (у силу об'єктивних чи

суб'єктивних причин). У зв'язку з цим прирівнювати право на життя, здоров'я (котрі є у кожної особистості), або недоторканності особистості (котра також належить всім без виключення) до права на недоторканність житла (котре з самого початку не належить всім та кожному), не є правильним [4].

По-друге, змістом правоздатності є здатність у володінні правами, котрі можна розглядати в якості права щось мати або щось робити (тобто в правах на позитивні дії особи), тоді як право на недоторканність житла в якості здатності (до речі, як і можливості) можна представити тільки через заперечення – здатність мати право не впускати до свого житлового приміщення [4].

У зв'язку з цим виникає питання: що тоді вважати можливим обмеженням правоздатності? Імовіріше мову слід вести про встановлені у законодавстві випадки, коли доступ до житла дозволений відповідно до закону або судового рішення.

У цих випадках правоздатність (мати здатність не пускати) обмежується щодо одних суб'єктів, а щодо інших – ні [4]. Ще одне не менш важливе уточнення: чи можна розглядати в якості обмеження правоздатності ситуацію входження до житла без згоди особи? У цьому випадку слід виокремити обмеження правоздатності на підставі закону та її обмеження певними неправомірними діями. Подібних теоретичних побудов теорія права (у тому числі цивілістичних) не знає, та навряд чи їхня розробка є перспективною. Більш логічно у даному випадку зробити інший висновок, який базується на характеристиці права на недоторканність житла в якості суб'єктивного права. У випадку, коли проникнення до житла санкціоноване законом, із суб'єктивним правом нічого не відбувається, воно не припиняється щодо певних осіб і не діє щодо інших. Просто у відповідного органу або посадової особи виникає публічне суб'єктивне право на доступ до житлового приміщення, що встановлює межі аналізованого суб'єктивного (приватного) права [4]. Суперечок тут жодних не виникає, не має й конкуренції двох суб'єктивних прав: відповідні органи мають діяти суворо в межах, окреслених законом, як правило, в інтересах самої уповноваженої особи для захисту її майнового права (наприклад, під час пожежі); для захисту інтересів інших осіб, які мешкають по сусідству з даною особою (наприклад, під час аварій); для захисту суспільних інтересів (наприклад, під час здійснення процесуальних дій). При цьому ще й не можна забувати про положення цивільного законодавства, котрі забороняють дії, пов'язані із зловживанням правом [4].

Обов'язок допустити до житлового приміщення відповідних осіб прямо законом не передбачена. Інакше кажучи, у даному випадку закон формулює відповідний обов'язок не прямо, а шляхом встановлення відповідальності за невиконання законної вимоги працівника поліції, посадової особи органу, що здійснює контроль (нагляд) [4].

Виходячи з цього, цілком закономірним виглядає питання щодо змісту права людини на недоторканність житла та елементів, з яких воно складається. У науці триває жвава дискусія навколо зазначеного питання. Зокрема, Н. О. Горобець зазначає, що зміст досліджуваного права складається з позитивного та негативного аспектів. До позитивного аспекту належать такі правомочності, як:

- можливість мати житловий простір;
- можливість вільно, на власний розсуд визначати межі свого житлового простору та його облаштування і приватності;
- можливість вільного доступу і перебування в житловому просторі; можливість ознайомлення інших осіб з обставинами своєї приватності у межах цього простору;
- можливість дозволяти втручатися у приватність житлового простору.

А до негативного:

- можливість забороняти втручатися у приватність житлового простору;
- можливість зберігати у таємниці обставини своєї приватності у межах житлового простору [11, с. 162].

У своєю чергу, О. В. Козир вважає, що зміст конституційного права особи на недоторканність житла є сукупністю чотирьох елементів (правомочностей особи):

а) визначати для третіх осіб режим доступу до житла та перебування у ньому, в т.ч. охороняти житло від незаконних проникнень та створювати засоби, призначені для усунення випадків проникнення до житла без його згоди;

б) вимагати від третіх осіб додержуватися недоторканності свого житла;

в) у разі порушення недоторканності свого житла звертатися за захистом до держави в особі судових і правоохоронних органів;

г) вільно користуватися своїм житлом, самостійно обирати модель власної поведінки у ньому [7, с. 4].

Майже так само зміст цього права визначає А. Ю. Бідняжевська, котра з цього приводу зауважує, що можна цілком упевнено назвати такі основні елементи змісту права людини на недоторканність житла:

а) можливості носія права вільно, на власний розсуд поводитися у житлі, діяти як заманеться, лише з тим застереженням, щоб не порушувати чийхось прав та вимог чинного законодавства;

б) можливості носія права вимагати від усіх сторонніх осіб не порушувати недоторканність його житла й іншого володіння, тобто не заходити у нього, не оглядати, не змінювати і т.п.;

в) можливості носія права скаржитися до відповідних органів державної влади у разі порушення будь-ким його права та вимагати від них припинення порушення, відшкодування завданих збитків та поновлення порушеного права;

г) можливості користування власне недоторканністю свого житла та іншого володіння, тобто реально відчувати правову можливість безпечного перебування у власному житлі, непорушності у ньому обстановки і т.п., а також відчувати реальну можливість звернутись за захистом у відповідні органи держави у разі найменшого порушення вказаного права [14, с. 47-48].

Альтернативний підхід до вказаного питання демонструють О. В. Бивалін та А. Ю. Олійник, на думку яких зміст права людини на недоторканність житла як конституційного права включає в себе:

а) охорону житла і підсобних приміщень громадян від незаконного в них проникнення;

б) додержання законності з боку службових осіб і громадян, які входять у житло та підсобне приміщення при вибуху газу, пожежі, пошкодженні сантехнічного обладнання, інших ситуаціях, перевіряючи додержання протипожежних правил, правил користування газовим обладнанням, санітарних та інших правил;

в) додержання законності працівниками органів з експлуатації житла та інших комунальних служб при входженні в житло і підсобні приміщення людини і громадянина;

г) додержання законності з боку службових осіб під час вселення та виселення, обшуку та виїмки, огляду місця події в житлі та в іншому приміщенні, накладення арешту на майно в приміщенні житла;

д) додержання законності з боку працівників міліції (поліції) при переслідуванні осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також у разі припинення злочину або інших порушень, які загрожують громадському порядку чи особистій безпеці людини і громадянина, при перевірці додержання правил паспортної системи, перевірці додержання правил адміністративного нагляду за особами, які звільнилися з місць позбавлення волі;

е) можливість захисту від незаконних діянь та відновлення порушеного права [15, с. 152].

У свою чергу, Д. А. Гришина вважає, що із змісту права на недоторканність житла необхідно виключити його внутрішню сторону, не тому, що дані дії складають зміст конкретного речового права на житлове приміщення, а тому, що дані дії складають зміст іншо-

го особистого немайнового права – права на особисту та сімейну таємницю. При цьому маємо пояснити, що такий висновок базується також і на тій обставині, що буде правильним розмежувати майнові та немайнові правомочності, складові змісту конкретних суб'єктивних прав по наступному критерію. Якщо правомочність користування (яка є складовою змісту майнового права на житлове приміщення) виражається за допомогою дій, котрі відповідають на питання «Що в ньому робити?» (жити, снідати, пити, виховувати, спати), то правомочності, котрі складають зміст немайнових, пов'язаних з житлом, виражаються у відповідях на питання «Як?» (їсти, пити, спати, виховувати, відпочивати) [4].

Висновки:

1. Завершуючи огляд широкої наукової дискусії, яка точиться навколо розуміння сутності недоторканності житла як складного юридичного явища, маємо підкреслити, що саме вона дала можливість визначити у науковій літературі розуміння поняття «здійснення особистого немайнового права на недоторканність житла». Під цим поняттям у літературі розуміється поведінка, спрямована на використання закладених у змісті цього права можливостей безпосередньо уповноваженою особою чи опосередковано іншими особами, яким таке право надано на підставі закону, договору тощо на власний розсуд, відповідно до вимог закону; де поведінка проявляється у вигляді покладених на них прав і обов'язків та виражається у вчиненні дій чи бездіяльності щодо житлового простору, його приватності та її меж [11, с. 163].

2. Наведені у статті наукові підходи засвідчили дискусійний характер щодо цільового призначення права на недоторканність житла, різноманітності наукових підходів та неоднозначності оцінок цієї проблеми, що означає продовження широкої дискусії з цього приводу. Водночас важливість вказаного питання, насамперед, має скоріше не науково-теоретичне, а прикладне значення для всебічного гарантування права на недоторканність житла під час правореалізаційної роботи.

3. На підставі аналізу сучасних наукових підходів до проблеми визначення елементного складу недоторканності житла як багатоаспектного явища теоретико-правові надбання у сфері класифікації суб'єктивних прав людини отримали подальший розвиток. Це виявилось у тому, що у науковий обіг було введено поняття «суб'єктивні публічні права людини».

Список використаних джерел:

1. Тюрин П. Ю. Конституционное право человека и гражданина на неприкосновенность жилища в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / П. Ю. Тюрин. – Саратов, 2003. – 26 с.

2. Назаренко П. Г. Принцип недоторканності житла та іншого володіння особи: загальнотеоретичний аналіз / П. Г. Назаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Серія: Право. – Вип. 38. – Т. 2. – С. 122–125.

3. Тумаянц А. Р. Проблеми реалізації права особи на недоторканність житла / А. Р. Тумаянц // Проблеми законності. – 2010. - № 110. – С. 140–147.

4. Гришина Д. А. Дискуссионные вопросы о правовой природе права на неприкосновенность жилища / Д. А. Гришина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2015/1357/7329>.

5. Літвінова І. Ф. Щодо визначення поняття права особи на недоторканність житла чи іншого володіння / І. Ф. Літвінова // Право і суспільство. – 2012. - № 2. – С. 59–63.

6. Хім'як Ю. Б. Захист права на повагу до житла у практиці Європейського суду з прав людини (кримінально-правовий аспект) / Ю. Б. Хім'як // Часопис Київського університету права. – 2010. - № 3. – С. 261–265.

7. Козир О. В. Конституційне право особи на недоторканність житла : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / О. В. Козир; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2011. - 19 с.

8. Фарбер И.Е. Конституционное право на неприкосновенность личности советских граждан / И.Е. Фарбер // Правоведение. – 1973. – № 3. – С. 13–20.
9. Бовгиря О.П. Виселення / О.П. Бовгиря / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://advokat_rivne.io.ua/s1683913/viselennya.
10. Породько В. Співвідношення права власності на житло та інших майнових житлових прав із правом на недоторканність житла // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів, 2006. – С. 226–228.
11. Горобець Н. О. Право на недоторканність житла: цивільно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н. О. Горобець; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2010. - 199 с.
12. Кириченко Ю.В. Конституційне регулювання права на недоторканність житла в Україні та європейських державах / Ю. В. Кириченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія Юридичні науки, 2014. – Вип. 5. – Т. 1 – С.91–96.
13. Літвінова І. Ф. Соціальна обумовленість та загальні умови правомірного обмеження права особи на недоторканність житла чи іншого володіння / І. Ф. Літвінова // Адвокат. – 2009. – № 1(100). – С. 12–15.
14. Бідняжевська А. Ю. Зміст конституційного права на недоторканність житла людини і громадянина в Україні / А. Ю. Бідняжевська // Право і суспільство. – 2010. - № 3. – С. 46–50.
15. Олійник А. Ю. Конституційне право людини на недоторканність житла / А. Ю. Олійник, О. В. Бивалін // Науковий вісник НАВСУ. – 2002. – № 1. – С. 151–156.

Наумова Н. М.,
аспірант

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

К ВОПРОСУ О СОСТАВЕ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЖИЛИЩА КАК МНОГОАСПЕКТНОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ЯВЛЕНИЯ

В статье обобщены и раскрыты значения, в которых в современной юридической литературе употребляется термин «неприкосновенность жилища». Так, его рассматривают как: 1) базовое конституционное право; 2) конкретное субъективное право физического лица, имеющее неимущественный характер; 3) базовый принцип уголовного судопроизводства и жилищного законодательства; 4) элемент правопорядка и правоспособности; 5) гарантию осуществления права на неприкосновенность частной жизни.

Далее в статье показывается содержание дискуссии, развернувшейся вокруг понимания содержания права на неприкосновенность жилища. Констатируется, что существует узкая (А. Козырь) и широкая трактовка (П. Назаренко) содержания права на неприкосновенность жилища.

Отдельно обращается внимание на то, что в литературе нет единой точки зрения и о целевом назначении указанного права. В плоскости научной полемики это выражается в том, что одни авторы считают, что неприкосновенность жилища призвана обеспечить неприкосновенность личности, а другие полагают, что его основной смысл заключается в обеспечении стабильности отношений собственности или аренды, объектом которых является жилье - дом, квартира, комната в общежитии тому подобное.

Кроме того, в статье затронут вопрос об отраслевой принадлежности права человека на неприкосновенность жилья. Подчеркнуто, что он имеет спорный характер и широкий диапазон мнений. Отмечается, что традиционно неприкосновенность жилища рассматривается как базовое конституционное право человека. Наряду с этим существует точка зрения о том, что оно также может считаться самостоятельным личным неимущественным правом. Вместе с тем некоторыми авторами (Д. А. Гришина) в целом отрицается возможность отнесения неприкосновенности жилья к числу конституционных (базовых) прав человека.

Завершая анализ научно-теоретических подходов к пониманию сущности неприкосновенности жилища как многоаспектного юридического явления, в статье подчеркивается, что многочисленные дискуссии, определенные сложностью данного вопроса, в целом являются плодотворными и способствуют тому правильному применению указанного права в ходе правореализационной деятельности, уточнению существующих классификационных характеристик прав человека, систематизации научных подходов к указанной проблеме.

Ключевые слова: неприкосновенность жилища, ее элементный состав; неприкосновенность личности; частная жизнь; проникновение в жилище; субъективное право физического лица; неимущественное право, элементы права на неприкосновенность жилища; принцип уголовного судопроизводства; элемент правоспособности; элемент правопорядка.

Naumova N. M.,
graduate student
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

THE QUESTION OF THE COMPOSITION OF INVIOABILITY OF THE HOME AS A MULTIDIMENSIONAL LEGAL EFFECTS

The article summarized and disclosed values, which in modern legal literature uses the term «inviolability of the home.» Thus, it is considered as: 1) a basic constitutional right; 2) specific subjective right of an individual having a non-property character; 3) The basic principle of the criminal justice and housing legislation; 4) and an element of law enforcement capacity; 5) guarantee of the right to privacy.

Further, the article shows the content of the discussion that unfolded around the understanding of the content of the right to inviolability of the home. It is stated that there is a narrow (Kozyrev) and broad interpretation (P. Nazarenko) the content of the right to inviolability of the home.

Separately drawn attention to the fact that in the literature there is no single point of view and on the earmarking of this right. In the scientific debate plane it is reflected in the fact that some authors believe that the sanctity of the home is designed to ensure security of the person, while others believe that its basic meaning is to ensure the stability of the ownership or lease, the object of which is a house, apartment, dorm room like.

In addition, the article raised the question of the industry sector of the right to inviolability of the home. It was emphasized that it is a controversial character and a wide range of opinions. It is noted that the inviolability of the home is traditionally considered as a basic constitutional human right. Along with this, there is a view that it can also be regarded as an independent personal right. However, some authors (D.A. Grishina) generally denied the possibility of referring the inviolability of property among the constitutional (basic) human rights.

Concluding the analysis of the scientific and theoretical approaches to understanding the essence of inviolability of the home as a multifaceted legal phenomenon, the article emphasizes that the numerous discussions, some the complexity of the issue, in general, are productive and contribute to the correct application of this law during pravorealizatsionnoe activities, the enhancement of existing classification performance rights human, systematization of scientific approaches to this problem.

Keywords: the inviolability of the home, its elemental composition; personal integrity; private life; penetration into the housing; subjective right of the individual; moral rights; elements of the right to inviolability of the home; principle of criminal justice; element capacity; element order.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 342.572

Нестерович Володимир Федорович,
доктор юридичних наук, доцент
(Луганський державний університет внутрішніх
справ імені Е. О. Дідоренка)

ПЕРСПЕКТИВИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО УТВЕРДЖЕННЯ НАРОДНОГО ВЕТО В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У статті розкрито перспективи конституційно-правового утвердження народного вето в Україні у контексті зарубіжного досвіду. Вказано, що історичною батьківщиною народного вето є Швейцарія, де вперше на практиці воно було реалізовано ще у 1831 році. На сьогодні інститут народного вето на загальнодержавному рівні застосовується у Швейцарії, Італії, Ірландії, Данії, Ісландії, Латвії, Мальті та деяких інших країнах. Зроблено висновок, що легітимація народного вето в Україні потребує виваженості та поміркованості з можливим прорахунком проблемних аспектів його реалізації у вітчизняних політико-правових умовах.

Ключові слова: перспективи, конституційно-правове регулювання, народне вето, Україна, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Виклики сьогодення вимагають суттєвого розширення форм безпосереднього народовладдя та більш активного включення громадян у вирішення державних та суспільних справ, особливо у тих випадках, коли вони не згодні з прийнятими органами публічної влади рішеннями. Сучасна пряма демократія не може обмежуватися лише виборчою процедурою та потребує запровадження все нових і нових форм, які передусім нададуть громадянам реальні важелі впливу на прийняття чи відміну нормативно-правових актів. До таких форм прямої демократії слід віднести народне вето, яке вже давно утвердилося у низці провідних демократичних держав світу, у зв'язку з чим доречно розглянути можливість його конституційно-правового запровадження і в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика народного вето знайшла своє відображення у працях таких вчених, як Є. Бусол, А. Дюнан, Дж. Зіммерман, В. Погорілко, В. Федоренко, В. Руденко, В. Шаповал, П. Шляхтун тощо. Переважно у своїх працях вчені звертаються до зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання народного вето у Швейцарії, Італії або США. Відтак питання його конституційно-правового утвердження в Україні, за винятком декількох наукових праць [4; 9], так і не знайшло своєї ґрунтовної наукової розробки.

Формування цілей. Метою цієї статті є розкриття перспективи конституційно-правового утвердження народного вето в Україні у контексті зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Уперше інститут народного вето, на думку російського вченого В. Руденка, був передбачений у Франції положеннями Якобінської Конституції 1793 р., а потім отримав поширення в кантонах Швейцарії [1; с. 35]. Утім, прийнято вважати, що історичною батьківщиною народного вето є Швейцарія, де вперше на практиці воно було реалізовано у 1831 р. у швейцарському кантоні Сен-Гален [2; с. 15]. Після цього народне вето було введено у 1832 р. у Базелі, а трохи згодом і в інших кантонах Швейцарії: у 1839 р. у Валлісі, у 1841 р. у Люцерні [3; с. 16].

Необхідно відзначити, що виникненню народного вето у Швейцарії передувало запровадження прямого виборчого права громадян та права громадян на участь у референ-

думі. У той час виборче право застосовувалося у Швейцарії у досить обмеженій формі: шляхом голосування народ мав змогу відмовити у згоді на закон, який був прийнятий парламентом. Закріплення народного вето у законодавстві суб'єктів федерації Швейцарії сприяло його поширенню і на загальнодержавному рівні. Зокрема, у 1874 р. народне вето вже було передбачено Конституцією Швейцарії [4; с. 13]. Згідно з цією процедурою, якщо у визначений конституцією строк певна кількість виборців в офіційній формі заявить про свою незгоду з прийнятим законом, то він обов'язково виноситься на референдум. Залежно від наслідків референдуму такий закон або скасовується, або зберігає силу. За схожою процедурою народне вето вперше було реалізовано у США у 1898 р. у штаті Південна Дакота [5; с. 50].

На сьогодні інститут народного вето на загальнодержавному рівні застосовується у Швейцарії, Італії, Ірландії, Данії, Ісландії, Латвії, Мальті та деяких інших країнах. У вказаних державах народне вето віднесено до системи виборчого та референдного права. У США ця форма безпосереднього народовладдя діє лише на рівні суб'єктів федерації та застосовується у 24 штатах. Так, у 8 штатах закон виноситься на референдум у цілому, а у 16 інших штатах на референдум виноситься як закон у цілому, так і окремі його положення. У 20 штатах закон анулюється, якщо у ході референдуму більш ніж 50 % виборців проголосували за його відміну, в інших штатах кількість поданих у ході референдуму голосів, які необхідні для відміни закону, коливається від 30 до 50 %. Конституції 6 штатів зберігають за легіслатурами право не брати до уваги результати референдуму [5; с. 50].

Звернення до конституційно-правового досвіду США щодо застосування народного вето дозволяє виявити ще одне важливе питання, яке ставить у залежність ефективність його використання. Мова насамперед іде про те, що механізм реалізації народного вето потребує значних фінансових видатків від груп громадськості, які його ініціювали. При чому значні витрати на кампанію щодо скасування того чи іншого закону не завжди дають кінцевий позитивний результат. Так, у 1997 р. у США в штаті Орегон Консорціум християнських груп витратив 4 мільйони доларів США у невдалій кампанії щодо скасування закону штату про суїциди [6; с. 207].

Практика реалізації народного вето знайшла своє відображення і в деяких державах-членах Європейського Союзу. Так, проведення відхиляючих референдумів передбачено конституційним законодавством Данії, Італії, Ірландії, Латвії та Мальти. Зокрема, у Данії прийнятий парламентом законопроект може бути винесений для остаточного затвердження на загальнонаціональному референдумі на вимогу $\frac{1}{3}$ членів Фолькетингу, рішення про проведення відповідного референдуму ухвалює спікер парламенту [2; с. 7, 26].

Якщо законопроект був прийнятий Фолькетингом, згідно зі статтею 42 Конституції Королівства Данії від 5 червня 1953 р., $\frac{1}{3}$ депутатів може звернутися не пізніше триденного строку після прийняття законопроекту до Голови Фолькетингу з вимогою про проведення народного голосування щодо законопроекту. Вказана вимога має бути представлена в письмовій формі за підписами депутатів, що її підтримують. Після оголошення вимоги про проведення голосування Фолькетинг може протягом 5 робочих днів з моменту прийняття цього законопроекту винести рішення про його відхилення. Якщо Фолькетинг не приймає відповідного рішення, Прем'єр-міністру надсилається повідомлення про те, що законопроект виноситься на народне голосування. Тоді Прем'єр-міністр видає розпорядження про опублікування проекту та оголошує про проведення народного голосування. Останнє проводиться в порядку, визначеному Прем'єр-міністром, не раніше ніж через 12 та не пізніше ніж через 18 тижнів після опублікування законопроекту [7; с. 26].

Під час народного голосування у Данії виборці голосують за або проти законопроекту. Для відхилення законопроекту необхідно, щоб за це проголосувала більшість виборців, що беруть участь у голосуванні, і щоб вони представляли не менше 30% виборців. Відповідне рішення публікується Прем'єр-міністром невідкладно, однак, в усякому випадку, не пізніше ніж через 14 днів після голосування. З моменту цієї публікації закон втрачає си-

лу. Не можуть виноситися на народне голосування законопроекти фінансового характеру, законопроекти про додаткові або тимчасові асигнування, про дозвіл на державну позику, про штат адміністративних установ, про зарплату та пенсії, про примусове відчуження майна, про прямі та непрямі податки тощо. Якщо закон не отримує підтримки на референдумі, він втрачає силу після офіційного оголошення, зробленого Прем'єр-міністром [7; с. 26].

Відповідно до статті 75 Конституції Італійської Республіки від 22 грудня 1947 р., референдум призначається для повного або часткового скасування закону або акта, що має силу закону, коли цього вимагатимуть 500 тисяч виборців або п'ять обласних рад. Референдум не допускається щодо законів про податки і бюджет, про амністію і помилування, про схвалення ратифікації міжнародних договорів. У референдумі мають право брати участь усі громадяни, що беруть участь в обранні Палати депутатів. Винесена на референдум пропозиція вважається прийнятною, якщо в голосуванні взяло участь більшість громадян, які мають на це право, і якщо пропозиція збрала більшість голосів, які визнані дійсними. Порядок проведення такого референдуму встановлюється спеціальним законом [8; с. 431].

Отже, в Італії народне вето може бути реалізовано на вимогу не менше ніж 500 тисяч виборців, що складає 1,7% у 1948 р. чи 1,2% у теперішній час від кількості виборчого корпусу, або за рішенням 5 з 20 обласних рад, та призначається президентом [9; с. 29]. Кількість виборців та число обласних рад, які мають право ініціювати проведення референдуму про відміну закону, є цілком прийнятною цифрою, що не обмежує ініціативу італійського народу про проведення народного вето занадто великим цифровим порогом, утім дозволяє відсікти суперечливі ініціативи, які не мають значної громадської підтримки. У разі позитивного голосування виборців щодо відміни закону на референдумі, він вважається скасованим та підтверджує об'єктивність й обґрунтованість вимог ініціативної групи щодо необхідності припинення його чинності.

У цілому, народне вето міцно увійшло до законодавчого процесу Італії і досить часто використовується – приблизно один раз на три-чотири роки, причому на одному референдумі зазвичай вирішується доля кількох законів. Так, за даними російського вченого В. Маклакова, у часи післявоєнної Італії було декілька «хвиль» застосування народного вето: у 1974, 1978, 1981, 1985, 1987, 1990, 1991, 1993, 1995, 1997, 1999, 2000, 2005 рр. і т.д. Наприклад, 25 червня 2006 р. було проведено 62 референдуми з різних питань. Одна «хвиля» рідко містить тільки одну пропозицію про відміну. Утім, реалізація народного вето у такий спосіб була здійснена у 1974, 1985, 1991, 1999 та 2006 роках. Значно більшої практики набуло проведення голосування одразу за декількома законами. На референдумі 18 квітня 1993 р. вирішувалася доля 8 законів, 11 червня 1995 р. – 11, а 21 травня 2000 р. – 7 законів [10; с. 258]. Хронологія проведення таких голосувань засвідчує, що вони все частішають, а італійський народ вже звик до процедури народного вето.

Однак народне вето в Італії має численні обмеження щодо його практичної реалізації. Так, відповідно до Закону від 25 травня 1970 р. зі змінами, які були внесені Законодавчим декретом «Положення про референдуми, які передбачені Конституцією та законодавчою ініціативою народу» від 25 липня 1975 р., народне вето не можна проводити: 1) за рік до закінчення повноважень однієї з палат парламенту Італії; 2) через рік після його обрання; 3) в останні три місяці кожного року. Через це упродовж п'ятирічного терміну каденції парламенту народне вето може бути застосоване лише в межах 2,5 років. Законом також передбачено, що у разі розпуску однієї чи обох палат парламенту Італії раніше призначений Президентом Республіки референдум автоматично відкладається. Народне вето також обмежено і у предметі його проведення. Не допускається референдум щодо законів про податки і бюджет, амністії та помилування, про ратифікацію міжнародних договорів [3; с. 17]. Можна сказати, зазначає український вчений Є. Бусол, що законодавчі повноваження італійського парламенту дещо ослаблені можливістю застосування народного вето [4; с. 8].

Процедурно для проведення народного вето в Італії необхідно зібрати встановлену кількість підписів на офіційних бланках протягом 3 місяців. Вимога про проведення та збір

підписів (або рішення обласних рад) повинні бути подані з 1 січня по 30 вересня до Касаційного суду Італії, у складі якого створюється спеціальне Центральне бюро з проведення референдуму. У період з 1 жовтня по 15 грудня це бюро розглядає питання про відповідність поданої ініціативи вищезазначеному Закону від 25 травня 1970 р., перевіряє кількість підписів, дотримання термінів та інших формальних вимог. Потім до 10 лютого питання розглядається Конституційним судом Італії, який перевіряє допустимість передання вимоги на голосування, тобто він встановлює, чи не входить вимога до числа заборонених сфер для голосування. Крім того, суд слідкує за тим, щоб вимога про проведення відхиляючого референдуму була чітко викладена та мала логічно викладений характер. Доволі часто Конституційний суд Італії відхиляє вимоги на тій підставі, що закони, які пропонується скасувати, мають конституційний зміст та їх скасування посягає на Конституцію. Зокрема, у 1978 р. суд відхилив пропозицію, яка посягала на статус Конкордата, в 1987 р. – пропозицію, яка стосувалася Вищої ради магістратури, а 30 січня 1997 р. ним було відхилено відразу 19 пропозицій з 30 [10; с. 258].

В Ірландії, згідно зі статтею 47 Конституції, будь-який закон, винесений на референдум, вважається вето народом, якщо проти нього проголосувало більше половини виборців, які взяли участь у голосуванні, за умови, що в голосуванні взяло участь не менше $\frac{1}{3}$ виборців, включених до списків виборців. Будь-який закон вважається схваленим на референдумі, якщо на референдумі не було прийнято рішення про накладення на нього вето [2; с. 40]. Досить цікаву модель народного вето запроваджено в Ісландії, де відхиляючий референдум є своєрідним заміником президентського вето. Зокрема, якщо президент не схвалює законопроект, останній все ж вступає в силу і в той же час подається на референдум. У разі підтримки відповідного закону на референдумі виборцями, він зберігає свою силу. Якщо ж закон не набирає необхідної кількості виборців, то у такому випадку він скасовується [4; с. 9].

У Латвії народне вето теж слугує заміником президентського вето, яке не передбачено, і застосовується до законів, що не набули чинності. Так, Конституція Латвійської Республіки від 15 лютого 1922 р. у статті 72 надає Президенту Республіки право затримати опублікування закону на два місяці. Він зобов'язаний затримати опублікування закону, якщо цього вимагає $\frac{1}{3}$ членів Сейму. Цим правом Президент Республіки або $\frac{1}{3}$ членів Сейму можуть скористатися протягом 7 днів, починаючи з дня прийняття проекту закону в Сеймі. Затриманий таким чином закон має бути винесений на народне голосування, якщо цього вимагатиме не менш як $\frac{1}{10}$ частина виборців. Якщо протягом зазначених двох місяців таку вимогу не буде висунуто, то після закінчення зазначеного строку закон підлягає опублікуванню [7; с. 29].

Народне голосування, відповідно до статей 72-75 Конституції Латвійської Республіки від 15 лютого 1922 р., не проводиться, якщо Сейм удруге висловиться за цей закон і якщо прихильниками його прийняття виявляться не менш як $\frac{3}{4}$ всіх депутатів. На народне голосування не можуть бути винесені бюджет та закони про позики, податки, митні збори, залізничні тарифи, військову повинність, оголошення та початок війни, укладення миру, оголошення та припинення надзвичайного стану, мобілізацію та демобілізацію, а також договори з іншими державами. Закон, прийнятий у Сеймі та затриманий згідно з статтею 72, може бути скасований народним голосуванням, якщо у ньому взяла участь принаймні половина тих, хто брав участь у попередніх виборах до Сейму, і більшість проголосувала проти відповідного закону. Якщо Сейм більшістю у $\frac{2}{3}$ голосів приймає рішення про терміновість схвалення закону, то Президент Республіки не має права вимагати повторного розгляду такого закону. Такий закон не може бути винесений на народне голосування і має бути опублікований не пізніше ніж на третій день з дня отримання ветоного закону Президентом [7; с. 29].

Народне вето отримало свою легітимацію також і в конституційному законодавстві Російської Федерації. Так, пункт 12 частини 1 статті 16, частини 3 статті 31 та частини 5

статті 32 Федерального конституційного закону «Про референдум Російської Федерації» від 10 жовтня 1995 р. містить пряму вказівку на можливість винесення громадянами на референдум питання про скасування чинного федерального закону або окремої його статті. Схожий підхід можна простежити і у Федеральному законі «Про основні гарантії виборчих прав громадян і права громадян на референдум» від 19 вересня 1997 р., який також не виключає можливості постановки громадянами на федеральному референдумі, на референдумі суб'єкта федерації або на місцевому референдумі питання про скасування чинного закону (правового акта органу місцевого самоврядування) або окремої його норми [3; с. 20].

На рівні законодавства суб'єктів Російської Федерації регулювання народного вето здійснюється за такими напрямками: 1) скасування шляхом голосування на референдумі суб'єкта Російської Федерації (місцевому референдумі) закону суб'єкта РФ (правового акта органу місцевого самоврядування) або окремої його норми; 2) прийняття на референдумі суб'єкта Російської Федерації (місцевому референдумі) іншого правового акта того ж виду, який повністю замінює за предметом регулювання раніше прийнятий представницьким органом правовий акт [4; с. 9].

Отже, право на відміну нормативно-правових актів в даний час у Російській Федерації врегульовано загальними нормами про проведення референдумів як на загальнофедеральному рівні, так і на рівні суб'єктів федерації. Це означає, що чинне російське законодавство передбачає полегшену процедуру відміни громадянами Російської Федерації нормативно-правових актів, у порівнянні з іншими країнами, які легітимували народне вето. На думку В. Руденка, така ситуація є не зовсім прийнятною. Свою позицію вчений пояснює тим, що у період глибокої трансформації суспільства, коли життєво необхідним стає прийняття непопулярних рішень, це може послужити гальмом лібералізації економіки і демократичних перетворень. Тому право скасування громадянами нормативно-правових актів у російському законодавстві потребує серйозного доопрацювання. За умови його збереження законодавцю необхідно розробити ряд спеціальних норм, характерних для інституту народного вето [1; с. 36].

Стосовно легітимації народного вето в Україні, то останнім часом дискусія з цього приводу помітно поживилася та все частіше стає предметом широких обговорень. Поштовхом для цього стало закріплення конституційно-правових засад відхиляючого референдуму у Законі України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. Цей Закон передбачає порядок проведення законодавчого референдуму, який здійснюється у тому числі й щодо скасування законів України. При цьому частина 4 статті 95 цього Закону визначає, що Закон чи окремі положення закону, рішення щодо їх скасування (втрати чинності чи визнання не чинним), схвалене на всеукраїнському референдумі, втрачають дію з дня оголошення Центральною виборчою комісією відповідних результатів всеукраїнського референдуму [11].

Закріплення народного вето у чинному законодавстві України обумовлено передусім прихильним ставленням до цього питання тодішнього Президента України, який пропонував запровадити його як різновид народної законодавчої ініціативи, що передбачати-ме можливість скасування на всеукраїнському референдумі прийнятих Верховною Радою України законів. При цьому референдум не проводиться, якщо парламент самостійно скасовує такий закон [12; с. 199]. На думку українського вченого Є. Бусола, у разі законодавчого закріплення і подальшого застосування народного вето в Україні, цей конституційно-правовий інститут може бути досить ефективним елементом механізму легітимації державної влади в Україні [4; с. 13].

Разом з тим, запровадження народного вето у нашій державі слід, у першу чергу, узгодити з існуючою на сьогодні конституційно закріпленою системою стримувань і противаг між різними гілками державної влади в Україні, щоб не допустити внутрішньовладного протистояння та відкритої конфронтації загальнонаціональних представницьких органів публічної влади з громадськістю. Поспішне запровадження народного вето, виходячи

з сучасних українських реалій, може призвести до непередбачуваних наслідків та загроз українській державності. Така постановка питання насамперед обумовлена тим, що запровадження народного вето може бути використано квазігромадськістю у деструктивних та маніпулятивних цілях. Тому легітимація народного вето в Україні потребує виваженості та поміркованості з можливим прорахунком проблемних аспектів його реалізації у вітчизняних політико-правових умовах.

Слушною у даному разі є правова позиція Конституційного Суду України, яка була викладена у Рішенні у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16 квітня 2008 № 6-рп/2008. Так, на думку органу конституційної юрисдикції, конституційне закріплення влади народу зумовлює необхідність запровадження певних механізмів її реалізації. Через це правове регулювання порядку здійснення безпосередньої демократії, зокрема референдуму, спрямоване на те, щоб поєднати ці форми із способами та засобами, які характеризують представницьку демократію, взаємодоповнити їх, але не зробити конфліктними з можливою підміною парламенту референдумом (чи навпаки) [13].

Важливим елементом легітимації народного вето в Україні є гарантування його реалізації та недопущення блокування органами державної влади проведення відповідного референдуму. Так, відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, яка викладена у Рішенні у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008, виключне право народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні на здійснення свого волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою не може бути обмежене Президентом України, який зобов'язаний оприлюднити ініціативу громадян України, визначену відповідно до частини 2 статті 72 Конституції України та засвідчену в установленому порядку Центральною виборчою комісією, проголосивши проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою [13].

У той же час легітимація народного вето в Україні схвалюється позитивно у вітчизняній науці конституційного права не всіма вченими. Зокрема, український вчений І. Жаровська вважає проблемним його запровадження у нашій державі. На її думку, це обумовлено існуванням вето Президента України як Глави держави, діяльністю Конституційного Суду України та недостатньо високим рівнем правової освіти, правосвідомості та правової культури пересічних громадян, які можуть виступати маріонетками в руках недемократичних еліт [9; с. 29-30].

До вказаного переліку слід також додати те, що під час використання народного вето є ризик емоційного підходу виборців щодо скасування певного закону України на фоні загального невдоволення діяльністю загальнонаціональних органів публічної влади. Посилити вказаний ризик може проведення поверхових чи деструктивних кампаній у засобах масової інформації та соціальних мережах, що може дезорієнтувати не лише громадськість, але й загалом українське суспільство. Тому в чинному законодавстві України слід чітко передбачити низку обмежень матеріального та процедурно-правового характеру, які унеможливають деструктивне використання народного вето [14].

Висновки. Народне вето суттєво розширює можливості виборців впливати на прийняття нормативно-правових актів, а також сприяє збільшенню відповідальності органів публічної влади за ухвалені рішення. З метою унеможливлення маніпуляцій громадською думкою під час реалізації народного вето, його легітимація в Україні вимагає поміркованості, наукової обґрунтованості та гармонійного поєднання з діяльністю загальнонаціональних представницьких органів публічної влади України. Утвердження цієї форми безпосередньої демократії буде сприяти більш зваженому підходу у прийнятті Верховною Радою України законів та посилить політичну відповідальність народних депутатів України перед виборцями. За умови врахування вказаних чинників, народне вето може стати у нашій державі ефективною формою безпосередньої демократії та посилити роль народу у законодавчому процесі.

Список використаних джерел:

1. Руденко В. Н. Конституционно-правовые проблемы прямой демократии в современном обществе: Автореферат дис. ... доктора юридических наук: 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право / В. Н. Руденко; Урал. гос. юрид. академия. – Екатеринбург, 2003. – 46 с.
2. Референдуми в Європейському Союзі / О. Д. Чебаненко, О. Ю. Гришук, Н. В. Колодяжна та ін.; за ред. Д. С. Ковриженка. – Київ : ФАДА, ЛТД, 2007. – 186 с.
3. Руденко В. Н. «Народное вето» как институт непосредственной демократии / В. Н. Руденко // Государство и право. – 2004. – № 3. – С. 16–22.
4. Бусол Е. Народная законодательная инициатива «народное вето» – разновидность отклоняющего референдума / Е. Бусол // Конституційна Асамблея. Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. – 2013. – № 9 (18). – С. 6–14.
5. Зиммерман Дж. Прямая демократия в Соединенных Штатах Америки: опыт и проблемы / Дж. Зиммерман // Вестник Московского государственного университета. – Серия 11. – Право. – 1991. – № 5. – С. 47–55.
6. Moore J.L. Elections A to Z / J.L. Moore. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. – 560 p.
7. Законотворчість: участь громадськості у законодавчому процесі: Інформаційно-аналітичне дослідження / А. М. Євгенєва, Ю. Г. Шкарлат; Програма сприяння Парламенту України. – Київ : Вид-во «Заповіт», 2008. – 98 с.
8. Конституция Итальянской Республики от 22 декабря 1947 года / пер. с итал. Л. П. Гринберга // Конституции государств Европейского Союза; под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 423–450.
9. Жаровська І. М. Інститут народної ініціативи – шлях формування відкритої влади / І. М. Жаровська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 3. – С. 23–30.
10. Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Соединенные Штаты Америки, Япония, Бразилия : учебное пособие / сост. проф. В. В. Маклаков. – 7-е изд. – М. : Wolters Kluwer Russia, 2010. – 656 с.
11. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 92. – Ст. 3729.
12. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – Київ : НІСД, 2013. – 576 с.
13. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі // Офіційний вісник України. – 2008. – № 32. – Ст. 1056.
14. Нестерович В. Ф. Вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів: проблеми конституційної теорії та практики : монографія / В. Ф. Нестерович; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – 736 с.

Нестерович Владимир Федорович,
доктор юридических наук, доцент
(Луганский государственный университет внутренних дел
имени Э. А. Дидоренко)

**ПЕРСПЕКТИВЫ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО
УТВЕРЖДЕНИЯ НАРОДНОГО ВЕТО В УКРАИНЕ
В КОНТЕКСТЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА**

В статье раскрыты перспективы конституционно-правового утверждения народного вето в Украине в контексте зарубежного опыта. Указано, что исторической родиной народного вето является Швейцария, где впервые на практике оно было реализовано еще в 1831 году. На сегодня институт народного вето на общегосударственном уровне применяется в Швейцарии, Италии, Ирландии, Дании, Исландии, Латвии, Мальте и других странах. Сделан вывод, что легитимация народного вето в Украине требует взвешенности и умеренности с возможным просчетом проблемных аспектов его реализации в отечественных политико-правовых условиях.

Ключевые слова: перспективы, конституционно-правовое регулирование, народное вето, Украина, зарубежный опыт.

Nesterovych V. F.,
doctor of legal sciences, associate professor
(Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O.
Didorenka)

**PROSPECTS FOR THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL
ESTABLISHMENT OF THE PEOPLE'S VETO IN UKRAINE IN
THE CONTEXT OF FOREIGN EXPERIENCE**

The article deals with the prospects for constitutional and legal establishment of the people's veto in Ukraine in the context of foreign experience. Indicated that the historical birthplace of the people's veto is Switzerland, where the first practice it was implemented back in 1831. Today the institute of people's veto applied at the national level in Switzerland, Italy, Ireland, of Denmark, Iceland, Latvia, Malta and some other countries. It is concluded that the legitimacy of the people's veto in Ukraine requires prudent and moderation with a possible miscalculation problematic aspects of its implementation in national political and legal conditions.

Indicated that an important element of legitimation of the people's veto in Ukraine is to ensure its implementation and to prevent blocking of the public authorities of the respective referendum. The people's veto significantly enhances the voters to influence the adoption of regulations and increases the responsibility of public authorities for decisions taken. In order to prevent the manipulation of public opinion during the implementation of the people's veto, its legitimacy in Ukraine requires moderation, scientific validity and harmonious combination with the activities of the national representative of the public authorities of Ukraine. The establishment of this form of direct democracy will promote a balanced approach in adopting legislation Ukraine and strengthen political responsibility people's deputies of Ukraine to the voters. Given these factors, people's veto may be in our state effective form of direct democracy and strengthen the role of the people in the legislative process.

Keywords: perspective, constitutional and legal regulation, people's veto, Ukraine, foreign experience.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

Розділ III ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 341.1/8

Клемпарський Микола Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Назимко Олена Вікторівна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ІНСТИТУТ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ ЗА ЗМІСТОМ ДІЮЧИХ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

У рамках даної науково-правничої статті автори здійснюють комплексний дослідницький розгляд актуальної, окремої та цілісної тематичної проблеми, пов'язаної із одним із найважливіших соціально-правових та організаційно-утворюючих елементів сучасного інституту трудових відносин – колективними переговорами, поняття, базові складові, мета, завдання, принципи, організація, механізм ведення, необхідний та очікуваний корисний соціальний результат/ефект яких повинні сукупно підпорядковуватися змісту відповідних, предметно-спрямованих обов'язкових норм сучасного міжнародного трудового права. Через необхідне та належне звернення до низки спеціалізованих міжнародно-правових документів (конвенцій) Міжнародної Організації Праці (МОП), а також інших універсальних міжнародно-правових документів Організації Об'єднаних Націй (ООН), наведення та детальний аналіз їхніх відповідних нормативно-змістовних положень, які предметно регулюють увесь комплекс правовідносин, пов'язаних із відтворенням колективних переговорів, автор характеризує зазначений елемент в якості фундаментального нормативно-організаційного чинника, який належно забезпечує загальне, комплексне, цілісне, системне, перманентне, цивілізоване, ціннісне, впорядковане, детерміноване та регульоване правом відтворення інституту трудових відносин.

Ключові слова: сучасне міжнародне трудове право, трудові відносини, працівник, група працівників, роботодавець, група роботодавців, колективні переговори, колективні договори, умови встановлення та здійснення трудових відносин.

Актуальність. Інститут трудових відносин у його сучасному, цивілізованому, достатньо розвинутому, широко врегульованому, гуманізованому стані та давно усталеному, звичному для нас соціально детермінованому розумінні представляє собою, як відомо, на відміну від багатьох попередніх історичних епох, уже далеко не той механізм достатньо

спрощеної, загальної, мінімально врегульованої, подекуди достатньо вільно витлумаченої та дещо стихійно реалізованої соціально-економічної та соціально-виробничої взаємодії між, з одного боку, працівником та, з іншого боку, роботодавцем, але, безумовно, насамперед, систему вагомого, об'єктивного, прозорого, вільного, свідомого, зваженого, рівноправного, детермінованого нормами трудового, а також іншого галузевого права взаємного, корисного та ефективного соціального компромісу між зазначеними суб'єктами трудових відносин.

Об'єктивна можливість та нагальна, повсякчасна необхідність досягнення зазначеного соціального компромісу в рамках сучасного інституту трудових відносин сукупно зумовлені, насамперед, чіткою нормативізацією та офіційною, належною кодифікацією в джерелах як міжнародного, так і національного трудового, а також іншого галузевого права універсальної рівнозначності, беззаперечної рівності комплексу взаємопов'язаних трудових прав та обов'язків як працівника, так і роботодавця. Цієї рівності, мається на увазі насамперед зрівняння працівників/представників робочого класу у правах із власниками засобів виробництва/підприємцями, було досягнуто внаслідок фундаментальних, історичних, надзвичайно значущих як революційних, так і еволюційних соціально-правових змін, які відбувалися по всьому світі протягом першої та другої половин XX ст.

Конкретним, очевидним, природним та гарантованим нормативно-правовим проявом такої фундаментальної соціальної, ціннісної рівнозначності системи трудових прав та обов'язків зазначених суб'єктів трудових відносин є, по-перше, їхнє обопільне, рівне, гарантоване право вільно, однак, безумовно, у повній відповідності до існуючого закону, визначати, *у тому числі і спільно*, як базові, так і детальні, специфічні умови встановлення (початку) більш або менш тривалого здійснення та припинення трудових відносин, а, по-друге, їхній обопільний, рівний обов'язок чітко, належно, суворо та неухильно дотримуватися спільно досягнутих та відповідним чином зафіксованих соціально-трудоових домовленостей.

Сучасною, конкретною, цивілізованою, достатньо усталеною, широко затребуваною, широко розповсюдженою у всьому світі та всебічно апробованою організаційно-інституційною формою, іншими словами, законним та достатньо ефективним організаційно-інституційним механізмом спільного визначення працівником та/або його представниками та роботодавцем умов, форм та принципів встановлення, здійснення, всебічного регулювання та припинення трудових відносин є *інститут колективних переговорів*.

Повсякчасна актуальність та беззаперечна важливість даного інституту полягають не лише у тому, що в його рамках працівник та/або його представники та роботодавець постають одне перед одним в якості окремих та рівноправних правових суб'єктів трудових відносин, але, насамперед, саме в тому, що в ході ведення колективних переговорів цивілізовано, законно та взаємовигідно визначаються такі надзвичайно важливі складові трудових відносин та власне самого трудового процесу як трудові права та обов'язки обох сторін щодо, наприклад, розміру грошової або ж іншої подібної винагороди за виконуваних/виконану працівником працю, різноманітних прийнятних умов самої праці, встановлення нормованого обсягу виконуваних обов'язків, цілковитого нормування робочого часу та часу для відпочинку/відпустки, збереження робочого місця за певних життєвих обставин, багатьох інших надзвичайно важливих соціально-трудоових стандартів, умов приймання на роботу та звільнення з неї і тому подібне.

Надзвичайна важливість вирішення усіх зазначених важливих питань в процесі або за допомогою ведення колективних переговорів між працівником та/або його представниками та роботодавцем полягає у тому, що таким чином *забезпечується загальне, комплексне, цілісне, системне, перманентне, цивілізоване, ціннісне, впорядковане, соціально компромісне, консенсусне, детерміноване та регульоване правом відтворення самого інституту трудових відносин в цілому*.

Власне саме тому надзвичайно актуальним видається комплексне науково-дослідницьке осягнення проблеми, пов'язаної зі змістом саме тих відповідних, предметно-спрямованих діючих норм сучасного міжнародного трудового права, які чітко визначають, диктують, стандартизують поняття, базові суб'єктно-об'єктні складові, мету та завдання, принципи функціонування одного із найважливіших соціально-правових та організаційно-утворюючих елементів сучасного інституту трудових відносин – колективних переговорів, основним цільовим та функціональним призначенням яких, як було зазначено вище, є досягнення природного, необхідного, очікуваного корисного соціального компромісу/ефекту у сфері відтворення, здійснення та регулювання трудових відносин.

Здійснення новітніх наукових досліджень у рамках цієї достатньо актуальної, окремої та цілісної проблематики сучасного міжнародного трудового права надасть українським науковцям-правникам, правникам-практикам, діячам професійних спілок, діячам спілок/інституцій роботодавців, а також уповноваженим законодавцям сприятливу можливість розробляти та вносити ґрунтовні та раціональні проекти корисних, новаторських законотворчих пропозицій, змін та поправок, спрямованих на виважене, корисне, прогресивне реформування відповідних норм сучасного трудового та іншого галузевого права України.

Метою даної науково-правничої статті, відповідно до сформульованої та актуалізованої тематичної проблеми, є, таким чином, здійснення комплексного дослідницького розгляду та детального аналізу відповідних, предметно-спрямованих діючих норм сучасного міжнародного трудового права, які стосуються колективних переговорів; здійснення ґрунтовної характеристики зазначеного елемента в якості фундаментального нормативно-організаційного чинника, який забезпечує загальне відтворення інституту трудових відносин.

Використані джерела. Поступове досягнення визначеної мети даної науково-правничої статті здійснено нами за допомогою належного звернення до змісту низки спеціалізованих міжнародно-правових документів (конвенцій) власне Міжнародної Організації Праці (надалі – МОП) та інших універсальних та спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй (ООН), зобов'язуючі положення яких предметно регулюють увесь комплекс правовідносин, пов'язаних із інститутом колективних переговорів у сфері трудових відносин.

Виклад основного матеріалу. Загальне становлення та стрімкий, всебічний розвиток інституту колективних переговорів у сфері трудових відносин відбувалися в рамках загальноісторичного процесу широкого, максимально можливого, давно назрілого та нагально необхідного соціально-економічного вивільнення праці як такої та, безумовно, безпосередньо самої працюючої людини від надзвичайно розповсюдженого у попередні історичні епохи тотального, подекуди цілком антигуманного всебічного та одностороннього соціально-економічного диктату класу роботодавців. Спочатку, насамперед, вказаний загальноісторичний процес вивільнення охопив, як відомо, справу захисту відповідних соціально-трудова прав саме представників сфери тяжкої фізичної праці.

Так, наприклад, у п. г) Розділу III Декларації щодо цілей та завдань МОП від 10 травня 1944 року (надалі – Філадельфійська декларація МОП від 1944 року) зазначається (у перекладі з мови-оригіналу джерела), що зобов'язанням МОП є сприяння ухваленню в державах світу програм, які мають на меті надання можливостей для всіх брати участь *на рівних засадах* у розподілі плодів прогресу у сфері заробітної плати та додатків до неї (мається на увазі, таким чином, набагато більш справедливий розподіл доходу між працівниками та роботодавцями/підприємцями у вигляді припинення хижацького, одноосібного присвоєння роботодавцем/підприємцем додаткової вартості), робочого часу та інших умов праці, так само і прожиткового мінімуму заробітної плати для всіх, хто працює та потребує такого захисту [1].

Цей універсальний, не лише соціально-економічний та правовий, але й, безумовно, цілком морально-ціннісний, етичний принцип інституту трудових відносин було підтверджено і в рамках Декларації МОП про основні принципи та права у світі праці від 18 черв-

ня 1998 року (надалі – Декларація МОП від 1998 року), в Преамбулі до якої зазначається, що для зусиль по збереженню зв'язків між соціальним прогресом та економічним зростанням особливе значення та сенс має гарантія дотримання фундаментальних принципів і прав у світі праці, оскільки вона дає змогу зацікавленим особам *відкрито та на рівних умовах вимагати свою справедливу частку в багатстві, накопиченню якого вони допомагали*, а також надає їм можливість повністю реалізувати свій людський потенціал [2].

Зазначене надзвичайно важливе загальносвітове соціально-економічне досягнення другої половини ХХ ст. стало цілком логічним, об'єктивно неминучим, наступним етапом після законодавчого скасування на національному рівні, а потім і остаточної, суворої міжнародної нормативно-правової заборони рабства, незаконної примусової, обов'язкової та дитячої праці, відповідно до положень таких універсальних джерел міжнародного права як Конвенція про рабство від 25 вересня 1926 року із змінами, внесеними до неї Протоколом від 7 грудня 1953 року, Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29 від 28 червня 1930 року, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Конвенція про скасування примусової праці № 105 від 25 червня 1957 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року та зазначена Декларація МОП від 1998 року.

Необхідність гарантованого захисту таких *універсальних соціально-трудоових, професійних прав будь-якої сучасної людини як право на працю, на вільний вибір роботи/професії, на справедливі і сприятливі умови праці, на захист від безробіття, на рівну оплату за рівну працю, на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне існування, на відпочинок і дозвілля, на створення професійних спілок і входження до них для захисту своїх інтересів*, незалежно від расової, етнічної, національної, гендерної, вікової, релігійно-конфесійної, соціальної, майнової, світоглядної, політичної приналежності людини, тобто фундаментальних прав у сфері трудових відносин, зазначених у положеннях пп. 1, 2, 3, 4 ст. 23 та окремо ст. 24 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, обумовила *фундаментальне, фактичне та гарантоване нормативно-правове виокремлення працівника не просто в якості вільного, повноцінного та рівноправного суб'єкта трудових відносин*, а власне, що надзвичайно важливо відзначити, саме *в якості діючого, наділеного соціально-трудоовими правами, правомочного контрагента по відношенню до роботодавця* [3].

Вищезазначені соціально-трудоові права людини окремо закріплено також і в цілій низці інших джерел права ООН, зокрема, наприклад, у п. 1 ст. 6 вищезгаданого Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року [4].

Необхідність предметної нормативізації та всебічного державного та суспільного захисту самого ж окремого соціально-трудоового права на ведення колективних переговорів у сфері встановлення, здійснення, всебічного регулювання та припинення трудових відносин було достатньо чітко проголошено у п. д) Філадельфійської декларації МОП від 1944 року, в якому сказано (у перекладі з мови-оригіналу джерела), що МОП зобов'язується сприяти ухваленню в державах світу програм, які мають на меті *ефективно визнання права на колективні переговори, співробітництво підприємців та робочої сили у справі постійного покращення організації виробництва та співробітництво робочих та підприємців в підготовці та застосування заходів соціального та економічного порядку* [1].

Важливо зазначити об'єктивне всеохоплююче, універсальне функціональне значення інституту колективних переговорів для будь-яких видів трудової, професійної та виробничої діяльності. Так, у п. 1 ст. 1 Конвенції МОП № 154 про сприяння колективним переговорам від 19 червня 1981 року (надалі – Конвенція МОП № 154 від 1981 року) зазначається, що ця Конвенція *поширюється на всі галузі економічної діяльності* [5].

Свобода створення асоціації та реальне визнання права на ведення колективних переговорів були у подальшому підтверджені також і в рамках підп. а) п. 1 Декларації МОП від 1998 року [2].

Об'єктивна можливість ведення прямих колективних переговорів між організаціями роботодавців і працівників чітко визнається також і відповідно до ст. 3. Конвенції МОП № 150 про адміністрацію праці: роль, функції та організація від 26 червня 1978 року [6].

З-поміж відносно широкої кількості джерел сучасного міжнародного трудового права лише у Конвенції МОП № 154 від 1981 року міститься чітке визначення поняття «колективні переговори». Так, у ст. 2 Розділу I «Сфера застосування та визначення» цієї Конвенції говориться: «Відповідно до мети цієї Конвенції термін «колективні переговори» означає всі переговори, що проводяться між роботодавцем, групою роботодавців або однією чи кількома організаціями роботодавців з одного боку та однією чи кількома організаціями працівників – з другого, з метою: а) визначення умов праці й зайнятості; та (або) б) регулювання відносин між роботодавцями й працівниками; та/або с) регулювання відносин між роботодавцями чи їхніми організаціями та організацією чи організаціями працівників» [5].

Фундаментальним соціально-трудоим або ж, скажімо так, базовим організаційно-інституційним правом класу працівників, необхідність гарантованого нормативно-правового захисту якого, у свою чергу, актуалізує, обумовлює і, скажімо так, започатковує необхідність ведення колективних переговорів між працівниками та/або їхніми представниками з роботодавцем, є, відповідно до норм сучасного міжнародного трудового права, зокрема, наприклад, відповідно до положення ст. 1 Конвенції про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів № 98 від 1 липня 1949 року (надалі – Конвенція МОП № 98 від 1949 року), право класу працівників на належний захист проти будь-яких дискримінаційних дій, незаконних посягань, спрямованих на обмеження їхньої свободи (права) створювати профспілкові об'єднання в рамках певної галузі праці. Такий захист, як зазначається в положенні даної статті, застосовується особливо щодо тих дій роботодавця, метою яких є незаконне підпорядкування перспективи прийому того чи іншого працівника на роботу чи наступного збереження за ним робочого місця умові його неприєднання до профспілки або ж наступного залишення її лав; положення даної статті також зазначають неприпустимість звільнення чи будь-якого іншого завдання шкоди працівникові на тій підставі, що він є членом профспілки чи бере участь у профспілковій діяльності в неробочий час або, за згодою роботодавця, у робочий час [7].

Положення вказаної статті Конвенції МОП № 98 від 1949 року нормативно закріплюють зазначений загальносвітовий принцип трудових відносин, викладений також раніше у п. б) Розділу I Філадельфійської декларації МОП від 1944 року, відповідно до якого (у перекладі з мови-оригіналу джерела) свобода слова та свобода профспілкової діяльності є необхідною умовою постійного прогресу [1].

Надзвичайна важливість та універсальне значення даного історично основоположного в рамках тематичної проблематики даної науково-правничої статті соціально-трудоого права класу працівників полягає, на нашу думку, у тому, що воно, по-перше, власне через свій сутнісний зміст та нагальну універсальну значущість відтворює саму об'єктивну необхідність ведення не стільки якихось індивідуальних, скільки саме колективних переговорів працівників із роботодавцем щодо забезпечення працівникам самого зазначеного соціально-трудоого права, яке, у свою чергу, будучи наданим, належно та цілковито реалізованим, більш чітко, надійно та гарантовано інституціоналізує соціально-трудоу і, таким чином, в даному випадку колективну правову суб'єктність класу працівників, а по-друге, що є, безумовно, не менш важливим, створює у подальшому необхідну демократичну, компромісну та цілком законну організаційно-інституційну платформу для практичного втілення цілей та завдань інституту колективних переговорів.

Однак наведений та розкритий нами принцип абсолютної правової рівності суб'єктів трудових відносин, зокрема щодо законного соціально-трудоного права на створення професійно-галузових об'єднань, розповсюджено, за змістом відповідних норм сучасного міжнародного трудового права, також і на роботодавців та їхні відповідні професійні або галузеві об'єднання. Так, у ст. 2 Розділу I «Свобода асоціації» Конвенції МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію від 9 липня 1948 року (надалі Конвенція МОП № 87 від 1948 року) зазначається, що працівники та роботодавці, *без якої б то не було різниці* мають право створювати на свій вибір організації без попереднього на те дозволу, а також право вступати в такі організації з єдиною умовою підлягати статутам цих останніх [8]. У п. 1 ст. 2 процитованої Конвенції МОП № 98 від 1949 року зазначено, у свою чергу, що організації як працівників, так і роботодавців *на абсолютно рівній основі* користуються правом на належний захист проти будь-яких актів втручання з боку один одного чи з боку їхніх агентів або членів у справу створення й діяльність їхніх організацій та керування ними [7].

Таким чином, не тільки саме рівне право працівників та роботодавців на створення профспілкових об'єднань в рамках певної галузі праці як таке, але й, що є надзвичайно важливим, насамперед, саме об'єктивне створення подібних соціально-трудогих, соціально-регулюючих інституцій/організацій у сфері трудових відносин відтворює на інституційному рівні та чітко оформлює одну із найфундаментальніших складових інституту колективних переговорів – рівних по відношенню одне до одного правомочних суб'єктів трудових відносин, які перебувають у стані соціально-комунікативної, правової взаємодії, характерної для цілком рівноправних соціальних, правових контрагентів. Так, у ст. 10 Конвенції МОП № 87 від 1948 року зазначається, що в цій Конвенції термін «організація» означає будь-яку організацію працівників чи роботодавців, котра *має за мету забезпечення та захист інтересів працівників або роботодавців* [8].

Неабияка соціальна цінність та значущість інституту колективних переговорів у сфері трудових відносин зумовлені необхідністю для працівників та роботодавців всіляко сприяти проведенню таких переговорів, навіть попри наявність певних недоліків національного законодавства тієї чи іншої держави, зокрема із процедурно-організаційних питань. Так, у ст. 5 Конвенції МОП № 154 від 1981 року зазначено: «1. Для сприяння колективним переговорам вживають заходів, котрі відповідають національним умовам. 2. Заходи, передбачені в параграфі 1 цієї статті, спрямовані на те, щоб: а) колективні переговори були можливі для всіх роботодавців і всіх категорій працівників у галузях діяльності, передбачених цією Конвенцією; б) колективні переговори поступово поширювалися на всі питання, зазначені в пунктах а), d) і с) статті 2 цієї Конвенції; с) заохочувалося розроблення правил процедури, узгоджених між організаціями роботодавців і працівників; d) проведенню колективних переговорів не перешкоджала відсутність правил, що їх регулюють, чи неповна або невідповідна суть цих правил; е) органи й процедури розв'язання трудових конфліктів створювалися таким чином, щоб сприяти колективним переговорам» [5].

Надзвичайно важливими, чітко та предметно підсумовуючими проблематику цілей, завдань та результатів застосування інституту колективних переговорів, а також значущості вищевказаного універсального принципу абсолютної правової рівності, рівної договірної правомочності суб'єктів трудових відносин, тобто рівної правосуб'єктності і працівників та/або їхніх уповноважених представників, і роботодавців, видаються положення п. 1 ст. 4 Конвенції МОП № 98 від 1949 року. У даній статті зазначається, що, де це потрібно, вживаються заходи, які відповідають національним умовам окремої країни, з метою заохочення й сприяння повному розвиткові й використанню в ній процедури ведення колективних переговорів на добровільних засадах між роботодавцями чи організаціями роботодавців, з одного боку, та організаціями працівників, з другого боку, з метою регулювання умов праці *шляхом укладення колективних договорів* [7].

Колективні договори, зокрема через їхнє визначення та загальне функціональне призначення, будучи також, безумовно, поряд із самими вищезазначеними суб'єктами колективних переговорів, однією із фундаментальних складових таких переговорів, так само належно відтворюють стан абсолютно рівної правомочності, рівної правосуб'єктності і працівників та/або їхніх представників, і роботодавців. Так, у п. 1) Розділу II «Визначення колективних договорів» Рекомендації МОП № 91 щодо колективних договорів від 29 липня 1951 року (надалі – Рекомендація МОП № 91 від 1951 року) зазначається, що відповідно до мети цієї Рекомендації під «колективним договором» розуміють усяку письмову угоду щодо умов праці та найму, яка укладається, з одного боку, між роботодавцем, групою роботодавців або однією чи кількома організаціями роботодавців та, з другого боку, однією чи кількома представницькими організаціями працівників або, за відсутності таких організацій, – представниками самих працівників, належним чином обраними і уповноваженими згідно з законодавством країни [9].

Фактично, таким чином, мова йде про те, що розробка та укладання колективних договорів і є основним предметом та загальною метою ведення колективних переговорів між зазначеними рівноправними суб'єктами трудових відносин, про що зазначається у п. 1) Розділу I «Процедура ведення колективних переговорів» Рекомендації МОП № 91 від 1951 року: «1. 1) Шляхом погодження або через законодавство, залежно від умов країни, повинні встановлюватися системи, що відповідають місцевим умовам, для опрацювання, укладення, перегляду та поновлення (саме працівниками та роботодавцями. – *Прим. авт.*) колективних договорів чи для надання сприяння сторонам у опрацюванні, укладенні, перегляді та поновленні колективних договорів» [9].

У якості певного нормативно-правового виключення, яке, і це є цілком соціально справедливим та виправданим, надає певну нормативно-правову перевагу соціально-трудовим правам безпосередньо працівників, слід навести положення п. 3) Розділу III «Зобов'язання, що впливають з колективних договорів» Рекомендації МОП № 91 від 1951 року, де сказано, що положення трудових договорів, сприятливіші для працівників, ніж положення колективного договору, не повинні визнаватися за такі, що суперечать колективному договору [9].

У рамках ведення колективних переговорів між працівниками та/або їхніми представниками, і роботодавцями з максимально широкого кола питань, які охоплюють проблему умов праці, видається доцільною саме та умова, яка передбачає поширення положень колективних договорів на всіх працівників та роботодавців в рамках того чи іншого підприємства або низки підприємств. Завдяки цій умові відтворюється не тільки модель або дух об'єктивної соціальної спорідненості класу працівників або класу роботодавців, але і їхня саме колективна правосуб'єктність. Так, у Розділі IV «Поширення дії колективних договорів» Рекомендації МОП № 91 від 1951 року зазначається: «5. 1) У разі потреби та з урахуванням діючої системи колективних переговорів треба вживати заходів, котрі визначаються законодавством кожної країни і відповідають наявним у ній умовам, для поширення всіх чи деяких положень колективного договору на всіх роботодавців і працівників, які входять за виробничою й територіальною ознакою до сфери діяння договору. 2) Законодавство країни може обумовлювати поширення діяння колективного договору, зокрема, такими вимогами: а) щоб колективний договір вже охоплював достатньо представницьку, на думку компетентного органу влади, кількість відповідних роботодавців і працівників; б) щоб вимога про поширення дії колективного договору, як загальне правило, виходила від однієї або кількох організацій працівників чи роботодавців, котрі беруть участь у договорі; с) щоб роботодавцям і працівникам, на яких передбачається поширення колективного договору, було надано можливість висловити попередньо (таким чином, в рамках колективних переговорів. – *Прим. авт.*) свої зауваження» [9].

Контроль за дотриманням колективних договорів, відповідно до положення Розділу VI «Контроль дотримання колективних договорів» Рекомендації МОП № 91 від 1951 року,

має здійснюватися організаціями роботодавців і працівників, котрі беруть у них участь, чи наявними органами інспекції, або ж органами, що спеціально створюються для цієї мети [Там само].

Варто зазначити, що п. 1 ст. 5 Конвенції МОП № 98 від 1949 року та окремо ст. 9 Конвенції МОП № 87 від 1948 року роблять достатньо важливе зауваження про те, що виключно в рамках національного законодавства тієї чи іншої країни-сторони Конвенції визначається, якою мірою гарантії, передбачені цією Конвенцією, застосовуватимуться по відношенню до представників збройних сил і поліції; також, відповідно до ст. 6 Конвенції МОП № 98 від 1949 року, зазначається, що дія цієї конвенції не поширюється на державних службовців, однак вона жодним чином не тлумачитиметься як така, що завдає шкоди їхнім правам або становищу [7; 8; 7].

Відповідним, окремим, спеціалізованим джерелом сучасного міжнародного трудового права, норми якого здійснюють регулювання соціально-трудового права державних службовців та/або їхніх представників на створення професійних об'єднань та ведення колективних переговорів із роботодавцем – органом державної влади того чи іншого рівня про умови здійснення професійно-трудової діяльності, є Конвенція МОП № 151 про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі від 27 червня 1978 року (надалі – Конвенція МОП № 151 від 1978 року).

У майже повній відповідності із вищенаведеним положенням ст. 1 Конвенції МОП № 98 від 1949 року, положення п. 1 ст. 4 та окремо всієї ст. 7 Конвенції МОП № 151 від 1978 року передбачають відповідно, що державні службовці користуються належним захистом від будь-яких дискримінаційних дій, спрямованих на обмеження свободи об'єднання в галузі зайнятості, та, що у разі потреби вживаються відповідні умовам країни заходи, спрямовані на підтримку і сприяння повному розвитку та використанню процедури ведення переговорів щодо умов зайнятості між зацікавленими державними органами влади та організаціями державних службовців або інших подібних методів, які дають змогу представникам державних службовців брати участь у визначенні цих умов [10].

Отже, у рамках проблематики сучасного інституту колективних переговорів у сфері трудових відносин виокремлюються, як ми бачимо, і деякі окремі професійно-трудова категорії, які користуються спеціальним правовим статусом, всебічне нормативно-правове регулювання якого, зокрема і щодо питань здійснення ними колективних переговорів у сфері трудових, професійних відносин, може бути підпорядкованим змісту норм, що містяться в інших, окремих, спеціалізованих джерелах сучасного міжнародного трудового права.

Висновок. Таким чином, сучасний інститут колективних переговорів є спрямованим на повсякчасне досягнення цивілізованого, вагомого, об'єктивного, прозорого, вільного, свідомого, зваженого, рівноправного, детермінованого нормами трудового, а також іншого галузевого права взаємного, корисного та ефективного соціального компромісу у сфері трудових відносин.

Сучасний інститут колективних переговорів у сфері трудових відносин є похідним від фундаментального, рівного соціально-трудового права працівників та/або їхніх представників та роботодавців на законних підставах визначати та взаємно узгоджувати увесь комплекс умов щодо здійснення, регулювання та припинення трудових відносин.

Наведені та проаналізовані нами норми сучасного міжнародного трудового права відтворюють чітку структуру, іншими словами, чіткі структурні або структурно-понятійні складові даного інституту, якими є а) безпосередньо самі цілком рівноправні суб'єкти трудових відносин – працівники та/або їхні представники та роботодавці, б) підлягаючі узгодженню соціально-трудова (економічні та інші) інтереси зазначених рівноправних суб'єктів трудових відносин, в) комплекс рекомендаційних процедурних положень щодо ведення колективних переговорів, та г) юридичні, правозобов'язуючі форми фіксації домовленостей, досягнутих між зазначеними рівноправними суб'єктами трудових відносин.

Список використаних джерел:

1. Декларация относительно целей и задач Международной организации труда от 10 мая 1944 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_328.
2. Декларація МОП про основні принципи та права у світі праці від 18 червня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_260.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
5. Конвенція МОП № 154 про сприяння колективним переговорам від 19 червня 1981 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_006.
6. Конвенції МОП № 150 про адміністрацію праці: роль, функції та організація від 26 червня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_024.
7. Конвенція МОП № 98 про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів від 1 липня 1949 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_004.
8. Конвенція МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію від 17 червня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_125.
9. Рекомендації МОП № 91 щодо колективних договорів від 29 липня 1951 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_231.
10. Конвенція МОП № 151 про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі від 27 червня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_187.

Клемпарский Николай Николаевич,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

Назымко Елена Викторовна,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

**ИНСТИТУТ КОЛЛЕКТИВНЫХ ПЕРЕГОВОРОВ ПО
СОДЕРЖАНИЮ ДЕЙСТВУЮЩИХ НОРМ
МЕЖДУНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА**

В рамках данной научно-правовой статье авторы осуществляют комплексный исследовательский рассмотрение актуальной, отдельной и целостной тематической проблемы, связанной с одним из важнейших социально-правовых и организационно-образующих элементов современного института трудовых отношений - коллективными переговорами, понятия, базовые составляющие, цель, задачи, принципы, организация, механизм ведения, необходимый и ожидаемый полезный социальный результат / эффект которых должны совокупно подчиняться содержания соответствующих, предметно-направленных обязательных норм современного международного трудового права. Через необходимо и надлежащее обращение к ряду специализированных международно-правовых документов (конвенций) Международной Организации Труда (МОТ), а также других универсальных международно-правовых документов Организации Объединенных Наций (ООН), наведение и детальный анализ их соответствующих нормативно-содержательных положений, которые предметно регулируют весь комплекс правоотношений, связанных с воспроизве-

дением колективних переговорів, автор характеризує указаний елемент в якості фундаментального нормативно-організаційного фактора, який повинен таким чином забезпечувати загальне, комплексне, цілісне, системне, перманентне, цивілізоване, ціннісне, упорядочене, детерміноване і регульоване правом воспроизведення інститута трудових відносин.

Ключевые слова: *современное международное трудовое право, трудовые отношения, работник, группа работников, работодатель, группа работодателей, коллективные переговоры, коллективные договоры, условия установления и осуществления трудовых отношений.*

Klemparskyi Nikolai,
doctor of legal sciences, associate professor
(Donetsk law Institute of the MIA of Ukraine)

Olena V. Nazymko,
candidate of law sciences
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

THE COLLECTIVE NEGOTIATIONS PRESENT INSTITUTION UNDER INTERNATIONAL LABOR LAW EFFECTIVE NORMS

Within this scientific and legal paper the author's makes complex research consideration of actual, separated and integral thematic issue of one of the most important social and legal, organizational and establishing elements of labor relations present institution – collective negotiations whose notion, basic elements, purpose, tasks, principles, organization, process mechanism, necessary and expected useful social result/effect are to meet jointly the content of certain, subject-matter binding norms of the present international labor law. By means of necessary and due invoking a range of specialized international law instruments (conventions) of International Labor Organization (ILO) and the other UN universal international law instruments as well, adducing and detailed analyzing their certain normative content provisions, which in subject-matter way regulate the whole complex of legal relations connected with reproduction of collective negotiations, the author characterizes this element as fundamental normative and organizational determinant which duly secures general, complex, integral, systematic, permanent, civilized, value, well-ordered, determined and regulated by law reproduction of labor relations.

Key words: *present international labor law, labor relations, worker, group of workers, employer, group of employers, collective negotiations, collective treaties, terms of establishing and processing of labor relations.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 347.952.5

Мелех Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх
справ МВС України)

Круць К. І.,

студентка 5 курсу
(Львівський державний університет внутрішніх
справ МВС України)

ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ БОРЖНИКА ЯК СТАДІЇ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО ТА ЇХ ЕТАПИ

Досліджено господарсько-процесуальні особливості розпорядження майном боржника як стадії провадження у справі про банкрутство. Проаналізовано процесуальні етапи, які охоплюються стадією провадження у справі про банкрутство (підготовчий, попередній, основний та підсумковий), що у свою чергу направлені на реалізацію цілей і задач цієї процедури через об'єднану систему процесуальних дій сторін, учасників процесу і господарського суду. Сформульовані етапи створюють внутрішню структуру кожної стадії, у якій у найбільш раціональній формі знаходять свою реалізацію норми матеріального права.

Ключові слова: банкрутство, справа про банкрутство, процедура розпорядження майном боржника, стадія провадження, етапи, стадії, стадійність, кредитор, боржник, арбітражний керуючий (розпорядник майна).

Постановка проблеми. Необхідність проведення наукового дослідження особливостей розпорядження майна боржника як стадії провадження у справі про банкрутство та її етапів зумовлена тим, що в науковій і юридичній літературі стадії провадження та її етапи на прикладі процедури розпорядження майном у справі про банкрутство глибоко не досліджувались, а провадження у справі про банкрутство з точки зору послідовності здійснюваних дій і заходів, з огляду на думку різних науковців, є неоднорідним.

Стан дослідження. У науці питанням стадій провадження у справі про банкрутство присвячено ґрунтовні роботи таких учених, як І. О. Вечірко, С. В. Васильєв, В. М. Горшенков, В. І. Лайтман, С. В. Мінковський, Т. Степанова, В. І. Тертишніков, М. Й. Штефан, К. С. Юдельсон та інших.

Мета. Метою статті є розгляд процесуальних особливостей розпорядження майном боржника як стадії судового провадження у справі про банкрутство та всебічний аналіз виокремлених етапів стадії.

Виклад основних положень. У своєму науковому дослідженні В. В. Джунь зазначає, що одним із недоліків структури джерел інституту неспроможності є незабезпеченість належної узгодженості окремих фрагментів його процесуального механізму [1, ст. 8]. Одним із таких процесуальних механізмів, які супроводжують рух справи про банкрутство, є відповідні стадії провадження [2], що втілено у справі про

банкрутство через окремі процедури банкрутства, визначені в ст. 7 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство) [3, ст. 175].

У зв'язку з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22.12.2011 № 4212-VI, який викладено в новій редакції -Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [4], було визначено новий техніко-юридичний механізм судового провадження у справі про банкрутство [2]. Так, відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону про банкрутство, залежно від категорії боржника, виду його діяльності та наявності у нього майна господарський суд застосовує загальний, спеціальний або спрощений порядок провадження у справі про банкрутство [5].

Процитована вище норма викликає негайну потребу у науковому дослідженні стадій судового провадження та її етапів у справах про банкрутство на прикладі судової процедури розпорядження майном боржника.

У п. 1.3 рекомендацій президії Вищого господарського суду України (далі – президія ВГСУ) зазначено, що провадження у справах про банкрутство складається з таких стадій:

- встановлення факту неплатоспроможності боржника і безспірності вимог ініціуючого кредитора (коли справа порушується за заявою кредитора);
- виявлення кредиторів та інвесторів;
- проведення санації (коли остання можлива) чи визнання боржника банкрутом і його ліквідації, чи укладення мирової угоди.

Усі зазначені процедури складають цілісний і відокремлений від позовного провадження процес, метою якого є задоволення вимог кредиторів у випадку неможливості відновлення платоспроможності боржника [6].

Проте далі, в абз. 1 п. 1.3., президія ВГСУ говорить про процедури банкрутства, тобто фактично ототожнює стадії провадження з процедурами банкрутства, які визначені у ст. 7 Закону про банкрутство.

Про стадії судового провадження Закон про банкрутство згадує в ч. 2 ст. 83 в переліку підстав припинення провадження у справі про банкрутство [3, ст. 181].

Дослідники теорії юридичного процесу В. І. Лайтман [7, ст. 4] і В. М. Горшеньова [8, ст. 130] визначали стадію процесу як відносно замкнену, динамічну сукупність послідовно здійснених юридичних дій учасників процесу, направлених на досягнення загального правового результату, що проводяться відповідно до нормативних процедурно-процесуальних вимог.

Науковці-цивілісти К. С. Юдельсон [9, ст. 24], В. І. Тертишніков [10, ст. 9] під стадіями процесу розуміють сукупність процесуальних дій і процесуальних відносин, об'єднаних найближчою процесуальною ціллю. Т. Степанова, досліджуючи питання стадій судового процесу, визначає стадії процесу як відносно самостійні частини провадження, які мають специфічні завдання та оформлюються окремим актом, що вказує на подальший хід справи [11].

Після завершення аналізу законодавства та наукових джерел вищевказаних вчених можна дійти до висновку, що основними ознаками стадій у господарському процесі є: 1) специфічні завдання кожної стадії; 2) наявність сукупності процесуальних дій та відносин, що створюють процедуру; 3) коло суб'єктів процесуальної діяльності (учасників процесу); 4) юридичне оформлення отриманих процесуальних результатів стадії у підсумковому судовому акті.

Господарський процес у справі про банкрутство має свою специфіку, що полягає у тісному зв'язку такого процесу з судовими процедурами банкрутства, що застосовуються до боржника. Саме в межах процедур банкрутства формуються процесуальні стадії, що відокремлюються одна від одної сукупністю процесуальних дій та покладеними на них завданнями [3, ст.182].

О. Вечірко розуміє під стадіями провадження у справі про банкрутство конкретні етапи розгляду справи при прийнятті заяви до розгляду і порушення провадження у справі про банкрутство, при розгляді справи на підготовчому засіданні і на попередньому засіданні, на яких вирішуються визначені законом завдання, зокрема, на підготовчому встановлюється факт наявності безспірної вимоги ініціюючого кредитора, на попередньому вирішується питання про визнання вимог кредиторів і затвердження реєстру вимог кредиторів [12, ст. 12].

На думку С. В. Мінковського, про стадії провадження у справах про банкрутство можна говорити, виходячи з широкого розуміння стадійності судового господарського процесу та більш вузького. Якщо розглядати стадійність процесу у справах про банкрутство у широкому розумінні, тобто враховуючи загальні положення ГПК України (принципи господарського процесу, підвідомчість та підсудність справ, докази, судові витрати, процесуальні строки тощо) та положення ст.1 розділу I та II Закону про банкрутство, то структурно можна виділити концептуальні стадії, на яких вирішуються однорідні за функціями та завданнями питання: 1) прийняття, відмова у прийнятті, повернення чи залишення без розгляду заяви про порушення справи про банкрутство; 2) розгляд справи про банкрутство у суді першої інстанції з наявністю окремих процедур-стадій: розпорядження майном боржника, санація, ліквідація, мирова угода; 3) здійснення перегляду судових рішень (ухвал та постанов місцевого суду) в апеляційному порядку; 4) здійснення перегляду судових рішень (ухвал та постанов місцевого та апеляційного суду) в касаційному порядку; 5) здійснення перегляду судових рішень (постанов ВГСУ) Верховним Судом України. Усі наведені вище стадії є відносно самостійними, оскільки кожна із них може стати останньою в конкретній справі. Зокрема, у разі скасування ухвали місцевого господарського суду, що прийнята за наслідками розгляду заяви кредитора про порушення справи про банкрутство в підготовчому засіданні, стадія перегляду цього судового рішення в апеляційному порядку буде останньою при розгляді конкретної справи про банкрутство.

Разом з тим єдність мети та функцій, спрямованість процесуальних дій, певний склад учасників дозволяють поєднати процесуальні дії всіх учасників на стадіях процесу у справі про банкрутство у відповідні етапи. Такий підхід дозволяє розглядати стадійність господарського процесу у більш вузькому контексті, зокрема, в межах однієї з передбачених законодавцем процедур банкрутства. Тоді однією процесуальною стадією провадження охоплюються процедурні етапи судового процесу у справі про банкрутство, що направлені на реалізацію цілей і задач тієї чи іншої процедури через об'єднану систему процесуальних дій сторін, учасників процесу і господарського суду [3, ст. 182–183].

Ці етапи створюють внутрішню структуру кожної стадії провадження і дозволяють створити цілісну картину про послідовність проведення кожної судової процедури розпорядження майном боржника [2].

Зокрема, на стадії процедури розпорядження майном боржника у справі про банкрутство можна виділити декілька її етапів:

1. Перший етап (підготовчий), на якому судом здійснюється перевірка наявності підстав для порушення провадження у справі про банкрутство, обґрунтованість вимог заявника, їх безспірність, обґрунтованість боржника та за наслідками чого суд порушує провадження у справі про банкрутство або відмовляє заявнику в порушенні провадження у справі про банкрутство. В ухвалі про порушення провадження у справі про банкрутство суд визнає вимоги кредитора та їх розмір, застосовує мораторій на задоволення вимог кредиторів, вводить процедуру розпорядження майном боржника та призначає розпорядника майна, якому встановлює розмір оплати його послуг та джерела її сплати (ч. 9 ст. 16 Закону про банкрутство) Тобто суд у сукупності повинен констатувати юридичний факт неплатоспроможності (нездатності) боржника задовольнити безспірні вимоги кредитора(ів) або наявності у боржника загрози його неплатоспроможності. На цьому етапі в повному обсязі діють ті принципи господарсько-процесуального права, які мають універсальний характер

для будь-якої форми судового процесу з метою з'ясування ознак неплатоспроможності боржника, наявності чи відсутності перешкод подальшого руху справи про банкрутство. До таких принципів можна віднести рівність усіх учасників процесу перед законом та судом (ст. 4–2 ГПК), змагальність (ст. 4-3 ГПК), гласність (ст. 4–4 ГПК), що надають боржнику можливість вжити заходи щодо захисту від поданої кредитором заяви про порушення справи про банкрутство шляхом подання обґрунтованих заперечень щодо вимог заявника – кредитора (ч. 2 ст. 13 Закону про банкрутство). У цьому випадку господарський суд зобов'язаний перевірити обґрунтованість вимог кредитора та заперечень боржника, визначити фактичні обставини, що визначені в заяві кредитора або боржника, допустимість доказів, поданих сторонами внаслідок забезпечення неухильного застосування ними Господарсько-процесуального кодексу України і положень (ст. 13, ст. 16 Закону про банкрутство).

2. Другий етап (попередній), на якому судом розглядаються грошові вимоги конкурсних кредиторів, вимоги кредиторів, щодо яких були заперечення боржника і які не були внесені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, а також ті, що визнані боржником та внесені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, та вирішує питання про його затвердження (ч. 2 ст. 25 Закону). Тобто на попередньому засіданні «... суд формує пасив боржника» через розгляд заяв конкурсних кредиторів.

3. Третій етап (основний), на якому створюються повноважні органи кредиторів (збори кредиторів та комітет кредиторів) за допомогою арбітражного керуючого (розпорядника майна) і до закінчення процедури розпорядження майном боржника на підставі поданого розпорядником майна аналізу фінансово-господарської діяльності боржника та розробленого боржником сумісно з розпорядником майна плану санації зборами кредиторів приймається рішення щодо наступної процедури банкрутства у порядку ст. 27 Закону про банкрутство. Отже, на основному етапі створюються гарантії додержання прав та охоронюваних законом інтересів не тільки боржника та конкурсних кредиторів, а й інших учасників процедури та приймаються рішення, які найбільш повно відповідають інтересам всіх учасників провадження. На цьому етапі суд розглядає питання організації та проведення із залученням повноважних органів кредиторів, перевіряє порядок визначення кількості голосів кредиторів у зборах кредиторів чи комітету кредиторів, дотримання допуску до участі у зборах кредиторів органу, уповноваженого управляти майном боржника, уповноваженого представника працівників та засновників боржника.

4. Четвертий етап (підсумковий), на якому суд на підставі поданих документів за пропозицією розпорядника майна та рішення зборів кредиторів приймає одне з судових рішень: ухвалу про введення процедури санації та затвердження плану санації у разі схвалення плану санації боржника зборами кредиторів та погодження його забезпеченими кредиторами в порядку, встановленому статтею 30 Закону про банкрутство, ухвалу про введення процедури санації та зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації у разі відхилення плану санації боржника зборами кредиторів або неподання його боржником, постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, ухвалу про припинення провадження у справі про банкрутство з підстав, визначених п.п. 5, 7, 8 ст. 83 Закону про банкрутство, ухвалу про продовження строку процедури розпорядження майном та відкладення підсумкового засідання суду в межах граничного строку, визначеного ч. 2 ст. 22 Закону про банкрутство.

Таким чином, поділ стадії процесу на етапи дозволяє створити цілісну картину та послідовності розвитку судового процесу у справі про банкрутство при застосуванні до боржника процедури розпорядження майном. Крім того, такий підхід дисциплінує учасників судового провадження, забезпечує неухильне виконання вимог Закону про банкрутство та ГПК України, що формує цілісний алгоритм провадження у справах про неспроможність [3, ст. 184–186].

Висновки. Можна констатувати, що поділ стадії процесу на етапи дозволяє створити цілісну картину та послідовності розвитку судового процесу у справі про банкрутство

при застосуванні до боржника процедури розпорядження майном, які, у свою чергу, утворюють певні процесуальні правовідношення між сторонами, учасниками провадження у справі про банкрутство, розпорядником майна та господарським судом, викликаючи потребу встановлення, доказування, обґрунтування матеріально правового інтересу кредиторів до боржника, та визначають порядок захисту цього інтересу в цій процедурі, таким чином, зумовлюючи необхідність закріплення та оформлення отриманих результатів у рішеннях повноважних органів кредиторів та судових актах суду в процедурі розпорядження майном боржника.

Список використаних джерел:

1. Джунь В. В. Проблема закріплення і структурування складових інституту неплатоспроможності / Джунь В. В. // Господарське право. – 2005. – № 3. – С. 7–9.
2. Міньковський С. В. Стадія провадження та її етапи як особливості виконання судової процедури розпорядження майном / С. В. Міньковський // Форум права. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_119.pdf.
3. Міньковський С. В. Розпорядження майном боржника у процедурі банкрутства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / «Господарське право; господарсько-процесуальне право» С. В. Міньковський; НАН України, Інст. екон.-прав. дослідж. – Київ, 2015. – С. 227.
4. Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України від 22.12.2011 № 4212-VI) Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 28.03.2013 № 01-06/606/2013 (із змін. і доповн.) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v_606600-13.
5. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII (із змін. і доповн.) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/page>.
6. Про деякі питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» : Рекомендації Президії ВГСУ від 04.06.2005 р. за № 04-5/1193 (із змін. і доповн.) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1193600-04>.
7. Лайтман В. И. О понятии стадии юридического процесса / В. И. Лайтман // Некоторые актуальные проблемы современного научного знания. – Ярославль, 1983. – 78 с.
8. Теория юридического процесса / под. ред В. М. Горшенева. – Харьков : Вища школа, 1985. – 192 с.
9. Юдельсон К. С. Гражданский процесс / К. С. Юдельсон, М. А. Вукот. – М. : Юрид. лит., 1972. – 439 с.
10. Тертишніков В. І. Цивільний процес України (лекції) : навч.-практ. посіб. / В. І. Тертишніков. – Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. – 272 с.
11. Степанова Т. Щодо стадій господарського судочинства / Т. Степанова // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5217/1/57-59.pdf>.
12. Вечірко І.О. Провадження у справах про банкрутство як окрема форма господарського процесу / І. О. Вечірко // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 12–18.

Мелех Л. В.,
кандидат юридических наук, доцент
(Львовский государственный университет внутренних дел
МВД Украины)
Круц К. И.,
студент 5 курса
(Львовский государственный университет внутренних дел
МВД)

**ХОЗЯЙСТВЕННО – ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ
УКРАИНЫ) РАСПОРЯЖЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ ДОЛЖНИКА
КАК СТАДИИ ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛУ О БАНКРОТСТВЕ
И ИХ ЭТАПЫ**

Исследованы хозяйственно - процессуальные особенности распоряжения имуществом должника как стадии производства по делу о банкротстве. Проанализированы процессуальные этапы охватываемых стадией производства по делу о банкротстве (подготовительный, предварительный, основной и итоговый), что в свою очередь направлены на реализацию целей и задач этой процедуры через объединенную систему процессуальных действий сторон, участников процесса и арбитражного суда. Сформулированы этапы создают внутреннюю структуру каждой стадии, на который в наиболее рациональной форме находят свою реализацию нормы материального права.

Ключевые слова: банкротство, дело о банкротстве, процедура распоряжения имуществом должника, стадия производства, этапы, стадии, стадийность, кредитор, должник, арбитражный управляющий (распорядитель имущества).

Melech L.V.,
candidate of legal sciences, associate professor
(Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine)
Kruts K.I.,
5-year student
(Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine)

**ECONOMIC - PROCEDURAL PECULIARITIES OF
DISPOSITION OF PROPERTY THE DEBTOR AS STAGE OF
THE PROCEEDINGS BANKRUPTCY AND STAGES**

Studied economic - procedural peculiarities of disposition of property of the debtor as the stage of the proceedings in the bankruptcy case. Analyzed procedural stages covered by stage of proceedings on bankruptcy (preparatory, preliminary, main and final), which in turn directed to the objectives and tasks of the procedure through a unified system of proceedings the parties and participants in the Commercial Court. Formulated stages of creating the internal structure of each stage, which is the most rational form find its implementing rules of substantive law.

The need for research features disposal of property of the debtor as the stage of the proceedings in the bankruptcy case and its stages due to the fact that, in the scientific and legal literature stage of the proceedings and its stages on the example of the procedure disposition of property in the bankruptcy deeply studied and proceedings bankruptcy, in terms of sequence performed actions and measures in view of the opinion of various scholars are heterogeneous.

In science issues stages of the proceedings in the bankruptcy case is devoted to fundamental work I. A. Party, S. V. Vasiliev, V. N. Horshenov, V. I. Lightman, S. V. Minkovskyy, T. Stepanov, V. I. Tertyshnikov, M. I. Stefan, K. S. Yudelson and others.

The article is procedural peculiarities of disposition of property of the debtor as a stage of the proceedings in bankruptcy and comprehensive analysis of the examined stages stage.

Key words: bankruptcy, business bankruptcy procedure disposition of property of the debtor, the stage of the proceedings, stages, creditor, debtor, trustee in bankruptcy (property).

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 347.763

Коссаk P.B.,
здобувач Інституту економіко-правових досліджень НАН України

СПІВВІДНОШЕННЯ ДОГОВОРУ ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ ТА ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ

В статті аналізується співвідношення договору транспортного експедирування та договору перевезення вантажу. Дослідження правової природи будь-якого цивільного договору потребує вивчення підстав виокремлення його в системі договірних зобов'язань, які дозволяють виявити його співвідношення з тією чи іншою групою цивільних договорів або встановити його самостійність. Такі підстави являють собою певні класифікаційні критерії поділу договорів на види в єдиній системі договірних конструкцій [1, с. 63]. Співвідношенню договору транспортного експедирування саме з договором перевезення вантажу присвячена чисельна кількість праць, але незважаючи на їхню кількість, залишається невирішеною низка питань щодо самостійності договору транспортного експедирування, його сутності і місця в системі договірних зобов'язань, співвідношення з іншими договорами про надання послуг та співвідношення з договором перевезення вантажу.

Встановлення місця договору транспортного експедирування в системі цивільно-правових договорів має важливе практичне значення, оскільки дає можливість визначити його галузеву належність, характеристику, особливості та відмінності від договору перевезення та інших договорів у сфері надання послуг. Вивчення співвідношення договору транспортного експедирування з договором перевезення вантажу дозволить вирішити цілий ряд дискусійних питань, пов'язаних із класифікацією договору, його елементами, істотними умовами.

Помилка у визначенні правової природи договору транспортного експедирування може призвести до того, що сторони не зможуть в повній мірі захистити свої порушені, невизнані, оспорювані права або охоронюваний законом інтерес. Задля уникнення помилки в правовій природі цього договору необхідно чітко розмежовувати договір перевезення вантажу і договір транспортного експедирування.

Ключові слова: договір, транспортне експедирування, правова природа договору, співвідношення договорів, договір перевезення вантажу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Незважаючи на досить велику кількість наукових праць, присвячених договорам про надання послуг взагалі та договору транспортного експедирування зокрема, серед науковців і на сьогодні не існує єдиної думки щодо визначення правової природи договору транспортного експедирування.

Правове положення транспортної експедиції закріплено в главі 65 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), Законі України «Про транспортно-експедиторську діяльність», що свідчить про самостійність цього договору [5, с. 43; 6, с. 28; 7, с. 4]. Але в Господарському кодексі України (далі – ГК України) договору транспортного експедирування присвячено лише одну статтю 316, що міститься в главі 32 «Правове регулювання перевезень вантажів», а це, свідчить не про самостійність, а про допоміжну роль договору транс-

портного експедирування до договорів перевезення. В якості допоміжного договору транспортну експедицію розглядав і В.В. Луць [8, с. 276].

На нашу думку, аналіз правової природи договору транспортної експедиції та договору перевезення вантажів дозволить уникнути проблем при захисті порушених, оспорюваних, невизнаних прав або охоронюваних законом інтересів суді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам дослідження договору транспортного експедирування присвячені роботи І. А. Діковської [16], Н. С. Золотникової [5], В. В. Луця [8], О. С. Кужко [6] та ін.

Але і досі залишається невирішеною низка питань щодо співвідношення договору транспортного експедирування, його сутності і місця в системі договірних зобов'язань, співвідношення з іншими договорами про надання послуг та співвідношення з договором перевезення вантажу.

Метою дослідження є відокремлення договору транспортного експедирування від договору перевезення вантажу, з'ясування специфічних рис договору транспортного експедирування.

Виклад основного матеріалу.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 929 ЦК України за договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу. Таке саме визначення договору транспортного експедирування надається і в ст. 316 ГК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 909 ЦК України та ч. 1 ст. 307 ГК України за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Отже, основною відмінністю цих двох договорів є те, що істотними умовами договору транспортного експедирування є надання послуг експедитором з виконання або організації виконання послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу. І як свідчить судова практика, саме ці умови щодо організації перевезення вантажу є основними для суду при виникненні проблеми відмежування договорів перевезення та транспортного експедирування, наприклад, у справі № 11/324, що розглядалась в Господарському суді Луганської області 2.03.10 р. та справі № 925/990/16, що розглядалась Господарським судом Черкаської області 27.09.2016 р. [10; 11].

Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» істотними умовами договору транспортного експедирування є відомості про сторони договору: для юридичних осіб – резидентів України: найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України; для юридичних осіб – нерезидентів України: найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу; для фізичних осіб – громадян України: прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання із зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів; для фізичних осіб – іноземців, осіб без громадянства: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адресу місця проживання за межами України; вид послуги експедитора; вид та найменування вантажу; права, обов'язки сторін; відповідальність сторін, у тому числі в разі завдання шкоди внаслідок дії непереборної сили; розмір плати експедитору; порядок розрахунків; пункти відправлення та призначення вантажу; порядок погодження змін маршруту, виду транспорту, вказівок клієнта; строк (термін) виконання договору; а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Істотною умовою договору перевезення вантажу є умова про предмет. Предметом є послуги щодо доставки ввірених перевізникові матеріальних цінностей (вантажів) (ст. 909

ЦК України). Детальне врегулювання умов та порядку перевезення вантажу здійснюється спеціальними нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них (КТМ, ПК, САТ, СЗ, СВВТ) [12, с. 499].

Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 50 Закону України «Про автомобільний транспорт» істотними умовами договору перевезення вантажу є: найменування та місцезнаходження сторін; найменування та кількість вантажу, його пакування; умови та термін перевезення; місце та час навантаження і розвантаження; вартість перевезення; інші умови, узгоджені сторонами.

Отже, ми можемо зробити висновок, що судді при встановленні правової природи оспорюваного договору звертають увагу саме на істотні умови договору укладеного сторонами. І договір транспортного експедирування обов'язково повинен в собі містити окрім умов щодо найменування сторін та їх місцезнаходження, найменування та кількості вантажу, його пакування, умов та термінів його перевезення тощо, але й обов'язково вид послуги експедитора. С. А. Загородній до таких послуг експедиторів відніс забезпечення оптимального транспортного обслуговування, а також організацію перевезення вантажів різними видами транспорту територією України та іноземних держав відповідно до умов договорів (контрактів); фрахтування національних, іноземних суден та залучення інших транспортних засобів, забезпечення їх подачі в порти, на залізничні станції, склади, термінали або інші об'єкти для своєчасного відправлення вантажів; ведення обліку надходження та відправлення вантажів з портів, залізничних станцій, складів, терміналів або інших об'єктів; організація охорони вантажів під час їх перевезення, перевалки та зберігання; організація експертизи вантажів; здійснення оформлення товарно-транспортної документації та розсилання її за належністю; надання у встановленому законом порядку учасникам транспортно-експедиторської діяльності заявки на відправлення вантажів та наряду на відвантаження; здійснення страхування вантажів та своєї відповідальності; забезпечення підготовки та додаткового обладнання транспортних засобів і вантажів відповідно до вимог нормативно-правових актів щодо діяльності відповідного виду транспорту; забезпечення оптимізації руху матеріальних потоків від вантажовідправника до вантажоодержувача з метою досягнення мінімального рівня витрат; здійснення розрахунків з портами, транспортними організаціями за перевезення, перевалку, зберігання вантажів; оформлення документів та організація роботи відповідно до митних, карантинних та санітарних вимог; надання підготовленого транспорту, який має додаткове обладнання згідно з вимогами, передбаченими законодавством; надання інших допоміжних та супутніх транспортно-експедиторських послуг, що передбачені договором та не суперечать законодавству [12, с. 507-508].

Необхідність правильного розмежування цих двох договорів особливо проявляється у випадку співпадання експедитора і перевізника в одній особі. Адже відповідальність експедитора відрізняється від відповідальності перевізника.

Відповідальність експедитора за договором транспортного експедирування настає відповідно до глави 51 ЦК України, згідно із загальними правилами. Підстави та розмір відповідальності про порушення цивільно-правових зобов'язань поширюють свою дію також і на правовідносини, що випливають із договору транспортного експедирування. В Законі України «Про транспортно-експедиторську діяльність» в ст. 14 встановлено лише те, що експедитор відповідає перед клієнтом за кількість місць, вагу, якщо проводилося контрольне зважування у присутності представника перевізника, що зафіксовано його підписом, належність упаковки згідно з даними товарно-транспортних документів, що завірені підписом представника перевізника, якщо інше не встановлено договором транспортного експедирування. За невиконання або неналежне виконання обов'язків, які передбачені договором транспортного експедирування і Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність», експедитор і клієнт несуть відповідальність згідно з Цивільним кодексом України, іншими законами та договором транспортного експедирування.

Експедитор несе відповідальність за дії та недогляд третіх осіб, залучених ним до виконання договору транспортного експедирування, у тому ж порядку, як і за власні дії. Отже, ми можемо погодитись з висновком О. С. Кужко, що Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність» не містить конкретних за змістом та розміром положень про відповідальність експедитора та клієнта [6, с. 145].

Відповідно до ч. 2 ст. 22 Статуту залізниць України виконання залізницею додаткових операцій, пов'язаних з перевезенням вантажів (завантаження, розвантаження, зважування, експедирування тощо), здійснюється на підставі окремих договорів. Але перерахованих послуг може бути недостатньо задля повноцінного перевезення вантажу. І якщо залізниця виконає додаткові послуги (наприклад, не тільки завантажить вантаж, але й перевірить стан контейнерів або пломб вантажу тощо), що непередбачені її Статутом та умовами окремого договору, то вона буде нести ризик того, що вантажоодержувач може відмовитись від їх оплати, посилаючись на непогодженість цих умов. Адже відповідно до ч. 4 ст. 62 того ж Статуту остаточні розрахунки між залізницями і одержувачами за перевезення вантажів і надання додаткових послуг здійснюються на станціях призначення.

У випадку, коли експедитор надає послуги з організації перевезення вантажу іншою особою-перевізником, то перед своїм замовником експедитор не буде нести відповідальність за збереження вантажу та за прострочення в доставці, звичайно, за винятком тих випадків, коли експедитор прийняв на себе таку відповідальність відповідно до умов договору про транспортно-експедиторську діяльність.

І навпаки, за договором перевезення вантажу у разі прострочення терміну доставки вантажу перевізник зобов'язаний відшкодувати другій стороні збитки, завдані порушенням строку перевезення, якщо інші форми відповідальності не встановлені договором, транспортними кодексами (статутами).

Іншою проблемою помилки управовій природі договорів транспортного експедирування та перевезення є можливість чи неможливість застосування скорочених строків позовної давності.

Відповідно до ст. 256 ЦК України позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного цивільного права та інтересу. Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (ст. 257 ЦК України). Відповідно до ст. 258 ЦК України для певних видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність – скорочена чи більш тривала порівняно із загальною позовною давністю; позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 925 ЦК України). В ч. 3 ст. 925 ЦК України встановлено, що до вимог, що випливають з договору перевезення вантажу, пошти, застосовується позовна давність в один рік з моменту, що визначається відповідно до транспортних кодексів (статутів). Відповідно до ст. 926 ЦК України позовна давність, порядок пред'явлення позовів у спорах, пов'язаних з перевезеннями у закордонному сполученні, встановлюються міжнародними договорами України, транспортними кодексами (статутами). Відповідно до ч. 6 ст. 315 ГК України щодо спорів, пов'язаних з міждержавними перевезеннями вантажів, порядок пред'явлення позовів та строки позовної давності встановлюються транспортними кодексами чи статутами або міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Наприклад, згідно із ст. 1 Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (Женева, 19.05.1956), вказана Конвенція застосовується до будь-якого договору автомобільного перевезення вантажів транспортними засобами за винагороду, коли зазначені в договорі місце прийняття вантажу для перевезення і місце, передбачене для доставки, знаходяться у двох різних країнах, з яких принаймні одна є договірною країною, незважаючи на місце проживання і громадянство сторін.

Ст. 32 цієї Конвенції встановлено, що термін позовної давності для вимог, що випливають з перевезення, на яке поширюється Конвенція, встановлюється в один рік; однак,

у випадку навмисного правопорушення або такого неналежного виконання обов'язків, яке згідно законодавства, що застосовується судом або арбітражем, який розглядає справу, прирівнюється до навмисного правопорушення, термін позовної давності встановлюється в три роки.

Отже, за неналежне виконання або невиконання умов договору за договором транспортного експедирування застосовується загальна позовна давність у три роки, за договором перевезення можливе застосування скороченого строку позовної давності в один рік. І при неправильній кваліфікації правової природи договору сторона може бути позбавлена судового захисту свого порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу шляхом відмови у позові у зв'язку з пропуском строку позовної давності.

Висновки. Незважаючи на те, що співвідношення правової природи договорів транспортного експедирування і договору перевезення вантажу має свою глибоку історичну традицію [9] і цій проблематиці була присвячена чисельна кількість праць, вона не втрачає своєї актуальності і на сьогодні, судячи з тієї кількості судових спорів, які розглядаються у судах України. Помилка в правовій природі цих договорів призводить до того, що сторони не можуть в повній мірі захистити свої порушені або невизнані права або охоронюваний законом інтерес. Необхідність правильного розмежування цих двох договорів особливо проявляється у випадку співпадання експедитора і перевізника в одній особі. Адже відповідальність експедитора відрізняється від відповідальності перевізника. Іншою проблемою помилки у правовій природі договорів транспортного експедирування та перевезення є можливість чи неможливість застосування скорочених строків позовної давності. Основною відмінністю цих договорів є їх істотні умови. На нашу думку сторони за договором транспортного експедирування повинні дійти згоди щодо саме тих послуг, які повинні надаватись експедитором.

Список використаних джерел:

1. Севрюкова І. Ф. Деякі проблеми класифікації цивільно-правових договорів / І.Ф. Севрюкова // Вісник Одеського національного університету. 2011. №15. С. 63–74.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України // Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461.
3. Господарський кодекс України: Кодекс України // Офіційний Вісник України. 2003. № 11. Ст. 462.
4. Про транспортно-експедиторську діяльність: закон України // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 52. Ст. 2056.
5. Золотнікова Н. С. Місце договору транспортного експедирування серед інших договорів про надання послуг / Н.С. Золотнікова // Митна справа. 2004. № 3. С. 42–47;
6. Кужко О.С. Договір транспортного експедирування : дис... канд. наук: 12.00.03 / Олександра Сергіївна Кужко. –Одеса, 2008. – 208 с.
7. Вишняков О. В. Співвідношення Господарського кодексу з новим Цивільним кодексом / О. В. Вишняков // Україна проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США (Львів, 18-21 вересня 2003 р.). К.: Стилос. 2003. 166с.
8. Луць В.В. Транспортні договори. – Глава 55. // Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2005. Кн. 2. с. 276–302. 640 с.
9. Ворожейкин Е. М. Обязательство по транспортно-экспедиционному обслуживанию / Е. М. Ворожейкин. М. : Юрид. лит. 1957. 220 с.
10. Рішення Господарського суду Луганської області від 02.03.10 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8250682> (термін останнього звернення 20 грудня 2016 року).

11. Рішення Господарського суду Черкаської області від 27.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61683821> (термін останнього звернення 20 грудня 2016 року).
12. Цивільне право : підручник : у 2 ч. Ч. 2 / за заг.ред. В. А. Кройтора та Є. О. Мічуріна. – Х. : Харк.нац.ун-т внутр. справ, 2013. 814 с.
13. Статут залізниць України : постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 року №457 // Офіційний вісник України. 1998. №14. Ст. 150.
14. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ) : міжнародний документ // Офіційний вісник України. 2006. № 34. Ст. 20.
15. Про автомобільний транспорт : закон України // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 22. Ст. 105.
16. Діковська І. А. Договір повітряного чартеру у міжнародному приватному праві : дис. .. канд. наук : 12.00.03 / Ірина Андріївна Діковська. – Київ, 2002. – 203 с.

Коссаєв Р.В.,
соискатель Института экономико-правовых исследований НАН
Украины

СООТНОШЕНИЕ ДОГОВОРА ТРАНСПОРТНОГО ЭКСПЕДИРОВАНИЯ И ПЕРЕВОЗКИ ГРУЗА

В статье анализируется соотношение договора транспортного экспедирования и договора перевозки груза.

Исследование правовой природы любого гражданского договора требует изучения оснований выделения его в системе договорных обязательств, которые позволяют выявить его соотношение с той или иной группой гражданских договоров или установить его самостоятельность. Такие основания представляют собой определенные классификационные критерии деления договоров на виды в единой системе договорных конструкций.

Вопросам соотношения договора транспортного экспедирования с договором перевозки груза посвящено много работ, но несмотря на их количество, остается нерешенным ряд вопросов относительно самостоятельности договора транспортного экспедирования, его сущности и места в системе договорных обязательств, соотношения с другими договорами о предоставлении услуг, соотношения с договором перевозки груза.

Установление места договора транспортного экспедирования в системе гражданско-правовых договоров имеет важное практическое значение, поскольку дает возможность определить его отраслевую принадлежность, характеристику, особенности и отличия от договора перевозки и иных договоров в сфере оказания услуг. Изучение соотношения договора транспортного экспедирования договору перевозки груза позволит решить целый ряд дискуссионных вопросов, связанных с классификацией договора, его элементами, существенными условиями.

Ошибка в определении правовой природы договора транспортного экспедирования может привести к тому, что стороны не смогут в полной мере защитить свои нарушенные, непризнанные, оспариваемые права или охраняемый законом интерес. Во избежание ошибки в правовой природе этого договора необходимо четко разграничивать договор перевозки груза и договор транспортного экспедирования.

Ключевые слова: договор, транспортное экспедирование, правовая природа договора, соотношение договоров, договор перевозки груза.

Kossak R.,
Researcher of the Institute of Economic and Legal Research of the
NAS of Ukraine

RATIO CONTRACT OF FREIGHT FORWARDING AND CONTRACT CARGO TRANSPORTATION

The article analyzes the freight forwarding and cargo transportation contract value for contract.

A study of the legal nature of any civil contract requires study bases its selection on the system of contractual obligations that can detect its relationship with one or another group of civil contracts or install it yourself. Such bases are certain classification criteria of division of contracts into types in a single system konstruktivny treaty.

Question of the relationship of the contract of freight forwarding the contract of carriage of goods posvyaschenomogo work, but in spite of their number, is a number of outstanding questions concerning freight forwarding independence treaty, its nature and place in the system of contractual obligations, relations with other contracts for services, the relation with the consignment agreement .

Establishment of space freight forwarding contract in civil law contracts system is of great practical importance, since it provides an opportunity to determine its branch accessory, characteristic features and differences of the contract

transportation and other agreements in the field of services. The study of the relation of freight forwarding cargo transportation contract will allow to solve a number of controversial issues related to the classification of the contract, its elements, essential conditions.

The error in determining the legal nature of the contract of transport forwarding may lead to the fact that the parties are unable to fully protect its violated, unrecognized, disputed rights or interests protected by law. In order to avoid errors in the legal nature of this contract must be a clear distinction between a contract of carriage and the contract of freight forwarding.

Key words: contract, transport forwarding, the legal nature of the agreement, the co-relation of contracts, contract of carriage.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

Розділ IV

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 351.713 (477)

Бабенко Олена Едуардівна,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ У СФЕРІ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

У статті аналізуються адміністративно-правові засади регулювання протидії у сфері насильства в сім'ї, звертається увага на сьогоденний стан цього правового інституту та на законопроектну діяльність. Проаналізовано нормативно-правові акти у сфері регулювання функціонування суб'єктів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері досліджуваного інституту. На основі чинного законодавства зроблено пропозиції у сфері забезпечення протидії та наближення українського законодавства до європейських стандартів.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, протидія насильству в сім'ї, права людини, нормативно-правовий акт, суспільні відносини.

Постановка проблеми. Основний Закон українського суспільства докорінно змінив погляди на сім'ю, дитинство, материнство і батьківство, які перебувають під захистом держави. Держава створює організаційні та правові засади допомоги та захисту сім'ї, створює розгалужену систему інфраструктурних об'єктів, організації і вдосконалення служб побуту та громадського харчування, виплату допомоги в разі народження дитини, надання допомоги самотнім матерям і багатодітним сім'ям, а також інших видів допомоги сім'ї відповідно до Законів України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та «Про попередження насильства в сім'ї».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам боротьби із насильством у сім'ї присвятили свої праці такі вітчизняні і зарубіжні вчені та практики, як В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Н. Р. Нижник, В. І. Курило, В. Ф. Погорілко, Ю. С. Шемшученка та ін. Окрім цього, починаючи з середини 90-х років ХХ ст., аспекти протидії насильству в сім'ї активно обговорюються в науковому та громадському середовищах, а саме в працях А. Б. Благої, В. І. Борисова, В. В. Голіни, Ф. К. Думко, К. Б. Левченко, О. О. Рудневої тощо. У той же час певні аспекти означеної проблематики залишаються актуальними.

Мета дослідження. Таким чином, мета статті – з'ясування сучасного стану розвитку адміністративного законодавства України у сфері попередження насильства в сім'ї, а також визначення науково-доречних пропозицій в обраній сфері.

Виклад основного матеріалу. Включення до правового поля будь-якої держави питань, пов'язаних із запобіганням насильства в сім'ї, завжди пов'язане із реалізацією від-

повідними органами влади законодавчо врегульованих заходів щодо боротьби з цим явищем. Відповідні державні інституції, правоохоронні органи і громадські організації потребують чіткого визначення й розподілу компетенції з тим, щоб забезпечити точне і неухильне виконання покладених на них завдань як запобіжного характеру, так і щодо припинення правопорушень, пов'язаних з учиненням насильства на сімейно-побутовому ґрунті. Здійснення аналізу причин і умов, що їм сприяють, а також надання необхідної допомоги його жертвам є важливим завданням компетентних органів. Така діяльність поєднує заходи правового, соціального, медичного, психологічного, культурного характеру, що знаходить своє відображення у комплексі нормативно-правових актів, якими урегульовано питання запобігання насильства в сім'ї, визначено основні засади діяльності органів держави, органів місцевого самоврядування та громадських організацій у даній сфері.

Одним із визначальних принципів державного будівництва є принцип реальності прав і свобод людини і громадянина, що визначений сучасними правознавцями та політологами як один із ключових у галузі державного управління та державотворення [1, с. 47]. Принцип реальності прав людини і громадянина слід вважати з'єднувальною ланкою між державним управлінням та забезпеченням прав людини. Також слід зазначити, що принцип реальності має не тільки проголошувати, декларувати права і свободи прав людини і громадянина в суспільстві, а й створювати відповідний механізм застосування та недопущення випадків прояву насильства в сім'ї.

Слід погодитися із думкою В. С. Нерсесянса, що права і свободи є сприйнятими і трактованими як вихідні правові підвалини та базові правові цінності, а не як певні «позаправові», зовнішні щодо права і тому необов'язкові феномени та характеристики [2, с. 38]. Для успішного забезпечення попередження та недопущення проявів насильства в сім'ї на часі слід розв'язати комплекс проблем нормативно-правового, організаційного, фінансового, соціального, наукового характеру.

Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. У більшості випадків протиправні дії проти когось із членів родини супроводжуються актами агресії, приниженням та жорстокою поведінкою. Установчим документом у сфері попередження насильства в сім'ї є Конституція України, а саме ст.ст. 3, 21–24, 27–29, 32, 51, 52 [3]. Конституція України передбачає постійний діалектичний розвиток прав і свобод людини і громадянина. Не є виключенням і інститут попередження насильства в сім'ї. Вона визначила тільки його концептуальні принципи, подальше регламентування та розбудову покладено на регулювання окремими законами та підзаконними актами.

Так, п.п. 1, 12, 15, 17 ст. 92 Конституції передбачено, що лише законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби; засади місцевого самоврядування; основи забезпечення громадського порядку. Ці концептуальні положення набули свого відображення в Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. Цей Закон визначає правові й організаційні засади попередження насильства в сім'ї, визначив органи та установи, на які покладено здійснення заходів з його попередження та недопущення проявів насильства в сімейних відносинах.

На думку Ю. В. Лисюка, ухвалення спеціальних законів є позитивним кроком у напрямку формування інтегрованого комплексного підходу до протидії насильству в сім'ї, однак, щоб зробити законодавство з протидії насильству в сім'ї ефективнішим, слід зробити його чіткіше орієнтованим, вичерпним і систематизованим [4, с. 21].

Водночас слід враховувати і позицію Європейського суду з прав людини, який в рішенні у справі *Marckx v. Belgium* від 13.06.1979 р. установив, що «підтримка й заохочення традиційної сім'ї самі по собі є законними і навіть похвальними. Однак заради досягнення цих цілей не можна вдаватися до заходів, мета або ж результат котрих полягає, як у даному випадку, у нанесенні шкоди «незаконній» (не завжди зразковій сім'ї – О.Є.) сім'ї,

члени якої користуються гарантіями за ст. 8 Конвенції нарівні із членами традиційної сім'ї» [5, с. 13]. У ч. 1 ст. 8 Європейської конвенції з прав людини (у статті мова йде про право на повагу до приватного і сімейного життя) зазначається, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого життя і кореспонденції [6, с. 11]. У свою чергу органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, або для захисту прав і свобод інших осіб (ч. 2 ст. 8 Європейської Конвенції з прав людини). Верховна Рада України 17 липня 1997 року ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Отже, зараз в Україні існує подвійний захист цих прав та свобод: перший на рівні Основного Закону, другий на рівні Конвенції – проблеми ж їх застосування залишаються вельми актуальними.

Норми Основного Закону в будь-якій країні вважаються нормами прямої дії, основним законом держави, який визначає основи суспільного і державного ладу, систему державних інституцій, органів місцевого самоврядування, порядок їх утворення і функціонування, прав і обов'язків громадян. Вони мають найвищу юридичну силу, є обов'язковими для всіх суб'єктів суспільних правовідносин без винятку.

Під правовим регулюванням протидії насильству у сім'ї слід розуміти врегулювання суспільних відносин, здійснюване державою та органами місцевого самоврядування за допомогою правових норм і правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток. Метою такої діяльності має бути недопущення насильницьких дій по відношенню до членів родини та покарання винного.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про запобігання насильству в сім'ї» «насильство у сім'ї» – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральну шкоду, шкоду його фізичному та психічному здоров'ю [7].

Враховуючи, що питання правопорядку, громадської безпеки в українському суспільстві регулюють близько сорока законів, а цілком логічно, що питання попередження насильства в сім'ї є частиною проблематики у сфері правопорядку, тому, окрім цього масиву нормативно-правових актів, слід доповнити регулювання у сфері запобігання насильству в сім'ї такими законами: «Про Національну поліцію», «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» та ін. До кодифікованих нормативно-правових актів слід віднести Сімейний кодекс України, Кодекс про шлюб та сім'ю України Кодекс про адміністративні порушення, Кримінальний кодекс України, Кодекс Законів про працю та Цивільний кодекс України і. т.ін.

Законодавче регулювання знаходить своє подальше регламентування в Постановах Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 16 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу», а також низкою спільних наказів Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту; Міністерства охорони здоров'я; Міністерства освіти і науки; Міністерства соціальної політики; Міністерства інфраструктури; Міністерства внутрішніх справ та Державної пенітенціарної служби України щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів державної виконавчої влади з питань здійснення заходів щодо попередження насильства в сім'ї.

Прикладом підзаконного регулювання застосування законодавства з попередження насильства в сім'ї може слугувати постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну

його загрозу» від 26.04.03 р. № 616, накази Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 09.03.04 р. № 3/235, наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї від 23.01.04 р. № 38 та ін.

Активно розвивається законопроектна діяльність у сфері запобігання насильству в сім'ї. У 2013 році до секретаріату Верховної Ради України був поданий проект Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає правові та організаційні основи запобігання та протидії домашньому насильству, систему і повноваження органів та установ, на які покладаються функції із здійснення соціальних та спеціальних заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Активну позицію займають і громадські правоохоронні організації. Так, центр «Ла Страда-Україна», який має понад 10-річний досвід у протидії та попередженні домашнього насильства, надав свої пропозиції до проекту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який був презентований 18 грудня 2014 року на засіданні міжвідомчої робочої групи з питань підготовки до ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [8].

Слід вважати слушними запропоновані п'ятнадцять пропозицій та висновки фахівців Цетру «Ла Страда-Україна» про те, що проект Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та запропоновані зміни до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України потребують суттєвого доопрацювання [8].

Слід зазначити, що 17 листопада 2016 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні за основу проект урядового закону № 5294 «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ініціатор законопроекту – Гройсман Володимир Борисович, Кабінет Міністрів України) [9]. Як зазначається у пояснювальній записці до законопроекту, з метою боротьби з домашнім насильством у законопроекті пропонуються впровадження комплексного підходу до боротьби з цим явищем, суттєве доповнення існуючих інструментів такої боротьби, введення нових визначень термінів та інші норми, спрямовані на поліпшення захисту потерпілих від домашнього насильства.

В Україні основними суб'єктами, що здійснюють практичну реалізацію державної політики у сфері запобігання насильству у сім'ї є органи виконавчої влади. З цього питання слушною є думка В.Б. Авер'янова, який стверджує: «Ключова роль у механізмі управління державними справами належить передусім виконавчій владі, основне функціональне призначення якої полягає у практичному втіленні в життя норм Конституції та законів України, а також актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів вищого рівня у процесі безпосереднього управлінського впливу на відповідні сфери суспільного життя, хоча цим її сутність не вичерпується» [10, с. 89].

Насильство в сім'ї або родині є характерним для багатьох держав, незважаючи на рівень їх розвитку та позитивні здобутки у законодавчій, політичній та практичній сферах. За даними міжнародної правозахисної організації «Міжнародна Амністія», в багатьох країнах світу – Албанії, Білорусі, Великобританії, Грузії, Іспанії, Росії, Туреччині, Франції, Швеції – широко поширеними є випадки сімейного насильства, і цей фактор не залежить від місця проживання чи соціального статусу жертв цього явища. Насильство на сімейно-побутовому ґрунті розглядається як цілком нормальна частина стосунків між членами родини або виправдовується ревностями, захистом гідності чи традиціями [11, с. 56]. Цей вид насильства є найпоширенішим і найбільш складним для протидії. Тому вирішення про-

блеми насильства в сім'ї постійно перебуває в центрі уваги міжнародних організацій, якими за декілька останніх десятиліть було докладено чимало зусиль як для активізації участі світової громадськості щодо подолання сімейного насильства, так і для нормативного врегулювання на міжнародному рівні пов'язаних з цим питань.

Слід зазначити, що для реалізації правового регулювання протидії насильству у сім'ї та захисту прав подружжя, членів родини держава як гарант відіграє особливу роль. Водночас норми Основного Закону дозволяють і органам місцевого самоврядування відігравати важливу роль в окресленому інституті.

Важливу роль у нормативному врегулюванні та практичному вирішенні проблеми запобігання та припинення насильства в сім'ї відіграють органи місцевого самоврядування, що в цьому випадку також постають як суб'єкти адміністративно-правових відносин. Виходячи зі змісту п. 2 ст. 3 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», в якій зафіксовано, що органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни можуть сприяти у здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї, – можна стверджувати, що сприяння органів місцевого самоврядування у здійсненні зазначених заходів забезпечується місцевими радами та їх виконавчими органами. Залежно від суб'єктів інституту самоорганізації населення, їх функції та правосуб'єктність також різняться. Вони визначені у ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» і не є однорідними.

Функції місцевого самоврядування у сфері охорони правопорядку, громадської безпеки і боротьби зі злочинністю, а отже і запобіганню насильства в сім'ї, не обмежуються лише правотворчими заходами. Вони пов'язані, насамперед, з координацією роботи відповідних правоохоронних органів, які діють на території органу місцевого самоврядування. У розв'язанні завдань щодо запобігання сімейного насильства беруть участь і відповідні органи місцевого самоврядування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наведені повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення рівних прав і створення рівних можливостей для жінок і чоловіків можна визнати значним позитивним зрушенням у подоланні негативних суспільних стереотипів про другорядність, залежність жінки та обмеженість її соціальної ролі лише продовженням роду. Ці та інші стереотипи, які існували з давніх часів і мають місце і в наш час як в Україні, так і в багатьох інших державах, завжди були й залишаються нині однією з причин виникнення насильства на сімейно-побутовому ґрунті.

Адміністративно-правове регулювання у сфері протидії насильству в сім'ї визначене як процес впливу держави та органів місцевого самоврядування шляхом застосування спеціальних юридичних механізмів на забезпечення і належну реалізацію громадянами свого права на повагу до його гідності та право на захист свого життя і здоров'я від неправних посягань. Регулювання протидії сімейному насильству здійснюється через владні функції та повноваження; підвалинами системи адміністративно-правового регулювання захисту прав зазначеної категорії громадян є визначене коло як загальних, так і спеціальних функцій і принципів адміністративно-правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / [В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін.]; під. ред. В. Б. Авер'янова. – Київ : Наукова думка, 2007. – 588 с.
2. Нерсисянц В. С. Права и свободы человека как фактор общеевропейского сотрудничества и интеграции / В. С. Нерсисянц // Права человека и политическое реформирование. – М., 1997. – 588.

3. Конституція України : офіційний текст // Відомості Верховної Ради України – 1996 р. – № 30. – Ст. 141.
4. Лисюк Ю. В. Засоби судового захисту потерпілих від насильства в сім'ї: світовий досвід / Ю. В. Лисюк // Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 4. – С. 21-23.
5. Європейський суд з прав людини. Матеріали практики (1993-2003 рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / Редкол.: П. М. Рабінович та ін. – Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 4. – Київ : Фенікс, 2004. – 448.
6. Європейська Конвенція з прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
7. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
8. Бачення Центру Громадська організація «Ла Страда-Україна» проекту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_498.html.
9. Проект Закону про запобігання та протидію домашньому насильству // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60306.
10. Виконавча влада і адміністративне право / (заг. ред. В. Б. Авер'янов). – Київ : Ін Юре, 2002. – 668 с.
11. Україна. Насильство в сім'ї // Судоустрій і судочинство. – 2006. – № 3/4. – С. 55-63.

Бабенко Елена Эдуардовна,
аспирант
(Донецкий юридический институт внутренних дел)

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ В СФЕРЕ НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ

В статье анализируются административно-правовые основы регулирования противодействия в сфере насилия в семье, обращается внимание на сегодняшнее состояние этого правового института, а также обращено внимание на законопроектную деятельность. Проанализированы нормативно-правовые акты в сфере регулирования функционирования субъектов органов исполнительной власти и органов местного самоуправления в сфере исследуемого института. На основе действующего законодательства сделаны предложения в сфере обеспечения противодействия и приближения украинского законодательства к европейским стандартам.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, противодействие насилию в семье, права человека, нормативно-правовой акт, общественные отношения.

Olena E. Babenko,
graduate student
(Donetsk Law Institute of the MIA of Ukraine)

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION COUNTER IN THE FIELD OF DOMESTIC VIOLENCE

The article analyzes the legal and administrative framework for combating regulation in the field of domestic violence, drawing attention to the current state of the legal institution, and also drew attention to the lawmaking activity. Analyzed legal acts in regulation of the functioning of the subjects of the executive authorities and local self-government in the area of the test institute.

In today's Ukraine, the legal regulation in the sphere of combating domestic violence is provided by a wide set of interrelated political, economic, technical, organizational, public-legal measures, among

which occupies a priority place administrative and legal regulation in the sphere of counteraction of domestic violence.

These powers of the executive authorities and local authorities to ensure equal rights and equal opportunities for women and men can be considered a significant positive shift to overcome the negative social stereotypes of subsidiarity, the dependence of women and the limitations of its social role only procreation. These and other stereotypes that have existed since ancient times and continue to take place up to the present time and in Ukraine and in many other countries, have always been one of the causes of violence in the family and domestic violence. On the basis of current legislation made proposals in the area of counter and bringing the Ukrainian legislation to European standards.

Key words: *administrative and legal regulation, combating domestic violence, human rights, legal act, public relations.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

Розділ V КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК: 347.965.1

Андріяшевська Марина Сергіївна,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ

Статтю присвячено дослідженню питання участі адвоката в діяльності щодо індивідуального запобігання злочинності неповнолітніх. У ній окреслюються основні напрями запобіжного впливу, які може здійснювати адвокат у статусі суб'єкта такої діяльності, з урахуванням особливостей адвокатської призначеності. Аналізуються питання щодо місця адвоката у структурі суб'єктів запобіжної діяльності, перспективи розвитку та розкриття потенціалу адвоката в якості суб'єкта індивідуального запобігання злочинності неповнолітніх.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, злочинність, неповнолітні, запобігання злочинності, індивідуальне запобігання злочинам.

Постановка проблеми. Гострота питання приросту злочинності неповнолітніх останнім часом стрімко актуалізується.

На сьогодні протидія злочинності неповнолітніх розглядається як специфічний напрям запобігання злочинності в цілому. При цьому сучасна протидія злочинності неповнолітніх, за наявності загальної структури із запобігання злочинності, суттєво відрізняється за змістом окремих елементів загальної структури. Так, запобігання злочинності, яке являє собою складну систему, яка полягає у подоланні криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах, у випередженні формування і реалізації на різних стадіях злочинних проявів. Прогресивна мета запобігання злочинності у загальному змісті пов'язана із забезпеченням національної безпеки, захищеності суспільства від злочинних загроз. У свою чергу, стратегічною метою протидії злочинності неповнолітніх, поряд із забезпеченням захищеності суспільства від злочинних загроз, є забезпечення нормального розвитку дитини, захисту її прав, свобод та інтересів. Таким чином, суспільство має захистити дитину від різного роду небезпек та виробити соціальні механізми захисту суспільства від негативних наслідків поведінки, притаманній неповноліттю. Ідеалом є досягнення такого стану суспільного розвитку, за якого вчинення злочинів особами до 18 років стане винятком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема злочинності серед неповнолітніх, зокрема роль адвокатури в запобіганні її приросту, стала об'єктом дослідження багатьох вчених. Досить активно у цьому напрямку працюють такі вчені, як Ю.М. Антонян, Ю. В. Баулін, Ю. Д. Блувштейн, В. І. Борисов, С. Є. Віцин, Л. Д. Гаухман, С. Ф. Денисова, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, К. Є. Ігошев, О. О. Кваша, І. П. Лановенко, А. Г. Лекарь, О. М. Литвинов, О. Є. Михайлов, І. К. Туркевич, В. І. Шакун та інші.

Разом з тим, віддаючи належне результатам наукових досліджень цих та інших науковців, слід зазначити, що дослідження проводилися певною мірою через призму концептуальних положень. Ряд питань на сьогодні залишилися невирішеними та дискусійними, зокрема: недостатньо приділено уваги питанням місця та ролі адвокатури в системі запобігання злочинам неповнолітніх, взаємодії прокуратури, суду, Національної поліції, громадських організацій у реалізації завдань адвокатури в цій системі заходів.

Метою статті є дослідження можливостей, проблем та перспектив адвоката здійснювати діяльність із індивідуального запобігання злочинам неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Протидія злочинності неповнолітніх – це побудована на нормах права, відповідно до міжнародних стандартів, діяльність держави та інститутів громадянського суспільства, яка полягає у недопущенні порушення неповнолітніми кримінально-правових заборон, зменшенні шкоди від уже вчинених злочинів, запобіганні повторній криміналізації дітей. Оскільки вчинення злочинів неповнолітніми є, як правило, завершальним етапом делінквентності дитини, то принципове значення для протидії злочинності неповнолітніх має вплив на антисоціальні прояви різного ступеня суспільної небезпечності. Крім цього, з огляду на становлення особистості неповнолітнього, протидія цьому виду злочинності передбачає також вплив на інститути соціалізації.

Принципи протидії злочинності неповнолітніх можуть бути умовно поділені на загальні (притаманні запобіганню злочинності в цілому) та спеціальні (притаманні протидії злочинності неповнолітніх). Серед останніх особливе місце посідають соціальні принципи – всебічний захист інтересів дитини, забезпечення її нормального розвитку, збалансоване застосування каральних та виховних заходів.

Суб'єктний склад протидії злочинності неповнолітніх передбачає системне поєднання державних та недержавних органів, служб та структур із суттєво більшим, у порівнянні із запобіганням злочинності дорослих, акцентом на діяльності недержавних суб'єктів. Численність суб'єктів протидії злочинності неповнолітніх вимагає різнорівневої координації та взаємодії. Адвокатура є важливим суб'єктом у цьому напрямку.

Міцним комплексом заходів, направлених на зниження рівня злочинності у суспільстві, має бути запобігання злочинності серед неповнолітніх. Адвокатура є важливим суб'єктом у цьому напрямку. Захист прав дитини є одним із найважливіших завдань нашої держави, адже ставлення до дитини, до проблем становлення її як індивідуальної особи, відстоювання її прав та свобод, повага до гідності дитини якнайбільше відображають рівень правової, цивілізованої держави. Вікова неадаптованість неповнолітніх, зокрема тих, хто вчинив протиправні діяння, до умов життя у суспільстві потребує компенсації через підвищення та вдосконалення їх правового захисту. Дійовим чинником у цьому напрямку виступає інститут адвокатури, становлення якого в Україні суттєво актуалізується, про що свідчить зростання до нього державного та суспільного інтересу.

Яким же чином адвокатура, як недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, може сприяти зниженню рівня злочинності серед неповнолітніх? З метою глибокого дослідження цього питання звернімося до особливості системи з профілактики злочинності неповнолітніх. Умовно можна визначити такі її етапи, спрямовані на наступне:

- 1) оздоровлення середовища та допомога неповнолітнім, які опинилися в несприятливих умовах життя та виховання, ще до того, як негативний вплив цих умов позначиться на їхній поведінці;
- 2) недопущення переходу підлітка на злочинний шлях і забезпечення корекції осіб зі значним ступенем дезадаптації, що вчиняють правопорушення незлочинного характеру;
- 3) недопущення переходу на злочинний шлях та створення умови для корекції поведінки осіб, які систематично здійснюють правопорушення, характер й інтенсивність яких вказують на ймовірність учинення злочинів у найближчому майбутньому;
- 4) запобігання рецидивові злочинів підлітків, які раніше вчиняли злочини (профілактика рецидиву).

Відповідно до ч. 2 ст. 59 Конституції України для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [1]. Механізми реалізації цього конституційного положення встановлюються в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 2013 р., інших законодавчих актах України.

Серед комплексу заходів щодо запобігання злочинності неповнолітніх особливе місце посідають соціальні принципи: всебічний захист інтересів дитини, забезпечення її нормального розвитку, формування її особистості, збалансоване застосування каральних та виховних заходів.

Протидія злочинності неповнолітніх здійснюється на підставі міжнародних стандартів, які є орієнтирами для формування та вдосконалення національного законодавства і правозастосування у сфері роботи з дітьми, що потребують особливої уваги та ставлення (неповнолітні правопорушники, малолітні делінквенти, діти, що опинилися у складній ситуації тощо). Прогресивні можливості для розбудови ефективної національної системи протидії злочинності неповнолітніх впритул поєднані з детальним, ретельним визначенням їх правового статусу, із багатоаспектним охопленням законодавством поведінки з дітьми.

Направленість діяльності адвоката з протидії злочинності неповнолітніх визначається стратегією такої протидії.

На сьогодні законодавством передбачено багатопланову сукупність заходів, що дозволяє реагувати на порушення кримінального закону гнучко, індивідуалізовано і соціально орієнтовано. Завдання адвоката – професійно грамотно досягти засобами захисту неповнолітнього призначення йому за вчинення правопорушення достатнього покарання, яке направить його на шлях виправлення та перевиховання, а не породить агресію до оточуючих та суспільства в цілому, не спричинить бажання помститися, самовиразитися у доведенні своєї зверхності та правоти і т.п. Позбавлення волі неповнолітнього (навіть із випробувальним терміном) на сьогодні розглядається як винятковий вид покарання, який призначається тільки у випадках, коли застосування альтернативи суперечить здоровому глузду. У цей же час спостерігається певне посилення карального нахилу в діяльності судових та правоохоронних органів, що виявляється у зростанні суворості впливу на неповнолітніх, звуженні правового простору застосування альтернатив покаранню, обмеженні відновного правосуддя.

Причина цього полягає у пошуку шляхів підтримання порядку у суспільстві без змінення економічних, соціальних, політичних та інших негативних факторів, що обумовлюють порушення правопорядку. У такій ситуації жорсткість реакції на злочини видається найбільш ефективним засобом.

Однак каральна стратегія протидії злочинності неповнолітніх не є запорукою досягнення належного результату. Тому важливо, щоб адвокатська протидія злочинності неповнолітніх була впритул пов'язана з соціальною роботою – діяльністю уповноважених суб'єктів, що спрямована на соціальну підтримку сімей та дітей, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб.

Ефективність захисту адвокатом неповнолітнього з метою попередження вчинення правопорушень полягає в індивідуальному підході до підлітка. Аби досягти максимального результату виховної мети на шляху запобігання в подальшому вчинення неповнолітнім правопорушень, адвокат має детально дослідити причинно-наслідковий зв'язок між особою неповнолітнього, умовами та обставинами, у яких він виховується чи опинився, факторами, що спонукали його до вчинення правопорушення, а також особисте ставлення неповнолітнього правопорушника до вчиненого. Лише завдяки детальному аналізу всіх зазначених показників адвокату можна попередити перехід підлітка на злочинний шлях і забезпечити корекцію особи, що вчиняє правопорушення незлочинного характеру; не допустити перехід на злочинний шлях осіб, які систематично здійснюють правопорушення, характер й інтенсивність яких указують на ймовірність учинення кримінальних правопору-

шень у найближчому майбутньому; запобігти рецидивові злочинів підлітків, які раніше вчиняли злочини.

Як не прикро, але адвокати під час здійснення захисту неповнолітніх неодноразово стикаються з тим, що слідчі, у супереччю вимогам ст.ст. 484–502 КПК України, ставляться до розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, поверхово, не намагаються встановити істину, яка стала причиною вчинення неповнолітнім правопорушення, що в подальшому може породити рецидив злочинів підлітків.

Так, під час розгляду кримінальної справи в Інгулецькому районному суді м. Кривого Рогу відносно неповнолітньої Б. встановлено, що «... неповнолітня Б., керуючи транспортним засобом скутер «Сабур» без номеру по вулиці П. в м. Кривий Ріг, була неухважною та не стежила за дорожньою обстановкою, при зміні напрямку руху не пропустила та скоїла зіткнення з автомобілем, що рухався назустріч, внаслідок чого водій автомобіля отримав середньої тяжкості тілесні ушкодження...» [6]. Однак слідчим залишено поза увагою слідства умови та причини вчинення зазначеного правопорушення. Адже очевидно, що правопорушення вчинено в результаті неконтрольованого використання джерела підвищеної небезпеки, транспортного засобу скутер «Сабур», який на відповідних правових підставах (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) належить повнолітній особі. Отже, власник, на якого покладено обов'язки щодо діяльності, пов'язаної з використанням, зберіганням скутера «Сабур», передав керування ним неповнолітній, яка не мала при собі посвідчення водія на право керування та необхідних навиків керування транспортним засобом відповідної категорії. Тобто поведінка неповнолітньої стала наслідком недбалості власника скутера, пов'язаної з неконтрольованим використанням транспортного засобу як джерела підвищеної небезпеки. Ця обставина викликала у неповнолітньої, яка наділена рисами антисуспільної поведінки, рішучість вчинити правопорушення. У зазначеному випадку адвокат, захищаючи інтереси неповнолітньої, повинен чітко дослідити причини та умови вчинення неповнолітнім правопорушення, чітко розмежовуючи ці поняття. Адже підміна одного поняття іншим, нерозуміння їхньої сутності призводить до того, що під час розслідування злочину зазвичай встановлюються та усуваються лише умови, що сприяли вчиненню злочину, а причини, що породили цей злочин, залишаються поза увагою слідчого, а тому можуть привести до нових правопорушень, вчинених неповнолітнім. Тому адвокат, як захисник неповнолітнього, повинен приділяти значну увагу цьому аспекту як під час досудового розслідування, так і під час розгляду справи в суді. Зазначені обставини досить важливі та мають бути чітко досліджені та проаналізовані адвокатом, захисником неповнолітнього, під час здійснення своєї діяльності з метою повного, об'єктивного та неупередженого розгляду справи в суді, а також досягнення головної кінцевої мети будь-якого судового розгляду – поставити на шлях виправлення та перевиховання винну особу, запобігти вчиненню інших правопорушень, попередити рецидив.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, у правовій державі невід'ємною складовою частиною системи захисту особи, її конституційних прав і свобод є адвокатура. Органи адвокатури у межах своїх професійних завдань і компетенції здійснюють процесуальну і позапроцесуальну діяльність щодо запобігання злочинності, зокрема злочинності неповнолітніх. Профілактична робота адвокатів по кримінальних і цивільних справах полягає у виявленні при розгляді справ тих криміногенних обставин, які створили причини і умови для вчинення неповнолітнім протиправних дій або зможуть знову їм сприяти. Позапроцесуальна профілактика адвокатури може здійснюватися у таких формах, як-от: шефство над колишнім підзахисним, надання йому допомоги у працевлаштуванні, вирішення питань у житловому та побутовому влаштуванні, участь у кримінологічній і правовій поінформованості неповнолітніх тощо. Розглянувши питання про роль адвоката у профілактиці запобігання злочинам неповнолітніх, вважаємо, що в законодавстві слід більш детально конкретизувати правові норми участі адвоката в цьому процесі. Найбільш перспективними вбачаємо дослідження в профілактиці запобігання злочинам неповнолітніх, в оздоровленні середовища та допомозі неповнолітнім, які опинилися в несприятливих

умовах життя та виховання, ще до того, як негативний вплив цих умов позначиться на їхній поведінці; у недопущенні переходу підлітка на злочинний шлях і забезпечення корекції поведінки осіб зі значним ступенем дезадаптації, що вчиняють правопорушення незлочинного характеру.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 5076-VI від 05.07.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/2341-14>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Справа № 213/4322/14-к.

Андріяшевская Марина Сергеевна,
аспирант
(Донецкий юридический институт внутренних дел)

**АДВОКАТ КАК СУБЪЕКТ ИНДИВИДУАЛЬНОГО
ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ СРЕДИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

Статья посвящена исследованию вопроса участия адвоката в деятельности, направленной на индивидуальное предупреждение преступности несовершеннолетних. В ней рассматриваются основные направления предупредительного влияния, которое может совершать адвокат в статусе субъекта такой деятельности, с учетом особенностей адвокатского призвания. Анализируются вопросы относительно места адвоката в структуре субъектов предупредительной деятельности, перспективы развития и раскрытия потенциала адвоката в качестве субъекта индивидуального предупреждения преступности несовершеннолетних.

Ключевые слова: адвокат, адвокатура, преступность, несовершеннолетние, предупреждение преступности, индивидуальное предупреждение преступлений.

Andriyashevskaya Marina S.,
graduate student
(Donetsk Law Institute of the MIA of Ukraine)

**ADVOCATE AS A SUBJECT OF INDIVIDUAL
PREVENTION OF CRIME AMONG JUVENILES**

Article is dedicated to the study of the question the lawyer's participation in the activities under the individual prevention of juvenile delinquency. It identifies the main areas of preventive effects that can carry out a lawyer in the status of the subject of such activities with the regard to the appointment of lawyer. The issue is about the place of a lawyer in the structure of the subjects of preventive activity, prospects for the development and disclosure of a lawyer's capacity as a subject of individual prevention of juvenile delinquency.

Keywords: advocate, advocacy, crime, juvenile, crime prevention, individual prevention of crimes.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.9:343.54

Ботнарєнко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем кримінальної поліції
навчально-наукового інституту № 1
(Національна академія внутрішніх справ)

ВИДИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

У статті комплексно проаналізовано критерії класифікації та види насильства в сім'ї на законодавчому та науковому рівнях, а також охарактеризовано діяння, які охоплюються їх змістом. Детально розкрито основні його види за характером насильницьких дій: 1) фізичне; 2) психологічне; 3) сексуальне; 4) економічне.

Ключові слова: насильство в сім'ї, види насильства в сім'ї, фізичне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство.

Сім'я – не осередок держави. Сім'я – це держава і є.
Сергій Довлатов

Постановка проблеми. Проблема насильства в сім'ї нині є одним з найактуальніших питань для нашого суспільства у сфері порушення прав та свобод людини і громадянина. Такий різновид насильства має особливу (конфліктну) специфіку, є свідченням сімейного неблагополуччя та здійснює деструктивний вплив на безпеку сім'ї, яка повинна перебувати під особливим захистом держави. Найчастіше жертвами сімейного насильства є жінки та діти. Так, за даними різних досліджень, близько 70 % жінок зазнають різноманітних форм сімейного насильства. До 35 % неповнолітніх систематично застосовуються жорстокі форми покарання, значна кількість усіх випадків зґвалтувань відбувається в сім'ї, більше третини умисних убивств і кримінальних правопорушень із нанесенням тяжких тілесних ушкоджень вчиняється в сім'ї. Діти, матері яких зазнали знущань у сім'ї, у шість разів частіше намагаються покінчити життя самогубством, 50 % з них схильні до зловживань наркотичними засобами та алкоголем [1].

За даними Українського інституту соціальних досліджень, лише 27 % опитаних жінок вважають насильством над особистістю брудну лайку, лише 37 % – брутальне приниження, і, що викликає подив, лише 49 % – побиття, 56 % – зґвалтування. Ще менше чоловіків відносять перелічені дії до насильства. Наприклад, насильством над жінкою вважають побиття лише 45 % чоловіків, а 50 % – зґвалтування [2]. Такі статистичні дані вражають та вказують на необхідність посиленої уваги суспільства та держави до ефективної протидії цьому суспільно небезпечному явищу.

Стан дослідження. Дослідженням указаної проблематики займалися Ю. М. Антонян, Л. В. Багрій-Шахматов, О. М. Бандурка, М. І. Бажанов, І. Г. Богатирьов, О. В. Бойко, В. В. Василевич, В. В. Вітвіцька, В. В. Голіна, Г. О. Горбова, О. М. Джу́жа, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, О. Г. Кальман, О. В. Ковальова, О. Г. Колб, Д. В. Коломоець, І. І. Карпець, О. М. Костенко, Н. Ф. Кузнецова, І. І. Лановенко, Л. В. Левицька, К. Б. Левченко, О. М. Литвак, В. Г. Лихолоб, В. О. Меркулова, Г. Ю. Мустафаєв, О. В. Полковенко, Т. В. Полковенко, В. О. Туляков, О. М. Савчук, П. Л. Фріс, В. І. Шакун, Д. А. Шестаков, О. Д. Шинкаренко та інші науковці. У працях науковців було висвітлено різні аспекти сімейного насильства та заходів йому протидії. Однак у зв'язку із прийняттям низки норма-

тивно-правових актів та документів, а також через масштабність та суспільну небезпечність цього ганебного явища воно потребує подальшого наукового дослідження.

Формування цілей. У цій статті ми спробуємо проаналізувати види насильства в сім'ї та діяння, які охоплюються їх змістом. Це, у свою чергу, дозволить поглиблено розкрити сутність цього явища та розширити розуміння його змісту, а в подальших дослідженнях – розробити відповідні механізми йому протидії.

Відповідно, **метою статті** є детальне висвітлення критеріїв класифікації та характеристика видів насильства в сім'ї на законодавчому та науковому рівнях.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України від 15 листопада 2001 р. «Про попередження насильства в сім'ї», насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [3, с. 70].

Загально визнано, що насильство в сім'ї охоплюється різноманітними інтенсивними комбінаціями фізичних, сексуальних нападів, а також психологічним впливом на жертву, що може здійснюватися як комплексно, так і окремо. Важливо пам'ятати, що таке насильство – це не просто одиничний факт, сварка, бійка; насильство в сім'ї – це системний процес, який складається з циклів насильства, що відбувається упродовж стосунків жертви і кривдника.

Передусім, звернемо увагу на осіб (членів сім'ї), між якими може відбуватися насильство в сім'ї: між подружжям (чоловік – жінка, у більшості випадків насильство здійснює чоловік, але зустрічаються й протилежні випадки); між батьками і неповнолітніми дітьми (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати) [4, с. 13]; між дорослими дітьми та батьками (насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки). Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки у своїй родині на тих же засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виростили в атмосфері уседозволеності [5, с. 9]; між дітьми в одній родині (такі відношення, як правило, виникають на фоні насильницьких відношень між дорослими членами родини і можуть мати різноманітний характер – старші діти можуть вчиняти насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватися для вчинення насильства щодо іншої дитини) [4, с. 13]; насильство між іншими членами сім'ї: насильницькі стосунки між тещею або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею тощо [5, с. 9]. Крім того, виділяють насильство в сім'ї на гендерній основі. Це насильство однієї людини щодо іншої на підставі її статевої ознаки. Зокрема, це може бути насильство чоловіка щодо жінки [6, с. 15]. Однак зауважимо, що хлопчики та чоловіки також зазнають різних форм гендерного насильства. Відомі факти, коли від цього явища страждають і представники сильної статі. Наприклад, в «осередку суспільства», де дружина – абсолютний лідер, така собі войовник-агресор, чоловік стає предметом постійних словесних знущань, а інколи і рукоприкладства [7].

Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» за ознакою спрямованості (це, до речі, найпоширеніша класифікація насильства за характером насильницьких дій) передбачено такі види насильства: 1) фізичне; 2) психологічне; 3) сексуальне; 4) економічне [3, с. 70].

Фізичне насильство в сім'ї – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності [3, с. 70]. Ці дії можуть здійснюватися у формі штовхання, нанесення ляпасів, ударів кулаками, ногами, викручування та заламування рук, використання різноманітних предметів, у тому числі важких, зброї, катування й інші зовнішні впливи, наслідком яких є больові

відчуття, травми, тілесні ушкодження тощо. Фізичне насильство може проявлятися у різних видах впливу на особу: 1) вплив на тіло особи, тобто тілесну недоторканність, здоров'я чи життя людини; 2) вплив на внутрішні органи особи без порушення зовнішніх тканин організму; 3) споживання алкогольними напоями, давання чи введення наркотичних засобів або одурманюючих речовин, що чинять шкідливий вплив на організм потерпілої особи всупереч її волі; 3) обмеження або позбавлення свободи особи [8, с. 101].

Фізичне насильство може спричинити розвиток агресії, жорстокості, тривожності, погіршення сну, апетиту тощо. У випадку вчинення такого насильства щодо дитини воно негативно відбивається на її формуванні та розвитку, негативно впливає на її самооцінку, може бути передумовою формування схильності до вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, вибору аморального способу життя тощо. До того ж у особи, по відношенню до якої застосовувалось фізичне насильство, у подальшому житті можуть з'явитися такі особливості характеру і поведінки, як підвищена агресивність, тривожність, апатія, невміння співчувати, жорстокість, занижена самооцінка, низький соціальний статус тощо.

Сексуальне насильство, відповідно до ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», – це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена родини [3, с. 70]. Такі дії можуть відбуватися у формах: нав'язування сексуальної близькості, коли партнерка або партнер знаходиться у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, спить і не в змозі сказати «ні»; нав'язування сексуальної близькості, коли партнерка/партнер дає зрозуміти, що не хоче цього, або боїться сказати «ні»; нав'язування без згоди партнерки (партнера) фізичного контакту з ерогенними зонами, іншими частинами тіла партнерки/партнера; нав'язування партнерці/партнеру особливих видів сексуальних контактів проти її/його волі.

Сексуальне насильство може включати статеві зносини (коїтус), оральний і анальний секс, взаємну мастурбацію, інші тілесні контакти із статевими органами. Що стосується такого виду насильства по відношенню до неповнолітнього члена родини, то може мати місце його сексуальне розбещення – оголення перед неповнолітнім статевих органів і сідниць, а так само примушування його до вчинення таких дій, підглядання за ним під час роздягання чи відправлення природних потреб. Крім того, сексуальне насильство може мати корисливий мотив та відбуватися у формі залучення неповнолітнього до проституції, порнобізнесу.

Такі дії кривдника, як образливі вислові щодо жертви словами «повія», «шльондра» тощо, примушування до статевих зносин з чоловіком та іншими людьми проти її волі, до хворобливих або садистських статевих зносин та застосування предметів для цієї мети, примушування жінки до того, щоб вона споглядала статеві зносини, які відбуваються між іншими людьми, застосування погрози насильством для примусу жінки до згоди на сексуальний зв'язок, примушування жінки одягатися всупереч її волі згідно з бажанням партнера також мають характер сексуального насильства.

Отже, до сексуального насильства відносять: а) примус до сексуальних стосунків; б) примус до хворобливих або садистських статевих зносин; в) применшення значення почуттів партнера в сексуальному відношенні; г) примус партнера (найчастіше жінки) до спостереження за статевими зносинами, що відбуваються між іншими людьми; д) застосування погрози насильством для примусу партнера (найчастіше жінки) до згоди на сексуальний зв'язок; е) примус жінки одягатися всупереч її волі згідно з бажанням партнера [6, с. 18].

Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону, психологічне насильство в сім'ї – це насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе, та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю [3, с. 70]. Це можуть бути: лайливі або крикливі слова, образи щодо члена сім'ї, які його принижують або завдають шкоди самооцінці, образливі жести або

дії (наприклад, плювки в партнерку (партнера) або в її (його) напрямку), примус до принизливих дій; вияв брутальності відносно родичів або друзів партнерки/партнера, їх образи з метою принизити партнерку (партнера); спричинення шкоди домашнім тваринам, до яких партнерка (партнер) емоційно прив'язані, – з метою помсти або залякування; знищення, пошкодження або приховування особистих речей партнерки (партнера) та інших предметів, які можуть не мати великої грошової вартості, але є для неї/нього цінними; брутальна критика дій, думок, почуттів партнерки (партнера), звинувачення його/її в усіх проблемах; поведження з партнеркою (партнером) як зі слугою чи підлеглою; обмеження свободи дій і пересування партнерки (партнера); контроль і обмеження можливостей спілкування з родичами або друзями, стеження; крайні вияви ревності [6, с. 122].

Узагальнення, проведені різними дослідженнями науковців, дозволяють виділити близько двадцяти характерних проявів психологічного насильства, об'єднаних в три найбільш загальні категорії: 1) вербальна агресія (наприклад, висловлювання, що мають на меті викликати у людини образи або роздратування); 2) домінуюча поведінка (наприклад, обмеження спілкування людини з її родичами); 3) прояви ревності (наприклад, звинувачення в подружній невірності) [9, с. 78].

Психологічне насильство також може мати і такі прояви: ігнорування почуттів особи; образа переконань, що мають цінність для особи, її віросповідання, національної, расової належності або походження; соціального статусу, приниження особи у формі публічної образи, потурання почуття власної гідності; погрози спричинити фізичну чи економічну шкоду; погрози залишити сім'ю, побити чи вбити дружину, дітей; підбурювання до самогубства; примус до протизаконних дій; ізоляція від оточуючих; маніпуляція з використанням дітей; заперечення наявності проблеми насильства, перекладання відповідальності за неї на партнера; обмеження в самореалізації, навчанні, роботі. Демонстрування зброї або інших предметів, застосування яких стало б небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, із погрозами їх можливого застосування, також є проявом психічного насильства. Можна відзначити, що особливістю психологічного насильства є емоційний тиск на особу, який, окрім ігнорування та маніпулювання почуттями, спрямований на встановлення контролю над нею та виклику почуття страху.

Деякі науковці у психологічному насильстві виділяють вербальне та емоційне насильство. Вербальне або словесне насильство чиниться тоді, коли особі докоряють буквально за кожний вчинок, піддається критиці її особистість, або ображають брутальною лайкою. Емоційне насильство може відбуватися взагалі без слів – за допомогою міміки, пози, поглядів – цього досить, щоб тримати жертву в напрузі. До того ж за допомогою погрозливих поглядів, жестів, інтонацій чоловік може тримати жінку в атмосфері страху [11, с. 143].

Психологічне насильство часто спричиняє депресії, нервові розлади, загострення хронічних захворювань і навіть призводить до самогубства [9, с. 14]. Погоджуємося з Е.М. Яхязадє, що саме психологічне насильство в сім'ї супроводжує всі інші види насильства [12, с. 14].

Окремо можна визначити різновиди психологічного насильства над неповнолітніми членами сім'ї, як-то: 1) використання привілейованого становища дорослого – поведження з дітьми як з підлеглими або рабами; 2) залякування – використання своїх переваг (зросту, сили), використання дитини у конфліктах між батьками (погрози розлюбити, присоромити, якщо не підтримає одного з членів сім'ї), образи, крики, жести, інтонація, спрямована на виклик почуття страху або пригніченості у дитини тощо; 3) демонстрація нелюбові до дитини, що має негативний вплив на її психічний розвиток; 4) неповнолітній є свідком знущань над іншими; 5) ізоляція: контролювання доступу дитини до інших людей; контролювання перебування дитини у помешканні, заборона виходити з дому; контроль за спілкуванням дитини з друзями [10].

Економічне насильство в сім'ї, відповідно до ст. 1 Закону, визначається як умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи

коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Економічне насильство може проявлятися в різних формах: позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту (житла, їжі, одягу), повна звітність за витрачені гроші, вилучення усіх зароблених грошових коштів, заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню і працездатності, примус члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу, відмова члена сім'ї працювати і робити рівнозначний внесок у добробут родини тощо [9, с. 16]. Останнім часом одним із найбільш поширених проявів економічного насильства в Україні є вигнання з дому (квартири), що в переважній більшості випадків застосовується до жінок та дітей [12].

Отже, економічне насильство розглядається як вилучення або обмеження коштів; контроль надходжень та фінансових витрат. Підкреслимо, що таким видом насильства охоплюється не розподіл фінансів сім'ї за взаємною згодою, не взаємний контроль партнерів обігу коштів у сімейному житті, а контроль, часто жорстокий та принизливий, з боку однієї особи по відношенню до інших членів родини – дружини, дітей, батьків похилого віку [6, с. 18].

Необхідно зазначити, що досить часто насильницькі дії одного члена сім'ї по відношенню до інших проявляються у так званому комбінованому вигляді – поєднання різних видів насильства, наприклад, фізичне, що супроводжується психологічним або сексуальним тощо.

Аналіз видів насильства за спрямованістю дозволяє виділити насильство за результатом шкоди, яку було ним заподіяно (або за наслідками заподіяння шкоди): 1) нанесення шкоди фізичному здоров'ю; 2) нанесення шкоди психічному здоров'ю або моральної шкоди; 3) нанесення матеріальної шкоди.

Також розрізняють такі види насильства в сім'ї: 1) залежно від стратегії кривдника: явне та приховане (непряме); 2) за часом: те, що відбувається нині, і те, що трапилося в минулому; 3) за тривалістю: одноразове або багаторазове, що триває роками [2].

За характером впливу мотиваційної складової агресивних проявів виділяють такі види насильства в сім'ї: імпульсивне насильство як безпосередня реакція на ситуацію, обумовлену емоційною нестриманістю; інструментальне насильство, що використовується як засіб досягнення злочинної мети; «насильство заради насильства», яке є самоціллю, а не засобом досягнення цілей; змушене насильство – результат невідкорення вимогам певного суб'єкта; насильство як прояв індивідуальної чи групової солідарності, що реалізує прагнення зберегти або підвищити свій престиж у групі; «агресивний драйв», викликаний перешкодами у цілеспрямованих діях суб'єкта або деструкцією його самооцінки; насильство через емоційну напругу, спровоковане комплексом чинників, які здійснюють на суб'єкта шкідливий вплив [13, с. 36].

Звернемо увагу на «неочевидні» насильницькі діяння, тобто ті, що не мають мети заподіяння шкоди і тому не завжди рефлексуються суб'єктом:

1) «педагогічне насильство», що розгортається у системі відносин, пов'язаних із вихованням та освітою, і де засобами виховання виступають заохочення та покарання. Таке насильство адаптивне, оскільки його застосування поряд із заохоченням обумовлено закономірностями психіки людини, такими як закон контрасту (при проходженні амбівалентних переживань одне за одним відбувається їх посилення), і закон звикання та притуплення мономодальних почуттів або переживань (мономодальні переживання, які приходять один за одним, виникають все легше, але протікають все слабше);

2) «соціалізаційне насильство», що виявляється у застосуванні тих же засобів, тільки тепер уже «соціалізуючих» – заохочення та покарання. Якщо людина не вписується в соціальний простір, її очікують низький соціальний статус, життя за межею бідності або ж «соціальне виключення». Соціалізаційне насильство може бути: а) агресивним (соціальне виключення, навмисне ігнорування з боку інших членів сім'ї і т. п.); б) неагресивним (форми і методи ресоціалізації, наприклад, поміщення неповнолітнього до спеціальної устано-

ви з обмеженням свободи його пересування і дій); в) індиферентним, коли сім'я не докладає зусиль для надання комусь із її членів допомоги у виборі шляху, котрий забезпечує задоволення потреби в самореалізації, а лише реагує на помилки людини;

3) «інформаційне насильство», метою якого є просвітництво, знайомство з позитивними і негативними сторонами життя. Наприклад, такими є методи, що реалізують бажання батька прищепити синові відповідну реакцію у випадку агресії з боку ровесників. Насильство в даному випадку набуває суб'єктивного змісту, тому що навіть коли подається позитивна інформація, що змушує, проте, змінювати свій світогляд, своє ставлення до життя, свої ціннісні орієнтації, стереотипи мислення, людина може сприйняти тиск такої інформації як психологічне насильство. А оскільки психіка прямо пов'язана з фізичною оболонкою, то такий психологічний тиск може викликати неузгодженість функцій організму, тобто заподіяти фізичну шкоду організму. Проте насильство може в даному випадку сприяти підвищенню рівня резистентності зовнішньому тиску й пристосуванню до жорстких умов життя. Отже, можна говорити про те, що таке насильство найчастіше супроводжує досягнення «благої» мети, і пов'язується це, у першу чергу, з розвитком раціонального мислення. Розгляд насильства у таких площинах розкриває останнє як надтонку субстанцію, що може змінювати свою модальність у залежності від властивостей навколишнього середовища, а також особливостей суб'єктів взаємодії;

4) «самозванницьке насильство» – таке, що не рефлексується суб'єктом, оскільки дії зазвичай навіть не усвідомлюються як насильницькі або агресивні. Мова йде про прості події в житті будь-якої людини, такі як зрада, брехня, байдужість і т. п., лише з тією різницею, що при їх описі не оперують термінами «насильство» або «агресія». Основою такого насильства є прагнення підняти себе, принижуючи інших, підкреслити свої переваги на фоні недоліків інших, небажання припустити можливість існування іншої точки зору. «Байдуже» насильство виникає щоразу, коли людина зневажає проблеми людей, що залежать від нього. Ця залежність може мати різні характеристики, вона не обов'язково передбачає узяття на себе відповідальності за долю залежного і не є достатньою умовою для насильницької взаємодії. Проте, будучи пов'язаною з проханням залежного про допомогу і можливістю (але відсутністю бажання) допомогти, така залежність набуває характеру насильницької взаємодії, коли відмова у допомозі розцінюється агентом інтеракції як скоюване зло [14, с. 40].

Висновки. Отже, для ефективної, науково-обґрунтованої боротьби з насильством у сім'ї необхідні повні і точні знання про реальний стан цього явища, який, у свою чергу, вимагає обізнаності про його динаміку, структуру, характер, способи, мотивацію, осіб, які його вчиняють тощо. Труднощі у виявленні такого виду насильства пов'язані з відсутністю в чинному законодавстві вичерпного переліку дій, які охоплюються указаним поняттям та чітких меж, що відрізняють їх від інших видів ненасильницької поведінки. Тому проведений нами аналіз видів насильства в сім'ї дозволяє скласти різнобічне та глибоке уявлення про його природу та специфіку. Наявність значної кількості підстав для класифікації такого виду насильства свідчить про його різнобічний характер, тим самим якомога глибше та повніше розкривається його зміст та внутрішня сутність. Крім того, знання видової характеристики насильства в сім'ї та діянь, що охоплюються кожним видом, надасть можливість більш комплексно вирішувати завдання, пов'язані з протидією цьому ганебному, суспільно небезпечному явищу та, відповідно, визначати найбільш ефективні напрями запобігання та планування реабілітації або надання допомоги його жертвам.

Список використаних джерел:

1. Психологічний захист від насильства над дітьми в сім'ї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kobelyaky.just.gov.ua/info/264/>.
2. Види домашнього насильства та їх класифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://wcunetwork.org.ua/ua/Zaxist_prav_dtei/article/vidi_domashnogo_nasilstva_ta_yih_klasifikaciya.

3. Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789 «Про попередження насильства в сім'ї» // Відомості Верховної Ради України / – № 10. – С. 70.
4. Запобігання насильства в сім'ї / [під заг. ред. А. В. Довженко, А. Й. Присяжнюк, В. А. Ганцюра]. – Київ : ТОВ НОВА, 2004. – 136 с.
5. Дмитренко М. І. Попередження насильства в сім'ї : метод. рекомендації / М. І. Дмитренко, М. В. Тропінін, П. О. Власов. – Дніпропетровськ : Юрид. ін-т МВС України, 2001. – 60 с.
6. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навч.-метод. посіб. / В. М. Бондаровська, Я. І. Бордіян, Л. В. Булах, Т. В. Журавель та ін. – Київ : ТОВ Видавничий дім «КАЛИГА». – 2014. – 282 с.
7. Анисимова М. Когда домашний очаг слишком жарок. Семейное насилие : палачи и жертвы / М. Анисимова // Слово. – 2006. – 10 февр.
8. Гуня І. І. Види насильства в кримінальному праві / І. І. Гуня // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 99–103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_18.pdf.
9. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Харків : ФО-П Макаренко, 2014. – 360 с.
10. Запобігання домашньому насильству : метод. посібн. для працівників міліції / Т. О. Проценко, О. І. Логвиненко, І. П. Багаденко та ін. – Київ : ДНДІ МВС України, 2009. – 70 с.
11. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої]. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
12. Яхязадє Е. М. Насильство в сім'ї: міжнародний досвід та сучасні проблеми в Україні / Е. М. Яхязадє // Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки», 2013. – № 2 (5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://duan.edu.ua/uploads/vidavnitstvo-15-16/13360.pdf>.
13. Герасименко М. В. Психологічне насильство над дитиною: форми, наслідки / М. В. Герасименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/gerasimenko-mv-psihologichne-nasilstvo-nad-ditinoyu-formi-naslidki/>.
14. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція / Л. М. Герасіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – № 1148. – 2015 р. – С. 35–40.

Ботнаренко Ирина Анатольевна,
старший научный сотрудник научной
лаборатории по проблемам уголовной полиции
учебно-научного института № 1
(Национальная академия внутренних дел)

ВИДЫ НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ

В статье комплексно проанализированы критерии классификации и виды насилия в семье на законодательном и научном уровнях, а также дана характеристика деяний, которые охватываются их содержанием. Детально раскрыты основные его виды по характеру насильственных действий: 1) физическое; 2) психологическое; 3) сексуальное; 4) экономическое.

Ключевые слова: *насилие в семье, виды насилия в семье, физическое насилие, психологическое насилие, сексуальное насилие, экономическое насилие.*

Botnarenko I.A.
senior Scientific Researcher
(National Academy of Internal Affairs)

TYPES OF DOMESTIC VIOLENCE

The article comprehensively analyzes the classification criteria and types of domestic violence at the legislative and scientific levels and described actions covered by their content. The basic detail his views on the nature of violence: 1) physical; 2) psychological; 3) sex; 4) economic. It is concluded that knowledge of species characteristics of domestic violence and the acts covered every kind, will provide an opportunity to solve a problem related to this shameful opposition, socially dangerous phenomenon and, therefore, to determine the most effective areas of prevention and rehabilitation planning or to assist its victims.

Key words: *domestic violence, forms of domestic violence, physical abuse, psychological abuse, sexual violence, economic violence.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.91

Вавриш Андрій Валентинович,
здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
(Національна академія внутрішніх справ)

СУБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

У статті визначена необхідність недержавного суб'єкта сектора безпеки у сфері будівництва. Висвітлені суб'єкти вчинення таких злочинів, надана їх характеристика, встановлений взаємозв'язок між способами та суб'єктами вчинення злочинів у сфері будівництва, окреслено основні завдання служби безпеки будівельної організації.

Ключові слова: злочини у сфері будівництва, недержавна служба безпеки, розкрадання, будівельні організації, суб'єкти злочинів у сфері будівництва, способи вчинення злочинів.

Різномічне забезпечення безпеки діяльності – один із базових принципів функціонування суб'єктів господарської діяльності не залежно від форми власності. Сьогодні він набуває особливого значення ще й у зв'язку зі зростанням рівня злочинності та доволі складним політико-економічним становищем у державі. Як наслідок - на ринку охоронних послуг впевнено виборюють право на існування і функціонування об'єкти недержавного сектора безпеки, в тому числі й ті, що займаються обслуговуванням будівельних майданчиків, фірм, організацій, складських приміщень тощо, тобто охороною об'єктів, що мають відношення до будівництва. Зумовлено це насамперед тим, що подібні послуги з боку держави пропонує лише поліція охорони. Зазначений підрозділ забезпечує централізовану пультову охорону об'єктів усіх форм власності та будь-якого ступеня складності, використовуючи технічні засоби охорони та системи тривожної сигналізації. Однак їх можливості щодо індивідуального підходу до організації охорони об'єктів, в тому числі у сфері будівництва, у порівнянні із недержавним сектором безпеки є надзвичайно обмеженими.

Сфера будівництва є складним механізмом, у якому взаємодіє велика кількість суб'єктів, використовується значне різноманіття будівельних матеріалів, техніки, інструменту тощо. На об'єкті будівництва пліч-о-пліч працюють будівельники, монтажники, малярі, менеджери, керівники, інженери, слюсарі, водії, оператори спецтехніки, виконробі, бригадири, охоронці та багато інших людей супутніх професій, що так чи інакше мають відношення до сфери будівництва та доступ до об'єктів останнього.

Будівництво – це не просто діяльність у певній сфері економіки та господарства держави. Це надзвичайно складний, взаємозалежний та пов'язаний різними етапами робіт процес, який потребує ефективного керівництва, контролю, взаємодії, а головне – безпеки на всіх етапах своєї реалізації. Постійний обіг документації та рух грошових коштів, що також знаходить своє відображення у значній кількості різного роду звітних фінансових документів, ще більше ускладнює завдання, оскільки потребує відповідних знань з боку правоохоронців. Усі зазначені особливості потребують детального вивчення, опрацювання, перевірки, визначення кола відповідальних осіб за ведення документації, окремих процесів тощо, адже відразу вийти на слід зловмисників вдається не завжди.

Тому злочини, що вчиняються у сфері будівництва, потребують значної уваги саме на етапі розслідування кримінального провадження правоохоронними органами.

Однак не завжди можливо виявити злочини, що вчиняються у сфері будівництва, тільки працюючи з документами. Часто вчиняються крадіжки, розкрадання, зловживання

окремими особами своїм службовим становищем з метою незаконного збагачення, отримання неправомірної вигоди тощо, тому не меншої уваги потребують також й інші обставини злочинів, вчинених у сфері будівництва. Саме у таких випадках питання щодо охорони об'єктів будівництва на різних етапах його проведення постає надзвичайно гостро.

Крім того, не варто забувати і про складну криміногенну ситуацію в державі загалом. Так, за даними статистики стосовно кримінальних правопорушень, які оприлюднила Генеральна прокуратура України, за перші сім місяців поточного року, а саме впродовж січня – липня, в Україні було зареєстровано 222 325 крадіжок, у тому числі 201 340 крадіжок майна приватних осіб, що на 29 % перевищує аналогічні показники за перші сім місяців минулого року. Упродовж зазначеного періоду часу також було зафіксовано 16 352 грабежі, що у свою чергу на 27 % перевищує показники за аналогічний період минулого року [1]. Тобто ми бачимо, що приріст кримінальних правопорушень є доволі значним, а отже й загальна криміногенна ситуація в державі, порівняно з минулим роком, ускладнилась в рази.

Зважаючи на зазначене вище, вважаємо, що в розрізі питання стосовно запобігання злочинам у сфері будівництва недержавними суб'єктами сектора безпеки в Україні, а також у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у даній сфері господарської діяльності заслуговує на увагу кожний елемент, оскільки саме деталі часто не беруться до уваги під час розслідування згаданих вище злочинних посягань, що призводить до ряду негативних наслідків, у тому числі і в питанні організації охорони об'єктів будівництва. Окрім того, з метою зменшення кількості злочинів у сфері будівництва, їх попередження, припинення та розкриття у разі вчинення потребує додаткового опрацювання питання забезпечення рівноцінної безпеки із застосуванням спеціальних технічних засобів спостереження, контролю доступу тощо під час проведення будівельних робіт та на об'єктах будівництва загалом саме недержавним сектором безпеки.

На нашу думку, серед усієї множини процесів, що здійснюються на об'єктах будівництва, першочергово все ж потрібно звертати увагу на тих осіб, які виконують найбільше функцій на об'єкті, постійно там перебувають або ж відповідають за окремі процеси на будівництві. Іншими словами, необхідно звернути особливу увагу на класифікацію суб'єктів злочинів, що вчиняються саме у сфері будівництва.

Проблеми кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності постійно знаходились і знаходяться в полі зору як науковців, так і практичних працівників. Сфера будівництва не становить виключення, оскільки процеси, що з ним пов'язані, у своїй більшості здійснюються саме суб'єктами господарювання різної форми власності. У різні роки питання стосовно кримінальної відповідальності за різні категорії правопорушень досліджувались такими вітчизняними вченими, як П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, М. В. Бондарева, П. С. Берзін, О. М. Готін, Р. Ю. Гревцова, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник, І. Є. Мезенцева, В. О. Навроцький, І. М. Осика, Ю. В. Опалінський, В. О. Останін, М. І. Панов, М. І. Хавронюк та ін. Однак час не стоїть на місці. Розвивається наука, техніка, змінюються звичні нам форми суспільних відносин. Поруч із науково-технічним прогресом змінюються й технології вчинення злочинів, з'являються нові форми їх вчинення, вдосконалюються способи тощо.

Аналіз судової практики свідчить про те, що із загального числа злочинів, що вчиняються у сфері будівництва, найпоширенішими є розкрадання на об'єктах будівництва матеріальних цінностей (інструментів, будівельних матеріалів тощо). Здебільшого подібні розкрадання вчиняють зовнішні суб'єкти, тобто особи, які таємно та умисно проникають на об'єкти будівництва й викрадають матеріальні цінності. Однак трапляються непоодинокі випадки, коли подібні злочини вчиняють також і внутрішні суб'єкти, оскільки здебільшого вони мають вільний доступ до будівельних матеріалів. Однак внутрішні суб'єкти частіше все ж таки вчиняють розкрадання грошових коштів і матеріальних цінностей, використовуючи своє службове становище та маючи доступ до документів, бланків, штампів,

печаток, фінансових та матеріальних ресурсів. Суб'єктами зазначених злочинів є насамперед посадові й матеріально-відповідальні особи. Вони вчиняють кримінальні правопорушення паралельно з виконанням своїх професійних функцій у процесі будівництва, зокрема забезпечення збереження закуплених будівельних матеріалів, здійснення контролю за якістю будівництва, під час фінансових операцій та ін.

Відтак, ми пропонуємо умовний поділ суб'єктів злочинів на дві основні групи:

1) внутрішні суб'єкти (наприклад, персонал будівельних компаній; працівники охорони; наймані робітники; особи, які виконують будівельні роботи; керівники будівельних організацій чи їх окремих підрозділів);

2) зовнішні суб'єкти (злочинці, що не є персоналом відповідної будівельної організації, не працюють на об'єкті будівництва, надають послуги тощо).

Подібний поділ суб'єктів злочинів у сфері будівництва, на нашу думку, має позитивну складову, оскільки дозволяє на початковому етапі досудового розслідування розмежувати осіб, які можуть бути причетними до вчинення конкретного виду злочину у сфері будівництва, провести перевірку за документами та, відповідно, швидше та більш якісно провести розслідування кримінального провадження. Окрім того, вивчення тенденцій вчинення злочинів у сфері будівництва саме шляхом виокремлення серед усіх учасників (суб'єктів) процесу будівництва так званих груп ризику дає можливість більш продумано планувати охорону об'єктів будівництва, покращувати кадровий підбір фахівців, здійснювати підбір компаній, що надають послуги та несуть відповідальність за своїх працівників та їх дії, а отже, дає можливість покращити якість будівництва та ефективно оптимізувати розподіл функцій виконання та контролю в цілому.

У свою чергу, способи вчинення і приховування розкрадань, що вчиняються зазначеною категорією суб'єктів, обумовлені рядом факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Зокрема, до об'єктивних факторів відносяться:

а) посадове становище (характер відношення винуватого до предмету злочинного посягання): так, наприклад, звичайний вантажник не може вчинити розкрадання таким способом, як завідуючий складом, а той у свою чергу таким же способом, як головний інженер;

б) наявність співучасників та їх посадове становище: наприклад, завищення обсягу виконаних робіт, завищення норм накладних витрат, оформлення фіктивних договорів на будівельні роботи;

в) особливості наявності матеріальних цінностей, будівельних матеріалів: наприклад, списання матеріалів на втрати, розкрадання при їх прийманні та зберіганні;

г) вид виробничої операції, при виконанні якої вчиняється злочин: наприклад, заміна будівельних матеріалів на менш якісні з метою розкрадання при відвантаженні або прийманні;

д) обстановка на будівельному об'єкті, зокрема особливості обліку, звітності, технологічного процесу, організації, зберігання, контролю доступу, охорони тощо.

До суб'єктивних факторів прийнято відносити наступні:

а) наявність у розкрадачів навиків щодо здійснення окремих видів розкрадань;

б) знання розкрадачами особливостей обстановки на будівництві, зокрема розміщення будівельних матеріалів, техніки, камер спостереження, постів охорони тощо.

Способи вчинення і приховування розкрадань можна розділити на дві групи: розкрадання підзвітного наявного на балансі об'єкта будівництва майна і грошових коштів та розкрадання не підзвітних матеріальних цінностей.

До способів першої групи відносяться: а) явне присвоєння чи розтрата матеріально-відповідальною особою майна; б) розкрадання шляхом завищення у документах кількісних та якісних показників закупівельних будівельних матеріалів, фіктивне списання наявних на балансі матеріальних цінностей; в) розкрадання, замасковане підробкою первинних до-

кументів або підробкою у звітних записах; г) розкрадання грошових коштів, вчинені шляхом підробки документів, печаток, штампів, податкових накладних тощо.

Залежно від займаної посади та характеру вчинюваних розкрадань, розкрадачів умовно можна поділити на чотири групи:

а) *послідовно-корисливий тип*: частіше за все до нього належать керівники організації і лідери злочинних груп; ці суб'єкти або повністю заперечують свою причетність до розкрадання, або займають вичікувальну позицію, визнаючи лише ті факти, які доведено; нерідко вони заперечують очевидне, загрожують свідкам, схиляють їх до дачі неправдивих свідчень;

б) *суперечливо-корисливий тип*: він характерний для керівників середньої і нижчої ланки; такі особи спочатку допускають окремі відступи від законного порядку з метою вирішення окремих питань, а вже потім стають на злочинний шлях; себе вони розкрадачами не вважають, заперечуючи корисливу спрямованість своїх дій і визнаючи факти порушення фінансової дисципліни;

в) *ситуативний тип*: включає у себе дрібних керівників, які діють під впливом зовнішніх обставин, вчиняючи розкрадання; у них зазвичай відсутні морально-ділові якості; частіше за все це одинаки, які майже не маскують свою злочинну діяльність; при розслідуванні вони каються у вчиненому, стверджуючи, що діяли під впливом тимчасових матеріальних труднощів або користувалися обстановкою безгосподарності та загальнодоступності;

г) *імпульсивний тип*: він близький до ситуативного, але характеризується більшим виявом ознак податливості, схильності до навіювання; інколи вони вчиняють розкрадання «за компанію»; найчастіше це робочі, штатні працівники, які під час розслідування визнають провину за скоєне [4].

Останнім часом поширюється практика вчинення розкрадань на об'єктах будівництва групою осіб. Подібні групи розкрадачів класифікуються на: 1) випадкові; 2) ситуативні; 3) за попередньою змовою; 4) організовані. Найбільшу суспільну небезпеку створюють останні дві групи, вони ж завдають максимальні матеріальні збитки, оскільки є найбільш організованими, чітко злагодженими та діють умисно, маючи спільну мету.

Специфіка таких злочинних груп визначається наступними ознаками:

1) латентністю вчинення розкрадань; 2) глибокою конспірацією; 3) стійкими зв'язками і взаємодією всіх розкрадачів; 4) виконанням кожним учасником чітко визначених злочинних функцій; 5) ієрархічною структурою; 6) обізнаністю організаторів злочинних груп про діяльність всіх її членів (включаючи і не злочинні дії в групі); 7) обізнаністю другорядних членів групи розкрадачів тільки про дії їх найближчих співучасників, незнанням характеру діяльності всієї групи, особливо її керівників.

Всі члени злочинної групи розкрадачів можна умовно поділити на організаторів, активних і другорядних учасників. *Організатори* групи розкрадачів – це особи, які керують злочинною діяльністю всіх її членів, які, частіш за все, є також ініціаторами її вчинення. *Активні учасники* – члени групи, які постійно беруть участь у злочинній діяльності. Вони відрізняються ініціативністю, і за вказівками організаторів нерідко виконують ряд функцій по її керівництву. У більшості випадків вони стають співучасниками групових розкрадань за своєю ініціативою. *Другорядні учасники* – це розкрадачі, які не проявляють власної ініціативи. Вони, як правило, беруть участь в окремих епізодах розкрадань, діючи за вказівкою організаторів чи активних учасників групи [5].

Розкрадання матеріальних цінностей шляхом присвоєння, розтрати або зловживання службовим становищем – найбільш небезпечний вид посягань на будівельні організації. У більшості випадків ці розкрадання вчиняють посадові особи, офісні працівники, а також окремі особи (які не є посадовими особами), яким довірене майно [2, 6].

Складність розслідування таких розкрадань обумовлена тим, що зазвичай вони вчиняються законспірованими, організованими групами розкрадачів. Члени групи знаходяться

на різних ділянках будівельної діяльності: на будівництві, постачальних відділах, контрольно-ревізійних і правоохоронних органах.

Часто ці розкрадання пов'язані з іншими небезпечними злочинами: корупцією, неправомірною вигодою, шахрайством, будівництвом недоброякісних будинків, використаням неякісних будівельних матеріалів та ін.

Особливо складно розслідувати замасковані розкрадання, коли злочинці вміло завуальовують свої дії: фальсифікують різні документи, залякують можливих свідків, вдаються до підкупу і погроз другорядних співучасників злочинних посягань у сфері будівництва, в результаті чого злочинці довгий час залишаються в тіні, розкрадаючи матеріальні цінності та грошові кошти у великих розмірах.

Аналіз стану охорони та безпеки у сфері будівництва свідчить про те, що більшість об'єктів будівництва навіть у наші дні не мають належної системи безпеки, котра могла б ефективно їх захистити від протиправних посягань окремих осіб, та не користуються послугами суб'єктів недержавного сектору безпеки. На відміну від державного сектора безпеки, перелік послуг та варіантів здійснення охорони окремих об'єктів недержавним сектором безпеки, із врахуванням індивідуальних особливостей кожного об'єкта, побажань замовників охорони, може надати лише недержавна охоронна організація, оскільки вона має більшу автономію щодо здійснення охоронної діяльності, а умови охорони об'єктів погоджуються сторонами. Тому будівельні організації, не маючи належно організованої охорони своїх об'єктів, виробничих потужностей, техніки тощо, досить часто стають «жертвами» злочинців, а отже потребують постійної охорони, контролю доступу, забезпечення електронними засобами безпеки тощо. Успішне подолання наявних загроз у сфері будівництва потребує вирішення складних та нестандартних завдань. Це можливо зробити лише за умови створення та функціонування ефективної системи безпеки на об'єкті будівництва, яка б гарантувала повноцінний захист в умовах зростаючої кількості злочинів у сфері будівництва. У свою чергу, для того, щоб організувати дієву систему безпеки та охорони об'єкта будівництва, потрібно акцентувати увагу на основних проблемних ділянках, які найчастіше піддаються розкраданням, збільшити контроль за окремими категоріями осіб, перевіряти документи, накладні тощо. Все це можливо лише у разі проведення ефективного аналізу вчинюваних у сфері будівництва злочинів, що дозволяє виділити окремі суб'єкти таких правопорушень, а отже, зміцнити заходи безпеки у даних областях.

Доцільно також організувати взаємодію недержавних служб безпеки з правоохоронними органами, на території яких знаходяться підпорядковані об'єкти охорони з метою покращення ефективності їх охорони та оперативності реагування мобільних груп. Така взаємодія проявляється у:

- 1) виробленні взаємних узгоджених дій на випадок надзвичайної ситуації;
- 2) обміні оперативною інформацією;
- 3) проведенні контролю за діяльністю працівників охоронної організації на об'єктах охорони;
- 4) узагальненні і поширенні позитивного досвіду діяльності;
- 5) підтриманні громадського порядку на території об'єкта і навколо нього;
- 6) розбиранні, аналізі та підведенні підсумків сумісної діяльності.

Організаційною основою такої взаємодії може бути укладення договорів між охоронною організацією і правоохоронним органом (на оплатній або безоплатній основі) [7].

Тому саме недержавні служби безпеки у взаємодії з правоохоронними органами здатні комплексно вирішити завдання щодо запобігання вчиненню зовнішніми та внутрішніми суб'єктами різноманітних видів злочинів, які вчиняються у сфері будівництва.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Генеральної Прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/>.

2. Веренич И. В. Использование специальных знаний в процессе расследования преступлений, совершенных в сфере строительства, эксплуатации зданий и сооружений тема : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 2010 г. – С. – 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/ispolzovanie-spetsialnykh-znaniiv-protse-ssesse-rassledovaniya-prestuplenii-sovershennykh-v-sfe#ixzz3wfKBDV7J>.

3. Одинцов А. А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность) / А. А. Одинцов. – М. : Международ. отношения, 2003. – С. 66–67.

4. Криміналістична характеристика злочинів у сфері економіки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliograph.com.ua/criminalistika-1/262.htm>

5. Хищения в строительных предприятиях – лицензированная охрана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.licsecurity.ru /chisheniya-v-stroitelnich-predpriyatiya](http://www.licsecurity.ru/chisheniya-v-stroitelnich-predpriyatiya).

6. Экономическая безопасность строительных предприятий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://small-business.web.ru/library/businessinfo/?act=full&id_article=1674.

7. Негосударственная сфера безопасности: Основные виды посягательства на строительные объекты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.psj.ru/saver_magazins/detail.php?ID=77326.

Ваврыш Андрей Валентинович,
соискатель научной лаборатории
проблем досудебного расследования
(Национальная академия внутренних дел)

СУБЪЕКТЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ СТРОИТЕЛЬСТВА

В статье обусловлена необходимость негосударственного субъекта сектора безопасности в сфере строительства. Освещены субъекты совершения таких преступлений, представлена их характеристика, установлена взаимосвязь между способами и субъектами совершения преступлений в сфере строительства, обозначены основные задачи службы безопасности строительной организации.

Ключевые слова: преступления в сфере строительства, негосударственной службы безопасности, хищения, строительные организации, субъекты преступного посягательства в сфере строительства, способы совершения преступлений.

Andrii Vavrysh
candidate of Scientific Laboratory
On Pre-Trial Investigation Issues
(National Academy of Internal Affairs)

SUBJECTS OF CRIME IN CONSTRUCTION SECTOR

The article caused the need for non-governmental entity of the security Article examines the most common ways of committing crimes in construction sector.

Construction sector is defined as extremely complex and interdependent process requiring efficient leadership, cooperation and compliance to the highest security levels on all stages. It is mentioned that construction process is naturally followed by a regular document and finance circulation resulting in elaborate financial data reporting.

It is stressed that non-state security subjects are of the utmost importance for the construction objects to be properly secured and, correspondingly, timely prevention and proper investigation of related crimes to be guaranteed. Author states that the abovementioned issue requires additional attention as non-state security subjects are capable of providing multilevel protection introducing special surveillance and access control equipment during the construction process for specific locations.

Author offers to distinguish the subjects of crimes into two groups: 1) internal subjects (construction company's staff; security; contracted staff and constructors; heads of construction

organizations or its separate departments); 2) external subjects (criminals not directly involved in construction process and providing extra services).

It is proved that the abovementioned division of crime subjects in construction sector can be characterized positively because it allows to separate the suspects at the initial stage of pre-trial investigation of specific crime, check the documents and guarantee efficient investigation.

Keywords: *construction crimes, non-state security service, embezzlement, construction organizations, subjects of crime in construction sector, ways of crime committal.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.988

Джужа Анастасія Олександрівна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглянуто головні напрями профілактики проституції неповнолітніх залежно від стадій генезису особистості злочинця. Автором зазначено, що індивідуальну психопрофілактичну роботу має бути спрямовано на два взаємопов'язаних між собою об'єкти: криміногенне середовище конкретної особи та особу з девіантною поведінкою.

Ключові слова: проституція, неповнолітній, профілактика, індивідуальні заходи.

Важливим етапом профілактичної діяльності відносно неповнолітніх, які займаються проституцією, є індивідуальна профілактика протиправної поведінки. Це один із найскладніших видів профілактичної роботи з неповнолітніми.

Учені-кримінологи [1; 2; 3], залежно від стадій генезису особистості злочинця, виділяють кілька видів індивідуальної профілактики протиправної поведінки:

- 1) рання профілактика;
- 2) безпосередня профілактика;
- 3) пенітенціарна профілактика;
- 4) постпенітенціарна профілактика.

Деякі автори виділяють більшу кількість видів індивідуальної профілактики протиправної поведінки [4; 5; 6]. Ефективність індивідуальної профілактики протиправної поведінки забезпечується, насамперед, своєчасним з'ясуванням і повним урахуванням осіб, зайнятих у сфері сексуального бізнесу (осіб, які безпосередньо займаються проституцією, сутенерів, звідників), а також тих, які замишляють і готують вчинення злочинів, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у проституцію.

На думку вчених [2; 4; 7], індивідуальне попередження – це передусім вплив на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, та на їхнє соціальне середовище. Об'єктами індивідуальної профілактики протиправної поведінки є індивіди, поведінка і спосіб життя яких свідчать про реальну можливість вчинення ними злочинів.

Об'єктом індивідуальної профілактики протиправної поведінки у попередженні проституції неповнолітніх є деморалізована статева поведінка індивіда, спрямована на порушення моральних та етичних норм, пов'язана з протиправною діяльністю. У першу чергу заходи запобіжного впливу повинні бути спрямовані на особистість, так як саме вона взаємодіє з асоціальним мікросередовищем.

Крім розроблення основних заходів щодо корекції девіантної поведінки неповнолітніх, пов'язаної з проституцією, виділимо такі основні методи індивідуального впливу на підлітка, як переконання, надання допомоги, примус.

У практиці роботи працівників кримінальної міліції у справах дітей на початковій стадії індивідуальної профілактики протиправної поведінки найбільш ефективні бесіди. Інспектор кримінальної міліції у справах дітей повинен використовувати в роботі з неповнолітніми, що займаються проституцією, усі види бесід (ознайомчу, попереджувальну, виховну). На початковому етапі виправлення таких неповнолітніх необхідно переконати їх у

необхідності дотримуватися соціальних вимог, тому що «так чинить більшість», «так прийнято в суспільстві» [5; 8]. На цьому рівні спрацьовує механізм навіювання. Учені називають його «ситуацією першого ступеня складності». Другий етап передбачає «переоцінку цінностей». А на третьому етапі слід сформулювати у зазначеній категорії підлітків необхідність у дотриманні правових норм, а також стійку звичку правослухняної поведінки.

Специфічною є діяльність ОВС щодо застосування переконання в роботі з батьками, що негативно впливають на виховання дітей. Вона заснована на тісній взаємодії ОВС з іншими суб'єктами переконання: судом, прокуратурою, органами юстиції, комітетами у справах молоді, відділами освіти, закладами охорони здоров'я, ЗМІ та ін. Основою взаємодії як загальних, так і спеціалізованих суб'єктів переконання, насамперед, може бути спільне комплексне планування попереджувальної роботи з неповнолітніми.

Ще одним дієвим і досить ефективним засобом попереджувальної діяльності є метод надання допомоги. Щодо осіб, які займаються або які є схильними до проституції, це може бути надання допомоги у працевлаштуванні, вступі на навчання, організації дозвілля і т. д. Заходи допомоги можуть бути реалізовані також шляхом здійснення впливу на соціальне мікросередовище неповнолітніх.

Основною метою ІПП щодо неповнолітніх, схильних до проституції, є позитивна особистісна корекція, яка виправляє поведінку підлітка від девіантної до законослухняної.

М. С. Нарікбаєв [9] вважає, що «можна виділити два блоки цілеспрямованої роботи ІПП: корекція поведінки неповнолітніх, особливо у випадках рецидиву тих чи інших правопорушень, і корекція правосвідомості. І той, і інший блоки у тісному взаємозв'язку один з одним повинні забезпечити ефективну профілактику».

Численні висловлювання фахівців свідчать про те, що у вирішенні даної проблеми необхідна комплексна профілактика. Одним з її найважливіших ланок є статеве виховання неповнолітніх.

Необхідна наукова методика статевого виховання відповідно до різних вікових груп. Корекцію статевої поведінки слід здійснювати з урахуванням принципу індивідуальності. Суть даного принципу в тому, що слід враховувати індивідуальні та вікові особливості кожної дитини, тобто вроджену індивідуальність і віковий розвиток [10]. Особливо підкреслимо, що негативно позначається на розвитку дітей «безстатеве» виховання з ясельного віку.

У даному випадку соціальний профілактичний аспект являє собою коректне поведінкове виховання, спрямоване на ознайомлення дітей з статевими відмінностями людини. А. Нохуров [11] зауважує, що «у школах іноді навіюють фемінну поведінку хлопчиків і маскулінну у дівчаток. Маскулінну поведінку у хлопчиків пригнічують, а компенсорна гіпермаскулінна поведінка служить підставою для віднесення підлітка до розряду важковиховуваних». Диференціюючи завдання статевого виховання, відзначимо необхідність поетапної коректної підготовки дитини з раннього дитинства до майбутнього сімейного життя, формування моральних стосунків між хлопчиками і дівчатками в етичному плані.

На ранніх етапах становлення особистості необхідно прищеплювати дитині навички спілкування з однолітками, в тому числі і гетеросексуального, а також виключати можливий доступ дітей і підлітків до порнографічних видань. Уважається, що аналогічні соціально-педагогічні заходи можуть бути використані і щодо формування особистості дітей з сексуальними патологіями.

Медичний аспект досліджуваної проблеми може включати в себе наступний комплекс заходів: попередження порушень перинатального періоду (профілактика стресів у вагітних, контроль при прийомі лікарських препаратів та ін.); здійснення раннього діагностування та своєчасного лікування психічних розладів, здатних негативно вплинути на психосексуальний розвиток; медико-педагогічні принципи корекції на ранніх етапах спотворення психосексуального розвитку. Зрозуміло, виховуючись в аморальній сім'ї (для якої властиві пияцтво, жебрацтво, проституція), дитина відчуває на собі всі негативні мо-

менти, однак вона може і не ступити на цей шлях. Тому в деяких випадках зовнішній вплив опосередковується, заломлюється через внутрішні умови, до яких відноситься своєрідність психіки індивідуума, його особистий досвід.

На первинному етапі ранньої профілактики доцільна організація дитячих реабілітаційних центрів (громад) для корекції поведінки неповнолітніх з девіаціями у сфері статевого виховання, що виражається в підлітковому гомосексуалізмі, онанізмі, груповому сексі, гіперсексуальності, ранньому статевому житті (до статевої та фізичної зрілості).

Основною умовою перебування дітей у реабілітаційних центрах повинна бути їхня зацікавленість і добровільність. Робота з аномаліями неповнолітніх у статевій сфері повинна проводитися професійними педагогами, психологами, сексологами, психіатрами, із залученням фахівців у галузі етики, естетики, представників релігійних конфесій. Основний акцент у процесі перевиховання неповнолітніх повинен робитися, на наш погляд, на участі дітей у суспільно корисній діяльності, організації їхнього дозвілля, орієнтації на духовне відродження особи, самовихованні. Основні цілі морального виховання повинні відповідати таким основоположним цінностям народу, як патріотизм і державність, соціальна справедливість, верховенство духовних цінностей над матеріальними, соборність, спільність, людинолюбство, терпимість. Основною метою перевиховання є переорієнтація моральної і духовної свідомості неповнолітніх, подолання кризового стану, засновані на духовному та моральному оздоровленні та відродженні неповнолітніх.

Слід створити спеціальні підліткові служби (районні підліткові центри) і покласти на них, крім лікувально-діагностичної функції, також і реабілітаційну допомогу підліткам. Нова служба ППП, поряд з проблемами медико-соціального плану, буде займатися з дівчатками і хлопчиками підліткового віку гігієнічним і статевим вихованням, готувати їх до майбутнього сімейного життя, проводити профорієнтацію з медичних аспектів, організуватиме психологічну допомогу, телефон довіри, анонімні прийоми і т. д.

М. І. Арсенєва [12] пропонує ввести в структуру жіночої консультації посаду юрисконсульта, який буде вести облік несприятливих сімей та обстежуватиме первинні соціально-побутові умови сімей, в яких виховуються чи будуть виховуватися очікувані діти або вже ті, які з'явилися на світ. На нашу думку, дана функція повинна здійснюватися юристом спільно з інспектором кримінальної міліції у справах дітей та інспектором з охорони прав дітей, що здійснюють облік несприятливих сімей, а також дитячим психологом.

Крім того, вважаємо за необхідне ввести у штат всіх жіночих консультацій, дитячих гінекологічних служб посади дитячого гінеколога, психолога, психіатра, сексолога. Відомо, що первинна інформація про осіб, причетних до залучення неповнолітніх у статевий зв'язок, надходить до слідчого або іншого співробітника ОВС саме з цих установ.

Відзначимо ще одного суб'єкта ранньої профілактики проституції неповнолітніх – шкірно-венерологічні і наркологічні диспансери. Основним напрямом діяльності цих установ повинна бути лікувально-профілактична робота з неповнолітніми, деморалізованими в сексуальній сфері. Крім лікувальної діяльності, ці диспансери мають можливість виявляти осіб, що використовують неповнолітніх з метою проституції.

Слід погодитися з думкою фахівців, що існує проблема надання медичної допомоги пов'язям. Проте в різних країнах ця проблема вирішується по-різному [13]. У багатьох азіатських країнах, зокрема у Філіппінах, Таїланді та Індонезії, власники комерційних сексуальних закладів воліють звертатися за медичною допомогою до приватних лікарів. У Танзанії лікуванням повій займаються в основному великі лікарні в години, вільні від прийому основної маси відвідувачів. У Малі для лікування і контролю повій створили систему спеціальних, мобільних медичних бригад. На Гаїті і в Непалі розробляють систему купонів, що дозволяють цим особам отримувати медичну допомогу безкоштовно або зі значною знижкою в деяких лікарнях і у приватних лікарів. Зрозуміло, проблема медичної допомоги даній категорії осіб повинна вирішуватися на державному рівні.

На думку головного лікаря КВД-1 Санкт-Петербурга Ю. Кудряшова [14], необхідно вирішувати проблему проституції на державному рівні. Наприклад, у Німеччині повії щотижня здають мазки, щомісяця – кров на РВ та СНІД. У нас цього немає, хоча організувати нескладно.

Безпосередня стадія профілактики корекції асоціальної поведінки неповнолітніх передбачає тісну взаємодію працівників, що здійснюють ранню профілактику, із співробітниками правоохоронних органів. Основними елементами ІПП у боротьбі з проституцією неповнолітніх має бути виявлення осіб, що представляють оперативний інтерес, у тому числі:

- осіб, які безпосередньо займаються проституцією;
- сутенерів, власників притонів, організаторів фірм, що надають нелегальні сексуальні послуги;
- осіб, раніше осуджених за утримання місць розпусти, звідництво, розпусні дії щодо малолітніх, за розповсюдження порнографічних предметів, та які перебувають на обліку в психоневрологічних диспансерах, схильних до вчинення статевих злочинів і розпусних дій;
- звільнених з виховних колоній, спецучилищ, спецшкіл і т.д.

Як справедливо зазначила Л. А. Станська, «до теперішнього часу в органах внутрішніх справ відсутній аналіз злочинів, пов'язаних з експлуатацією повій, вчинених особами, що не перебувають на професійному обліку. Причини, з яких вони не взяті на облік, що не з'ясовуються» [3]. Слід ще раз підкреслити, що в ОВС відсутні будь-які обліки і статистика осіб, які займаються проституцією, в тому числі неповнолітніх повій.

Аналіз практики свідчить, що основна роль у попередженні проституції, безперечно, має належати оперативним працівникам кримінальної міліції у справах дітей, нарकोконтролю, оскільки основна доказова база формується за допомогою оперативно-розшукових заходів. Правовою основою даного виду діяльності служб є Закон «Про оперативно-розшукову діяльність».

Важливу роль відіграють суб'єкти профілактичної діяльності в ОВС: служби кримінальної міліції у справах дітей, міліція громадської безпеки, досудове слідство і т. д.

Основною проблемою регіонального рівня в організації системи загальної профілактики є проблема кадрів. Ми вже відзначили, що в даний час основну роботу з профілактики девіантної поведінки підлітків здійснюють працівники ОВС і комісії у справах неповнолітніх. Однак деякі з них мають недостатній професійний рівень, не володіють навичками соціальної корекції, знаннями в галузі психології та педагогіки, юридичними знаннями. Отже, першочерговим завданням щодо здійснення основних функцій профілактичної спрямованості є завдання підготовки соціальних працівників, основною спеціалізацією яких була б корекція девіантної поведінки підлітка.

Крім того, в регіонах з найбільш криміногенним потенціалом, а також у великих містах необхідно створити центри соціальної допомоги сім'ям та дітям з метою діагностики відхилень у поведінці підлітків, оцінки умов їх проживання у сім'ях, застосування заходів корекції та реабілітації. У масштабі державної програми слід вирішити питання про виділення ресурсів для будівництва соціальних притулків для дітей, що знаходяться в соціальних небезпечних умовах.

Дані наукових досліджень дозволяють запропонувати проведення на регіональному рівні наступних заходів (як наукових експериментів):

- 1) тренінги з «чорною маскою» в міні-групах (для осіб, схильних до проституції); сповіді осіб, які займалися проституцією і згодом ВІЛ-інфікованих і т. д.;
- 2) пропагування патронажу дітей-сиріт у дитячих будинках особами, які раніше залишили дітей та займалися проституцією;
- 3) анонімне опитування водіїв-далекобійників, які користуються послугами неповнолітніх повій за наступними питаннями:

– як би Ви вчинили, якщо на місці дівчинки, що запропонувала Вам сексуальні послуги, перебувала Ваша дочка?

– Ваші дії, якщо Ви дізналися б, що Ваша дочка займається проституцією з водіями-далекобійниками?

– чи є у Вас докори сумління після контактів з неповнолітньою повією, коли ви повертаєтесь до сім'ї: дружини і доньки-однолітки?

4) ток-шоу в ЗМІ з метою формування громадської думки про можливість легалізації проституції або ж інших форм контролю держави за проституцією.

Спираючись на результати фактичного аналізу стану дитячої та підліткової проституції в країні, даних наших наукових досліджень, можна дійти висновку про те, що в даний час в Україні система профілактики, попередження правопорушень серед неповнолітніх знаходиться на початковій стадії. Відповідальність за вирішення питань спеціальної профілактики несуть органи внутрішніх справ (кримінальна міліція у справах дітей, відділи міліції моралі, дільничні інспектори і т.д.). Необхідна, насамперед, інституціоналізація явища як негативного суспільного феномена. Крім того, доцільно розробити єдину Міжвідомчу програму боротьби з антигромадськими проявами і проституцією неповнолітніх за участю всіх соціальних інститутів, підкріплену серйозними науковими дослідженнями.

Список використаних джерел:

1. Бурлаков В. Н. Индивидуальное предупреждение преступлений. Вопросы теории и практики / В. Н. Бурлаков, В. В. Орехов. – Л., 1988. – С. 32–36.
2. Криминологія : навч. посіб / [Джужа О. М., Василевич В. В., Іванов Ю. Ф. та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужа. – Київ : Прецедент, 2006. – 208 с.
3. Станская Л. А. Проституция несовершеннолетних – социальная и правовая проблема общества / Л. А. Станская; науч. ред. докт. юрид. наук, проф. С. Ф. Милуков. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 326 с.
4. Криминологія : учеб. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – 2-е изд. – М., 2002. – С. 1187.
5. Голіна В. В. Запобігання злочинності в Україні : навч. посіб. / В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2007. – 107 с.
6. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Харків : ХНУВС, 2011. – 308 с.
7. Криминологія : учеб. / под ред. А. И. Долговой. – М., 2005. – С. 383.
8. Засимовский А. В. Об активизации нравственного развития школьников / А. В. Засимовский // Советская педагогика. – 1974. – № 10. – С. 27.
9. Нарикбаев М. С. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с преступлениями несовершеннолетних : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Алматы, 1996. – С.12.
10. Педагогика : учебн. / под ред. В. С. Беэруковой. – Екатеринбург, 1996. – С. 41–45.
11. Нохуров А. Нарушение сексуального поведения : монограф. / А. Нохуров. – М., 1988. – С. 198.
12. Арсеньева М. И. Истоки половой деморализации / М. И. Арсеньева // Проституция и преступность. – С. 228.
13. Девочка с купоном // Спид-Инфо. – 1998. – № 2.
14. Беседы с доктором Кудряшовым, или Поговорим о... // События и факты. – СПб., 1999. – № 2/60.

Джужа Анастасія Александровна,
кандидат юридических наук
(Национальная академия внутренних дел)

**ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ПРОФИЛАКТИКА
ПРОТИВОПРАВНОГО ПОВЕДЕНИЯ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

В статье рассмотрены основные направления профилактики проституции несовершеннолетних в зависимости от стадий генезиса личности преступника. Автором подчеркивается, что индивидуальная психопрофилактическая работа должна быть направлена на два взаимосвязанных между собой объекта: криминогенную среду конкретного лица и лицо с девиантным поведением.

Ключевые слова: проституция, несовершеннолетний, профилактика, индивидуальные меры.

Dzhuzha Anastasia,
candidate of law sciences
(National Academy of Internal Affairs)

**INDIVIDUAL PREVENTION OF THE WRONGFUL BEHAVIOUR
OF MINORS**

The article describes the main areas of prevention of juvenile prostitution, depending on the stage of the genesis of the offender. The author emphasized that individual psihoprofilakticheskoy work should be focused on two inter-related object: criminogenic environment of the individual and the person with deviant behavior.

Keywords: prostitution, underage, preventive, individual measures.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.625.3 (477)

Кондратов Дмитро Юрійович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Дегтярьов Сергій Євгенович,

аспірант

(Донецький юридичний інститут МВС України)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ: СУЧАСНИЙ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД США

Автори статті, звертаючись до діючих джерел сучасного кримінального права США, які представляють окрему та цілісну англо-американську правову сім'ю, наводять та розглядають зміст тих кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за ухилення від утримання непрацездатних батьків. Автори виявляють та детально аналізують невід'ємні та важливі як спільні, так і відмінно-індивідуальні характерні складові, ознаки та риси, притаманні відповідним предметно-зазначеним нормам сучасного кримінального права США.

Ключові слова: утримання, непрацездатні батьки, особа, яка є залежною від сторонньої опіки, турботи та утримання, вразлива доросла особа, ухилення від сплати коштів, сучасне кримінальне право, кримінальна відповідальність, покарання, позбавлення волі, штраф.

Актуальність. Систематичне, злісне, нічим не виправдане, навмисне і, таким чином, об'єктивно злочинне ухилення повнолітньої, працездатної та правоздатної особи від передбаченого законом надання грошових коштів, необхідних для утримання непрацездатних батьків, визнається одним із проявів ганебної, асоціальної, тобто соціально безвідповідальної, соціально небезпечної та соціально злочинної поведінки.

Однак така поведінка не лише наражається на неминучий та природний гострий моральний осуд з боку соціуму, і зокрема такого, де панує інститут традиційних сімейних відносин, але й визнається протиправним діянням за змістом відповідних, предметно спрямованих норм сучасного, все більш соціально орієнтованого кримінального права багатьох держав, незалежно від того, до якої правової сім'ї або ж до якого географічного регіону вони належать.

Серед низки причин кримінально-правового, кримінологічного та іншого характеру, які актуалізують нагальну, повсякчасну необхідність та очевидну раціональність криміналізації зазначеного діяння, найголовнішою, безперечно, виступає відносно висока вірогідність виникнення низки суттєвих загроз для життя, безпеки та здоров'я непрацездатних батьків. Їхня можлива смерть, або ж захворюваність, або ж страждання від голоду, або ж відкрите жебрацтво викликані у свою чергу браком гідного, належного харчування, браком питної води, відсутністю доступу до медичних, зокрема і оплачуваних, послуг, шкідливими для здоров'я житловими та побутовими умовами, можуть виявитися прямими та

тяжкими наслідками як навмисного, злісного, так і ненавмисного, попросту безвідповідального, однак по суті також об'єктивно злочинного ухилення від надання їм коштів, необхідних для їхнього, хоча б мінімально прийняттого, стерпного утримання.

Очевидними загальними та відмінно-індивідуальними, однак достатньо характерними, актуальними, гідними науково-дослідницької уваги особливостями відповідних норм сучасного кримінального права тих чи інших окремих держав, зокрема і тих, які належать до відносно цілісної англо-американської правової сім'ї, є певні, подекуди достатньо суттєві відмінності у змісті та розмірі передбачених такими нормами каральних санкцій та низці кваліфікуючих ознак даного правопорушення, особливості у визначенні його суб'єкту та об'єкту, а також особливості у розумінні їхніх фундаментальних прав та обов'язків.

Саме тому надзвичайно актуальним видається ґрунтовне осягнення зарубіжних норм права про кримінальну відповідальність за вчинення означеного правопорушення.

Здійснення новітніх фундаментальних наукових досліджень у рамках цієї окремо взятої проблематики зарубіжного кримінального права надасть вченим-правникам сприятливу можливість не лише просто дізнатися про зазначені національні нормативно-правові стандарти тих чи інших окремих держав англо-американської правової сім'ї, а й, за необхідності, розробляти та вносити проекти корисних, новаторських законотворчих пропозицій та поправок, спрямованих на виважене реформування відповідних норм сучасного кримінального та іншого законодавства України.

Метою даної статті, таким чином, є виявлення, наведення та детальний розгляд очевидних невід'ємних, важливих та актуальних, як спільних, так і відмінно-індивідуальних характерних складових, ознак та рис, притаманних відповідним, предметно-зазначеним нормам сучасного кримінального права США.

Використані джерела. Досягнення зазначеної мети здійснюється за допомогою звернення до низки діючих англійських джерел сучасного кримінального права США, які належать до англо-американської правової сім'ї. Зазначимо також, що використаними джерелами є джерела кримінального права, які діють лише в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць (штатів) цієї держави.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи ґрунтовний, детальний розгляд відповідних предметних норм сучасного кримінального права США, тобто саме тих норм, які передбачають кримінальну відповідальність за злочинне ухилення від утримання непрацездатних батьків, варто зазначити наступне.

Обов'язковість здійснення матеріально-фінансового утримання непрацездатних батьків та несення відповідальності у разі злочинного порушення цього фундаментального, обумовленого традицією соціально-правового зобов'язання, часто становлять лише окрему, однак важливу та невід'ємну складову *набагато більш широкого нормативно-правового інституту кримінальної відповідальності за злочинне порушення певних соціальних, матеріально-фінансових зобов'язань по відношенню до цілої низки непрацездатних, інвалідних, соціально вразливих осіб.*

До таких осіб, крім непрацездатних батьків, можуть належати, як відомо, і малі діти, і неповнолітні особи (діти-підлітки), і неповнолітні онуки, і вагітні жінки, і непрацездатні дідусі та бабусі, а також непрацездатні покинуті багатодітні чоловік або ж дружина та інші подібні особи, відповідні соціально-правові зобов'язання перед якими достатньо чітко передбачено в нормах тієї чи іншої окремої галузі права, зокрема, наприклад, кримінального права.

Разом з цим розповсюдженими (однак дещо помірно) є і такі відповідні правові норми, які, навпаки, чітко виокремлюють дане правопорушення, якщо воно є вчиненням по відношенню саме до непрацездатних батьків.

Щойно зазначений дуальний змістовно-варіативний контекст криміналізації даного правопорушення відтворюється, наприклад, у рамках відповідних предметних норм сучасного кримінального права окремих американських штатів.

Так, у рамках сучасного кримінального права США кримінальні кодекси наступних американських штатів: а) Нью-Гемпшир (ст. 639:4 «Нездійснення утримання» Розділу 639 «Злочини проти інституту сім'ї» Загального розділу LXII «Кримінальний кодекс» Зводу законів Штату); б) Гавайї (ст. 709-903 «Злісне нездійснення утримання» Розділу 709 «Злочини проти сім'ї та непрацевдатних осіб» Загального розділу 37 «Кримінальний кодекс Гавайїв» Зводу законів Штату); в) Монтана (ст. 45-5-621 «Нездійснення утримання» Частини 6 «Злочини проти інституту сім'ї» Розділу 5 «Злочини проти особи» Загального розділу 45 «Злочини» Зводу законів Штату); г) Мен (ст. 552 «Нездійснення утримання осіб, які є залежними від сторонньої опіки, турботи та утримання» Розділу 23 «Правопорушення проти інституту сім'ї» Частини 2 «Основні злочини» Загального розділу 17-А «Кримінальний кодекс Штату Мен» Зводу законів Штату); г) Айдахо (ст. 18-1505А «Залишення вразливої дорослої особи» Розділу 15 «Діти та вразливі дорослі особи» Загального розділу 18 «Злочини та покарання» Зводу законів Штату); д) Аляска (ст. 11.51.210 «Другий ступінь створення загроз для добробуту вразливої дорослої особи» Загальної статті 02 «Вразливі дорослі особи» Розділу 11.51 «Злочини проти сім'ї та вразливих дорослих осіб» Загального розділу 11 «Кримінальне право» Зводу законів Штату); е) Массачусетс (ст. 20 «Нехтування обов'язком із утримання батьків або відмова від його виконання» Розділу 273 «Залишення, нездійснення утримання та незаконнародженність» Розділу I «Злочини та покарання» Загальної частини IV «Злочини, покарання та порядок здійснення кримінально-судових впроваджень» Зводу законів Штату); е) Кентуккі (ст. 530.050 «Нездійснення утримання та злісне нездійснення утримання» Розділу 530 «Правопорушення проти інституту сім'ї» Загального розділу L «Кримінальний кодекс Штату Кентуккі» Зводу законів Штату) - містять відповідні, як децю загальні, розмиті, так і достатньо чіткі, норми про кримінальну відповідальність за злочинне ухилення від передбаченого законом утримання непрацевдатних батьків [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Слід також попередньо зазначити, що в Загальному розділі 18 «Злочини та кримінальний процес», який є галузевим розділом Кодексу США, який, у свою чергу, є збірником законів федерального (загальнодержавного) рівня правової юрисдикції, не міститься жодних норм про криміналізацію ухилення від утримання непрацевдатних батьків [9].

Достатньо примітною, сукупною відмінністю та важливою складовою щойно зазначених норм кримінального законодавства штатів Нью-Гемпшир, Гавайї, Монтана та Мен є положення про те, що та чи інша особа є винною у нездійсненні утримання, якщо вона свідомо та злісно не здійснює такого утримання, будучи зобов'язаною та здатною його здійснювати, по відношенню до сторони в рамках офіційного шлюбу, дитини або ж «будь-якої іншої особи, яка є залежною від сторонньої опіки, турботи та утримання» (широкий тематичний, контекстно-ситуаційний переклад з англ. слова/терміну «dependent». – прим. авт.) [1; 2; 3; 4].

Не менш важливими та змістовними видаються і положення вищезазначеної, а також, безумовно, додаткової пояснювальної норми кримінального законодавства Штату Айдахо, в рамках яких жертвою даного правопорушення є «вразлива доросла особа». Предметно, хоча і достатньо опосередковано, правопорушення із ухилення від утримання непрацевдатних батьків відтворюється через одну із складових поняття «вразлива доросла особа». Так, відповідно до абз. е п. 4 ст. 18-1505 «Жорстоке поводження, експлуатація та неувага до вразливої дорослої особи» Розділу 15 «Діти та вразливі дорослі особи» Загального розділу 18 «Злочини та покарання» Зводу законів Штату Айдахо, однією із нормативізованих характерних рис «вразливої дорослої особи» є не тільки її вік (18 років та старше, до того ж без зазначення чіткої вікової межі! – прим. авт.), але й «погіршений стан її фізичного та психічного здоров'я, який впливає на можливість висловлення нею суджень

та її поведінку (розуміючи поняття «поведінка» в рамках широкого контексту соціальної дії людини, зокрема і щодо отримання нею грошових коштів для власного утримання. – прим. авт.), що обумовлює брак здатності приводити до виконання власні рішення щодо самого/самої себе, *грошових коштів* (курсив наш. – авт.), власності та ресурсів». Зазначена характерна риса «вразливої дорослої особи», будучи ж співвіднесена, у свою чергу, із однією із складових поняття «особа, яка є відповідальною за вразливу дорослу особу» (*широкий тематичний, контекстно-ситуаційний переклад з англ. слова/терміну «caretaker»*). – прим. авт.), більш явно відтворює уявлення про правопорушення, яке ми розглядаємо. Так, відповідно до п. 2 наведеної вище статті джерела кримінального права Штату Айдахо, одним із тих, хто може злочинно покинути, залишити вразливу дорослу особу (і саме це діяння становить правопорушення), є «особа, яка несе відповідальність за вразливу дорослу особу, перебуваючи у родинному зв'язку» (курсив наш. – авт.) із нею, у той час як така вразлива доросла особа стала залежною від сторонньої опіки, турботи та утримання [5].

Не обійти увагою і змісту вищенаведеної норми кримінального права Штату Аляска, яка, на відміну від щойно розглянутої кримінально-правової норми Штату Айдахо, зосереджується не на неприпустимості власне залишення вразливої дорослої особи, а на протиправності саме нездійснення її утримання без законних виправдань, до того ж однією з унормованих підстав, яка обумовлює необхідні правовідносини між вразливою дорослою особою та потенційним правопорушником, є перебування вразливої дорослої особи під опікою, турботою та утриманням потенційного правопорушника в силу дії норм тієї чи іншої галузі права (*широкий тематичний, контекстно-ситуаційний переклад з англ. висловлення «by authority of law»*). – прим. авт.) [6].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що природною видається думка про те, що під «будь-якою іншою особою, яка є залежною від сторонньої опіки, турботи та утримання» та під «вразливою дорослою особою» можуть розумітися, наприклад, і похилі, непрацездатні, хворі, інвалідні батько або мати, а також, безумовно, бабусі та дідусі, неповнолітні брати та сестри, неповнолітні онуки та інші родичі або ж інші особи, особливий статус та особливі права яких передбачено законом.

Так, наприклад, офіційний коментар до вищенаведеної норми кримінального права Штату Гавайї зазначає, що «говорячи про «сторону в рамках офіційного шлюбу, дитину або ж будь-яку іншу особу, яка є залежною від сторонньої опіки, турботи та утримання», Кодекс передбачає, що каральна санкція може бути застосована в *будь-яких випадках* (курсив наш. – авт.), коли законодавством про здійснення утримання передбачено обов'язок здійснювати утримання» [2].

Таким чином, у вищезазначених нормах кримінального права шістьох американських штатів міститься достатньо непряме відсилання до непрацездатних батьків в якості однієї з груп потерпілих від даного правопорушення; також в них відтворено такі надзвичайно важливі, необхідні кримінологічні, кримінально-правові складові, як навмисність та злісність та виділено чинник належного врахування працездатності потенційного правопорушника.

Однак вищезазначена норма кримінального права Штату Монтана, на відміну від аналогічних норм кримінального права штатів Нью-Гемпшир, Гавайї, Мен, Айдахо та Аляска, відповідно до п. 2-а відтворює більш широкий, більш варіативний кримінологічний підхід до розуміння складу даного правопорушення та обставин його вчинення, криміналізуючи «нездійснення утримання за обтяжуючих обставин», яке має місце у разі, якщо: а) потенційний правопорушник виїхав із території Штату без надійного забезпечення утримання вказаних осіб; або ж б) був раніше засуджений за вчинення цього правопорушення [3].

Також достатньо важливими, відмінно-індивідуальними та примітними є нормативно-правові положення соціального та морального характеру, що містяться у п.п. 3 та 6 зазначеної статті джерела кримінального права Штату Монтана, які зазначають, що:

- після забезпечення мінімально необхідних потреб особи (*мається на увазі потреб потенційного правопорушника. – прим. авт.*) утримання нею сторони в рамках офіційного шлюбу, дитини або ж будь-якої іншої особи, яка є залежною від сторонньої опіки, турботи та утримання, переважає над будь-якими іншими зобов'язаннями такої особи;

- не є виправданням на звинувачення у нездійсненні утримання і той факт, що будь-яка інша особа (*замість потенційного правопорушника. – прим. авт.*), організація або інституція надає необхідні продовольчі продукти, одяг, житло, медичні послуги або інші життєво необхідні засоби для утримання сторони в рамках офіційного шлюбу, дитини або ж будь-якої іншої особи, яка є залежною від сторонньої опіки, турботи та утримання [3].

Однією із каральних санкцій, передбачених вищезазначеною нью-гемпширською статтею, є сплата штрафу, який, за його наявності, повністю або частково може бути сплаченим або ж застосованим для утримання вказаних осіб відповідно до рішення суду. Також потенційного правопорушника, за змістом п. II. цієї статті кримінального законодавства Штату Нью-Гемпшир, може бути позбавлено волі на термін від 1 до 7 років, оскільки призначення такого терміну тюремного ув'язнення, відповідно до п. III-а ч. 2 ст. 625:9 «Класифікація злочинів» Розділу 625 «Попередні положення» Загального розділу LXII «Кримінальний кодекс» Зводу законів Штату, є ознакою Злочину класу В. Ухилення від утримання вказаних осіб набуває ознак та складових саме Злочину класу В, якщо таке ухилення супроводжується наступними обставинами: а) заборгованість із сплати коштів на утримання залишається несплаченою протягом загального періоду, який є більшим одного року; б) сума такої заборгованості перевищує 10 000 доларів; в) боржник раніше був засуджений за нормою цієї статті або за аналогічною нормою кримінального права іншого Штату, та якщо заборгованість із сплати коштів на утримання в цьому Штаті залишається несплаченою протягом загального періоду, який є більшим одного року. За усіх інших випадків вчинення даного правопорушення є Проступком класу А; це передбачає, відповідно до п. а ч. IV шойно наведеної статті, не тільки сплату штрафу, але й ув'язнення на максимальний термін не більше одного року [1].

Передбаченою ж каральною санкцією, за змістом вищенаведеної, а також додаткової пояснювальної кримінально-правової норми ч. 3 ст. 701-107 «Ступені та класи правопорушень» Розділу 701 «Попередні положення» Загального розділу 37 «Кримінальний кодекс Гавайїв» Зводу законів Штату Гавайї, є набагато менший термін позбавлення волі – не більше одного року, до того ж і без сплати штрафу, а саме ж дане правопорушення, у свою чергу, кваліфікується як Проступок, а не той чи інший Злочин [2].

Це ж саме покарання за вчинення даного правопорушення, тобто позбавлення волі на термін не більше одного року, передбачено і наведеною вище нормою кримінального права Штату Мен, оскільки саме дане правопорушення, відповідно до ч. 3 ст. 4-А «Злочини та правопорушення, визначені поза межами кодексу» Розділу 1 «Попередні положення» Частини 1 «Загальні принципи» Загального розділу 17-А «Кримінальний кодекс Штату Мен» Зводу законів Штату, кваліфікується як Злочин класу Е [4].

Удвічі коротшим, у порівнянні з гавайським, є загальний максимальний термін позбавлення волі за вчинення даного правопорушення, передбачений приписом ч. 7-а зазначеної статті Кримінального кодексу Штату Монтана, який становить не більше шести місяців в тюрмі округу Штату. Застосування такої каральної санкції може мати місце поряд із призначенням штрафу у розмірі 500 доларів, або ж призначається лише сплата штрафу. Однак (!) якщо ж потенційний правопорушник, відповідно до п. b, всупереч рішенню судової або адміністративної інстанції, не здійснював утримання вказаних осіб протягом 6 місяців або більше, або ж на загальну суму, яка становить або перевищує шестимісячний розмір такого утримання, то він має сплатити штраф на суму не більше 5 000 доларів або бути позбавленим волі у тюрмі Штату на термін не більше 10 років, з якого майже два роки мають бути відведені для перебування особи на пробації для відбування залишку призначеного терміну позбавлення волі; або ж можуть бути застосовані обидві каральні санк-

ції. За умови ж вищезгаданого «нездійснення утримання за обтяжуючих обставин», відповідно до п. с, термін позбавлення волі залишається аналогічним, однак розмір штрафу, будучи альтернативою тюремному ув'язненню, суттєво зростає, складаючи 50 000 доларів; так само передбачено можливість застосування обох зазначених каральних санкцій [3].

Термін позбавлення волі за залишення вразливої дорослої особи, передбачений відповідною нормою кримінального права Штату Айдахо, а саме не більше п'яти років, є «середнім» варіантом, у порівнянні із вищенаведеними подекуди надзвичайно тривалими, та, навпаки, дещо короткими термінами тюремного ув'язнення, передбаченими в кримінальному праві штатів Нью-Гемпшир, Монтана, Гавайї та Мен. Альтернативою ж покаранню через позбавлення волі є також сплата штрафу у розмірі не більше п'яти тисяч доларів; передбачено також і можливість застосування до правопорушника обох каральних санкцій. Надзвичайно важливо зазначити, що вищенаведена норма кримінального права Штату Айдахо передбачає, що *відсутність фінансових коштів (курсив наш. – авт.)* не є виправданням на обвинувачення у злочинному залишенні вразливої дорослої особи [5].

Норма ж про кримінально-правове реагування на нездійснення утримання вразливої дорослої особи, за змістом п. с ч. 2 зазначеної вище статті джерела кримінального права Штату Аляска, суттєво відрізняється, оскільки дане правопорушення, будучи кваліфікованим як Проступок класу А, не передбачає, відповідно до п. с ст. 11.81.250 «Класифікація правопорушень» Загальної статті 03 «Класифікація правопорушень» Розділу 11.81 «Загальні положення» Загального розділу 11 «Кримінальне право» Зводу Законів Штату, жодних покарань за вчинення саме Проступку класу А [6].

На відміну ж від сучасного кримінального права шістьох згаданих вище американських штатів, у кримінальному праві штатів Массачусетс та Кентуккі містяться, навпаки, окремі та абсолютно чіткі норми про криміналізацію ухилення від утримання саме непрацездатних батьків.

Так, згідно з вищевказаною статтею Кримінального кодексу Штату Массачусетс, нормативно зазначається, що будь-яка особа, віком старше вісімнадцяти років, яка, володіючи достатніми грошовими коштами, безпричинно не утримує або відмовляється утримувати та надавати фінансову допомогу одному з його/її батьків, будь то батько або мати, які проживають у Штаті, коли один з батьків через несприятливі обставини, в існуванні яких немає його/її вини, не має засобів для існування та є нездатним через похилий вік, фізичну неміч або хворобу сам себе утримувати та забезпечувати, буде покарана через сплату штрафу у розмірі не більше двох сотень доларів, або через позбавлення волі на термін не більше одного року, або ж через застосування до нього/неї обох цих санкцій. Нездійснення або відмова від здійснення такого утримання не вважатимуться такими, які не мають поважних причин, якщо мова йде про дитину, яка протягом свого неповноліття не буде надійно перебувати на утриманні одного з батьків, якщо один із батьків був зобов'язаний здійснювати таке утримання, та якщо мова йде про дитину, яка, будучи однією із двох або більшої кількості дітей одного з батьків, зробила необхідний та вагомий внесок в утримання одного з батьків [7].

Що ж стосується вищенаведених норм кримінального права Штату Кентуккі, то вони, дещо аналогічно із розглянутими кримінально-правовими нормами Штату Монтана, передбачають як злочин із загального ухилення утримання непрацездатних батьків, так і ухилення за тих чи інших обтяжуючих обставин, тобто злісне нездійснення утримання. Так, ч. 4 вищенаведеної статті зазначає, що «будь-яка особа у віці вісімнадцяти років або старше, яка проживає у Штаті та має одного з батьків, який не має засобів для існування та є нездатним через похилий вік, фізичну неміч або хворобу сам/сама себе утримувати, є зобов'язаною здійснювати утримання одного з батьків та визнається такою, яка знає про це її зобов'язання». Кваліфікуючими ж ознаками злісного нездійснення утримання, відповідно до ч. 2 зазначеної статті, є: «а) заборгованість із утримання складає не менше однієї тисячі доларів; б) терміном, протягом якого не здійснюється утримання, є шість місяців підряд; в)

особа, залежна від сторонньої опіки, турботи та утримання, поставлена в умови жебрацтва». Згідно з ч. 2 ст. 532.020 «Значення злочинів» Розділу 532 «Класифікація та значення злочинів» Загального розділу L «Кримінальний кодекс Штату Кентуккі» Зводу законів Штату, загальне нездійснення утримання є Проступком класу А, який карається через позбавлення волі на термін від 90 днів до 12 місяців, а злісне ж нездійснення утримання – через позбавлення волі на термін від одного до п'яти років [8].

І наприкінці надзвичайно важливо зазначити, що в інших американських штатах, а точніше в переважній більшості штатах, норми про покарання за злочинне ухилення від матеріально-фінансового та іншого подібного утримання непрацевдатних батьків містяться в джерелах сімейного, а не кримінального права. Таким чином, наслідком вчинення повнолітньою, працевдатною та правоздатною людиною даного правопорушення стає притягнення її до того чи іншого виду цивільно-правової, а не кримінальної відповідальності.

Висновок. Отже, підсумовуючи викладене вище, можна зазначити наступне.

Сучасне кримінальне право США містить як дещо загальні, так і достатньо чіткі, достатньо конкретизовані норми про кримінальну відповідальність за злочинне ухилення з боку повнолітньої, працевдатної та правоздатної людини/дитини від передбаченого законом утримання своїх непрацевдатних батьків.

У таких нормах визначено певні складові та кваліфікаційні ознаки даного проти-правного діяння, а також як загальні, так і особливі обставини його вчинення.

Неабиякої уваги в зазначених кримінально-правових нормах приділено визначенню суб'єкта та потерпілого досліджуваного правопорушення; визначено їхні базові та невід'ємні вікові і соціальні характеристики, права та обов'язки, які обумовлюють причино-наслідковий комплексний зв'язок між фактом вчинення даного правопорушення та інститутом кримінальної відповідальності за його вчинення.

Покараннями, передбаченими такими нормами сучасного кримінального права США, є сплата фіксованих грошових штрафів та відбування визначених термінів позбавлення волі, найкоротший з яких становить 90 днів, а найдовший – десять років.

Природним видається той факт, що в таких кримінально-правових нормах жодним чином не визначено ані точного, ані приблизного розміру/відсотку грошових коштів, які повинні регулярно витрачатися повнолітньою, працевдатною та правоздатною людиною/дитиною на утримання своїх непрацевдатних батьків. Поточні матеріально-фінансові можливості потенційного правопорушника та його непрацевдатних батьків, їхній загальний соціальний статус, вік та інші конкретно-ситуаційні характеристики іноді є тими чинниками *ad hoc*, за допомогою яких судом визначається необхідний та прийнятний розмір такого утримання.

Список використаних джерел:

1. New Hampshire Revised Statutes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/codes/new-hampshire/2015/title-lxii/chapter-639/section-639-4/>. – Назва з екрана.

2. Hawaii Revised Statutes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/codes/hawaii/2015/title-37/chapter-709/section-709-903/>. – Назва з екрана.

3. Montana Code Annotated [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/codes/montana/2015/title-45/chapter-5/part-6/section-45-5-621>. – Назва з екрана.

4. Maine Revised Statutes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/codes/maine/2015/title-17-a/part-2/chapter-23/section-552>. – Назва з екрана.

5. Idaho Statutes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/codes/idaho/2015/title-18/chapter-15/section-18-1505a>. – Назва з екрана.

6. Alaska Statutes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/codes/alaska/2015/title-11/chapter-11.51/article-02/section-11.51.210>. – Назва з екрана.

7. Massachusetts General Laws [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/codes/massachusetts/2015/part-iv/title-i/chapter-273/section-20>. – Назва з екрана.

8. Kentucky Revised Statutes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/codes/kentucky/2015/chapter-530/section-530.050>. – Назва з екрана.

9. United States Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uscode.house.gov/download/download.shtml>. – Назва з екрана.

Кондратов Дмитрий Юрьевич,
кандидат юридических наук, доцент
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

Дегтярев Сергей Евгеньевич,
аспірант
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА УКЛОНЕНИЕ ОТ СОДЕРЖАНИЯ НЕТРУДОСПОСОБНЫХ РОДИТЕЛЕЙ: СОВРЕМЕННЫЙ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ ОПЫТ США

Авторы статьи, обращаясь к действующим источникам современного уголовного права США, представляющим отдельную и целостную англо-американскую правовую семью, приводят и рассматривают содержание тех уголовно-правовых норм, которые предусматривают ответственность за уклонение от содержания нетрудоспособных родителей. Авторы выявляют и подробно анализируют неотъемлемые и важные, как общие, так и отличительно-индивидуальные характерные составляющие, признаки и черты, присущие соответствующим, предметно-указанным нормам современного уголовного права США.

Ключевые слова: содержание, нетрудоспособные родители, лицо, зависимое от опеки, забота и содержание, уязвимый взрослый, уклонение от уплаты средств, современное уголовное право, уголовная ответственность, наказание, лишение свободы, штраф.

Kondratov Dmitry,
candidate of law sciences, associate Professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

Serhiy E. Degtjarev,
graduate student
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs)

INSTITUTION OF CRIMINAL LIABILITY FOR EVASION FROM SUPPORT OF DISABLED PARENTS: THE PRESENT STATUTORY EXPERIENCE OF THE USA

The authors of this article, through referring to the present penal law effective sources of the USA, which represent separate and holistic Anglo-American legal system, introduces and considers the content of those penal law norms which provide a penalty for criminal evasion from support of the disabled parents. The authors reveals and analyses in detail obvious, integral and important, both common and individual-distinctive characteristic elements, attributes and features which are native to the appropriate, considered present penal law norms of the USA.

The modern US criminal law contains a somewhat general and sufficiently clear, fleshed out enough provisions on criminal liability for criminal evasion by an adult, able-bodied and the capacity of human / child from statutory maintain their disabled parents.

In these norms defined certain components and qualifying features of the wrongful act, as well as general and special circumstances of its commission.

Not horrible attention in these criminal law given to the subject and victim of the investigated offense; defined their basic and inalienable age and social characteristics, rights and obligations that lead to complex cause-effect link between the fact of committing the offense and criminal responsibility for its commission.

Natural issued the fact that in such criminal law does not set nor precise nor approximate size/percentage of funds that should be spent regularly adults and operational capacity to person / child to maintain their disabled parents. Current material and financial capabilities of potential offenders and their disabled parents, their overall social status, age, and other specific situational characteristics are the factors sometimes ad hoc, in which the court determined necessary and appropriate amount of the allowance.

Key words: *support, disabled parents, dependent, vulnerable adult person, evasion from payment of funds, present penal law, criminal liability, penalty, imprisonment, fine.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.3/.7

Васильєв Андрій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Пашнєв Дмитро Валентинович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

У статті встановлено особливості застосування окремих статей Розділу VI Особливої частини Кримінального кодексу України при кваліфікації злочинів проти власності, що вчиняються з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. З'ясовано випадки, в яких необхідна додаткова кваліфікація таких злочинів за статтями Розділу XVI Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ключові слова: злочини проти власності, інформаційно-телекомунікаційна система, кваліфікація, кіберзлочин, кримінально-правова оцінка.

Постановка проблеми. Сучасний стан інформатизації суспільства створює нові, раніше не знайомі вітчизняному законодавству про кримінальну відповідальність форми злочинної поведінки, відкриває нові «горизонти» для корисливої професійної і організованої злочинності. Комп'ютерні системи та мережі містять у собі новітні, більш досконалі можливості для невідомих раніше правопорушень, а також для скоєння, так би мовити, традиційних злочинів, але нетрадиційними засобами. Усе частіше в поле зору криміналістів потрапляють не тільки злочини, що безпосередньо і тільки пов'язані із заподіянням шкоди відносинам у сфері використання комп'ютерних систем чи мереж, але й суспільно небезпечні посягання на інші, традиційні об'єкти: національну безпеку, власність, громадську безпеку, громадський порядок та моральність, інші не менш важливі суспільні відносини і навіть життя та здоров'я особи [1].

У ході протидії кіберзлочинам, як називають цей новий вид правопорушень, центральне місце посідає їх кримінально-правова кваліфікація як процес та результат юридичної оцінки певного діяння, завданням якої фактично є чітке встановлення конкретних норм Кримінального кодексу України (далі – КК), якими це діяння передбачене в якості злочину. З причин новизни цього явища та глибокого проникнення комп'ютерних технологій у різні сфери суспільних відносин, поставлених під охорону законом про кримінальну відповідальність, актуальність наукової розробки питань кваліфікації кіберзлочинів ще довго буде залишатися на високому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правових питань протидії кіберзлочинності торкалися у своїх дослідженнях багато вчених, зокрема: Д. С. Азаров, М. П. Бікмурзін, В. В. Кузнецов, А. А. Музика, Є. В. Лащук, П. І. Орлов, С. О. Орлов, О. Е. Радутний, М. В. Рудик, Н. А. Розенфельд, О. В. Смаглюк, І. О. Юрченко та інші. Але, не дивлячись на великий науковий доробок, більшість робіт у цьому напрямі в основному

присвячені кримінально-правовій характеристиці окремих кіберзлочинів. Водночас більшість питань кваліфікації цих діянь, у процесі якої на практиці у працівників правоохоронних та судових органів виникає багато проблем, потребують свого наукового вирішення. Особливо це стосується випадків вчинення кіберзлочинів, які одночасно посягають на декілька об'єктів, поставлених під охорону закону про кримінальну відповідальність.

Найбільш розповсюдженим різновидом названих злочинів є, звичайно, корисливі посягання, а саме злочини проти власності. Питання кваліфікації таких злочинів викликають масу проблем на практиці, кримінально-правова оцінка цих діянь здійснюється по-різному для однакових випадків, допускаються помилки при кваліфікації, зокрема, врахування сукупності злочинів у випадках її відсутності і, навпаки, неврахування при її наявності, невірна правова оцінка способу вчинення злочину, а отже і невірний вибір норми Розділу VI КК тощо. У результаті порушуються принципи кримінально-правової кваліфікації: стабільність, повнота, точність, індивідуальність кваліфікації, недопустимість подвійного інкримінування тощо.

Мета роботи. Здійснення кримінально-правової оцінки найбільш поширених випадків вчинення злочинів проти власності, у яких у якості способу чи засобу їх вчинення є інформаційно-телекомунікаційна система, а також вироблення загальних правил кваліфікації кіберзлочинів проти власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм вчинення досліджуваних злочинів, як правило, полягає в тому, що інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ІТС) [2], яка утворена або існує на підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи, як правило, використовується злочинцем для здійснення незаконного переказу коштів чи незаконного заволодіння чужим майном тощо, при чому одночасно може вчинятися діяння, яке містить ознаки складу злочину, передбаченого Розділом XVI Особливої Частини КК (далі – Розділ XVI КК).

Нормою, на яку перш за все звертається увага практиків при кваліфікації таких діянь, є ч. 3 ст. 190 КК – шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки. Дослідженням проблем її застосування присвячено багато праць [3–6], проте їх кількість не зменшується. Цей комплекс проблем потребує ґрунтовного дослідження, в нашому обмеженому дослідженні ми лише констатуємо їх наявність та висловимо свою точку зору.

Заволодіння чужим майном слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 190 КК лише за наявності необхідних умов. Перш за все слід ураховувати, що за змістом обману чи зловживання довірою, як способів вчинення шахрайства, вони можуть бути спрямовані тільки на людину. Це витікає із необхідної ознаки шахрайства – добровільної передачі майна законним володільцем злочинцю [7, с. 201]. Таким чином, обманути чи використати довіру інформаційно-телекомунікаційної системи неможливо. А тому випадки, в яких без безпосередньої участі людини, а лише шляхом надання неправдивої чи підробленої інформації технічному чи програмному засобу (банкомату, платіжній системі, терміналу тощо) відбувається заволодіння майном, слід кваліфікувати як таємне викрадення чужого майна – крадіжку (ст. 185). Таку позицію вказано і в абз. 2 п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» (далі – Постанова): «Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього» [8].

Указане діяння слід вважати викраденням, адже воно цілком підпадає під таємний спосіб, коли особа заволодіває чужим майном: за відсутності власника або інших осіб; у присутності власника або інших осіб, але непомітно для них; у присутності власника або інших осіб, які, однак, не усвідомлюють самого факту викрадення і не можуть дати таким діям належної оцінки внаслідок певних обставин (малолітства, фізичних і психічних недо-

ліків, стану алкогольного сп'яніння, помилки); у присутності осіб, які схвалюють або ставляться байдуже до факту вчинення крадіжки винним, і останній це усвідомлює [9, с. 256].

З іншого боку, у таких випадках комп'ютерна система виконує функції посередника між законним володільцем (власником) майна та злочинцем. Законний володілець (власник) делегує системі свої повноваження по передачі майна іншій особі (особам) на підставі перевірки певних ознак: пред'явлення банківської картки або надання її реквізитів та перевіркою інформації тощо. Указана ситуація, зокрема, аналогічна випадку, коли законний володілець (власник) передає майно набувачу через посередника, який повинен розпізнати його за певними ознаками, але зловмисник, заздалегідь знаючи про такий спосіб передачі майна, створює умови для вчинення злочину: маскується під законного набувача, якому посередник під впливом такого обману передає майно. Описана подія, вочевидь, буде кваліфікована як шахрайство, оскільки обману піддається людина – посередник. Але чим останній відрізняється від технічного засобу, який також виконує функцію посередника між законним володільцем (власником) та особою, яка за певними ознаками повинна отримати майно?

На наш погляд, у нових умовах життя, багато аспектів якого опосередковуються комп'ютерними технологіями, «введення в оману або обман» технічних засобів та пристроїв, в яких вони втілюються і реалізують інформаційні процеси суспільних відносин, повинно розглядатися як обман людини, що використовує ці засоби. Однак, безумовно, ця пропозиція ще повинна пройти перевірку часом та отримати наукове обґрунтування в ході спеціальних досліджень.

Прикладом правильної кваліфікації за ч. 3 ст. 190 КК є застосування її при кримінально-правовій оцінці злочинного використання недоліків у роботі касового терміналу, який, якщо після друку чеку швидко висмикнути дріт живлення, відміння платіжну операцію із нарахування грошей на телефонний рахунок [10]. У даному випадку шляхом несанкціонованого втручання в роботу терміналу (незаконні операції з використанням ЕОТ за змістом ч. 3 ст. 190 КК) отримується чек, який створює ілюзію переведення коштів на рахунок – обман клієнта, під впливом чого він «добровільно» віддає свої гроші (шахрайство).

Надаючи кримінально-правову оцінку вчиненому, слід правильно розуміти зміст терміну «незаконність» операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (далі – ЕОТ). На практиці допускається звужене чи, навпаки, розширене тлумачення цього терміну. Перше тлумачення включає в себе лише діяння, які передбачені статтями розділу XVI КК, і цей підхід передбачає розгляд ч. 3 ст. 190 КК як випадку законодавчо закріпленої ідеальної сукупності злочинів, де спосіб вчинення одного злочину включає (поглинає) вчинення іншого злочину. Друге – дозволяє розглядати будь-які дії з використанням електронно-обчислювальної техніки, що суперечать законодавству, в якості способу вчинення цього злочину.

Класичним прикладом застосування обох цих підходів на практиці є кваліфікація заволодінь чужим майном шляхом публікації фіктивних об'яв про продаж товарів на спеціалізованих сайтах.

Наприклад, реалізуючи свій умисел, спрямований на заволодіння чужим майном, підсудний на сайті Інтернет-аукціону «www.Aukro.ua» розмістив 6 оголошень про продаж мобільних телефонів моделей «Sony Ericsson» та «HTC» за цінами від 1030 грн. до 3580 грн. за один екземпляр. При цьому підсудний для забезпечення можливості отримання перерахованих замовниками товару грошей вказав дійсний номер банківської карти «ПриватБанку». Після надходження замовлень на придбання товару та його передплати підсудний, створюючи видимість виконання своїх зобов'язань перед замовниками, у кожного із них брав адреси відправки, чим уводив потерпілих в оману, оскільки не мав наміру відправити їм замовлений товар [11].

Указаний випадок був кваліфікований судом за ч. 3 ст. 190 КК. Проте зустрічається достатня кількість вироків, у яких застосовуються й інші частини ст. 190 КК [12]. І в тих, і

в інших випадках суди не можна звинувачувати в неправильному застосуванні норм матеріального права, адже вони детально обґрунтовують або незаконність операцій, або її відсутність: у першому випадку – незаконністю розміщення неправдивої інформації про продаж товару, а в другому – відсутністю вчинення діяння, передбаченого однією зі статей Розділу XVI КК, якими обмежуються незаконні операції з використанням ЕОТ за змістом ч. 3 ст. 190 КК.

На наш погляд, більш прийнятним є розширене тлумачення незаконних операцій з використанням ЕОТ за ч. 3 ст. 190 КК. Такий висновок можна зробити із буквального тлумачення положень КК, у частині наявності й інших випадків законодавчого закріплення сукупності злочинів, передбачених Розділом XVI КК, та інших злочинів, наприклад, у ст. 158 КК передбачено відповідальність за несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців (діяння органічно поєднано зі способом – використанням ЕОТ і являє собою спеціальну норму). Отже, якщо б законодавець вважав би за необхідне обмежити незаконні операції з використанням ЕОТ у ч. 3 ст. 190 КК тільки діяннями Розділу XVI КК, то доцільно було б використати термінологію вказаного розділу. Очевидно, що термін «електронно-обчислювальна техніка» нерівнозначний терміну «електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), автоматизовані системи, комп'ютерні мережі чи мережі електрозв'язку». Логічним є висновок, що до вказаних незаконних операцій повинні відноситися будь-які дії з використанням будь-якої ЕОТ, які суперечать положенням чинного законодавства.

За наявності необхідних умов та у випадку заподіяння значної майнової шкоди, кіберзлочини слід кваліфікувати і за ст. 192 КК як спричинення значної майнової шкоди шляхом обману без ознак шахрайства. При цьому слід враховувати, що відповідно до цієї статті незаконні дії майнового характеру вчиняються особою, яка вже володіє майном, шляхом обману або зловживання довірою у таких формах: протиправне використання особою чужого майна, що перебуває в її віданні або розпорядженні, для одержання особистої вигоди (наприклад, самовільне використання транспортних засобів, механізмів, іншого майна); звернення на свою користь платежів, які повинні надійти від окремих громадян за послуги, особою не уповноваженою на їх одержання (наприклад, провідник вагону незаконно приймає пасажирів та одержує від нього платіж за проїзд, обертаючи кошти на свою користь); неправомірне повернення або несвоєчасне повернення майна або коштів, що позбавляє власника можливості їх використання на власний розсуд; ухилення від сплати обов'язкових платежів (наприклад, за житло, телекомунікаційні послуги, проїзд і т.п.); одержання майна або коштів з використанням пільг, на які винна особа не має прав [13, с. 210]. Якщо при цьому вчиняється злочин, передбачений статтею Розділу XVI КК, то потрібна додаткова кваліфікація за цією статтею.

Слід також звернути увагу на той факт, що значного поширення набули випадки заволодіння майном шляхом цілеспрямованого перекручення змісту комп'ютерної інформації, шляхом її зміни особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК), або підробки шляхом несанкціонованого втручання (ст. 361 КК). Відповідно утворюється сукупність злочинів проти власності та одного із указаних у цих статтях.

У якості прикладу можна навести такий випадок: студент одного з вузів міста вчинив несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної мережі місцевого провайдера Інтернет-послуг і перекрутив комп'ютерну інформацію про рахунки клієнтів та сплачений час роботи в мережі Інтернет (створив фіктивний рахунок). Після цього протягом кількох місяців безкоштовно користувався Інтернетом, чим заподіяв матеріальну шкоду провайдерів у розмірі 11000 грн. [14, с. 192].

Подібні випадки у світовій практиці дістали назву «крадіжка машинного часу». Такого роду злочинні посягання полягають у тому, що особа неправомірно використовує складне комп'ютерне устаткування (наприклад, суперкомп'ютери) або ресурси комп'ютерної мережі, абонентом або користувачем яких вона не є. Найбільш поширеним видом подібних

посягань у вітчизняній практиці є отримання доступу до мережі Інтернет за рахунок авторизованих абонентів шляхом використання їх акаунтів (логінів та паролів). Видається, що правильною кваліфікацією подібних дій є оцінка їх як сукупності злочинів, передбачених ст.ст. 192 та 361 КК. Однак, відповідальність за злочин, передбачений ст. 192 КК, настає лише у випадку заподіяння майнової шкоди, що перевищує 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Оскільки шкода, що заподіюється внаслідок більшості фактів заволодіння чужим машинним часом, значно менша, подібні дії отримують правову оцінку як блокування комп'ютерної інформації законних користувачів у той час, коли за їх рахунок та під їх іменами порушники отримували доступ до інформації (ст. 361 КК), а також, якщо отримання чужих логінів і паролів здійснювалося шляхом несанкціонованого втручання або особою, яка має доступ до комп'ютерної інформації, відповідно до ст. 361 КК або ст. 362 КК.

Також на сьогодні одним з поширених кіберзлочинів є так званий «фішинг». Він полягає у тому, що зловмисники масово надсилають електронні листи, у яких від імені якогось відомого банку, Інтернет-магазину, фінансової компанії чи під іншим приводом, наприклад, виграш у лотереї, пропонують адресатам повідомити реквізити своєї платіжної картки або іншу важливу персональну інформацію, а потім використовують ці дані для заволодіння грошима адресатів або вчинення інших злочинів. Така злочинна діяльність у більшості випадків є транснаціональною, до якої, на жаль, все частіше залучаються й українські громадяни.

Наприклад, при розгляді клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, було встановлено, що невстановлені особи, що створили фішингові Інтернет-ресурси («card2card.su», «cardtocard.su», «oplator.net», «oplator.net») під видом платіжних сервісів переказу грошових коштів CARD2CARD, за їх допомогою заволодівали платіжними реквізитами користувачів цих ресурсів. У подальшому ці особи здійснювали несанкціоновані перекази коштів з карток потерпілих на картки ПАТ «Укрсоцбанк» [15].

Знову ж таки дуже часто слідчі та суд розглядають такі випадки як шахрайство, вчинене з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК). Проте така кваліфікація бачиться помилковою з таких підстав: у даному випадку викрадені дані не використовуються безпосередньо в ході обману чи зловживання довірою як спосіб заволодіння грошима. Обман чи зловживання довірою в даному випадку використовується як спосіб доступу до місця зберігання майна, а заволодіння ним вже відбувається в інший спосіб. У традиційній практиці правозастосування склалося відповідне правило кваліфікації таких випадків, закріплене у абз. 5 п. 17 Постанови: «Якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній» [8]. У даному випадку спосіб таємний, отже і слід кваліфікувати такі діяння за ст. 185 КК.

Продовжуючи розгляд особливостей «комп'ютерних способів» вчинення злочинів проти власності, слід зауважити, що розповсюдженими є також випадки блокування роботи операційної системи програмою, яка повідомляє, що, якщо не буде переведено певну суму грошей на вказаний рахунок, вся інформація на носіях буде знищена, такі діяння повинні кваліфікуватися як вимагання (ч. 1 ст. 189 КК) та несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ч. 1 ст. 361 КК). Діяння в даному випадку полягає у вимозі передачі майна, а способом її підкріплення (забезпечення вимоги) є погроза знищення майна (інформації). Злочин у таких випадках вважається закінченим з моменту висунення вимоги передати гроші чи інше майно, незалежно від реалізації такої погрози.

Викрадення, пошкодження чи знищення комп'ютерної техніки – це звичайні злочини проти власності, тому труднощів із кваліфікацією таких дій не виникає. Але іноді пошко-

дження чи знищення комп'ютерної техніки може виступати як спосіб вчинення несанкціонованого втручання. Від останнього вони відрізняються насамперед за об'єктивними ознаками (об'єктом, предметом, об'єктивною стороною), але основною та визначальною ознакою розмежування вказаних злочинів проти власності від несанкціонованого втручання є спрямованість умислу. Якщо дії особи являють собою порушення фізичної цілісності комп'ютерної техніки, але мета, яку переслідує суб'єкт, полягає в заподіянні шкоди шляхом знищення інформації, то дії цієї особи слід кваліфікувати як несанкціоноване втручання в роботу ІТС, оскільки знищення або пошкодження комп'ютерної техніки в цьому випадку є способом вчинення вказаного злочину. Кваліфікувати подібні дії необхідно за правилами сукупності злочинів, передбачених ст. 361 і ст. 194 КК.

Цікавими є випадки вчинення злочинів проти власності за відсутності ознак злочинів, передбачених Розділом XVI КК. Цікавими вони є тому, що вчиняються з використанням прихованих та не використаних можливостей ІТС, які найчастіше не виявлені на етапах їх розробки та впровадження, але помічаються злочинцем і використовуються. Але ці можливості є легальними властивостями системи, вони не виникають під впливом зловмисника, а тому очевидне бажання кваліфікувати такі діяння за статтями Розділу XVI КК слід відкидати та кваліфікувати його відповідно до основного об'єкту посягання та інших ознак складу злочину. При вчиненні цих злочинів особа може використовувати недоліки технічних засобів чи програм або їхні особливості роботи.

Прикладом першого недоліку є можливість отримання з банкомату частини коштів з генерацією відміни операції без втручання в його роботу, яка донедавна існувала в банкоматах деяких банків. Полягала вона в тому, що при висуненні пачки купюр із пристрою видавання можливо було витягнути з неї частину купюр. Після певного часу, який відведено для витягнення коштів, банкомат фіксував їх залишення у пристрої та генерував відміну операції зняття коштів, отже сума на рахунку залишалася незмінною. Як видно, основа вчинення цього злочину лежить в особливостях технічного пристрою, який працює під управлінням програмного комплексу і ніякого втручання в його роботу чи змін в інформації не було вчинено. Такі дії слід кваліфікувати як банальну крадіжку (ст. 185 КК).

Прикладом другого типу використання можливостей ІТС при вчиненні злочину (врахування особливостей роботи програм) може слугувати спосіб заволодіння грошовими коштами, який віднедавна став дуже розповсюдженим. Касир невеличкого супермаркету помічає, що отримана виручка лише наприкінці місяця повністю звіряється з інформацією в комп'ютерній системі, а кожен день перед інкасацією та передачею до банку сума грошей просто підраховується і фіксується по факту. Використовуючи такі результати своїх спостережень, він (касир) частину коштів, які дають йому покупці, не кладе до каси, а присвоює і використовує їх на власний розсуд. Знову ж таки в даному випадку відсутній який-небудь незаконний вплив на комп'ютерну систему чи інформацію в ній, хоча її можливості використовуються. Кваліфікація повинна відбуватися лише за ч. 1 ст. 191 КК (привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні).

Висновки. У ході кримінально-правової оцінки кіберзлочину проти власності слід чітко дотримуватися сталих положень правозастосування щодо необхідних ознак злочинів проти власності та злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. Доцільно притримуватися таких основних правил:

1. За ч. 3 ст. 190 КК слід кваліфікувати діяння лише за наявності спрямованості обману чи зловживання довірою на людину, а під незаконними операціями з використанням електронно-обчислювальної техніки слід розуміти будь-які дії з використанням будь-якого її засобу, які суперечать положенням чинного законодавства. До таких, зокрема, відносять випадки заволодіння грошима покупців через розміщення на спеціалізованих сайтах неправдивих об'яв про продаж товарів або про надання послуг.

2. Усі інші діяння, у яких у механізмі незаконної передачі майна зловмиснику бере участь не людина, а технічний чи програмний засіб, слід вважати вчиненими таємним способом і кваліфікувати за ст. 185 КК. Сюди відносять випадки отримання шляхом обману

чи зловживання довірою інформації (облікових даних, реквізитів, паролів та логінів тощо), яка може бути використана для доступу до майна (так званий «фішинг»).

3. За наявності ознак обману чи зловживання довірою без ознак шахрайства слід застосовувати положення ст. 192 КК, враховуючи розмір шкоди, який вказаний у примітці до цієї статті. Сюди, зокрема, відносять випадки користування чужими акаунтами (обліковими записами) для доступу до мережі Інтернет, здійснення дзвінків тощо.

4. Не слід здійснювати посилення на статті Розділу XVI КК під час кваліфікації усіх злочинів проти власності, вчинених із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Лише за наявності сукупності необхідних ознак складу злочину, що вказані в диспозиції (зокрема, предмет, суспільно небезпечні наслідки, спеціальний суб'єкт) або прямо витікають з неї (зокрема, форма вини), необхідна додаткова кваліфікація злочину проти власності разом із статтями Розділу XVI КК.

Список використаних джерел:

1. Киллер из компьютера (беседа с заместителем начальника управления «К» ГУВД Самарской области Павлом Шмелевым) / Валерий Ерофеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://историческая-самара.рф/каталог/самара-криминальная/случаи-и-факты/киллер-из-компьютера.html>.

2. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР / Верховна Рада України : Законодавство. – 05.11.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80>.

3. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації шахрайства / О. О. Дудоров // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (11–16 берез. 2014 р.). – Івано-Франківськ, 2014. – С. 21–32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dudorov.pdf>.

4. Карчевський М. В. Особливості кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки / М. В. Карчевський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 272–281.

5. Тарасова О. В. Удосконалення законодавства щодо кримінальної відповідальності за шахрайство, учинене шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 Кримінального Кодексу України) / О. В. Тарасова // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 72. – С. 481–488.

6. Шапочка С. В. Щодо поняття шахрайства, що вчиняється з використанням комп'ютерних мереж (кібершахрайства) / С. В. Шапочка // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 221–232.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. Литвинова О. М. – Київ : Центр учбової літератури, 2016. – 536 с.

8. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09/print1478713805968879>.

9. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / кол. авторів Литвинов О. М., Житний О. О., Васильєв А. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. – Харків : ХНУВС, 2015. – 400 с.

10. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 16 травня 2008 року в справі № 1-0604/2008 / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2065419>.

11. Постанова Заводського районного суду м. Миколаєва від 23.04.2014 р. в справі № 487/2362/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38409638>.

12. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 04 червня 2015 року в справі № 335/8910/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44743772>.

13. Кримінальне право України. (Особлива частина) : підруч. / кол. авторів А. В. Байлов, О. А. Васильєв, О. О. Житний, та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова; наук. ред. серії О. М. Бандурка. – Харків : ХНУВС, 2011. – 572 с.

14. Протидія кіберзлочинності в Україні: правові та організаційні засади : навч. посіб / [О. Є. Користін, В. М. Бутузов, В. В. Василевич та ін.]. – Київ : Видавничий дім «Скіф», 2012. – 728 с.

15. Ухвала Слідчого судді Малиновського районного суду м. Одеси від 27 вересня 2016 року в справі № 521/16482/16-к / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61619138>.

Васильєв Андрей Анатольевич,
кандидат юридических наук, доцент
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

Пашнев Дмитрий Валентинович,
кандидат юридических наук, доцент
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

ОСОБЕННОСТИ КВАЛИФИКАЦИИ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ

В статье установлены особенности применения различных статей раздела VI Особой части Уголовного кодекса Украины при квалификации преступлений против собственности, совершаемых с использованием информационно-телекоммуникационных систем. Выявлены случаи дополнительной квалификации таких преступлений по статьям раздела XVI Особой части Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: киберпреступление, информационно-телекоммуникационная система, преступления против собственности, уголовно-правовая оценка, квалификация.

Vasyliiev A.A.,
candidate of law sciences, associate professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

Pashniev D.V.,
candidate of law sciences, associate professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

FEATURES OF QUALIFICATION OF CYBERCRIMES AGAINST PROPERTY

This article establishes features of using of various articles of Title VI of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine in the qualification of crimes against property committed through the use of information and telecommunication systems. Illustrated cases of additional qualifications of this crimes under articles of Title XVI of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: cyber-crime, crime against property, criminal law qualification

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343 (477)

Пекарський Сергій Петрович,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ АБО ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ЯК ОБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ

У статті визначені загальні проблемні питання протидії злочинам, пов'язаним з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Встановлено, що в умовах проведення антитерористичної операції на сході України пріоритетним напрямом діяльності підрозділів карного розшуку є пошук інформації про протиправну діяльність окремих осіб та груп, що вчиняють злочини, які досліджуються. Визначено, що оперативний пошук з виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, відноситься до компетенції підрозділів карного розшуку Національної поліції України. Зазначені особливості діяльності підрозділів карного розшуку з виявлення інформації про факти незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Проведено аналіз взаємодії підрозділів карного розшуку з органами досудового розслідування на етапах виявлення та початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин.

Ключові слова: незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, оперативний пошук, карний розшук, оперативно-розшукова діяльність, протидія злочинності.

Постановка проблеми. У сучасних умовах підрозділи Національної поліції зіткнулися з проблемою незаконного розповсюдження різноманітної вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Це підтверджується і статистичними показниками за останні три роки. Безпосередньо у 2013 році в нашій державі було зареєстровано 6929 кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу зброї, у 2014 році – 7228, а в 2015 році – 7409 [1]. Аналіз статистичних показників засвідчує тенденцію до збільшення зареєстрованих злочинів цієї категорії. І ці офіційні показники не відображають усіх розмірів латентного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Безперечно, значна частина вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин потрапляє в обіг з території проведення антитерористичної операції. У своєю чергу незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин впливає на ріст злочинів по лінії карного розшуку та загальну криміналізацію суспільства. Вбивства, терористичні акти, розбійні напади, грабежі, хуліганства, масові заворушення вчиняються з використанням вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Це все впливає на імідж нашої держави, правоохоронні органи якої повинні щоденно забезпечувати публічну безпеку громадянам. Отже, латентний характер вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, вимагає відповідного оперативно-розшукового реагування на дані злочини підрозділами карного розшуку. Тому в умовах реформування підрозділів кримінальної поліції нагальною є проблема підвищен-

ня ефективності діяльності підрозділів карного розшуку з виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти теоретико-правових засад оперативно-розшукової протидії злочинам в Україні розглядалися в роботах багатьох вчених. Своєю чергою законодавство у сфері ОРД визначає пріоритетним напрямом діяльності оперативних підрозділів ОВС оперативний пошук інформації про протиправну діяльність окремих осіб та груп. Особливості здійснення оперативного пошуку різних видів злочинів розглядалися в працях Л. І. Аркуші, А. В. Бабяка, Д. А. Бойчука, Е. О. Дідоренка, О. О. Деревягіна, В. П. Захарова, М. І. Камлика, І. П. Козаченка, О. І. Козаченка, Я. Ю. Кондратьєва, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, В. Л. Ортинського, М. М. Перепелиці, М. А. Погорецького, В. Д. Пчолкіна, М. В. Стащак, А. О. Шелехова, В. В. Шендрика та ін. Загальним є те, що оперативний пошук визнається різновидом пошукової роботи, як організаційно-тактична форма ОРД. Так, у роботах Б. І. Бараненка, Т. М. Бульби, В. П. Ємельянова, Л. М. Кулика, В. П. Меживого, Р. В. Мукоїди, В. І. Рибачука розглядалися проблемні питання протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин з точки зору оперативно-розшукової науки.

Отже, необхідність комплексного діалектичного аналізу незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин як об'єкта оперативного пошуку підрозділів карного розшуку обумовили актуальність представленого дослідження.

Формування цілей. Метою наукової статті є визначення особливостей оперативно-го пошуку з виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Об'єктом дослідження є правові відносини у сфері протидії злочинності підрозділами карного розшуку, забезпечення охорони публічної безпеки та основ національної безпеки. Предметом дослідження є незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин як об'єкт оперативного пошуку підрозділів карного розшуку Національної поліції України. На думку автора, аксіомою є те, що після впровадження у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України [2] та внесення відповідних змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], прийняття та введення в дію Закону України «Про Національну поліцію» [4] своєчасне виявлення фактів незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин є одним із пріоритетів у діяльності підрозділів карного розшуку.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи актуальні питання незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин як об'єкта оперативного пошуку підрозділів карного розшуку Національної поліції України, зазначаємо, що Кримінальним кодексом України [5] передбачено кримінальну відповідальність за різні злочинні дії, пов'язані з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Законодавчими і нормативними актами регламентовано діяльність працівників карного розшуку, орієнтовану на попередження, виявлення та розкриття злочинів, що досліджуються, взаємодію зі слідчими, прокуратурою, судом на етапі досудового розслідування під час організації та проведенні слідчих (розшукових) дій, в тому числі і негласних, та судом під час судового розгляду кримінального провадження тощо.

Отже, на думку Ю.Ю. Орлова [6], оперативно-розшукова діяльність проводиться у напрацьованих оперативно-розшуковою практикою формах, під якими розуміють нормативно встановлений порядок організації оперативно-розшукових заходів для забезпечення вирішення завдань ОРД. Зазначеним науковцем визначені шість форм оперативно-розшукової діяльності, зокрема: оперативно-розшукова профілактика, адміністративна оперативно-перевірочна робота, оперативна розробка, оперативний пошук, оперативно-розшукове супроводження кримінальної справи (після введення в дію в 2012 році нового КПК кримінального провадження – прим. автора) та розшукова робота [6, с. 19].

У свою чергу М. В. Стащак [7] на основі попередньо проведеного аналізу сформулював новітні ознаки форм ОРД, до яких відносить:

- 1) вичерпне коло суб'єктів, які уповноважені чинним законодавством використовувати оперативно-розшукові можливості в рамках кожної форми ОРД;
- 2) наявність специфічних об'єктів, які становлять оперативний інтерес в межах кожної форми ОРД;
- 3) специфічне коло учасників оперативно-розшукових правовідносин на кожній стадії ОРД;
- 4) особлива система правового регулювання, оскільки питання організації і тактики проведення окремих оперативно-розшукових заходів, а також використання сил і засобів ОРД в межах певних форм цієї діяльності регламентується відомчими нормативними актами закритого характеру;
- 5) наявність специфічних оперативно-розшукових сил, засобів і заходів, які використовуються у рамках певних форм ОРД;
- 6) наявність спеціальних принципів, відповідно до яких уповноважені оперативні підрозділи здійснюють протидію злочинності в межах оперативно-розшукових форм;
- 7) темпоральність кожної форми ОРД;
- 8) наявність спеціального порядку оперативно-розшукового діловодства, яке стосується оперативно-службової діяльності різних підрозділів кримінальної поліції та відображається в оперативно-розшукових документах з грифом обмеженого доступу [7, с. 267].

Окрім того, М. В. Стащак дійшов висновку про те, що в радянський період сформувалася думка про те, що оперативний пошук є однією з форм оперативно-розшукової діяльності, а також про те, що спільною рисою усіх існуючих дефініцій «оперативний пошук» є їхні завдання – виявлення і накопичення відомостей, що містять нові, раніше невідомі первинні дані [8, с. 243]. Доволі цікавим є висновок М. В. Стащака про те, що проведення оперативного пошуку злочинів більш властиве для підрозділів, які ведуть ініціативно-активний та наступальний пошук за схемою «від особи до злочину» [8, с. 244]. Зазначаємо, що виявлення осіб та фактів, які заслуговують на оперативний інтерес, за схемою «від особи до злочину» підрозділами кримінальної поліції здійснюється щодо злочинів, для яких характерний латентний характер вчинення. Саме за такою схемою діють підрозділи карного розшуку, які виявляють осіб та факти, тобто здійснюють оперативний пошук злочинів, що досліджуються.

Враховуючи предмет даного дослідження та теоретичні розробки науковців у сфері ОРД, підтримуємо висновок М. В. Стащака про те, що оперативний пошук злочинів – це одна із організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності, в рамках якої за допомогою використання наявних оперативно-розшукових сил, засобів і методів відбувається ініціативний, активний та наступальний пошук первинної інформації про протиправні кримінально карні діяння окремих осіб та груп, яка після їх оцінки та аналізу використовується для виконання завдань кримінального провадження [8, с. 244].

Отже, у спеціальній юридичній літературі науковцями з позиції пізнання проводяться теоретичні дослідження змісту та ознак форм оперативно-розшукової діяльності. Але їх аналіз виходить за предмет даного дослідження. Саме тому, враховуючи відкритий характер даної статті, зупинимося на аналізі практики протидії досліджуванним злочинам. З цією метою нами встановлені напрями діяльності підрозділів карного розшуку з виявлення осіб та фактів (які заслуговують на оперативний інтерес), до яких слід віднести:

- оцінка оперативно-тактичної ситуації, яка склалась на території обслуговування, зокрема, непоодинокі фіксація фактів вчинення злочинів із застосуванням вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин (зокрема, територія проведення антитерористичної операції та прилеглі до неї міста та області – м. Харків, Харківська область, Дніпропетровська та Запорізька області тощо – прим. автора);

- прийняття управлінського рішення, спрямованого на виконання завдання з виявлення інформації про підготовку та вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин;
- вибір засобів, методів ОРД, використання конфіденційної допомоги громадськості, негласних співробітників та осіб, які можуть надати на засадах конфіденційності оперативно-значущу інформацію;
- реалізація прийнятого рішення через застосування комплексу оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, в тому числі і негласних при взаємодії з іншими підрозділами та службами Національної поліції.

Таким чином, здійснення оперативного пошуку щодо виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, спрямоване на виявлення, перевірку, фіксацію та використання в кримінальному провадженні інформації про:

- носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу [5, ст. 263, ч. 1];
- незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї [5, ст. 263–1];
- фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв [5, ст. 263–1, ч. 1];
- недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів [5, ст. 264];
- про факти підготовки інших злочинів, які вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин тощо.

У свою чергу, результатом оперативного пошуку підрозділів карного розшуку повинна бути здобута та підтверджена комплексна інформація про:

- вид злочину та статтю (статті) Кримінального кодексу України [5, ст. 263, 263–1, 264];
- дату та обставини підготовки або вчинення злочину: спосіб, мотив, місце, характер дій, відомості про злочинця (злочинців), свідків тощо;
- внесення інформації про злочин до ЄРДР [9] та номер кримінального провадження; речові докази, які вилучені в межах кримінального провадження;
- необхідність залучення фахівців для проведення балістичних, трасологічних та інших експертних досліджень;
- наявність корумпованих зв'язків для організації діяльності, спрямованої на прикриття фактів незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, та документування спільно з підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції, СБУ, прокуратурою посадових, військових злочинів, пов'язаних із вчиненням даних корупційних дій;
- осіб та їх зв'язки, що мають відношення до події злочину (місце зберігання, маршрут транспортування, місця збуту тощо);
- інші дані, які мають значення для кримінального провадження.

Отже, результатом оперативного пошуку повинно стати виявлення фактичних даних про підготовку або вчинення злочинів, що досліджуються. У свою чергу за наявності достовірної інформації про факт підготовки або вчинення злочину оперативні працівники повинні діяти відповідно до вимог КПК України. Відповідна інформація реєструється в ЄРДР, та слідчий розпочинає досудове розслідування кримінального провадження. Слід зазначити, що відповідно до положень ст. 41 КПК України [2] співробітники уповноваженого оперативного підрозділу під час виконання слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за відповідним дорученням слідчого, прокурора користуються повноваженнями слідчого. Однак співробітники уповноваженого оперативного підрозділу здійснювати за власною ініціативою процесуальні дії у кримінальному провадженні та звертатися з цього питання з клопотанням до слідчого судді чи прокурора не мають права

[2, ст. 41]. На нашу думку, дане твердження є дискусійним. Можна погодитися з твердженням про те, що співробітники уповноваженого оперативного підрозділу, дотримуючись принципу законності у діяльності оперативних підрозділів [2], не мають права здійснювати за власною ініціативою процесуальні дії у кримінальному провадженні. Але практика протидії карним розшуком злочинам, пов'язаним з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, доводить необхідність легалізувати в нормах КПК право ініціативи оперативних працівників у виявленні та розкритті латентних злочинів. Зокрема, дане положення знайшло відображення в наказі МВС України від 14.08.2012 № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами органів внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [10].

Завершуючи дане дослідження, звертаємо увагу на необхідність підвищення кваліфікації працівників карного розшуку, до компетенції яких відноситься протидія даним злочинам. Наявність спеціальних знань, спеціальних умінь та навичок поведінки з вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи вибуховими пристроями забезпечить успішність виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Це знайшло підтвердження у ході проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, де гостро виникала необхідність якісної тактико-спеціальної підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції. Так, безпосередня участь представників карного розшуку в проведенні спеціальних операцій, відпрацюванні території, населеного пункту, робота у складі мобільних груп з виявлення озброєних груп терористів ставить нові завдання перед тактико-спеціальною підготовкою працівників як карного розшуку, так і інших підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України. Саме тому уміння виявляти та фіксувати оперативно-значущу інформацію поєднується з тактико-спеціальною підготовкою, спеціальною фізичною підготовкою та заходами особистої безпеки. Це має безпосереднє значення при здійсненні пошукових заходів уповноваженими підрозділами кримінальної поліції, до складу якої входять і підрозділи карного розшуку, спрямованих на виявлення фактів підготовки, приховування та вчинення особою, групою осіб, організованою злочинною групою (угрупованням) незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин.

Висновки. На підставі всього вищезазначеного ми можемо констатувати, що в умовах структурного реформування МВС України нами визначена пріоритетність здійснення підрозділами карного розшуку оперативного пошуку з виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Зазначені тактичні особливості оперативного пошуку злочинів, що досліджувались. Також акцентовано увагу на необхідності удосконалення і професійної підготовки оперативних працівників Національної поліції України з протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135 (зі змін. та доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 518–VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. - № 40-41. – Ст. 379.

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. – № 25-26. – Ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

6. Орлов Ю. Ю. Щодо місця і ролі оперативно-розшукової діяльності міліції в сучасній Україні / Ю. Ю. Орлов // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України: матер. між нар. наук.-практ. конф. 22–23 квітня 2015 року. – Одеса: ОДУВС, 2015. – С. 17–21.

7. Стащак М. В. Сучасні ознаки оперативно-розшукових форм протидії злочинності / М. В. Стащак // Діяльність підрозділів карного розшуку щодо протидії злочинному обігу вогнепальної зброї в Україні в сучасних умовах: матер. постійн. діюч. методол. семінару (м. Миколаїв, 3-4 червня 2016 р.); упоряд. к.ю.н., проф. Б. І. Бараненко. – Суми: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. – С. 263–269.

8. Стащак М. В. Зміст та значення оперативного пошуку злочинів / М. В. Стащак // Діяльність підрозділів кримінальної міліції: сучасний стан та перспективи вдосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 12 квітня 2013 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 242–245.

9. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань: затверджений Наказом Генеральної прокуратури України від 17.08.2012 № 69 / Зразки процесуальних документів кримінального провадження: практичний посібник – Київ: «Центр учбової літератури», 2013. – С. 271–289.

10. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами органів внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: наказ МВС України від 14.08.2012 № 700.

11. Особливості отримання і використання первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами карного розшуку: монографія / М. Д. Мартинов, О. О. Деревягін, М. В. Стащак, В. В. Шендрік. – Київ: ДП «Розвиток», 2012. – 232 с.

Пекарский Сергей Петрович,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ, БОЕВЫХ ПРИПАСОВ ИЛИ ВЗРЫВЧАТЫХ ВЕЩЕСТВ КАК ОБЪЕКТ ОПЕРАТИВНОГО ПОИСКА ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА

В статье определено, что в условиях проведения антитеррористической операции на востоке Украины приоритетным направлением деятельности подразделений уголовного розыска есть поиск информации о противоправной деятельности отдельных лиц или групп, которые совершают исследуемые преступления. Определено, что оперативный поиск с выявления преступлений, связанных с незаконным оборотом огнестрельного оружия, боевых припасов или взрывчатых веществ относится к компетенции подразделений уголовного розыска Национальной полиции Украины. Определены особенности деятельности подразделений уголовного розыска с выявления преступлений, связанных с незаконным оборотом огнестрельного оружия, боевых припасов или взрывчатых веществ.

Проведено анализ взаимодействия подразделений уголовного розыска с органами досудебного расследования на этапах выявления и начала досудебного расследования преступлений, связанных с незаконным оборотом огнестрельного оружия, боевых припасов или взрывчатых веществ. Установлено, что в условиях проведения антитеррористической операции на востоке Украины приоритетным направлением деятельности подразделений уголовного розыска есть оперативный поиск информации о противоправной деятельности отдельных лиц или групп, которые совершают исследуемые преступления.

Ключевые слова: *незаконный оборот огнестрельного оружия, боевых припасов или взрывчатых веществ, оперативный поиск, уголовный розыск, оперативно-розыскная деятельность, противодействие преступности.*

Pekarskiy S.P.,
candidate of law sciences
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs)

ILLEGAL APPEAL OF SHOOTING-IRON, AMMUNITION OR EXPLOSIVES AS OBJECT OF OPERATIVE SEARCH BY CRIMINAL SEARCH SUBSECTIONS

Certain general problems of counteracting crimes related to the illegal appeal of shooting-iron, ammunition or explosives have been defined in the article. It is set that in the conditions of anti-terror operation leadthrough in the east of Ukraine information retrieval about illegal activity of individuals and groups committing crimes investigated is priority direction of subsections of criminal search activity.

Operative search of crimes is one of organizational and tactical forms of operative and search activity. Initiative, active and offensive primary information retrieval about illegal criminal ventures of some individuals and groups takes place within its framework by the of present operative and search forces facilities and methods. This information is used for implementation of tasks of criminal realization after their estimation and analysis.

The analysis of the interaction between Criminal Investigation divisions and the pre-trial investigation on the stages of early detection and preliminary investigation of crimes related to illicit trafficking in firearms, ammunition or explosives has been done. It has been found that in terms of anti-terrorist operation in eastern Ukraine quick search of information on illegal activities of individuals or groups who commit crimes investigated is priority of the Criminal Investigation units.

Attention to the need to improve training of Ukraine National Police operatives to combat illicit trafficking in firearms, ammunition or explosives has been drawn.

Keywords: *illicit trafficking in firearms, ammunition or explosives, quick search, criminal investigation, operative and search activity, combating crime.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.81

Халимон Сергій Іванович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Коломієць Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету)

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО- ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ТА ЗАМІНИ НЕВІДБУТОЇ ЧАСТИНИ ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ

Стаття присвячена аналізу основних кримінологічних проблем застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Запропоновано ряд законодавчих змін щодо зменшення рівня вчинення повторних злочинів серед осіб, які звільнялись умовно-достроково.

Ключові слова: повторні злочини, умовно-дострокове звільнення, засуджені, пробація.

Постановка проблеми. Ефективність застосування будь-якого кримінально-правового інституту, у тому числі умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, повинна оцінюватись через кількість фактів вчинення вказаними особами повторних злочинів. Опосередковано про дієвість заходів кримінально-правового впливу також свідчить посткримінальна поведінка таких осіб (позитивна чи асоціальна).

За даними З. А. Вишинської та С. А. Шликова, відсоток рецидиву (вчинення злочину повторно) серед умовно-достроково звільнених у півтора-два рази нижчий, аніж відсоток рецидиву серед звільнених по закінченню строку покарання [1, с. 175]. Проте треба з обережністю сприймати наведені дані, враховуючи те, що дослідження проводилось в інших соціально-економічних і політичних умовах, ніж зараз перебуває Україна. На жаль, на сьогоднішній день вкрай важко отримати зведені статистичні дані такого змісту.

Цікаві дані наводить Н. М. Пісоцька, вказуючи, що 44,8 % рецидивістів віком 18-25 років повністю відбули призначений судом строк покарання, 24,2 % у минулому були звільнені від відбування покарання умовно-достроково, 31 % – за амністією [2].

Як зазначає О.В. Дащенко, не можна не визнати тієї обставини, що відсоток достроково звільнених суб'єктів, які вчиняють нові злочини, був і залишається досить значним. У зв'язку з цим логічно припустити, що законодавча регламентація цього інституту у сучасному стані не може бути оцінена як довершена, що залишаються перспективи та потреби для її вдосконалення [3, с. 173].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теренах незалежної України над проблемами рецидивної злочинності досить плідно працюють такі вчені, як В. С. Батиргарєєва, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. В. Василевич, В. В. Голіна,

О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, В. Г. Ємельянов, О. М. Костенко, О. Г. Колб, О. М. Литвинов, О. М. Литвак, Є. Л. Стрельцов, О. Г. Фролова, В. І. Шакун та ін.

Проте комплексних наукових досліджень з означеної проблематики в Україні не проводилось. Тому тема статті є актуальною.

Метою статті є визначення основних кримінологічних проблем застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Виклад основного матеріалу. Вчинення звільненими особами повторних злочинів свідчить про їх стійку антисоціальну орієнтованість, тверде небажання підкорятись нормам закону. Рецидивісти, як правило, вчиняють злочини, що характеризуються підвищеною суспільною небезпекою, створюють злочинні групи та організації [4, с. 46–47].

Варто розрізнити кримінально-правове поняття рецидиву і кримінологічне. Традиційно у кримінальному праві під рецидивом розуміють вчинення нового умисного злочину особою, яка мала судимість за умисний злочин (ст. 34 КК України). Кримінологічним поняттям рецидиву охоплюється вчинення злочинів особами, до яких застосовувалось кримінальне покарання або заходи кримінально-правового впливу, незалежно від зняття чи погашення судимості [5]. Такої позиції дотримується К. Орбець, розглядаючи рецидивну злочинність у кримінологічному сенсі, характеризуючи її як сукупність злочинів, вчинених особами, які вже вчиняли хоча б один злочин [6, с. 131].

Слово «рецидивіст» походить від латинського «*recidivus*», що в дослівному перекладі означає «той, що повертається». Рецидив – це повернення, повторення будь-якого явища після його зникнення [7, с. 564].

Статистика вирізняє і фіксує кримінологічний і кримінально-правовий рецидив. Період з січня по липень 2016 року характеризується зростанням злочинів, вчинених рецидивістами. За даними Генеральної прокуратури України, у січні 2016 року 1748 осіб вчинили злочин, судимість за попередній злочин у яких не знята і не погашена. Вже у лютому таких осіб стало – 2627, у березні – 3225, у квітні – 3591, у травні – 3850, у червні – 4061. Зрозуміло, що значна частина таких осіб звільнені від відбування покарання у зв'язку із застосуванням Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» [8]. Останні півроку у засобах масової інформації, експертних середовищах точиться дискусія з приводу ефективності прийнятого закону. Ми не ставимо перед собою завдання аналізувати зміст вищезазначеного закону, проте маємо зазначити, що значна частина осіб, що вчинили повторні злочини, звільнялись з установ виконання покарань у порядку умовно-дострокового звільнення та звільнення по заміні покарання більш м'яким.

Отже, наведені дані свідчать про значне зростання рецидивної злочинності, а значить і про актуальність поставленої проблеми. Зазначені показники свідчать про набуття цим явищем закономірного характеру, а вчинення цими особами нових злочинів не може не викликати занепокоєння.

Тим паче, що протягом останніх років кількість осіб, щодо яких застосовані умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, у порівнянні з минулими роками збільшилась (відносно кількості осіб, що утримувались у місцях позбавлення волі). Наприклад, станом на 01.01.2012 року у місцях позбавлення волі утримувалось 154029 осіб, умовно-достроково звільнено 19711, що складає 12,8 % від загальної кількості, що утримувались. У 2013 році відсоток звільнених вже склав 14,7. У 2014 році цей показник дещо знизивсь і склав 11,8 %. У 2015 році склав 14,15 %, станом на червень місяць 2016 року умовно-достроково з місць позбавлення волі звільнено 5293, що становить 7,6 %.

На жаль, Державна пенітенціарна служба України не веде статистичних даних щодо кількості осіб, які вчинили повторні злочини після звільнення з місць позбавлення волі, тому отримати достовірні дані практично неможливо. З опитування практичних працівників установ виконання покарань та інших статистичних даних видно, що рецидив серед

усіх осіб, які відбували покарання і вчинили новий злочин протягом строків погашення або зняття судимості, складає близько 20 %. Серед осіб, які були звільнені від відбування покарання (за різними підставами), нові злочини вчиняють близько 25 %, серед звільнених по амністії – 15 %. За даними Національної поліції України, станом на серпень місяць 2016 року арештовано 633 злочинці, які раніше були звільнені із застосуванням «закону Савченко», що складає близько 10 %.

Станом на квітень 2016 року положення закону, автором якого була Надія Савченко, було застосовано до 39496 засуджених, на кінець червня звільнено від відбування покарання понад 6,5 тис. осіб. Із них майже 1,2 тис. відбували покарання за вчинення розбою, майже 1 тис. за грабіж, понад 1,5 тис. – крадіжка, понад 700 – у минулому вчинили злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів. Переважна більшість із них вчинили злочини з «корисливих мотивів», і за міжнародними стандартами вони мають високий ризик вчинення нового злочину, якщо з ними не працювати, якщо їм не допомогти, якщо «динамічні» криміногенні фактори не будуть усунені, якщо держава або місцева громада не допоможе.

До таких динамічних факторів можна віднести: проблеми із житлом, роботою, освітою, алкогольна і наркотична залежності, низьке матеріальне становище, недостатній контроль за своєю поведінкою і мисленням, девіації у психічному здоров'ї, погані стосунки у суспільстві і друзями, неправильне ставлення до правопорушення і, на кінець, низький рівень мотивації до змін. За нашими підрахунками, відсоток прогнозованого рецидиву злочину може становити у питомій вазі звільнених біля 30 %.

Отже, чим більша кількість осіб, які достроково звільнюються з установ виконання покарань, тим більша кількість осіб, які вчиняють повторні злочини. У даному випадку можна зробити висновок, що для зменшення рівня повторної злочинності, необхідно виважено підходити до застосування заохочувальних заходів, які дають можливість значній кількості засуджених вийти на волю набагато раніше, ніж до закінчення строку відбування покарання.

Досліджуючи кримінологічні проблеми застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, варто звернути увагу на строк, який минув після застосування звільнення і до вчинення повторного злочину. Кримінологічна наука називає це явище інтенсивністю рецидиву [9, с. 35].

Як відмічають кримінологи, висока інтенсивність рецидиву залежить від часу, що пройшов після його звільнення з місця позбавлення волі, а також від характеру попереднього покарання. Найбільше число повторних злочинів (близько 60 %) відбувається протягом першого року після звільнення особи з місця позбавлення волі. У наступні роки кількість злочинів (нових злочинів), вчинених ними, знижується (до 30 % протягом другого року, до 15 % упродовж третього року) [10]. Тобто інтенсивність рецидиву у перші місяці після звільнення зростає до свого максимуму і поступово знижується. Таким чином, за даними Е. Ф. Побігайла, існує певна закономірність того, що особи із стійкою антисуспільною орієнтацією вчиняють нові злочини через нетривалий час після звільнення з місць позбавлення волі [11, с. 47]. Що, до речі, і підтверджується статистичними даними.

Звинувачувати у всьому осіб, які звільнюються з установ виконання покарань і в силу певних обставин вчиняють повторні злочини, було б несправедливо. Виважено необхідно ставитись і до недоліків у діяльності установ виконання покарань. Перш за все в державі мають працювати певні механізми утримання таких осіб від вчинення повторних злочинів.

Останніми роками проблеми рецидивної злочинності практично не піддаються ґрунтовному і систематичному вивченню. Час від часу з'являються публікації, присвячені окремим проблемам рецидиву або ж обмежені регіональним рівнем. Одна із ґрунтовних наукових робіт із проблем рецидиву підготовлена В. С. Батиргарєвою [12].

Як вказує В.С. Батиргарєєва, дослідження проблем рецидивної злочинності, включаючи її детермінацію, проводилися у 60-х – 80-х роках ХХ ст. З того часу обумовленість рецидивизму майже не ставала предметом окремого розгляду. Проте зміна соціально-історичних умов, пов'язаних із заміною суспільно-економічної формації, політичної влади, проголошенням суверенітету колишніми радянськими республіками тощо, так чи інакше тягне за собою зміни й у детермінаційному комплексі злочинних проявів, які обов'язково треба враховувати при їхньому вивченні [13, с. 63]. Із зазначеною тезою важко не погодитись.

Поряд із відсутністю ґрунтовних наукових досліджень у державі відсутній належний інструмент визначення рівня рецидивної злочинності. Тим паче, що сучасні технології дають можливість значно полегшити процес систематизації та обробки інформації, тому варто звернути увагу на необхідність створення автоматизованої системи обліку осіб, що вчинили повторні злочини.

Досліджуючи кримінологічні проблеми застосування найвищої форми заохочення поведінки засуджених (умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким), доцільно звернутись до міжнародних документів у сфері поводження із засудженими. Одним із таких документів є Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням, що були прийняті на 68-му пленарному засіданні 14 грудня 1990 р. Резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї ООН і йменуються як «Токійські правила». Зазначений документ розглядає скорочення строку відбування покарання як один із альтернативних заходів, що може застосовуватись після винесення вироку з метою відмови від позбавлення волі і надання допомоги правопорушникам для їх швидкого повернення до нормального життя у суспільстві [14].

Застосування таких санкцій передбачає певну процедуру соціального супроводу – нагляду. Цілепокладання такого нагляду полягає у необхідності зменшити рецидив правопорушень з боку звільнених осіб, сприяти відновленню правопорушника як повноправного члена суспільства, що має звести до мінімуму ймовірність вчинення повторного злочину [14].

«Токійські правила» передбачають, що для кожного окремого випадку має обиратись найбільш прийнятний вид нагляду і поводження, який був би спрямований на допомогу правопорушнику працювати над собою з урахуванням характеру вчиненого ним злочину. Порядок нагляду має періодично переглядатись і коригуватись.

Правопорушникам повинна надаватись психологічна, соціальна і матеріальна допомога, також можливості для зміцнення соціальних зв'язків з метою полегшення процесу повернення до нормального життя у суспільстві. Означений нагляд має здійснюватись компетентним органом відповідно до національного законодавства.

Питання здійснення нагляду за особами, що звільнені умовно-достроково, залишається відкритим. На початку дії нового КВК України (2004 рік) передбачався певний контроль за такими особами. Організація і здійснення його покладалась на органи кримінально-виконавчої інспекції та органи внутрішніх справ. Проте постійні наукові та правозахисні дискусії призвели до того, що норма, яка передбачала контроль за поведінкою осіб, які звільнені умовно-достроково, з КВК України була виключена. На сьогоднішній день правовою основою встановлення такого нагляду/контролю є лише ст. 10 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та п. 3 Положення про спостережні комісії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 року № 429.

01.07.2016 року ДПтС України з метою дотримання вимог Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (зі змінами), внесла на публічне громадське обговорення проект наказу «Про порядок обліку осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, та здійснення контролю за їх поведінкою» [15].

Проект зазначеного наказу передбачає, що виховна робота з особами, а також громадський контроль за їх поведінкою протягом невідбутої частини покарання організовується спостережними комісіями і здійснюється громадськими організаціями та трудовими колективами за місцем роботи (або навчання) і за місцем проживання цих осіб.

Контроль за прибуттям до обраного місця проживання осіб, проведення індивідуально-профілактичної роботи з ними за місцем проживання покладається на органи внутрішніх справ (Національну поліцію).

Не вдаючись до ретельного аналізу зазначеного проекту наказу, враховуючи те, що даний наказ є лише проектом і, на нашу думку, може зазнати суттєвих змін, звернемо увагу, що встановлення такого нагляду/контролю відповідатиме п.10 «Токійських правил».

Необхідно пам'ятати, що невідбута частина покарання може бути використана для закріплення цілей покарання більш ефективно, якщо перетворюється на іспитовий термін, а наслідком умовно-дострокового звільнення стає режим випробування (пробації). Сутністю випробування є „контрольована свобода”: хоча засуджений і не зазнає позбавлень і обмежень, властивих процесу виконання (й відбування) покарання, але водночас він перебуває в організованій системі правовідносин, певний час підлягає нагляду та контролю. Воно є реальним заходом, у якому матеріалізується кримінальна відповідальність у її завершальній стадії [3, с. 175].

Протягом останніх двох десятиліть в українській юридичній науці досить активно обговорюється необхідність створення служби пробації. На цю тему написано безліч наукових публікацій [16, 17, 18, 19], захищено низку дисертаційних робіт [20, 21, 22], нарешті, прийнятий Закон України «Про пробацію» [23]. Незважаючи на прийнятий закон, повноцінно служба пробації, на жаль, ще не запрацювала.

На жаль, прийнятий Закон України «Про пробацію» не має свого поширення на осіб, щодо яких застосовано умовно-дострокове звільнення, а також ч.2 ст.7 зазначеного закону не поширюється на осіб, до яких застосовано покарання, не пов'язане із позбавленням волі у порядку заміни не відбутої частини покарання більш м'яким. Отже, зазначена категорія осіб у разі неприйняття Інструкції, про яку йшла мова вище [15], матиме всі шанси залишитись без дієвого нагляду.

Зазначимо, що облік осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, регулювався вказівкою Державного департаменту України з питань виконання покарань від 13 лютого 2009 року № 19/713/Кн та Тимчасовим порядком обліку осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, та здійснення контролю за їх поведінкою. Проте, на думку Міністерства юстиції України, вищезазначена вказівка зачіпає права, свободи і законні інтереси осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, та видана з порушенням законодавства, зокрема законодавства про державну реєстрацію, і підлягає скасуванню.

Міністерство юстиції України звернулось до Державної пенітенціарної служби України з вимогою скасувати вказівку від 13 лютого 2009 року № 19/713/Кн.

Отже, відповідно до вимог Міністерства юстиції України та на виконання вказівки Державної пенітенціарної служби України від 18.03.2011 року № 16/1-1855/Лс про скасування вказівки Державного департаменту України з питань виконання покарань щодо тимчасового порядку обліку осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, та здійснення контролю за їх поведінкою, облік осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, припинено.

На думку Р. В. Алієва, особа, звільнена умовно-достроково від подальшого відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання має виконати лише один обов'язок - не вчинити нового злочину. У випадку, коли засуджений не вчинив нового злочину протягом невідбутої частини покарання, він остаточно звільняється від його відбування, таке звільнення відбувається автоматично. Тобто жодних правообмежень, що встановлюються протягом невідбутої частини покарання відносно засудженого, законом

не встановлені. Це означає, що суд, застосовуючи умовно-дострокове звільнення, не покладає на засудженого виконання тих чи інших обов'язків, окрім одного, – не вчинювати нових злочинів, унаслідок чого неможливо покласти здійснення контролю за такими особами на певний державний орган [24].

Проте, на нашу думку, розвиток демократизації, гуманне ставлення до засуджених, які відбули покарання, у тому числі які звільнені умовно-достроково, – це все важливо і актуально. Але ж скасування обліку і контролю має свої недоліки. Не вдаючись до характеру та змісту такого контролю/нагляду, хоча цей фактор надзвичайно важливий для людини, яка отримала свободу, і дуже часто від цього втрачає голову. Зазначимо, що дуже часто співробітники кримінально-виконавчої інспекції є єдиними, хто може допомогти звільненому у питаннях поновлення документів, влаштування на роботу тощо. Скасування контролю як з боку КВІ, так і громадських організацій призводить до зростання рецидиву злочинів серед таких осіб. Ініціювання ДПтС України прийняття Інструкції [15] є тому підтвердженням.

У зв'язку із цим вважаємо за потрібне повернути до КВК України статті 160-162 та доповнити Закон України «Про пробацію» новою нормою в частині встановлення законодавчого обов'язку здійснювати нагляд/контроль за особами, звільненими від відбування покарання умовно-достроково, що відповідатиме «Токійським правилам». Враховуючи значний обсяг запропонованих статей, ми не будемо подавати повний їх текст.

Наше бачення підтверджується думкою практичних працівників, які брали участь в опитуванні. На питання, чи потрібно контролювати поведінку осіб, звільнених від відбування покарання умовно-достроково, 294 (97 %) відповіли ствердно, лише 3 (1 %) опитаних висловили заперечення, ще 6 (2 %) вагались із відповіддю.

Цікавими видаються результати опитування щодо того, який орган повинен контролювати поведінку осіб, звільнених умовно-достроково. Респонденти дещо розділились і відповіли наступним чином: кримінально-виконавча інспекція – 108 (35,6 %); ОВС – 24 (7,9 %); спостережні комісії – 12 (4 %); громадські організації – 6 (2 %); всі разом – 93 (3,7 %); інші – 60 (19,8 %).

Отже, наведені результати анкетування практичних працівників органів і установ виконання покарань свідчать про те, що здійснювати контроль за такими особами потрібно і найкращим варіантом цього контролю буде спільна діяльність КВІ (служби пробації) та органів Національної поліції за участі громадськості, що підтримується переважною більшістю респондентів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що кримінологічні проблеми застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким ґрунтуються перш за все на високому рівні вчинення такими особами повторних злочинів. З метою зниження рівня повторних злочинів серед зазначених осіб необхідно створити дієвий нагляд/контроль, який відповідатиме міжнародним стандартам і цивілізованому світовому досвіду.

Список використаних джерел:

1. Вышинская З. А. Эффективность условно-досрочного освобождения от наказания / З. А. Вышинская, С. А. Шлыков // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью; под ред. Б. С. Никифорова. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 164–213.
2. Пісоцька Н. М. Рецидивна злочинність молоді та її попередження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Пісоцька Наталія Миколаївна. – Київ, 2001. – 246 с.
3. Дашенко О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. В. Дашенко. – Запоріжжя., 2009. – 230 с.
4. Квашис В. Е. Рецидивная преступность в период обязательного привлечения к труду / В. Е. Квашис // Проблемы применения наказаний, не связанных с лишением свободы. – М., 1988. – С. 46–47.

5. Кримінологія. – М. : ИНФРА М НОРМА, 1997. – 784 с.
6. Оробець К. Поняття та кримінологічні показники рецидивної злочинності в Україні / К. Оробець // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 130–133.
7. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина, С. М. Локшина, Ф. Н. Петрова (гл. ред.), Л. С. Шаумяна. – 6-е изд. – М. : Советская Энциклопедия, 1964. – 784 с.
8. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 2. – Ст. 18.
9. Квашиш В. Е. Рецидив и рецидивисты / В. Е. Квашиш, Ю. В. Солопанов // Тр. ВНИИ МВД СССР. – № 23. – М., 1972. – С. 35.
10. Алауханов Е. Кримінологія : учеб. / Е. Алауханов. – Алматы. – 2008. – 429 с.
11. Побегайло Э. Ф. Кримінологическая характеристика лиц, совершивших тяжкие насильственные преступления / Э. Ф. Побегайло. – М., 1976. – 60 с.
12. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : моногр / В. С. Батиргареева. – Харків : Право, 2009. – 576 с.
13. Батиргареева В. С. Особливості детермінації рецидивної злочинності / В. С. Батиргареева // Право України. – 2005. – № 2 – С. 63–66.
14. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) (Приняты 14.12.1990 Резолюцией 45/110 Генеральной Ассамблеи ООН) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_907. Дата звертання: 01.06.16. – Назва з екрану.
15. Інформаційне повідомлення про проведення електронних консультацій з громадськістю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/839424>. Дата звертання: 01.07.16. – Назва з екрану.
16. Дрьомін В. Пробація: зарубіжний досвід обмеження тюремної популяції / В. Дрьомін // Право України. – 2000. – № 12. – С. 120–123.
17. Ягунов Д. В. Європейські правила пробації : пер., тлумачення та допом. матеріали / Д. В. Ягунов. – Одеса : Фенікс, 2013. – 234 с.
18. Яковець І. С. Пробація: загальні підходи до визначення поняття та засади впровадження в Україні / І. С. Яковець // ScienceRise. – 2014. – № 2. – С. 152–155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2014_2_28.
19. Богатирьова О. І. Пробація як пріоритетний напрямок розвитку кримінально-виконавчої політики України / О. І. Богатирьова // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2012. – № 3. – С. 110–113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnauc_2012_3_23.
20. Богатирьова О. І. Пробація в Україні: гуманізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Богатирьова Ольга Іванівна; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ, 2014. – 36 с.
21. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. О. Книженко; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2003. – 19 с.
22. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. О. Северин; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
23. Про пробацію : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 13. – Ст. 93.
24. Алієв Р. В. Проблемні питання, які виникають під час обліку осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання / Р. В. Алієв [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_pravo/2009_4/files/LA409_26.pdf.
Дата звертання 01.07.2016. Заголовок з екрану.

Халимон Сергей Иванович,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

Коломиец Татьяна Владимировна,
кандидат юридических наук, доцент
(Учебно-научный институт права и социальных технологий
Черниговского национального технологического университета)

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ И ЗАМЕНА НЕОТБЫТОЙ ЧАСТИ НАКАЗАНИЯ БОЛЕЕ МЯГКИМ

Статья посвящена анализу основных криминологических проблем применения условно-досрочного освобождения и замены неотбытой части наказания более мягким. Предложен ряд законодательных изменений по уменьшению уровня совершения повторных преступлений среди лиц, которые освобождались условно-досрочно.

Ключевые слова: повторные преступления, условно-досрочное освобождение, осужденные, probation.

Halimon S.I.,
doctor of legal sciences, associate professor
(Donetsk law Institute of the MIA of Ukraine)

Kolomiets T.V.,
candidate of law sciences, associate professor
(Educational and research institute of law and social technologies
Chernihiv national technological university)

CRIMINAL PROBLEMS OF PAROLE AND REPLACEMENT OF THE UNSERVED PART OF A MORE LENIENT PUNISHMENT

The paper analyzes the main problems of criminological use application for parole and replacement of the unserved part of punishment more lenient. A number of legislative changes to reduce the level of committing repeated crimes among persons released on parole.

Keywords: repeated offenses, parole, convicted, probation.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.6.(477)

Черевко Кирило Олександрович,

кандидат юридичних наук

*(Харківський національний університет внутрішніх справ)***ЩОДО ПИТАННЯ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ**

У статті розглядаються основні питання, пов'язані з евтаназією як в Україні, так і у світі. Проаналізовано та класифіковано підходи світової кримінально-правової практики щодо ставлення до евтаназії. Розглянуто види евтаназії, які виділяють медики. Окреслено та розглянуто основні аргументи супротивників та прибічників евтаназії.

Ключові слова: етичний комітет, етика, самогубство, право на гідну смерть, право на гідне життя, евтаназія, вбивство, вбивство за пом'якшуючих обставин.

Одним зі спірних та невирішених питань у кримінальному праві України є проблема евтаназії (що в перекладі з грецького означає «легка, безболісна смерть»). Осягнути цю проблему намагалися ще античні філософи, вбачаючи в ній найважливіше питання людського існування. Сократ та Платон вважали допустимим вбивство важкохворих людей, навіть без їхньої згоди. Вони вважали: якщо людина в силу своєї слабкості ставала тягарем для суспільства, то вона зобов'язана була вчинити самогубство, це її моральний обов'язок. Термін «евтаназія» був вперше використаний Френсісом Беконом, який писав, що «...обов'язок лікаря не тільки у відновленні здоров'я пацієнта, але й у полегшенні страждань і мук, заподіюваних хворобою, коли немає вже ніяких надій на порятунок і вже сама евтаназія є щастям...»[2, с.41]. Крім того, на уявлення про евтаназію досі падає тінь нацистської «евтаназійної програми», результатом якої стало примусове умертвіння близько 300 тисяч фізичних інвалідів, душевнохворих, літніх людей та «інших форм існування, недостойних іменуватися життям»[1, с.50].

Проблему евтаназії аналізувало та розглядало багато дослідників: медиків, правознавців, соціологів та філософів.

Сучасний стан речей, коли розвиток медичної апаратури поряд із зосередженням медицини на своєму природному завданні – збереженні життя – дозволяє забезпечувати невизначено довге функціонування тих чи інших органів або систем людського організму, а також суттєве загальне старіння населення та складні соціально - політичні процеси, які відбуваються сьогодні в Україні, потребують розгляду цієї проблеми [3, с.76].

Усе більшого значення це питання набуває для вітчизняного кримінального права та законодавства щодо охорони здоров'я, в якому питання евтаназії не досить розглянуто. У світі накопичено чималий досвід правового регулювання відповідальності за евтаназію. Кожна держава закладає свої тенденції і традиції щодо охорони життя людини. Держави або легалізують евтаназію і надалі регулюють її нормативно-правовими актами, або заперечують. Світова кримінально-правова практика йде кількома напрямками правової оцінки евтаназії. Проаналізувавши міжнародний та вітчизняний досвід, ми дійшли висновку, що всі держави у світі можна розділити на кілька груп [4, с.109; 5, с. 19; 6, с.32; 7, 50]. По-перше, це держави, котрі повністю легалізували евтаназію, як пасивну, так і активну. Це Королівство Нідерланди, Королівство Бельгія. По-друге, це держави, котрі дозволяють тільки пасивну евтаназію. Це Ізраїль, Швейцарська конфедерація. По-третє, це держави, у яких відсутні закони, що легалізують евтаназію, але кримінальне законодавство не переслідує лікарів, що сприяють евтаназії. Це такі держави, як Королівство Іспанія, Республіка

Колумбія, Королівство Швеція. По-четверте, це держави, котрі регулюють питання евтаназії шляхом прийняття судового рішення (прецеденту). Це США, Королівство Великобританія. По-п'яте, це держави, які передбачають кримінальну відповідальність за такі діяння. Це Федеральна Республіка Німеччини, Республіка Італія. По-шосте, це держави, у яких передбачена кримінальна відповідальність за підбурювання до евтаназії. Це Португальська Республіка, Федеративна Республіка Бразилія, Республіка Чилі, Канада. По-сьоме, це держави, у яких на короткий строк був прийнятий закон щодо легалізації евтаназії, але потім був відмінений. Це Австралійський Союз, Республіка Франція. До останньої групи ми віднесли б ті держави, де законодавець встановив альтернативу легалізації евтаназії та виділив окремих склад злочину «вбивство з жалю». Наприклад, така норма закріплена в кримінальному кодексі Республіки Перу. На підставі викладеного зазначимо, що говорити про однотайність світової спільноти не доводиться.

Щодо законодавства України, то в нашій державі евтаназія заборонена законом. Так, в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» в ч. 3 ст. 52 вказано, що медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [8]. Такі дії за кримінальним кодексом України кваліфікуються як умисне вбивство (без пом'якшуючих та обтяжуючих обставин) за ч. 1 ст. 115 КК України. У той же час в ст. 43 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що, якщо пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків. Якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Аналогічне застереження знаходиться і в «клятві Гіппократа», але офіційно прийнятої «клятви Гіппократа» в законодавстві України немає. На сьогодні існує Указ Президента України «Про клятву лікаря», в якій ні слова не сказано про евтаназію [9].

Більшість медиків та юристів поділяють евтаназію на активну та пасивну. Під активною евтаназією розуміють введення помираючому будь-яких лікарських засобів або інші дії, що тягнуть за собою швидке настання смерті. При пасивній евтаназії припиняється надання медичної допомоги, що прискорює настання природної смерті [10, с.110].

Але, на нашу думку, поділ видів евтаназії повинен бути більш широким. Так, деякі вчені поділяють активну евтаназію ще на три види: 1) вбивство зі співчуття до пацієнта (здійснюється без урахування думки хворого, як правило, коли він не може висловити своєї згоди, перебуває в коматозному стані); 2) умертвіння пацієнта на його прохання; 3) самогубство за допомогою лікаря (лікар дає смертельний засіб у руки хворого) [11, с.10]. Окрім цього, евтаназію можна поділити на добровільну та недобровільну. Добровільна вчиняється на прохання хворого, яке було виявлено одразу перед смертю або з попереднього його дозволу. Також можливий попередній дозвіл, якщо хворий в майбутньому може впасти в кому. Недобровільна евтаназія вчиняється без згоди хворого, хоча це не означає, що вона суперечить його волі, - просто хворий не може виявити свою волю у зв'язку з непритомним станом. До того ж ті, хто приймає рішення за хворого, передбачають, що хворий би погодився з їхнім рішенням. Мова йде про ті випадки, коли, наприклад, біль або стан коми позбавляє хворого можливості якимось чином виявити свою волю або прохання на евтаназію. Тому лікар або близькі до хворого особи, передбачаючи невимовно важке протікання у пацієнта невиліковної хвороби, умисно відключають від апарату або роблять ін'єкцію смертельної дози якої-небудь отрути. Також виділяють кримінальну (заборонену законом) евтаназію та легальну евтаназію. Але, на наш погляд, можна погодитися з думкою лікаря та біоетика Дж. Ландберга, який вважає, що треба виділяти шість груп евтаназії: 1) пасивну – коли лікар утримується від застосування медичних заходів, направлених на продовження життя смертельно хворого пацієнта, який при свідомості; 2) напівпасивну – лікар припиняє штучне харчування пацієнта, який знаходиться у вегетативному стані;

3) напівактивну – коли відключається апарат штучного дихання, який підтримує життя пацієнта; 4) непередбачену – у випадку, коли застосування препаратів, які призначені для знеболення (паліативна допомога), пришвидшує настання смерті; 5) суїцидальну – лікар надає пацієнту смертельну дозу отрути, якою хворий зможе скористатися, якщо вирішить піти з життя; 6) активну – лікар умисно робить пацієнту смертельну ін'єкцію [12, с. 27].

Яке з визначень евтаназії не взяти до уваги, усі вони зводяться до таких головних висновків: 1) за певних хвороб чи станів пацієнта медицина видається поки що безсилою; 2) пацієнт повинен страждати фізично та психічно від своєї недуги; 3) одним із способів припинення страждання пацієнта є припинення його життєдіяльності; 4) пацієнт чи його близькі родичі самі ініціюють і погоджують процедуру заподіяння смерті хворому.

Проблема евтаназії стає все більш актуальною на фоні поліпшення медичних послуг, реаніматології, яка дозволяє дуже довгий час боротися за життя людини, на фоні суттєвого старіння населення. У зв'язку з цим фактом виникає багато питань щодо утримання старих осіб, невиліковно хворих, нагляд за ними та їх лікування. Серед цих осіб найбільше тих, хто хоче обірвати життя. Основними причинами, через які тяжкохворі обирають смерть, є: втрата почуття власної гідності (57 %); біль (46 %), недостойне помирання (46 %); залежність від оточення (33 %); втома від життя (23 %) [13, с. 60]. У різних країнах ці питання вирішуються по-різному, залежно від економічної ситуації, релігії, національних традицій, поваги до старості тощо. З цією метою створюються спеціальні лікувальні установи, в яких пацієнти відчують себе комфортно від того, що вони живі, а не доживають. Такі спеціальні лікувальні установи називаються хосписами. На відміну від лікарень, у хоспісі немає ніяких обмежень: при собі можна тримати тварину, приймати рідних та близьких, проводити будь-які свята тощо. У хосписах застосовують спеціальну методику відстежування за моральним станом хворого. Пацієнту постійно говорять, що персонал бере на себе зобов'язання думати про нього. Це знімає з душі тягар у особи, що помирає. Таке ставлення до пацієнта викликає довіру до медиків та лікарів. Однак сучасний стан охорони здоров'я в нашій країні є красномовним. Відсутність належних умов для хворих, низька зарплата медичного персоналу, недостатнє матеріальне забезпечення медичних закладів спонукають населення звертатися за допомогою до людей та лікарів, які б допомогли їм піти з життя. Така практика наразі призводить до того, що хворі пацієнти ще більше страждають від непрофесійних дій.

У сучасних європейських країнах домінує непорушність прав і свобод людини та громадянина, а також принцип недоторканості його життя. «Право людини на життя ...». Саме це формулювання, виходячи з логіки юридичних і моральних законів, передбачає саме право, а не обов'язок жити. На жаль, суть проблеми більш складна і більш суперечлива, ніж її словесне вираження. Проаналізувавши літературу щодо питання евтаназії, можна дійти висновку, що єдиної та остаточної позиції не сформульовано. У зв'язку з цим слід навести аргументи прибічників та супротивників легалізації евтаназії [14, с.76]. У прибічників евтаназії наступні аргументи:

1. Евтаназія застосовується з «гуманною» метою: допомогти хворій особі позбавитися страждань та болю; невиліковно хворий зазнає, як правило, сильного фізичного болю, що навіть сучасні досягнення медицини не можуть допомогти. Суспільство ж усвідомлено прирікає таку людину на жорстоке, нелюдське існування, що принижує її людську гідність.

2. Евтаназія все одно існує поза правовим полем. Останнім часом вчення про евтаназію розвивається. Вчені та юристи, крім вищезазначених видів евтаназії, розрізняють або, точніше, роблять спроби виділити ряд суміжних понять: дистаназію, ортоназію і ятроназію. Дистаназія за етимологію означає «заперечення смерті». Практично в цьому понятті закладено вимогу проводити максимальні заходи порятунку для кожного хворого, що знаходиться в термінальному стані. Ортоназія – поняття, близьке до пасивної евтаназії. Цим словом позначають явище, коли лікар не докладає особливих зусиль для порятунку хворого і не вводить засоби, що подовжують його життя, а обмежується лише заходами, спрямо-

ваними на полегшення його стану. Ятроназія - поняття, що за значенням подібне до активної евтаназії, коли лікар сприяє смерті хворого. Однак тут є принципова різниця. Вона полягає в тому, що лікар через невміле поводження з хворим його родичам заперечує можливість будь-якого лікування у зв'язку з неоперабельним хворим. Є всі підстави вважати ятроназію одним із найбільш неетичних, прямо скажемо, аморальних явищ у медицині. Сучасний капіталістичний світ в Україні демонструє нам численні приклади цього явища. На наш погляд, необхідно прийняти закон України про евтаназію, який би юридично закріпив регламентування та порядок її проведення та умови застосування.

3. Відмовляючи пацієнту в евтаназії, лікарі тим самими ставлять хворого в таке становище, коли останній невимовно страждає, що можна віднести до насилля, жорстокого поводження з людиною тощо. Так, у Лісабонській декларації ВМА (1995 р.) підкреслюється, що пацієнт має право на гуманне ставлення до нього й надання йому допомоги для того, щоб він міг умерти як можна більш безболісним для нього способом [15, с.71].

4. Людина має право на життя, яке включає можливість розпоряджатися даним правом на свій розсуд. Можливість здійснення евтаназії впливає зі ст.ст. 1, 3, 21, 22, 28 Конституції України. Деякі вчені-юристи вважають, що саме формулювання «право на смерть», поширене у багатьох законодавствах зарубіжних країн та України, - невдале, оскільки людина, яка має право на смерть, буде наполягати на виконанні свого бажання третіми особами, що фактично легалізує вбивство, а це, в свою чергу, може спричинити і певні зловживання. Пропонується використовувати формулювання «право людини на гідну смерть».

5. Держава і суспільство мають визнати таке право не заради всіх, а заради тієї невеликої групи людей, які, дійсно, його потребують. Які завгодно світила медицини, юристи, філософи, духовенство, а також біоетики можуть теоретично обґрунтувати необхідність евтаназії або її неможливість, але останнє слово завжди повинно бути за самим хворим (приймати йому медичну допомогу або відмовитися від неї). І в момент прийняття рішення хворий повинен усвідомлювати всю неоднозначність і міру відповідальності за діяння, яке він здійснює, яким би це рішення не було. Для вирішення даної проблеми має активізуватися все суспільство і, звичайно, держава. Було проведено цікаве дослідження серед лікарів щодо ставлення до евтаназії. Воно проводилося не для того, щоб отримати остаточну відповідь на поставлене питання, а для того, щоб виявити перспективні напрямки психологічного аналізу розуміння проблем, пов'язаних з евтаназією [11, с. 10]. Один напрям психологічних досліджень евтаназії очевидний: порівняння думок неспеціалістів з думками різних груп лікарів. Судження докторів про евтаназію формулюється на основі безлічі факторів, які ще належить вивчити. Наприклад, молоді лікарі, а також ті, хто має частіше справу з безнадійно хворими людьми, терпиміше ставиться до можливості добровільної безболісної смерті. Опитування показало, що більш толерантно до евтаназії ставляться лікарі, які ближче за всіх знаходяться до важкохворих пацієнтів і частіше за інших змушені приймати відповідальні рішення щодо їхньої долі. «Чим ближче лікарі до ліжка хворого і чим частіше їм доводиться мати справу з пацієнтами, чий стан критичний, тим більш терпимі вони відносно евтаназії» [16]. Л. Л. Карп та Т. Б. Потапчук провели цікаве дослідження серед лікарів і середніх медичних працівників з метою вивчення думки останніх про евтаназію. Було опитано 1132 людини: 737 лікарів та 395 середніх медичних працівників. Віковий склад респондентів наступний: медичні працівники до 29 років – 52,6 %, віком від 30 до 39 років – 21,7 %, від 40 до 49 років – 15,5 %, 50 років і старше – 10,2 %. Аналіз анкет засвідчив, що 42,5 % лікарів підтримують евтаназію, 37,6 % – відкидають евтаназію, 20 % респондентів не визначилися з відповіддю. Ставлення лікарів до евтаназії змінюється з віком на користь противників останньої: молоді лікарі частіше підтримують евтаназію, лікарі віком старше 50 років частіше виступають проти [17, с.137]. Однак ми не знайшли ні одного соціологічного дослідження та опитування, проведеного серед невиліковно хворих осіб, щодо з'ясування їхнього ставлення до евтаназії.

6. Соціально-економічна ситуація в країнах пострадянського простору не забезпечує можливості повноцінного дорогого лікування невиліковно хворим людям, тому неправильно підтримувати життя, коли цього не бажають з об'єктивних причин, бо таке життя приносить лише страждання. Кошти, витрачені на підтримку безнадійно хворих людей, моли б бути використані на лікування хворих, яким можна ще допомогти.

7. Безнадійно хвора людина могла б виступити в якості донора органів для пацієнтів, яким дуже потрібна трансплантація.

До ідей супротивників евтаназії найчастіше відносять наступні:

1. Дозвіл застосовувати евтаназію з великою вірогідністю може стати гальмом у пошуку нових ефективних способів і засобів лікування пацієнтів, бо часто саме боротьба зі смертю спонукає медицину рухатися вперед. На дану тезу можна відповісти тим, що в нашому суспільстві давно існує прихована форма евтаназії (ортоназія), однак це на зупиняє і по цей час науковців та фармацевтів.

2. Вірогідність встановлення помилкового діагнозу або відкриття в майбутньому ліків, які зможуть побороти хворобу. Як зазначив Т. Т. Алієв, обставина встановлення помилкового діагнозу для хворої людини буде мати дуже негативні наслідки під час лікування, а відкриття ліків, як правило, вже не відіграє суттєвої ролі у долі конкретного пацієнта, хворого. Академік В. Філатов, обговорюючи проблему евтаназії з молодими лікарями, говорив, що люди «не заслужили» такого права. Люди за своєю природою злі, і їм не можна надавати можливість приймати такі рішення: сьогодні вони це зроблять за необхідністю, а завтра - тому що не захочуть допомогти або не зможуть як слід лікувати [18, с. 5].

3. Важливість встановлення добровільності отримання згоди хворого на евтаназію.

4. Евтаназія виключає випадки на так зване «чудесне одужання». І хоча такий відсоток відносно малий, але такі випадки все ж таки трапляються, що також може розглядатися як шанс для пацієнта.

5. Не можна не говорити про умисні зловживання таким правом, як евтаназія працівниками лікарень і простими громадянами.

6. З релігійної точки зору християнство сповідує принцип, що життя є Божим даром, і лише Бог може дарувати або відбирати життя.

На думку Грищенко О., легалізація евтаназії лише збільшить кількість проблем, пов'язаних із цим явищем. Серед них: 1) проблема правильності встановлення діагнозу і прогнозу подальшого розвитку захворювання; 2) проблема одержання згоди пацієнта, що знаходиться в коматозному стані; 3) проблема встановлення і доведення добровільності відходу з життя; 4) медико – етичні проблеми [19, с.77].

Прибічники та супротивники евтаназії бажають підкреслити морально-етичний аспект даного діяння. Перші заявляють, що аморально і не гуманно змушувати страждати людину, яка все одно помре, але помре в муках і стражданнях, у той час як кілька уколів зроблять його смерть легкою і тихою. Другі стверджують, що аморально позбавляти людей життя: це суперечить принципам лікарської професії, покликаної охороняти, а не губити життя. Для кого ж евтаназія є в більшій мірі благом? Для хворих і вмираючих людей чи для нас, змушених дивитися на страждання вмираючих людей? Шукаючи відповідь на дане питання, Ф. Фіт пише, що «акцентування питання, на чию користь ми діємо, сприяє підведенню під дефініцію евтаназії тільки таких явищ, за яких смерть потрібна тим, хто помирає, саме для них вона і є благом. Життя аж ніяк не завжди є благом для людини, цінне воно лише тоді, коли є джерелом блага. Благо – це не просто відчувати себе живим, це життя, яке відповідає певним стандартам нормальності. Коли цей стандарт втрачається, життя втрачає свій зв'язок з благом і стає злом для людини» [20, с.63]. Міжнародний кодекс медичної етики декларує примат інтересів пацієнта. Якщо здійснення евтаназії відповідає інтересам пацієнта, жодні клятви й інші атрибути корпоративності не можуть братися до уваги. Лікар насамперед повинен допомогти хворому пацієнту полегшити його страждання. Це його прямий обов'язок. А те, що є прямим, безпосереднім обов'язком (за умо-

ви дотримання встановлених правил), не може визнаватися правопорушенням. Ректор Одеського державного медичного університету Валерій Запорожан підкреслює, що межа між евтаназією і вбивством дуже тонка. Тому, перш ніж узаконити подібну допомогу невиліковно хворим, потрібно мати високоморальне суспільство, в якому б чітко виконувалася буква закону. На шляху легалізації евтаназії виникає безліч перешкод, головною серед них є те, що наше суспільство ще не готове до легалізації такої процедури. Потрібно також врахувати, що абсолютна недопустимість евтаназії в нашій країні не позбавляє думок, пов'язаних із стражданнями невиліковно хворої людини. У той же час неможливо повністю відмовлятися від евтаназії. Питання, яке ставиться сьогодні перед суспільством у зв'язку з легалізацією евтаназії, полягає не в тому, чи повинна ідея вищої цінності життя поступитися перед іншими такими цінностями, як гуманність або милосердя, а в тому, як слід розуміти саму цю цінність, занадто важливу для кожного з нас, щоб ми були готові прийняти таке її трактування, яке нам нав'язують інші.

Список використаних джерел:

1. Петросян М. Є. Евтаназія як моральна та правова проблема / М. Є. Петросян // США, Канада, економіка, політика, культура // «Наука». – № 2. – 2002. – С. 50–65.
2. Чхартишвили Г. Писатель и самоубийство / Г. Чхартишвили. – М., 2000.
3. Грищенко О. Проблема державного забезпечення права людини на застосування евтаназії // Юридичний журнал : Правове видання / МОН України, НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2005. – № 6. – С. 76–78.
4. Чернышева Ю. А. Правовое регулирование эвтаназии в зарубежных странах / Ю. А. Чернышева // Закон и право. – № 6. – 2008. – С. 109.
5. Ищенко О. Ответственность за эвтаназию по уголовному законодательству зарубежных стран / Ищенко О. // Уголовное право. – № 3. – 2001. – С. 19–21.
6. Глухова А. А. Эвтаназия в России и за рубежом / А. А. Глухова // Следователь. – № 11. – 2010. – С. 31–33.
7. Ольховик Л. А. Правове регулювання евтаназії: вітчизняний та зарубіжний досвід / Ольховик Л. А. // Південноукраїнський правовий часопис. – № 3. – 2012. – С. 59–62.
8. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р.
9. Указ Президента України «Про Клятву лікаря» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/349/92>.
10. Примаченко В. Ф. Проблеми евтаназії в кримінальному праві України / Примаченко В. Ф. // Право і Безпека. – № 2. – 2002. – С. 109–112.
11. Знаков В. В. Понимание экзистенциального выбора: жизнь в страданиях или эвтаназия / Знаков В. В. // Вопросы психологии: науч. журн.; учредитель Рос. Акад. образования. – 2005. – № 6. – С. 3–12.
12. Schanker D. Of Suicide Mashines, Euthanasia Legislation, and the Health Care Criminal The Right to Die. – P. 69. – Note 27.
13. Підлісний Є. Зворотній відлік / Підлісний Є. // Український юрист. – 2004. – № 9 (21). – С. 58–61.
14. Стефанчук Р. А. Возвращаясь к вопросу о легализации эвтаназии в странах СНГ: pro et contra / Стефанчук Р. А. // Государство и право. – 2008. – № 5. – С. 73–81.
15. Акопов В. И. Медицинское право в вопросах и ответах / Акопов В. И. – Москва. – 2001. – С. 200.
16. Биоэтика: принципы, правила, проблемы; под ред. Б. Г. Юдина. – М. : Эдиториал УРСС, 1998. – 380 с.
17. Карп Л. Л. Проблема эвтаназии: «за» и «против» / Карп Л. Л., Потапчук Т. Б. // Социологические исследования: Ежемесячный научный и общественно-политический журнал / учредитель РАН. – 2004. – № 2. – С. 136–137.

18. Стрельцов Є. Евтаназія: духовні, моральні та правові складові / Стрельцов Є. // Юридичний вісник України: загальнонац. прав. газ; засн. СП «Юрінком Інтер» . – 2009. – 25 квітня – 1 травня (№ 17). – С. 5.

19. Грищенко О. Проблема державного забезпечення права людини на застосування евтаназії / Грищенко О. // Юридичний журнал: Правове видання; МОН України, НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2005. – № 6. – С. 76–78.

20. Фут. Ф. Эвтаназия / Фут. Ф. // Философские науки. – 1990. – № 6. – С. 63.

Черевко Кирилл Александрович,
кандидат юридических наук
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

К ВОПРОСУ ОБ ЭВТАНАЗИИ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются основные вопросы, связанные с эвтаназией как в Украине, так и в мире. Проанализированы и классифицированы подходы мировой уголовно-правовой практики по вопросам отношения к эвтаназии. Рассмотрены виды эвтаназии, которые выделяют медики. Обозначены и рассмотрены основные аргументы противников и сторонников эвтаназии.

Ключевые слова: эвтаназия, этический комитет, этика, самоубийство, право на достойную смерть, право на достойную жизнь, убийство, убийство при смягчающих обстоятельствах.

Cherevko Kyrylo Oleksandrovich,
candidate of law sciences
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

THE ISSUE OF EUTHANASIA IN UKRAINE

This article discusses the main issues related to euthanasia both in Ukraine and in the world. Analyzed and classified approaches global criminal - legal practices relevant to euthanasia. Considered euthanasia species that produce doctors. And outlined the basic arguments of opponents and supporters euthanasia.

Keywords: euthanasia, ethics committees, ethics, suicide, right to dignified death, the right to a decent life, euthanasia, murder, murder with extenuating circumstances.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

Розділ VI КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.982

Галетян Галуст Гагікович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ТА ЇЇ РОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті висвітлюються підстави використання сучасних наукових досліджень та досягнень у правоохоронній діяльності. Врахувавши точки зору різних науковців, надається визначення поняттю «спеціальна техніка».

Ключові слова: правоохоронна діяльність, спеціальна техніка, криміналістична техніка, оперативно-технічні засоби, кримінальний процес, науково-технічний потенціал.

Постановка проблеми. Шлях європейської інтеграції, яка визначена зовнішньої політикою України, неможливий без реорганізації та модернізації вітчизняної правової системи. Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України [1] діяльність правоохоронних органів вимагає суттєвих змін і формацій відповідно до нових засад здійснення кримінального провадження.

Основою реформування всієї системи протидії злочинності стала нова модель правоохоронної системи та правоохоронних органів згідно з чинним кримінальним законодавством. Саме нові норми регулювання діяльності правоохоронних органів сприяють визначенню процесуальних статусів сторін у кримінальному провадженні, а саме визначають можливість оперативних підрозділів виконувати за дорученням слідчого, прокурора гласні (негласні) слідчі (розшукові) дії, а також сприяють визначенню понятійного апарату, яким оперуватимуть правоохоронні органи.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемами понятійного дисонансу науково-технічних засобів у різні часи займалися і продовжують займатися О. І. Козаченко, М. М. Перепилиця, М. М. Розін, Р. С. Белкін, І. М. Лузгін, Ю. М. Антонян, І. Ф. Хараберюш, В. Ю. Шепітько, Д. Б. Сергеев, П. П. Артеменко, Ю. Ю. Орлов. Окремо проблему використання науково-технічного потенціалу досліджували В. В. Крилов, Ю. М. Батурін, В. В. Вехов, М. Ю. Літвінов, В. О. Голубєв, Г. І. Лебедев, Г. Гросс, П. А. Єрмаков, І. М. Якімов, Г. С. Фельдштейн, М. С. Строгович, В. І. Гончаренко та ін. [2, с. 1]. Але на теперішній час питання понятійного апарату та використання спеціальних технічних засобів у правоохоронній діяльності залишається відкритим. Ми зробимо ще одну спробу систематизації та об'єднання дискусійних думок в єдину новелу наукового підходу.

Метою статті є висвітлення хибності розмаїття думок представників наукового світу щодо понять «спеціальні технічні засоби», «спеціальна техніка» та їх використання; необ-

хідність їх об'єднання в одиничні поняття задля єдності у кримінальному законодавстві та більш ефективного, раціонального та єдиного використання науково-технічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Європейський шлях реформації кримінального національного законодавства підтверджує, що саме спеціальна техніка є найбільш «гострою зброєю» правоохоронних органів у протидії організованій злочинності. Але треба розуміти, що недостатньо дати «зброю» у руки, а треба ще й навчити нею користуватися, прописати методологію її використання [3]. Майже повна відсутність регламентації спеціальної техніки, її використання в оперативно-розшуковій діяльності, наявність понять, які не мають однозначного тлумачення й застосування, – все це ускладнює належне використання спеціальної техніки, оперативно-технічних засобів у боротьбі зі злочинністю.

Питання спеціальних технічних засобів у правоохоронній діяльності залишається відкритим через майже повну відсутність регламентації їх переліку і можливості використання. Треба відмітити хибність розмаїття думок представників наукового світу щодо поняття «спеціальні технічні засоби, спеціальна техніка» та їх використання; необхідність їх об'єднання в одиничні поняття задля єдності в кримінальному законодавстві та більш ефективного, раціонального та єдиного використання науково-технічного потенціалу.

Використання спеціальних технічних засобів викликано не тільки суб'єктивними чинниками розвитку правоохоронної системи, але й об'єктивними чинниками більш якісного й більш ефективного розслідування злочинів. А основним показником щодо розслідування злочинів є з'ясування істини в кожній конкретній ситуації [4,5]. Але, на думку вчених, при використанні спеціальних технічних засобів для знаходження істини може бути порушений основний принцип кримінального процесу, а саме – забезпечення права на свободу та особисту недоторканість. Розвиток сучасного стану технічних засобів, що використовуються в правоохоронних органах, дозволяє не тільки виявляти факти вчинення злочинів, а й попереджати їх здійснення. Але все одно наявні протиріччя в науковому світі щодо допустимості порушення прав і свобод людини і громадянина у ході пошуку та з'ясуванні істини.

Існування універсальних пристроїв і засобів, їх специфічність використання в оперативно-розшуковій (в першу чергу) діяльності органів внутрішніх справ призвели до виникнення загального поняття, яке було покликано об'єднати всі різноманітні види технічних засобів до єдиної групи.

Так з'явився у 70-ті роки термін «спеціальна техніка», або «спеціальні технічні засоби», який згодом затвердився на практиці і часто використовується в спеціальній літературі та відомчих нормативних актах. Прямим доказом цьому є функціонування в системі МВС України Науково-дослідного інституту спеціальної техніки [6, с. 246].

Сьогодні засоби спеціальної техніки застосовують на всіх етапах розслідування злочинів, починаючи зі збору інформації про подію, пошуку матеріальних слідів і їхніх відображень, а саме в якості образів, відтворених різними технічними засобами фіксації інформації. Одержання процесуально значимої інформації здійснюється на етапі досудового слідства, ґрунтуючись на дослідженні подій, фактів, предметів і образів, доступних для сприйняття людиною [7,8].

У спеціальній літературі до теперішнього часу немає єдиної точки зору щодо понятійних категорій, пов'язаних із технічними засобами, що використовуються органами внутрішніх справ у практичній діяльності. В основному використовуються близько десяти поширених понятійних категорій, що стосуються окремих областей правоохоронної системи, при цьому не завжди чітко визначаються кордони пропорційності цих понять, їх спільні та відмінні ознаки [9, с. 231].

У працях науковців, що розглядали дані питання, можна зустріти такі поняття, як «спецтехніка», «спеціальна техніка», «засоби спецтехніки у боротьбі зі злочинністю», «спеціальні засоби», «спецзасоби», «спеціальні технічні засоби», «науково-технічні засоби», «технічні засоби», «криміналістична техніка», «оперативна техніка» тощо. Однак

практично кожне з них не має чіткого визначення слова «спеціальний» і чіткої вказівки на те, про які саме «технічні засоби» йде мова.

Найбільшого поширення отримали: «спеціальна техніка», «спеціальні технічні засоби», «технічні засоби», «науково-технічні засоби» і похідні від них. Однак не можна однозначно стверджувати, що дані поняття відносяться виключно до правоохоронної діяльності.

Дані терміни отримали настільки широке використання у наукових виданнях, законодавчих і нормативних актах, які відносяться до діяльності десятків міністерств і відомств, що виконують зовсім різні й не пов'язані між собою функції, що застосування їх поза контекстом і без спеціального коментаря втрачає будь-який зміст. Наприклад, під «спеціальною технікою» може розумітись промислове, нафтопромислове і геофізичне устаткування, пристрої, які застосовуються для ліквідації аварій у промисловості, засоби для проведення рятувальних робіт, засоби оборонного значення, запчастини і деталі для озброєння й авіаційної техніки тощо. Зазначений перелік термінів активно використовується в документах, що відносяться до діяльності, наприклад, Міноборони, Мінінфраструктури, МНС, СБУ, МВС, митних органів і багатьох інших [10].

Аналіз матеріалів вищевказаних органів засвідчує, що поняття технічних засобів, що використовуються у кримінальному судочинстві (згідно з нормативними актами, що регламентують діяльність ОВС), є досить невизначеним. Так, в одних дослідженнях та документах криміналістична або оперативна техніка включена до складу спеціальної, в інших - це окрема група технічних засобів.

Спеціальна техніка – поняття більш широке, ніж «оперативна техніка» або «криміналістична техніка», причому останні її види вже за визначенням відносяться до «спеціальної техніки» (у широкому розумінні), а частина і ціле не можуть бути рівнозначними [11].

Вперше поняття «спеціальної техніки» було дано Д.В. Гребельським, на думку якого під спеціальною технікою слід розуміти сукупність усіх технічних засобів і пристроїв, що використовується органами внутрішніх справ з метою запобігання і розкриття злочинів, розшуку злочинців, що переховуються, охорони громадського порядку і т. д. [12].

П. П. Артеменко вбачає у спеціальній техніці науково-обґрунтовану систему технічних засобів (пристроїв, приладів, пристосувань) і спеціальних тактичних прийомів та методик їх правомірного застосування в діяльності органів внутрішніх справ з метою забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, з метою організації боротьби зі злочинністю і виконання інших правоохоронних функцій.

Вираз «спеціальна техніка» включає в себе дві складові. «Спеціальна» означає особлива, винятково для чого-небудь призначена, а також відноситься до окремої галузі чогось, притаманна якій-небудь спеціальності. Під терміном «техніка» розуміється, по-перше, сукупність засобів праці, знарядь, за допомогою яких створюється що-небудь, по-друге, безпосередньо самі машини, знаряддя, пристрої і, по-третє, сукупність знань, способів, прийомів, що використовується в якій-небудь справі.

А. І. Комаров розглядав спеціальну техніку як систему наукових положень і розроблених на їхній основі спеціальних криміналістичних, оперативних та інших технічних засобів, прийомів і методик, які використовуються в різних напрямках діяльності органів внутрішніх справ у встановлених для них нормами закону та підзаконними актами формах і методах, у цілях попередження, розкриття злочинів, розшуку злочинців, а також забезпечення громадського порядку та при виконанні інших функцій [13].

А. П. Горбунов спеціальну техніку органів внутрішніх справ розуміє як систему наукових положень і розроблених на її основі спеціальних технічних засобів та науково-технічних прийомів, що використовуються у всіх напрямках діяльності органів оперативно-внутрішніх справ за умови суворого дотримання законності, з метою попередження і розкриття злочину [14].

Визначення В. В. Бачили аргументується певним видом, чітко встановленої методикою і можливістю пристосування до потреб, і напрямками функцій оперативно-внутрішніх справ [15].

Вірною є думка С. В. Ігнатова про те, що оперативна техніка Фут. Ф складова частина спеціальної техніки [16].

Аналіз існуючих дефініцій показує, що у визначенні спеціальної техніки повинні бути зазначені основні суб'єкти застосування технічних засобів Фут. Ф співробітники органів внутрішніх справ.

В якості однієї зі складових слід розглядати технічні засоби, які або спеціально сконструйовані, або спеціально пристосовані, або загального призначення, але використовуються з метою попередження і розкриття злочинів, розшуку злочинців, охорони громадського порядку, забезпечення нагляду за засудженими та їх охорони у виправних установах.

Але можна вбачити деяку хибність у визначенні С. В. Бородича, який хоча і правильно бачить квінтесенцію визначення, але не вірно тлумачить групу, називає техніку, що використовується в органах внутрішніх справ, «спеціальною технікою органів внутрішніх справ» замість «оперативно-технічних засобів органів внутрішніх справ». Спеціальна техніка органів внутрішніх справ Фут. Ф це спеціально сконструйована або спеціально пристосована, а також загального призначення техніка, призначена для використання співробітниками органів оперативно-внутрішніх справ у суворій відповідності до форм і методів, встановлених актами законодавства, з метою попередження і розкриття злочину, розшуку злочинців, охорони громадського порядку, забезпечення нагляду за засудженими та їх охорони у виправних установах.

Проблему відсутності єдності поняття «спеціальна техніка, спеціальні технічні засоби» також доводить факт хибності думок у роботі С. В. Мороза «Можливості застосування технічних засобів дослідження слідової інформації на попередньому слідстві» [17]. На початку своєї роботи автор вказує на надто широке визначення поняття технічних засобів збору криміналістичної інформації, до яких відносить будь-які технічні засоби, що використовуються як інструментарій співробітниками правоохоронних органів. На нашу думку, поняття не точне, адже в криміналістичній діяльності працівників правоохоронних органів використовуються засоби не тільки збору криміналістичної інформації, але й спостереження, фіксації та інші, які хоча й підпадають під поняття «технічні засоби збору криміналістичної інформації», але втрачають смислове навантаження (немає критики). У роботі вказано, що криміналістика диференціює технічні засоби на загальні і спеціальні. І до спеціальних автор відносить засоби, що призначені для окремих напрямів діяльності (наприклад, співробітників розшуку, інспекторів ДАІ, служби безпеки, митниці тощо). Але ми впевнено можемо стверджувати, що спеціальні технічні засоби відносяться до всіх напрямів діяльності правоохоронних органів.

Хибною також є думка, що оперативна техніка як сукупність предметів та інструментів майже не відрізняється від засобів криміналістичної техніки. Не можна вважати технічні засоби, застосовувані оперативно-розшуковими підрозділами, слідчими, та засоби криміналістів одноманітними через різність суб'єктів цільового використання та напрямків збору, та підтвердження доказової інформації.

Визначення головної відмінності криміналістичної техніки від оперативної не в якійсь характеристикі технічного засобу, а в процесуальному і методичному аспектах являється неточним через неможливість (нездатність), у разі процесуального передбачення, задовольняти потреби правоохоронних органів, бо питання сфери оперативної ширша за сферу криміналістичну, і тому втрачається сенс різниці процесуального чи методичного аспекту застосування технічних засобів.

С. В. Мороз передбачає застосування криміналістичної техніки протягом процесуальних та непроцесуальних слідчих дій, хоча автор лише побіжно називає другу групу.

П. В. Цимбал наполягає на правомірності й необхідності ширшого використання спеціальних знань у непроцесуальній формі [18].

В. П. Бахін та П. В. Цимбал вважають, що «...спеціальні знання і технічні засоби використовуються при розслідуванні злочинів не тільки в процесуальній формі, а в значно ширших масштабах» [19].

Не можна погодитися з думкою, що процесуальною можна вважати лише ту форму, яка не тільки визначається, а й детально регламентується законодавцем.

Існуюче положення, відповідно до якого законодавець тільки вказує на право слідчого у визначеній формі використовувати допомогу фахівця, але не регламентує при цьому слідчих дій і дій фахівця, не можна визнати нормативно врегульованим. Це унеможливило прийняти компромісне рішення і вважати, що форми використання допомоги фахівця, а отже і ««їх» технічних засобів», належать до проміжних (напівпроцесуальних), оскільки нерегламентовані законодавцем питання вирішуються довільно, непроцесуально.

Введення перехідної форми використання спеціальних знань (а отже і спеціальної техніки), з одного боку, є засобом підвищення ефективності використання непроцесуальних форм, а з іншого – нова форма не конкурує з процесуальними формами [20, с. 249].

Виходячи з визначення наукового поняття «спеціальна техніка» і враховуючи надані науковцями роз'яснення щодо науково-технічних засобів: «сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який сприяє захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, повному та швидкому розкриттю злочинів і викриттю осіб, винних у їх вчиненні» - можна встановити співвідношення між ними.

У нормативних актах, що регулюють відносини органів внутрішніх справ, терміни «спеціальна», «техніка» одержали найбільше поширення. Зустрічається великий перелік таких понять, як «спеціальна техніка, призначена для правоохоронних органів», «спеціальна техніка, призначена для протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», «спеціальна техніка», у перелік якої включається оперативна, криміналістична, організаційна й інша техніка, а також засоби зв'язку й охоронно-пожежної сигналізації.

Тобто вже на даному етапі ми бачимо необхідність у диференціації понятійного апарату та введенні у національне законодавство норму, яка б регламентувала і встановлювала єдине розуміння спеціальної техніки у правоохоронній діяльності.

Розглянувши історичний аспект використання спеціальної техніки, врахувавши її здатність до виявлення та фіксування фактів злочинної діяльності, можна стверджувати, що вона є однією з найбільш ефективних речей в арсеналі правоохоронних органів, і за умови правильного та розумного використання даного потенціалу можна робити прогнози про збільшення відсотку розкриття злочинів (найважливіші з яких тяжкі та особливо тяжкі) і зменшення кількості здійснення кримінальних діянь з огляду на превентивну діяльність технічних засобів.

Висновок. Правоохоронна система зможе давати адекватну відсіч злочинній діяльності, завдяки чіткому та законному застосуванню технічних засобів.

Отже, для належного, ефективного та своєчасного застосування правоохоронними органами, перш за все оперативними підрозділами ОВС України та СБУ, спеціальних технічних засобів необхідно ввести єдине поняття спеціальної техніки та регламентувати його на рівні закону. Необхідно створити єдину нормативну базу не тільки з понятійним апаратом, а й з чітким регламентуванням застосування спеціальної техніки з огляду на запити часу.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37.

2. Хараберюш І. Ф. Спеціальна техніка в правоохоронній діяльності: гносеологічний підхід / Хараберюш І. Ф. // Часопис академії адвокатури України. – № 17 (4,2012). – 2012.
3. Козачено О. І. Оперативно-технічні засоби: проблеми застосування та шляхи їх вирішення / Козачено О. І., Перепилиця М. М. // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 2(33). – 2014.
4. Фойницький І. Я. Курс уголовного права. Часть особенная: посягательства личные и имущественные / И. Я. Фойницький; под ред., с предисл. А. А. Жижиленко. – 7-е изд., доп. и пересмотр. – Петроград : Юрид. о-во при Петрогр. ун-те, 1916. – 443 с.
5. Фельдштейн Г. С. Лекции по уголовному судопроизводству / Г. С. Фельдштейн. – М. : Типолиитография В. Рихтер, 1915. – 432 с.
6. Артеменко П. П. Спеціальна техніка органів внутрішніх справ: поняття, система, структура, зміст / Артеменко П. П. // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 1 – 2005. – МВС України. – НАВСУ. – С. 241–250.
7. Вольнский В. А. Криминалистическая техника: наука – техника – общество – человек / В. А. Вольнский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 311 с.
8. Селиванов Н. А. Научно-технические средства расследования пре ступлений : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; судебная экспертиза» / Н. А Селиванов. – М., 1965. – 34 с.
9. Бородич С. В. О понятии и характеристике специальной техники, применяемой органами внутренних дел в борьбе с преступностью / Бородич С. В. // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 1 – 2005. – МВС України. – НАВСУ. – С. 231 – 240.
10. Хараберюш І. Ф. Використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності / Хараберюш І. Ф. // Часопис адвокатури України – № 12 (3,2011). – 2011. УДК:343.2.01:351.74
11. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: монографія / І. Ф. Хараберюш, В. Я. Мацюк, В. А. Некрасов, О. І. Хараберюш. – Київ : КНТ, 2007. – 196 с. – (Сер.: Проблеми оперативно-розшукової діяльності).
12. Гребельский Д. В. О преподавании специальной техники в Высшей школе МООП РСФСР / Гребельский Д. В. // Труды ВШ МООП РСФСР. – 1963. – Вып. 3. – С. 217.
13. Комаров А. И. Понятие соотношения средств криминалистической, оперативной и специальной техники / Комаров А. И. // Актуальные проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Труды Киевской ВШ МВД СССР. – 1976. – № 8. – С. 183–184.
14. Горбунов А. П. Понятие криминалистической и специальной техники / Горбунов А. П. // Использование научных положений криминалистики и специальной техники в борьбе с преступностью в ИТУ: Труды Рязанской ВШ МВД СССР. – 1980. – С. 21.
15. Бачила В. В. Специальная техника органов внутренних дел: правовые, организационные и тактические аспекты её применения: учеб. пособие. / Бачила В. В. – Минск : акад. МВД Респ. Беларусь, 1998. – С. 7.
16. Игнатов С. В. Научные и организационные проблемы внедрения и использования технических средств в оперативно-розыскной деятельности аппаратов уголовного розыска : дисс. ... канд.юрид.наук. / Игнатов С. В. – М., 1981. – С. 26.
17. Мороз С. В. Можливості застосування технічних засобів дослідження слідової інформації на попередньому слідстві / Мороз С. В. // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 1 – 2005.–МВС України. – НАВСУ. – С. 135–143.

18. Цымбал П. В. Совершенствование использования научно-технических достижений в расследовании пре ступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / П. В. Цымбал. – Київ, 1992. – 25 с.

19. Бахин В. П. Удосконалення форм використання науково-технічних досягнень у розслідуванні / В. П.Бахин, П. В. Цимбал // Проблеми удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства: межвуз. зб. наук. праць. – Київ : Укр. Акад. внутр. справ,1993. – С. 112–122.

20. Семенов В. В. Використання спец. знань у розслідуванні злочинів / Семенов В. В. // Науковий вісник КНУВС. – № 2. – 2010. – С. 243–250.

Галстян Галуст Гагикович,
аспирант
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ПОНЯТИЕ СПЕЦИАЛЬНОЙ ТЕХНИКИ И ЕЕ ПОНИМАНИЕ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье освещаются основания использования современных научных исследований и достижений в правоохранительной деятельности. Предоставляется понятие специальной техники с точки зрения различных ученых и делается попытка объединить всё их разнообразие под единым пониманием.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, специальная техника, криминалистическая техника, оперативно-технические средства, уголовный процесс, научно-технический потенциал.

GalstyanG.G.,
graduate student
(Donetsk law Institute of the MIA of Ukraine)

THE CONCEPT OF SPECIAL EQUIPMENT AND UNDERSTANDING IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY RESEARCH

Covers reason to use modern scientific research and advances in law enforcement. Providing the concept of special equipment from the viewpoint of various scientists and an attempt to combine all their diversity under a common understanding.

Keywords: law enforcement, special technology, forensic equipment, operational and technical means, criminal process, scientific and technical potential.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.163 «18/19»

Горбачев Василий Павлович,
кандидат юридических наук, доцент

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА О РАСШИРЕНИИ ПОЛНОМОЧИЙ ПРОКУРАТУРЫ В ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ ПО ДЕЛАМ О ДОЛЖНОСТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

В статье проанализированы юридические взгляды и законопроекты о расширении полномочий прокурора в досудебном производстве по делам о должностных преступлениях, а также степень их реализации в законодательстве Российской империи после судебной реформы 1864 года.

Ключевые слова: прокурор, прокурорский надзор, должностное преступление, возбуждение уголовного преследования, предание суду.

Постановка проблемы. Одним из основных субъектов уголовного судопроизводства является прокурор. А для анализа его роли важно знать тенденции развития юридической мысли и законопроектных работ в вопросе регулирования статуса прокурора в уголовном процессе, а также степень их реализации в законодательстве. Показательной в этом отношении является история прокуратуры Российской империи, которая по делам о должностных преступлениях имела ограниченные полномочия, в связи с чем неоднократно предпринимались попытки расширить их.

Анализ последних исследований и публикаций. Особенности правового статуса прокурора в производстве по делам о должностных преступлениях в досоветский период исследовались К. Д. Анциферовым, В. А. Волжиным, В. М. Гессеном, А. Ф. Кони, Е. М. Кулишером, Н. И. Лазаревским, М. А. Лозина-Лозинским, Н. В. Муравьевым, А. Э. Нольде, Н. Н. Розиным, В. К. Случевским, И. Т. Тарасовым, И. Я. Фойницким, И. Г. Щегловитовым и др. Однако в советский и современный период отсутствуют специальные работы, посвященные указанному вопросу.

Цель статьи. В связи с этим целью статьи является анализ юридических взглядов и законопроектов о расширении полномочий прокуратуры в досудебном производстве по делам о должностных преступлениях, а также выяснение степени их реализации в законодательстве Российской империи после судебной реформы 1864 года.

Изложение основного материала. Закон выделял несколько категорий преступлений, по которым были установлены определенные изъятия из общего порядка уголовного судопроизводства. Особое место в этом отношении занимали должностные преступления. Существенные особенности судопроизводства по этим преступлениям относились к возбуждению уголовного преследования и преданию суду. Эти процессуальные действия были основаны на начале так называемой административной гарантии, заключавшейся в устранении прокуратуры от возбуждения уголовного преследования за должностные преступления, в наделении этим полномочием исключительно начальства обвиняемых и в предоставлении этому начальству широкого участия в предании должностных лиц суду [1, с. 597].

Такой порядок критиковался теоретиками, практическими работниками и правительственными комиссиями, созданными в 80-е и 90-е годы XIX ст. Они предлагали различные изменения в порядке производства по делам о должностных преступлениях. Эти

предложения касались в первую очередь расширения участия прокуратуры в решении вопросов уголовного преследования за должностные преступления и предоставления ей права самостоятельно возбуждать такое преследование.

К. Д. Анциферов в 1882 г. отмечал, что по делам о должностных преступлениях прокуратуре должна принадлежать та же власть на возбуждение уголовного преследования и на разрешение всех вопросов, связанных с преследованием, какой она пользуется в общем порядке судопроизводства [2, с. 15, 706]. В. А. Волжин в 1883 году предлагал предоставить прокурору право возбуждать преследование по всем должностным преступлениям (с соблюдением определенных условий) и пререкания с начальством по всем делам о таких преступлениях [3, с. 15]. Более широкий спектр предложений, который охватывал все этапы уголовного процесса до предания обвиняемого суду, в 1895 году высказал М. А. Лозина-Лозинский. Он предлагал предоставить прокуратуре право: 1) требовать возбуждения дел по должностным преступлениям, а для обеспечения осуществления этого права обязать административные власти представлять на просмотр прокурора все свои постановления по делам об ответственности должностных лиц; 2) требовать дополнения административного исследования; 3) требовать предъявления должностному лицу обвинения, если в добытых исследованием данных усмотрит признаки преступления; 4) требовать назначения предварительного следствия, если по данному преступлению оно является обязательным; 5) требовать назначения дополнительного следствия; 6) требовать предания обвиняемого суду, когда нет законных оснований для освобождения обвиняемого от судебной ответственности [4, с. 64, 87–88].

Существовавший порядок возбуждения преследования за должностные преступления в середине 90-х годов XIX ст. критиковала и правительственная комиссия под председательством министра юстиции Н. В. Муравьева, созданная для подготовки изменений в законах по судебной части (комиссия Муравьева). Однако она не решилась распространить на эти преступления общий порядок преследования. Сохраняя административную гарантию, комиссия ограничилась только предложениями о предоставлении прокуратуре более широких прав в возбуждении дел по таким преступлениям [6, с. 240–241, 244]. При этом министерство юстиции предложенное расширение полномочий прокуратуры рассматривало как некоторое ее «чисто вспомогательное участие» в деле привлечения служащих к уголовной ответственности, которое помогало бы начальству правильно исполнить свои обвинительные обязанности [5, с. 344–345].

Комиссия предлагала предоставить прокуратуре некоторые ранее отсутствовавшие у нее права: 1) право предъявлять начальству требование о назначении административного исследования или предварительного следствия; 2) право осуществлять надзор за рассмотрением начальством этих требований; 3) право возбуждать пререкания с начальством по всем делам; 4) право в исключительных случаях своей властью назначать предварительное следствие [6, с. 245–247]. Эти предложения были включены в проект новой редакции Устава уголовного судопроизводства 1900 года (ст.ст. 1280, 1281, 1296) [7, с. 295, 300].

Нередко безуспешность расследования дел о должностных преступлениях объяснялась промедлением с началом следствия. По закону прокуратура была лишена возможности воспрепятствовать сокрытию должностным лицом следов преступления или предупредить его побег, поэтому иногда была вынуждена «вопреки требованию закона, не выжидая разрешения начальства, делать распоряжения о приступе к следствию и о задержании заподозренного». Комиссия Муравьева полагала, что единственным средством для устранения таких фактов по должностным преступлениям было предоставление прокуратуре права в исключительных случаях своей властью назначать предварительное следствие [5, с. 336]. В связи с этим в проекте изменений Устава уголовного судопроизводства предусматривалось по ограниченному кругу преступлений предоставить прокурору отсутствовавшее у него ранее право самостоятельно возбуждать уголовное преследование. Ст. 1282 проекта предусматривала право прокурора возбудить предварительное следствие в

случаях, когда были основания предполагать, что подозреваемый в присвоении вверенного имущества, вымогательстве, подлоге или истязаниях скроется сам или скроет похищенное или следы преступления.

Кроме того, законопроект расширил надзорные полномочия прокурора по делам, возбужденным по его предложению, предусмотрев право требовать такие дела для изучения и право оспаривать решения начальства (возбуждать с ним пререкания). В частности, проект установил, что если по делу, по которому прокурор заявил о необходимости провести предварительное исследование или следствие, начальство приняло постановление о разрешении дела в административном порядке или же о прекращении или приостановлении производства, то об этом оно обязано было уведомить прокурора. По таким делам прокурор имел право потребовать для рассмотрения все производство по предварительному исследованию, и если он признавал указанное постановление неправильным, то имел право «возбудить с начальством пререкание». А по делам, по которым проведение следствия было обязательным, прокурор имел право требовать производство к своему рассмотрению и возбуждать пререкание с начальством обвиняемого даже в тех случаях, когда дело возбуждено не по сообщению прокурора, а по распоряжению начальства (ст. 1296). По замечанию и.д. Степного генерал-губернатора Санникова, это положение законопроекта оставляло начальство «в вечном как бы подозрении у прокурора» и давало ему право ревизии действий этого начальства путем требования дел к своему рассмотрению [8, с. 392].

Законопроект предусмотрел также право прокурора не соглашаться с решением начальства о предании суду. Если, рассмотрев требование начальства о назначении предварительного следствия или постановление о предании служащего суду без проведения предварительного следствия, прокурор признавал, что служащий не мог быть привлечен к уголовной ответственности по законным причинам, препятствовавшим возбуждению уголовного преследования, то он сообщал об этом начальству с изложением оснований своего мнения. А начальство при несогласии с заключением прокурора передавало дело в Правительствующий Сенат для разрешения возникшего разномыслия (ст. 1300 проекта).

Таким образом, законопроект предоставлял прокуратуре право принимать донесения о совершенных должностных преступлениях, направлять их соответствующему начальству и, если по этим донесениям начальство не давало ход делу, то настаивать не только на производстве предварительного следствия в указанных законом случаях, но и на производстве предварительного исследования (административного дознания), а также на том, чтобы начальство предало чиновника суду [9, с. 552].

Однако многие ведомства, рассмотрев предложения комиссии Муравьева, высказались против коренного реформирования производства по делам о должностных преступлениях и усиления полномочий прокуратуры в вопросе преследования должностных лиц. Мотивировалось это тем, что наделение прокуратуры дополнительными правами поставит ее в господствующее над органами администрации положение и неизбежно повлечет нежелательное ее вторжение в сферу деятельности административных ведомств, нарушение их самостоятельности, умаление их авторитета и возникновение бесконечных пререканий различных ведомств с прокуратурой [5, с. 337; 8, с. 198, 199, 272, 649, 854]. В связи с этим министры и другие высшие чиновники высказались за исключение из предложений комиссии многих положений, которые расширяли права прокуратуры.

Министр земледелия и государственных имуществ А. Ермолов и главноначальствующий гражданской частью на Кавказе князь Голицын предложили исключить положение о том, что прокурор может обратиться к начальству подозреваемого лица «с требованием» о назначении предварительного исследования или предварительного следствия [8, с. 215, 273; 5, с. 339]. Министр финансов С. Вите высказался за значительное ограничение указанного права прокурора и согласование его с действующей практикой, по которой прокурор мог только возбуждать с начальством пререкание и притом только по делам, требующим проведения предварительного следствия [8, с. 650–652].

С. Вите предложил также исключить статью, которая в некоторых случаях давала прокурорам право самостоятельно назначать следствие, не дожидаясь согласия начальства. Он отметил, что «при известной подозрительности» у прокурора всегда будет «основание предполагать» наличие указанных в законе обстоятельств, и поэтому, в сущности, эта статья дает прокурорам право назначать следствие без согласия начальства во всех случаях, когда они признают это необходимым. Главнотруководящий гражданской частью на Кавказе также был против предоставления прокурору права возбуждать следствие. А и.д. Степного генерал-губернатора право прокурора возбуждать в некоторых исключительных случаях преследование против должностных лиц предложил обусловить обязательным предварительным согласованием с начальством; кроме того он предложил предусмотреть право начальства прекращать дальнейшее производство возбужденного прокурором следствия, если оно «не усмотрит надобности в производстве следствия» [8, с. 273, 395, 650–652; 5 с. 342].

Министр финансов предложил также исключить указание на право прокурора требовать к своему рассмотрению производство по предварительному административному исследованию и указание на право возбуждать пререкания с начальством по делам, не требующим производства предварительного следствия, а также по делам, возникшим помимо сообщения прокуратуры [8, с. 650–652; 5, с. 338–339].

По сути министерства и ведомства высказались против почти всех предложенных министерством юстиции изменений закона. Отвергая другие изменения, военное министерство признало возможным предусмотреть только то, что прокурор может сообщить начальству дошедшие до него сведения о служебных преступлениях и в случае их оставления без последствий довести об этом до сведения высшего в порядке подчиненности начальства. А главнотруководящий гражданской частью на Кавказе предложил предусмотреть только то, чтобы по всем сообщениям прокурора ему направлялись принятые по ним определения начальства, а прокурору предоставить право перенести данный вопрос в высшую административную инстанцию [8, с. 199, 274; 5, с. 343, 339–340].

В противоположность предложениям об ограничении проектировавшихся новых прав прокуратуры и.д. Степного генерал-губернатора 7 ноября 1900 года высказался за расширение надзора прокуратуры за производством дел о должностных преступлениях и предложил возвратиться к дореформенному порядку, при котором все постановления учреждений, уполномоченных на возбуждение уголовного преследования за должностные преступления, вступали в законную силу только после просмотра их губернским прокурором [8, с. 390, 393; 5, с. 341]. Эта же мысль была высказана в ревизионном отчете по округу Тамбовского окружного суда (в нем предлагалось предусмотреть, чтобы после принятия окончательного постановления по делу о должностном преступлении начальство обвиняемого обязано было направить прокурору для просмотра все производство [6, с. 247; 10, с. 262]), а так же специальным отделом комиссии Муравьева, которая считала объем прав прокуратуры в преследовании должностных лиц не соответствующим ее «основной задаче – охранять закон от всяких посягательств на его нарушение». Этот отдел полагал, что права прокуратуры в этом отношении должны включать в себя полномочия, ранее принадлежавшие губернскому прокурору [11, с. 11].

Рассмотрев все указанные предложения министерств и ведомств, министр юстиции Н. В. Муравьев почти все из них отклонил, однако согласился с предложением устранить в законопроекте выражение «требование» прокурора [5, с. 346]. В окончательном варианте проекта изменений Устава уголовного судопроизводства выражение «требование о назначении предварительного исследования ...» смягчено на «входит в сношение с ... начальством о назначении предварительного исследования ...» [7, с. 698].

Обосновывая отклонение высказанных ведомствами замечаний на законопроект, министр юстиции отметил, что предусмотренные в нем права прокуратуры вовсе не дают ей «каких-либо начальственных прав» по отношению к должностным лицам, а предостав-

ляют только право возбуждать с начальством пререкания по поводу начала уголовного преследования против должностного лица, кроме совершенно исключительных случаев, когда необходимо безотлагательно, не ожидая разрешения начальства, приступить к производству предварительного следствия о самых тяжких должностных преступлениях. По мнению министра, предлагаемый порядок не является вторжением органов юстиции в пределы других ведомств и не может подорвать престиж и авторитет административных начальств. Министр юстиции не согласился и с тем доводом, что возможность прокурорского вмешательства в вопросы уголовной ответственности служащего могла ослабить энергию чинов административных ведомств в исполнении их служебных обязанностей. Наоборот, по его мнению, в результате предложенных изменений закона «у нерадивого чиновника будет отнята надежда избежать уголовной ответственности, единственно благодаря снисходительности местного начальства, которое ... бывает склонно прикрывать грехи своих подчиненных» [5, с. 345].

А необходимость наделения прокурора правом своей властью возбуждать по некоторым преступлениям предварительное следствие министр юстиции обосновал тем, что в судебной практике были дела, по которым предварительное следствие было безрезультатным единственно по причине того, что до возбуждения следствия административным начальством обвиняемые успевали уничтожить следы преступления и с похищенным имуществом скрыться за границу [5, с. 347].

Несмотря на значительный объем проведенной работы, результаты деятельности комиссии Муравьева не имели своей практической реализации. Общего изменения порядка уголовного производства по делам о должностных преступлениях не последовало. В дальнейшей законодательной деятельности только иногда использовались некоторые мысли, высказанные комиссией.

Законодатель пошел по пути изменения порядка производства только по отдельным видам преступлений, которые представляли актуальность для правительства. Законы от 2 декабря 1905 года и 4 марта 1906 года установили, что дела о некоторых преступлениях (о забастовках служащих предприятий, прекращение или приостановление деятельности которых угрожало безопасности государства или создавало возможность общественного бедствия, а также о нарушениях служащими правил об обществах и союзах) возбуждаются по сообщениям начальства обвиняемых и производятся в общем порядке уголовного судопроизводства. Однако начальство имело право, не возбуждая судебного преследования, ограничиться наложением на виновных взыскания в указанных законом пределах (ст.ст. 1085⁵⁻⁶ УУС) [12, с. 851; 13, с. 207]. По замечанию В. К. Случевского, в этих изменениях обнаружилась серьезная новизна в законодательной постановке вопроса о преследовании должностных преступлений [14, с. 432–433]. По указанным законам возбуждение уголовного преследования осталось в руках начальства, а предание суду осуществлялось уже без их участия.

В законодательном порядке административная гарантия в полном объеме была устранена только по одной категории дел. В борьбе с идеей бойкота Государственной Думы правительство сочло нужным облечь ее в форму защиты свободы выборов и отменить административную гарантию при уголовном преследовании должностных лиц за преступления против избирательных прав [15, с. 28]. Закон от 8 марта 1906 года установил ответственность за воспрепятствование осуществлению избирателями своих прав, противодействие выборам, подкуп избирателей и т. п. При этом было установлено, что дела о таких преступлениях, совершенных служащими, возбуждаются в общем порядке и виновные предаются суду без участия их начальства (ст. 1101¹ УУС) [16, с. 227].

Вопрос об отмене административной гарантии поднимался и при выработке других законопроектов, например, о неприкосновенности личности. В 1906 году комиссия первой Государственной Думы за нарушение законов о неприкосновенности личности предусмотрела общий порядок ответственности должностных лиц (т. е. отмену администрати-

вной гарантии [17, с. 36]). Эту позицию в 1907 году поддержала и комиссия второй Государственной Думы, которая рассматривала внесенный МВД законопроект о неприкосновенности личности, жилища и тайны корреспонденции. При этом она признала, что самым действенным средством защитить неприкосновенность граждан является установление порядка, который установлен указанным выше законом 8 марта 1906 года для защиты избирательных прав граждан. Поэтому комиссия внесла в законопроект МВД отсутствовавшее в нем положение о том, что должностные лица за нарушения указанного закона предаются суду без участия их начальства. Данный законопроект был внесен на обсуждение Государственной Думы [18, с. 104–106, 506], однако в связи с ее роспуском он принят не был.

В 1906 году была сделана попытка изменить общий порядок привлечения должностных лиц к уголовной ответственности. Министр юстиции внес в Государственную Думу законопроект об изменении порядка производства по делам о должностных преступлениях [19, с. 2359], который существенно расширял права прокуратуры [15, с. 29]. Вместо существовавшего порядка, при котором возбуждение уголовного преследования против чиновника и разрешение вопроса о предании его суду зависело почти всецело от усмотрения начальства, законопроект министра юстиции предусмотрел инициативу прокуратуры, а за начальством оставлял право возбуждать пререкания [19, с. 2361]. Прокуратуре предоставлялось право непосредственно, т. е. без начальства, возбуждать уголовное преследование против чиновника, однако для этого должны были соблюдаться некоторые условия. Проект предусмотрел, что: 1) до возбуждения преследования прокурор запрашивает у начальства обвиняемого необходимые разъяснения; если в 7-дневный срок такие разъяснения не будут получены или если обвинение ими не опровергнуто, то прокурор предлагает провести предварительное следствие на общем основании; о начале предварительного следствия прокурор сообщает начальству служащего [15, с. 29], и 2) если это начальство не согласно с мнением прокурора о необходимости возбуждения уголовного преследования против чиновника, оно может в 7-дневный срок возбудить пререкание с прокурором; это пререкание разрешается особым присутствием. Постановления этого присутствия могут быть обжалованы как обвиняемым, так и прокурором. В то же время, в случаях, не терпящих отлагательства, когда имелось основание предполагать, что служащий, совершивший должностное деяние, скроется сам или скроет следы преступления или вещи, добытые преступным путем, прокурору предоставлялось право непосредственно возбудить предварительное следствие без истребования от начальства сведений и заключений по поводу преступного деяния служащего [19, с. 2361].

По сути законопроект исходил из взгляда, высказанного еще в 1882 году К.Д. Анциферовым, который указывал, что реформа должна отправную точку в возбуждении преследования переставить с начальства обвиняемого на прокуратуру как ординарную государственную обвинительную власть [2, с. 705].

Данный законопроект министерства юстиции критиковался многими учеными и практиками [17, с. 40]. Несмотря на это, Е. М. Кулишер отметил, что по этому законопроекту прокурор мог бы во многих случаях (в которых это невозможно по действовавшему закону) добиться суда над чиновниками против воли начальства [15, с. 29]. Однако в связи с роспуском думы этот проект остался нерассмотренным [19, с. 2359].

Новый законопроект об изменении порядка производства по делам о должностных преступлениях министр юстиции внес в Государственную Думу в 1909 году. Этот законопроект не предполагал право прокурора самостоятельно возбуждать уголовное преследование и предоставлял ему только некоторое участие в этом, предусматривая право возбуждать пререкания по поводу всякого постановления начальства о привлечении или непривлечении служащего к ответственности за совершенное им должностное преступное. Для обеспечения прокуратуре фактической возможности проверять законность действий начальства по возбуждению преследования против служащих проект установил такой порядок возбуждения дел: 1) жалобы и заявления частных лиц о должностных преступлениях на-

правляются прокурору или начальству, уполномоченному на возбуждение уголовного преследования; при этом жалобы и заявления, поступившие прокурору, направляются им на распоряжение того же начальства; 2) сообщения присутственных мест и должностных лиц направляются начальству и об этом уведомляется прокурор; 3) начальство, уполномоченное на возбуждение уголовного преследования, при получении сведений о преступном деянии служащего распоряжается о производстве предварительного исследования или об истребовании от служащего объяснений, а после их рассмотрения принимает решение или о возбуждении уголовного преследования, или о разрешении дела в дисциплинарном порядке, или же о прекращении по делу дальнейшего производства; соответствующее постановление вместе со всем производством направляется прокурору не позднее месяца со дня поступления к начальству жалобы или сообщения; 4) если после истечения указанного срока прокурору не поступило постановление начальства и если по его мнению имеются достаточные основания для возбуждения уголовного преследования, а также в случае несогласия с поступившим постановлением прокурор имеет право в месячный срок возбудить по этому вопросу пререкание с начальством. Возбужденные прокурором пререкания окончательно разрешались Правительствующим Сенатом. Однако этот порядок привлечения к ответственности не распространялся на чинов судебного ведомства и на должностных лиц, назначаемых на должность императором, в отношении которых сохранялся прежний порядок [1, с. 596–599].

Относительно предания суду и прекращения уголовного преследования проект предлагал отменить существовавшую административную гарантию и распространить на них общие правила. Исключение составляли только дела, по которым возбуждение уголовного преследования зависело от Сената; по ним рассмотрение заключений прокурора о предании обвиняемого суду или о прекращении следствия по-прежнему сохранено в ведении Сената [1, с. 600].

Таким образом, по сравнению с законопроектом министерства юстиции 1906 года проект 1909 года предусматривал более ограниченные права прокуратуры и лишал ее права самостоятельно возбуждать дела о должностных преступлениях. Однако Государственная Дума, согласившись с предложением министерства отменить административную гарантию в вопросе предания должностных лиц суду, не согласилась с предложенным порядком возбуждения уголовного преследования [1, с. 600–601]. В вопросе возбуждения дел об обнаруженных должностных преступлениях Дума сочла правильнее наделить прокуратуру более широкими правами и самостоятельностью. Проект Государственной Думы предусматривал, что сведения о должностных преступлениях прокурор сообщает начальству, однако если он признает необходимым, то имеет право самостоятельно предложить провести предварительное следствие, о чем уведомляет начальство. А начальство, получив уведомление прокурора о начале предварительного следствия, имеет право в 7-дневный срок потребовать, чтобы дело после производства безотлагательных следственных действий было представлено на рассмотрение особого судебного-административного присутствия [1, с. 601]. Этот законопроект Государственной Думой был обсужден в трех чтениях и 1 февраля 1912 года принят доклад редакционной комиссии; однако до истечения срока ее полномочий он не был рассмотрен Государственным Советом [1, с. 596–597, 602].

Данный законопроект, как и законопроект первой Государственной Думы, приоритет в возбуждении уголовного преследования за должностные преступления отдавал прокуратуре, а не начальству обвиняемого. По мнению В. К. Случевского, законопроект 1909 года заключал в себе «коренную попытку преобразования уголовного процесса» по этим преступлениям [14, с. 452]. А И. Я. Фойницкий, характеризуя указанные законопроекты и законодательные тенденции, в 1910 году отметил, что «в последнее время замечается стремление ограничить и даже упразднить нашу должностную прерогативу предания суду» [20, с. 419].

А 20 января 1912 году принят еще один частный закон, который отменил административную гарантию по конкретному преступлению. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных дополнено статьей 1423¹, в соответствии с которой установлена ответственность финляндских должностных лиц за воспрепятствование применению закона об уравнении в правах с финляндскими гражданами других русских подданных. За эти преступления уголовное преследование возбуждалось прокурором Санкт-Петербургской судебной палаты по сообщениям Финляндского генерал-губернатора, а производство по этим делам проводилось в общем порядке уголовного судопроизводства [21, с. 77].

Выводы. Таким образом, можно сделать вывод о том, что законодательство предусматривало ограниченные полномочия прокуратуры в досудебном производстве по делам о должностных преступлениях, не наделяло ее правом самостоятельно возбуждать уголовное преследование и решать вопросы предания обвиняемого суду. В связи с этим в практической деятельности прокуроры иногда выходили за пределы своих полномочий, а Сенат признавал за прокуратурой некоторые права, которые прямо в законе указаны не были. С учетом этого теоретики и практические работники высказывали предложения об отмене административной гарантии и о законодательном расширении прав прокуратуры в преследовании должностных преступлений.

Разрабатывавшиеся по данному вопросу законопроекты не решались в полном объеме распространить на дела о должностных преступлениях общий порядок уголовного производства, а предусматривали только некоторое расширение прав прокуратуры, при этом разные законопроекты – в различной степени. Законопроекты начала XX ст. отменяли ограничения прав прокуратуры в вопросах предания обвиняемых суду за должностные преступления, однако не делали это в отношении возбуждения уголовного преследования. При этом последний законопроект министерства юстиции приоритет в вопросе возбуждения уголовного преследования отдавал начальству обвиняемого, а Государственная Дума, внося в него изменения, приоритет отдала прокуратуре. Однако указанные законопроекты не были приняты, а законодатель пошел по пути частичной реализации ранее разработанных предложений в законах, касавшихся только некоторых видов преступлений.

Список использованных источников:

1. Обзор деятельности Государственной Думы третьего созыва. 1907–1912 г. г. – Часть 2. Законодательная деятельность. – СПб. : Государственная типография, 1912. – 709 с.
2. Анциферов К. К вопросу о реформе порядка преследования за служебные преступления по судебным уставам / Анциферов К. // Журнал гражданского и уголовного права. – 1882. – Кн. 5.
3. Волжин В. Очерки наших судебных порядков по делам о преступлениях должностных лиц / Волжин В. // Судебная газета. – 1883. – № 27.
4. Лозина-Лозинский М. А. Привлечение к ответственности должностных лиц административного ведомства / Лозина-Лозинский М. А. // Журнал министерства юстиции. – 1895. – № 11.
5. Высочайше учрежденная комиссия для пересмотра законоположений по судебной части : Представление Министра юстиции от 31 декабря 1901 г. № 45293 по пересмотру законоположений по судебной части. – СПб, 1902 : Б.м., б.г. – 473 с.
6. Высочайше учрежденная комиссия для пересмотра законоположений по судебной части : Объяснительная записка к проекту новой редакции Устава уголовного судопроизводства. – Том 4. – СПб. : Сенатская типография, 1900. – С. 26.
7. Проект новой редакции Устава уголовного судопроизводства, составленный Высочайше учрежденною Комиссиею для пересмотра законоположений по судебной части. – СПб. : Сенатская типография, 1900. – 513 с.

8. Высочайше учрежденная комиссия для пересмотра законоположений по судебной части : Свод отзывов ведомств по выработанным комиссиею законопроектам. – СПб. : Сенатская типография, 1901. – 913 с.

9. Лазаревский Н. И. Ответственность за убытки, причиненные должностными лицами / Лазаревский Н. И. – СПб. : Тип. СПб. акц. общ. печатного и писчебум. дела в России «Слово», 1905. – XV. – 712 с.

10. Высочайше учрежденная комиссия для пересмотра законоположений по судебной части : Труды. – Т. 5. Свод ревизионных отчетов. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1897. – 578 с.

11. Высочайше учрежденная комиссия для пересмотра законоположений по судебной части : Труды. – Т. 8. – Журнал № 15 от 29 февраля 1896 года. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1899.

12. О временных правилах о наказуемости участия в забастовках, в предприятиях, имеющих общественное или государственное значение, а равно в учреждениях правительственных, и об обеспечении судьбы тех служащих, кои, не принимая участия в забастовках, пострадали от учиненного над нами насилия : Именной Высочайший указ от 2 декабря 1905 года // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 3-е. – Т. 25. – Отд. 1. – СПб., 1908. – № 26987.

13. О временных правилах об обществах и союзах : Именной Высочайший указ от 4 марта 1906 года // ПСЗ. – Собр. 3-е. – Т. 26. – Отд. 1. – СПб., 1909. – № 27479.

14. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство – судопроизводство / Случевский В. – Изд. 4-е, доп. и исправл. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1913. – XIII, 670 с.

15. Кулишер Е. М. Судебное преследование должностных лиц: Порядок возбуждения дела и предания суду / Кулишер Е. М. – Москва : Тип. Т-ва И. Н. Кушнерев и Ко, 1907. – 32 с.

16. О временных правилах об ограждении свободы и правильности предстоящих выборов в Государственный Совет и Государственную Думу, а также беспрепятственной деятельности сих учреждений : Именной Высочайший указ от 8 марта 1906 года // ПСЗ. – Собр. 3-е. – Т. 26. – Отд. 1. – СПб., 1909. – № 27506.

17. Гессен В. М. О неприкосновенности личности / Гессен В. М. – СПб. : Тип. А. Г. Розена, 1908. – 68 с.

18. Государственная Дума. Второй созыв. Обзор деятельности комиссий и отделов. – СПб. : Государственная типография, 1907. – М. 207.

19. Проект министра юстиции об изменении порядка производства дел о преступных деяниях по службе // Право. – 1906. – № 28.

20. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / Фойницкий И. Я. – Т. 2. – СПб. : Изд-во «Альфа», 1996. – 607 с.

21. Об уравнении в правах с финляндскими гражданами других русских подданных : Закон от 20 января 1912 года // ПСЗ. – Собр. 3-е. – Т. 32. – Отд. 1. – Петроград, 1915. – № 36462.

Горбачов Василь Павлович,
кандидат юридичних наук, доцент

**ТЕОРИЯ Й ПРАКТИКА РОЗШИРЕННЯ ПРАВ
ПРОКУРАТУРИ В ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У
СПРАВАХ ПРО ПОСАДОВІ ЗЛОЧИНИ В РОСІЙСЬКІЙ
ІМПЕРІЇ**

У статті проаналізовано юридичні погляди й законопроекти щодо розширення повноважень прокурора в досудовому провадженні у справах про посадові злочини, а також ступінь їх реалізації в законодавстві Російської імперії після судової реформи 1864 року.

Ключові слова: прокурор, прокурорський нагляд, посадовий злочин, порушення кримінального переслідування, віддання до суду.

Vasily Gorbachev,
candidate of legal Sciences, associate Professor

**THEORY AND PRACTICE OF THE EMPOWERMENT OF
PROSECUTORS IN PRE-TRIAL PROCEEDINGS IN CASES OF
MALFEASANCE IN THE RUSSIAN EMPIRE**

The article analyses the legal views and the draft laws on the extension of the powers of the Prosecutor in pre-trial proceedings in cases of malfeasance, and the level of their realization in the legislation of the Russian Empire after the judicial reform of 1864.

The legislation provided for limited authority of the Prosecutor in proceedings in cases of malfeasance and does not give her the right to independently initiate of criminal prosecution and to resolve issues of bringing the accused to trial. In this regard, in practice, prosecutors sometimes went beyond its powers, and the Senate acknowledged the Prosecutor's office some of the rights that are directly in the law were not specified.

Considering this, legal science and practitioners have expressed the proposal to abolish the administrative safeguards for officials, which was that the prosecutor's office had no right to initiate prosecution for malfeasance, and that right belonged solely to the superiors of the accused. There were some suggestions on legal empowerment of the Prosecutor's office in the prosecution of malfeasance. Developed on this issue the draft laws is not extended the general procedure of criminal proceedings to cases of malfeasance, but provides only for the empowerment of prosecutors, different draft laws did it in different level.

In the early twentieth century the draft laws abolished the restrictions of the rights of the Prosecutor's office in matters bringing the accused to court for malfeasance. However, this was not done in relation of initiation by Prosecutor's office of criminal prosecution. The last draft law of the Ministry of justice the priority in this issue gave to the superiors of the accused, but the State Duma, making changes to it, the priority given to the Prosecutor's office. However, these draft laws were not enacted, and the legislature has gone the way of partial implementation of the developed proposals in the laws related only to some types of crimes.

Key words: *the Prosecutor, Prosecutor's supervision, malfeasance, the initiation of criminal prosecution, bringing the accused to court.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.98

Запотоцький Андрій Петрович,

кандидат юридичних наук

*(Національна академія внутрішніх справ)***СЛІДОВА КАРТИНА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
БУДІВНИЦТВА**

Стаття присвячена дослідженню слідової картини як джерела доказової інформації при розслідуванні злочинів, що вчиняються у сфері будівництва. Проведено аналіз наукових підходів, матеріалів слідчої та судової практики. Охарактеризовано особливості слідової картини злочинів у сфері будівництва та висвітлено її зв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Ключові слова: криміналістична характеристика, слідова картина, докази, джерела доказової інформації, типові сліди, злочини у сфері будівництва, обстановка злочину, розкрадання у сфері будівництва.

Сфера будівництва в Україні з кожним роком набирає обертів, незважаючи на доволі складну політико-економічну ситуацію в державі у зв'язку з процесами реформування та рядом інших дестабілізуючих факторів.

Розвиток технологій, у тому числі і в будівельній галузі, дозволяє ефективно використовувати ресурси, економити будівельні матеріали (не погіршуючи первинних властивостей об'єктів будівництва), покращувати експлуатаційні можливості будівель, естетичний вигляд тощо, а тому сфера будівництва є привабливою з точки зору інвестування. Водночас цілеспрямована та перспективна позиція суб'єктів господарювання в галузі будівництва сприяє активному розвитку й інших сфер господарської діяльності, як пов'язаних, так і не пов'язаних з будівничими процесами.

Однак розвиток сфери будівництва, насамперед, позитивно впливає на економіку держави, стимулюючи ринок житла та діяльність підприємств, установ й організацій, продукція та послуги яких безпосередньо використовуються в даній галузі. Це зумовлено тим фактором, що обсяги використання товарів та послуг у ході будівництва є досить вагомими, адже зазначений процес включає в себе велику кількість взаємопов'язаних етапів, на яких використовуються різноманітні будівельні суміші та матеріали, будівельна техніка та інструмент, спеціалісти різних будівельних галузей тощо. Як результат: значні суми коштів проходять через банківські рахунки, платіжні доручення, у готівковій та безготівковій формі для розрахунку за виконані роботи, поставлені на об'єкт будівництва будівельні матеріали, надані послуги тощо. У свою чергу, на будівельних об'єктах акумулюється велика кількість будівельних матеріалів різного призначення, інструменту, комплектуючих до будівельної техніки тощо. Тому й не дивно, що сфера будівництва дедалі частіше піддається злочинним посяганням, особливо розкраданням, будучи привабливою в силу постійного «оберту» значних сум коштів, а також не менш значних об'ємів будівельних матеріалів та техніки.

Так, у минулому, вчиняючи злочини у сфері будівництва, злочинці у більшості випадків не замислювались щодо маскуванню факту вчинення злочину, користуючись легкодоступністю будівельних матеріалів, техніки тощо, залишаючи за собою значну кількість матеріальних слідів (наприклад: відбитки пальців, взуття тощо).

Однак часи змінюються, технології вчинення злочинів вдосконалюються. Тому сьогодні правопорушники, аби приховати свої протиправні дії, вдаються до різноманітних

злочинних схем укриття своєї незаконної діяльності. Досить часто останні використовують підроблені документи, печатки, штампи, платіжні доручення з метою вчинення розкрадань грошових коштів, нематеріальних активів. Як результат: різноманітність можливих у зазначених випадках слідів вчинення злочинів є надзвичайно великою, а отже питання щодо особливостей слідової картини як обов'язкового елементу криміналістичної характеристики потребує додаткового вивчення та є надзвичайно актуальним.

Криміналістична характеристика будь-якого злочину розкривається через висвітлення сутності її окремих елементів. Адже лише розуміючи всі деталі злочину, можливо ефективно його розслідувати. Особливе місце серед множини усіх елементів належить слідовій картині. Саме вона є джерелом доказів, оскільки саме за слідами протиправних дій можна встановити особу злочинця і спосіб вчинення злочину. З огляду на зазначене, дослідження слідової картини злочинів, що вчиняються у сфері будівництва, відповідає сучасним потребам слідчої практики та завданням науки криміналістики в цілому.

Криміналістичну характеристику злочинів у своїх роботах вивчали провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, В. Г. Гончаренко, О. Н. Колесніченко, В. В. Куклін, В. К. Лисиченко, А. Г. Матусовський, С. П. Мітрічев, В. А. Образцов, І. Ф. Пантелеєв, М. А. Погорецький, В. В. Радаєв, М. В. Салтевський, Л. А. Сергеев, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. Одночасно із загальнотеоретичними питаннями криміналістичної характеристики злочинів, на основі їх праць та отриманих результатів досліджень розроблялися методики, типові програми та моделі розслідування окремих видів злочинів. Варто зазначити, що слідова картина як джерело доказової інформації при розслідуванні злочинів у сфері будівництва раніше не досліджувалася.

Зважаючи на зазначене, метою даної статті є визначення особливостей такого елементу криміналістичної характеристики, як слідова картина злочинів, що вчиняються у сфері будівництва, характеристика його сутності як джерела доказової інформації та висвітлення зв'язку слідової картини з іншими елементами криміналістичної характеристики зазначеної категорії правопорушень.

Дослідження та вивчення слідової картини злочину має важливе значення для розслідування будь-якого виду правопорушення, адже вона безпосередньо пов'язана з іншими елементами його криміналістичної характеристики (наприклад: особою злочинця, обстановкою та способами вчинення злочину). Саме тому вона відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки має організаційне і тактичне значення в процесі розкриття та розслідування злочинів у сфері будівництва.

Насамперед, злочин є подією матеріального світу, про що свідчить наявність певної сукупності слідів, які виникають у результаті змін в органічній та неорганічній природі. В криміналістичній науці такі відображення поділяються на матеріальні (виникають як результат взаємодії різних об'єктів) та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини) [1, с. 180].

Що стосується думок науковців стосовно такого елементу криміналістичної характеристики як слідова картина злочину, то М. В. Салтевський пропонує називати слідовою картиною злочину єдність матеріальних та ідеальних слідів злочину, під якою він розуміє матеріальну й ідеальну слідову обстановку, яка відображає та зберігає різноманітну інформацію про конкретну подію злочину та особу, яка його вчинила [2, с. 148–151].

У свою чергу В. О. Коновалова зазначає, що слідова картина злочину є новим елементом криміналістичної характеристики і становить собою комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину, дозволяє висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення [3, с. 25].

Однак М. А. Погорецький вважає, що безпосереднім джерелом слідів злочину в загальному розумінні є суспільно небезпечний вплив особи, що вчинила злочин, поведінка якої проявляється у формі дії або бездіяльності, на об'єктивну дійсність, взаємодія предметів і станів, тобто сама подія злочину [4, с. 20].

Отже, слідова картина злочину як елемент криміналістичної характеристики має важливе значення, оскільки саме вивчення слідів дає змогу визначити спосіб та механізм учинення злочину, спосіб його приховання, особу злочинця (у тому числі наявність організованої злочинної групи), знаряддя вчинення злочину, у тому числі встановити ряд обставин під час розслідування злочину, викрити неправдиві показання свідка або злочинця, приховані ним речові докази злочину [5, с. 105–108].

Надзвичайно важливим є взаємозв'язок між слідами злочину та джерелами інформації. Інформація – загальне поняття, яким характеризують відомості, фактичні дані та відомості про них. У своїй переважній більшості міститься вона саме в елементах слідової картини. Інформація може вважатися доказом лише у тому випадку, коли набуває ознак належності, допустимості та достовірності в процесі свого використання під час розслідування злочинів у сфері будівництва. Тому до сфери доказування потрапляє саме та її частка, яка є процесуально необхідною у відповідному кримінальному провадженні та відповідає критеріям доказів. Тобто інформація може встановлювати і факт, і відомості про факт. Так, М. В. Салтевський вважає, що будь-який об'єкт, що перебуває в межах кримінального судочинства, розглядається в аспекті його рівності, тотожності самому собі, тобто чи є він тим самим, що «був присутній» на місці події або «брав участь» у вчиненні злочину [2, с. 257].

Загалом, криміналістична література містить різні підходи щодо розуміння слідової картини, слідів та обстановки злочину. В основному вони відрізняються обсягом поняття. Так, деякі вчені вважають обстановку вчинення злочину складовим елементом «слідової картини» злочину, під якою розуміється реальна матеріальна (ідеальна) слідова обстановка на конкретний момент часу, що відображає і зберігає різну інформацію про конкретну подію злочину і особу, яка вчинила його в даній обстановці» [6, с.420–421; 7, с. 393]. Інші вчені відокремлюють поняття «обстановка злочину» та «слідова картина» («сліди злочину») [8, с. 343–344; 9, с. 193–194; 10, с. 317], розглядаючи їх у якості різних елементів криміналістичної характеристики злочинів.

На нашу думку, слідова картина являється «кінцевим» результатом вчинення злочину, що відображає посткримінальну ситуацію. Вона є станом речей, що існує під час вчинення злочину, та може бути результатом підготовки до нього.

Таким чином, під «слідовою картиною» прийнято розуміти сукупність матеріальних та ідеальних слідів злочину, які зберігають інформацію як про подію злочину (зокрема, обстановку, механізм вчинення тощо), так і про особу, що його вчинила.

Що ж до слідової картини злочинів, що вчиняються у сфері будівництва, то вона характеризується наявністю як матеріальних, так і ідеальних слідів.

Матеріальні сліди є речовими джерелами криміналістичної інформації, до них відносяться будь-які предмети матеріального світу, які здатні нести інформацію про фактичні обставини злочину, тобто несуть у собі доказову інформацію. Так, наприклад, у більшості злочинів, що вчиняються у сфері будівництва, матеріальними слідами виступають: підроблені документи, печатки, штампи, сліди автомобілів, відбитки пальців рук, сліди взуття тощо. Носіями таких слідів можуть бути: грошові кошти, будівельні матеріали, будівельна техніка, завершені та незавершені об'єкти житлового будівництва.

Ідеальними ж слідами у криміналістичній науці прийнято вважати відбитки події у пам'яті людей, уявлені риси зовнішності злочинця, його дії та їх наслідки [11, с. 23]. Таким чином, носіями ідеальних слідів є очевидці, у пам'яті яких відобразились дані про особу злочинця й містять корисну інформацію про обраний ним спосіб вчинення злочину. Проте досить рідко у злочинах у сфері будівництва важливу роль відіграють ідеальні сліди, на кшталт показань свідків, очевидців, хоча такі випадки теж мають місце, тому на них все ж варто звернути увагу під час розслідування. Так, головним носієм інформації, що має вагоме значення для розслідування злочинів у сфері будівництва, є підозрюваний. Допит останнього є складною слідчою (розшуковою) дією. Тому слідчому необхідно ретельно готуватись до проведення такого допиту. Окрім підозрюваного, надати важливу інформа-

цію або ж виступити у якості очевидців можуть особи з числа персоналу будівельних компаній; працівники охорони; наймані робітники; особи, які виконують будівельні роботи; керівники будівельних організацій чи їх окремих підрозділів.

У криміналістичній науці також використовується термін «типова слідова картина». У своїх наукових працях В. О. Коновалова зазначає, що типовою слідовою картиною є сукупність слідів, притаманних тому чи іншому виду чи різновиду злочину [12, с. 17]. Однак, на наш погляд, типова слідова картина є надто узагальненою. Враховуючи усю різноманітність злочинів у сфері будівництва, її важко адаптувати до кожного конкретного випадку, а тому вона може бути використана лише як «шаблон» для розгляду окремих категорій злочинів у сфері будівництва (наприклад: стосовно розкрадань грошових коштів слідові картина буде однією, а у провадженнях щодо розкрадання будівельних матеріалів, техніки з об'єкту будівництва – зовсім іншою).

Ми погоджуємось із думкою М. В. Салтевського, який інформацію про подію злочину, що виникла в процесі його вчинення, назвав «слідова картина» [13], розуміючи під цим сукупність матеріальних та ідеальних відображень і умов, що існували на момент виявлення злочину. Адже поняття «слідова картина» є досить обширним, оскільки включає опис матеріальних та ідеальних відображень й умов, особливості місця, часу вчинення злочину та деякі інші ознаки, які в окремих випадках прийнято розглядати як самостійні елементи криміналістичної характеристики. Тому таке визначення поняття слідової картини, яке надає нам саме М. В. Салтевський, на наш погляд, є найбільш вдалим.

Отже, слідова картина злочину є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються у сфері будівництва, оскільки його зміст виступає практичним інструментом та одночасно орієнтиром для слідчого у виборі напрямків розкриття та розслідування даної категорії правопорушень. На думку Р. С. Белкіна, описання способів вчинення злочинів полягає не лише в описанні дій, за допомогою яких досягнуті цілі злочинного посягання, але й в описанні типових наслідків застосування того або іншого способу, тобто характерних слідів та місць їх локалізації. «Голе» описання способу злочину не досягає мети: опис потрібно здійснювати або від слідів застосування цього способу, або до слідів такого застосування [14, с. 178]. При розробці окремих криміналістичних методик йдуть саме цим шляхом: описують, наприклад, типові способи вчинення того чи іншого злочину та відразу ж указують, які ознаки дозволяють судити про ці способи, тобто про характер і локалізацію залишених злочинцями матеріальних та ідеальних слідів.

Отже, можемо зробити висновок, що особливості слідової картини злочинів у сфері будівництва обумовлені існуванням великої кількості правопорушень у зазначеній сфері. Адже сучасні схеми вчинення злочинів у сфері будівництва будуються та реалізуються з метою привласнення, розтрати або нецільового використання коштів, виділених на будівництво, максимального укриття факту злочину, з метою розкрадання матеріальних ресурсів (будівельних матеріалів, інструменту, техніки, комплектуючих) тощо. Зазначене обумовлює складність розслідування даної категорії злочинних посягань. Водночас слідова картина як елемент криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються у сфері будівництва, має надзвичайно важливе значення, оскільки саме вивчення слідів дає можливість визначити спосіб та механізм вчинення злочину, отримати відомості про особу злочинця, викрити неправдиві показання, приховані злочинцем речові докази та зосередити увагу працівників слідчих органів на роботі із наявною доказовою базою.

Список використаних джерел:

1. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики / М. В. Салтевський, В. Г. Лукашевич, В. М. Глібоко. – Київ : ВІПОЛ, 1994. – 180 с.
2. Салтевський М. В. Криміналістика : підруч. у 2-х / М. В. Салтевський. – Харків : КонСУМ, Основа, 1999. – Ч. 1. – 416 с.

3. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія / В. О. Коновалова. – Київ : Факт, 2001. – 311 с.
4. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / М. А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1 (3). – С. 1–53.
5. Топорецька З. М. Слідова картина, як джерело первинної інформації про вчинення злочинів у сфері грального бізнесу / З. М. Топорецька // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 29–30 вересня 2011р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2011. – Ч. 2. – С. 105–108.
6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. / Салтевський М. В. – Київ : Кондор, 2008. – 558 с.
7. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. / Маркусь В. О. – Київ : Кондор, 2007. – 558 с.
8. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. / А. П. Шеремет. – 2-ге вид. – Київ : Центр учб. л-ри, 2009. – 472 с.
9. Настільна книга слідчого : (наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів) / Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. – Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 720 с.
10. Керівництво з розслідування злочинів : наук.-практ. посіб. / кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : Одиссей, 2010. – 960 с.
11. Россинская Е. Р. Профессия – эксперт (введение в юридическую специальность) / Е. Р. Россинская. – М. : Юрист, 1999. – 192 с.
12. Коновалова В. О. Інтуїція: поняття і роль у судочинстві / В. О. Коновалова, М. М. Панов // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 1. – С. 17–34.
13. Салтевський М. В. Следы – источники криминалистической информации : учеб.-практ. пособ. / Салтевський М. В. // Криміналістика. В сучасному викладі юристів. – Харків : Рубикон, 1997. – 432 с.
14. Белкин Р. С. Криміналістика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Белкин Р. С. – М. : Юрид. лит., 1988. – 302 с.

Запотоцкий Андрей Петрович,
кандидат педагогических наук
(Национальная академия внутренних дел)

СЛЕДОВАЯ КАРТИНА ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ СТРОИТЕЛЬСТВА

Статья посвящена исследованию следовой картины как источника доказательственной информации при расследовании преступлений, совершаемых в сфере строительства. Проведен анализ научных подходов, материалов следственной и судебной практики. Охарактеризованы особенности следовой картины преступлений в сфере строительства и освещена ее связь с другими элементами криминалистической характеристики.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, следовая картина, доказательства, источники доказательственной информации, типичные следы, преступления в сфере строительства, обстановка преступления, хищения в сфере строительства.

Andrii Zapototskii,
doctor of philosophy
(National Academy of Internal Affairs)

CONSTRUCTION CRIME TRACE PATTERNS

Article examines crime traces patterns as a source of demonstrable evidence during the construction crime investigation.

Author has analyzed basic scientific approaches, materials of investigative and court practice. Peculiarities of construction crime traces and its connection to other forensic examination elements are characterized.

It is stressed that forensic examination is considered full and extensive through detailed analysis of crime elements – efficiency of investigation highly depends on this background. Author states that trace patterns is one of the most important elements of any crime.

It is explained that analysis and study of crime trace patterns is extremely important for investigation process as it is directly connected with other elements of its forensic characteristic e.g. identity of a criminal, ways of crime committal, crime scene etc. Therefore its importance stems from primarily organizational and tactical meaning in the course of construction crime investigation and solution.

It is proved that construction crime trace patterns are characterized both by material and non-material traces.

Research allows to conclude that crime trace patterns are a mandatory element of construction crime forensic characteristic as its components are at the same time defined as practical tool and investigator's guideline used for correct methodology and tactics to be chosen during the relevant crime solution process.

Key words: *forensic characteristic, trace patterns, evidence, source of demonstrable evidence, typical traces, construction crimes, criminal environment, construction embezzlement.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 342.722

Обозна Оксана Олександрівна,
аспірант

(Донецький юридичний інститут МВС України)

ДО ПИТАННЯ ІСТОРИОГРАФІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІМУНІТЕТУ ЯК ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У статті розглянуто історичні аспекти формування та розвитку правового інституту імунітету у кримінальному процесі. Здійснено ретроспективний аналіз норм права, що визначали привілейованість положення та недоторканність осіб у відносинах у сфері кримінальних конфліктів. Розглянуто особливості історичного формування правового імунітету осіб, які є представниками влади та духовенства. Зосереджено увагу на поступовому історичному процесі розширення категорії осіб, що наділені законом правовим імунітетом у сфері кримінально-процесуальних відносин.

Ключові слова: генезис інституту імунітету у кримінальному процесі, правовий імунітет, правові привілеї, правова недоторканність.

Постановка проблеми. Теоретичні концепції щодо функціонування інституту імунітету у національному кримінальному процесі наповнені змістовним спектром інформації, яка відображає термінологічний склад інституту, закріплює перелік осіб, що користуються правовим імунітетом, визначає правовий статус цих осіб та процесуальну процедуру реалізації імунітету під час кримінального провадження. Проте вказані концептуальні положення, по-перше, майже не містять інформації щодо соціально-політичної складової державного ладу відповідного історичного періоду, під час якого відбувалось формування правових норм, що регулюють функціонування інституту імунітету; по-друге, не відображають положення, які впливали на розвиток та становлення зазначеного правового інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із виникненням та становленням інституту імунітету у кримінальному процесі України, досліджувались у роботах таких вчених, як С. Г. Волкотруб, І. П. Корякін, С. В. Лукошкіна, С. Ю. Нікітін та інші.

Метою даної статті є ретроспективний аналіз процесу виникнення та становлення імунітету як інституту кримінального процесуального права, що дозволить визначити ключові фактори внутрішньої державної політики та особливостей суспільних відносин конкретного історичного періоду, які впливали на формування інституту імунітету.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття «імунітет» та окреслення його у якості інституту права є надбанням сучасних досліджень вітчизняних та іноземних науковців. На теперішній час у сучасній юриспруденції імунітет характеризує собою комплекс правових норм, які регулюють специфічний спектр правовідносин у різних галузях права. У зв'язку з цим інститут імунітету займає певну нішу сучасної правової системи, повноцінне функціонування якої є неможливим без наявності комплексу правових норм, що забезпечують дієвість цього правового інституту.

Досліджуючи історію розвитку питання виникнення та становлення імунітету як інституту кримінального процесуального права, слід перш за все зосередити увагу на на-

ступних аспектах. Так, поняття «іmunітет», як вже зазначалось, є надбанням сучасної юриспруденції. Результат ретроспективного аналізу цього питання свідчить про те, що в історії права частіше зустрічаються інші споріднені терміни – це «привілеї» та «недоторканність». Саме із виникненням та закріпленням у юриспруденції цих правових категорій пов'язано подальше становлення інституту іmunітету і різних галузях права та галузі кримінального процесу зокрема. Також доцільно наголосити на тому, що кримінальний процес як відокремлена галузь права сформувалась у правовій дійсності України у ХІХ ст., до цього часу вона поєднувала своє існування із сферою кримінально-правових відносин. У зв'язку з цим доцільно саме зосередити увагу на аналізі норм, що визначали та регулювали ці відносини.

Перші документальні підтвердження виникнення поняття «привілеї» припадають на період появи перших державних утворень у сучасній історії. Яскравим прикладом у цьому сенсі є історія держав так званої Східної деспотії. Так, у прадавньому Єгипті спостерігалась повнота царської влади, яка розповсюджувалась на усі сфери життя прадавнього єгипетського суспільства. Влада фараона була абсолютною. Він вважався посередником між небом і землею [9, с. 47]. Поруч із фараоном суттєвий вплив на життєдіяльність прадавнього Єгипту мали жерці та представники світської аристократії. Повнота влади у руках можновладців неодмінно призводила до поділу суспільства за становою ознакою, яка визначалась у привілейованому положенні представників влади. Привілейованість перш за все визначалась у обсязі прав поважних вельмож та у рівні їх захисту державою. У сфері права прадавнього Єгипту існував поділ правопорушень за ступенем тяжкості. Найбільш суворо карались злочини проти держави (зрада, змова, заколот, розголошення державної таємниці) та релігії (убивство священних тварин, чаклунство). Певна привілейованість панівного класу спостерігалась під час правової регламентації правопорушень проти особи. Тяжкість покарань за тілесні ушкодження і розмір штрафу за ці проступки залежали від соціального становища злочинця і потерпілого. Принцип «таліона» (*lex talionis*) застосовувався тільки при рівному соціальному становищі сторін. [9, с. 56].

Подібною була ситуація й у прадавній Індії. Як і у всіх державах того часу, в Індії не існувало чіткого розподілу видів судочинства за предметом регулювання правовідносин. У зв'язку з цим будь-які правопорушення розглядались одним судовим органом. У свою чергу особливо жорстко карались проступки, серед яких найбільшу «суспільну небезпеку» того часу мали злочини проти влади царя та храмових служителів. Ці правопорушення карались досить жорстко із нерідким застосування смертної кари. До них належали злочини, що носять характер святотатства: наруга над богами та святинями тощо [9, с. 103].

Жодна правова система у світі не зазнала настільки потужного впливу двох протиборчих філософських навчань, як правова система стародавнього Китаю, в історії якої етико-політичні догмати конфуціанства і політико-правові концепції легізму стали визначальними чинниками самого поступального розвитку права, його ідейних засад, принципів і інститутів, а також механізмів правозастосування, традиційного праворозуміння китайців.

Гармонійне суспільство, згідно із вченням Конфуція, створене на основі «веління Небес» - це сукупність груп (об'єднань людей), кожна з яких повинна існувати в соціальних та правових умовах, максимальних для здійснення відведених їй функцій. Головною ідеєю такого об'єднання є «сяо» – ідея синівської любові, шанування старших, а також вищих за ієрархією. Інакше визначала сутність суспільної взаємодії концепція легізму, відповідно до якої, проповідуючи своєрідну «рівність» перед законом, невідворотність покарань за скоєні злочини, легісти прагнули позбавити чиновництво різних спадкових привілеїв в ім'я зміцнення сильної центральної влади. Не випадково посилення покарань, вимога їх невідворотності була прямо пов'язана з розвитком поняття злочину проти держави [4, с. 117]. Так, у чжоуському законодавстві (законодавства часів правління династії Чжоу (з 1045 р. до н.е. по 221 р. до н.е.)) були відомі 500 видів злочинів. Незмінно в цьому списку особливе місце займали державні злочини - зрада імператорові, бунт і ін. [4, с. 121]. За ча-

сів правління династії Цинь (221 р. – 206 р. до н. е.) у Китаї за державні злочини страчували не лише злочинця, а й три покоління його родичів по лінії батька, матері і дружини. Страті таких злочинців передували всі інші покарання, спочатку татуювання, а потім забивання палицями. У тих злочинців, хто здійснював наклепи, лихословив, ображав, проклинав імператора, попередньо відрізали язика. Покарання незмінно відображало класове становище злочинця і потерпілого [4, с. 123].

Отже, Китай не був виключенням з числа держав Східної деспотії щодо визначення пріоритетності інтересів правлячої еліти та створення нормативних механізмів для якомога повного її захисту. Ця привілейованість положення панівної еліти спостерігалась у всіх сферах життя суспільства, враховуючи регламентацію правовідносин під час вчинення кримінальних проступків. Таке нормативне положення є характерним для всіх періодів правління імператорських династій Китаю.

У контексті питання, що розглядається, цікавість викликає й історія держав, які знаходились на території сучасної Європи. Так, у правовій системі Афін перш за все слід виділити історичний період з IV по VI в. н.е., коли афінським політиком Солоном була проведена змістовна реформа законодавства. Реформування законодавства не обмежувалось нормами, що визначали державний устрій прадавніх Афін. Реформа, між іншим, стосувалась норм цивільного і кримінального права. Повноправними афінськими громадянами були ті особи, у яких і батько, і мати були громадянами Афін. Повноправність наступала з 18 років і передбачала наявність визначених прав та обов'язків. До найбільш важливих прав громадянина належали: право на свободу та особисту незалежність від іншої людини, на земельну ділянку, допомога від держави в разі матеріальних труднощів, на участь у справах держави, на захист і заступництво афінських законів [9, с. 154]. При цьому вказаними правами не наділялись інші мешканці прадавніх Афін, яких законодавство не відносило до громадян. У прадавніх Афінах існував прошарок вільних людей, що не мали статусу громадянина Афін. Цих людей називали «метеками». Метекі, займаючись ремеслом чи торгівлею, могли досягти значних матеріальних статків, стати заможними людьми, але вони не мали права на земельну власність і не мали громадянських прав та привілеїв, на відміну від громадян Афін. Загалом все населення прадавніх Афін поділялось на повноправних осіб (громадян), неповноправних метеків та безправних невільників. За особливі заслуги окремі громадяни, за постановою народного зібрання, наділялися особливими пільгами та почесними правами, наприклад звільнення від літургій (громадських повинностей з майновим цензом), почесними місцями на святкуваннях та зібраннях, правом носити почесний вінок та ін. [12, с. 150].

Отже, перший критерій визначення привілейованості тих чи інших осіб суспільства прадавніх Афін залежав від класової належності особи. Також афінське законодавство містило норми, які підкреслювали визначну роль та привілейованість інтересів держави та релігії, при цьому особи, які посягали на них, піддавались жорстким санкціям. Із найбільшою суворістю каралися зрада, обман народу, образа богів, крадіжка храмового майна, умисне вбивство [9, с. 157]. Слід зазначити, що для провадження за злочинами проти державних інтересів створювалась спеціальна комісія, в інших випадках слідство вели архонти та інші посадові особи [13, с. 80]. У разі доведення провини особи у вчиненні злочину проти держави практикувалось «клеймування» особи визначенням «ворог країни». Таку людину будь-хто міг при зустрічі вбити, майно його конфіскували. Трупи зрадників вивозили за межі поліса і викидали без поховання [3, с. 163].

У прадавньому Римі, як і в Афінах, спостерігалась класова нерівність осіб. Найбільшим спектром прав володіли громадяни Риму, при чому виключно чоловіки, оскільки жінки були повністю позбавлені політичних прав незалежно від того, до якого стану вони належать. Також вони наділялись обмеженою цивільною правоздатністю. Значно меншим обсягом правоздатності наділялись інші верстви населення прадавнього Риму (вільновідпущені, латини, переґрини та раби). Закони XII таблиць містили достатньо малий перелік

кримінально караних діянь. Багато правопорушень не вважались кримінально караними, а кваліфікувались як цивільно-правові делікти. Перш за все злочинними вважались діяння, що спрямовувались проти держави та суспільства, за які передбачались досить суворі покарання, аж до смертної кари [1, с. 92]. Поступово у сфері права прадавніх Афінів утворилося дві категорії справ: 1) «*iudicia publica*» – враховувала кримінально-правові делікти, що посягають на інтереси держави; 2) «*iudicia privata*» – включала в себе конфлікти, що стосувались приватної сфери життя римлян. Серед зазначених категорій справ саме «*iudicia publica*» мала тенденцію до розширення. Це обумовлювалось поступовим збільшенням ролі держави у регулюванні сфери суспільних відносин Риму. У другій половині республіканського періоду ця категорія справ отримала назву «*crimina*». Згодом каральна діяльність держави безперервно розширюється та досягає свого максимуму в імперській період прадавнього Риму (31 р. до н.е. – 476 р. н.е.). Імператори, які були представниками воєнної диктатури класу рабовласників, вживали жорстоких заходів щодо боротьби з посяганнями на інтереси панівного класу [12, с. 240].

Історія розвитку норм права, що регламентують існування інституту імунітету, мала своє продовження у період Середньовіччя. Так, у Франкійській державі, яка утворилась наприкінці V – початку VI ст. н.е., простежувались певні особливості існування правової системи. Серед джерел права цієї держави слід відокремити так звані «імунітетні грамоти», зміст яких полягав у тому, що король цими документами наділяв своїх васалів широким спектром повноважень на підлеглих територіях. Аналіз правової системи Франкії свідчить про те, що норми, які регулюють сферу кримінально-правових відносин, не були розвинуті. У Салічному праві, або Салічному законі, документу, який, між іншим, відіграв роль судейника, спостерігалась властива для того часу класова нерівність у суспільстві. У зв'язку з цим санкції за вчинені кримінальні делікти цілком залежали від матеріального положення не лише потерпілої особи, а й злочинця. Також міра покарання за вчинені проступки цілком залежала від класової належності тієї чи іншої особи. Так, до вільних та рабів застосовувалося різне покарання за вчинення ідентичних правопорушень. Там, де до вільної людини застосовувались штраф та відшкодування матеріальних збитків, рабів піддавали жорстким катуванням та позбавляли життя [13, с. 128].

У середньовічній Франції аж до XVI ст. широко використовувались норми звичаєвого права. При цьому зміцнення державної влади та розповсюдження її інтересів у багатьох сферах життя суспільства знаходить своє відображення і у сфері юриспруденції. Так, із розвитком правової системи інтереси представників влади та церкви знаходять свій захист і у відповідних нормах права, які можна віднести до сфери кримінального права. Поступово відокремлюються категорії правопорушень за об'єктом посягань. Найбільш тяжкими злочинами вважались замах на короля або членів його сім'ї і змова проти держави. До змови проти держави відносились змови проти міністрів, командувачів королівськими військами, губернаторів та інших вищих королівських чиновників, зрада під час війни, дезертирство, шпигунство тощо. Привілейованість правлячої еліти спостерігалась і у сфері судочинства. Домінуючим був принцип «суду рівних», відповідно до якого судовий процес міг здійснюватись лише щодо рівних у соціальній ієрархії осіб [9, с. 262].

У середньовічній Німеччині правова система формувалась з оглядкою на подібні процеси у суміжних державах. Основним документом у сфері кримінального судочинства, безумовно, є загальноімперське кримінальне укладення «Кароліна» (*Constitutio Criminalis Carolina*), яке було одним із найбільш повних кодексів кримінального законодавства XVI століття, метою створення якого було впорядкування кримінального судочинства в місцевих судах. Не дивлячись на систематизацію цього укладення, воно не містило чіткої нормативної класифікації злочинних дій за певними групами. Однак, залежно від об'єкту посягань, можна умовно виокремити дві групи злочинних дій, санкції за вчинення яких були найбільш суворими. Це злочини проти держави (державна зрада, бунт проти влади та ін.), а також проти релігії (богохульство, чаклунство та ін.). Також, відповідно до цього укла-

дення, у сферу кримінального судочинства впроваджувались норми, які у свою чергу визначали певну привілейованість положення окремої категорії громадян. Так, під час визначення покарання за вчинене злочинне діяння суддя мав визначити станову належність як потерпілої, так і винної особи [13, с. 162].

В англійському середньовічному праві, окрім привілейованості положення владних мужів, під час вирішення кримінальних конфліктів з'являється положення, яке визначало категорію громадян, які також володіли особливим правовим статусом під час судових проваджень. Однак цей статус не залежав від станового положення особи. Норми, що регулювали цей статус, спиралися на розумовий стан певної особи. Відповідно до згаданого положення «слабоумний та божевільний – не несли відповідальності за вчинений злочин» [4, с. 465]. Цією правовою категорією відокремлюється коло осіб, які не були суб'єктами злочинів та наділялися законотворцем недоторканністю від кримінального переслідування.

Як і в інших країнах-сусідів, інтереси монарха, які ототожнювались із державними інтересами, захищались найбільше. Найтяжчим злочином у середньовічній Англії вважалась «велика зрада». Це формулювання досить часто використовувалося королівською владою у ролі «міцної зброї» у боротьбі зі світськими супротивниками, баронами та непокірним кліром. В останньому випадку звинувачення у подібному злочині було особливо дієвим, оскільки воно позбавляло представників церкви «привілею духовного звання». Використовуючи зазначене формулювання, під час визначення протиправних дій своїх васалів монарх при цьому переслідував і матеріальну вигоду. Звинувачений у цій злочинній дії феодал позбавлявся особистого землеволодіння, яке переходило після його страти не спадкоємцям, а королю [4, с. 467].

Виникнення та становлення правового імунітету як інституту права на території сучасної України відбувалось за «сценарієм», який за своєю сутністю був аналогічним до країн Західної Європи. Так, за часів існування Скіфської держави (585–260 рр. до н.е.) джерелами права були звичаї та правила, встановлені царською владою. Норми права захищали державну владу, життя, майно та привілеї царської родини. У цей час сфера кримінально-правових відносин тільки починає зароджуватись, однак серед спектру злочинних діянь, що існував у правовій дійсності, спостерігався їх поділ за ступенем тяжкості. Найнебезпечнішими вважались злочини проти царя, замах на життя можновладця, непоко́ра царському наказові, які у скіфів каралися на смерть [6, с. 13]. Слід наголосити, що у міру становлення феодалізму окремі звичаї родового ладу, котрі можна було використовувати в інтересах панівного класу, що формувався, поступово трансформувалися у норми звичаєвого права. На них покладався захист феодальної приватної власності і соціальної нерівності. Феодальний тип права у східних слов'ян став за своєю суттю історично першим типом правової організації класового суспільства. Згодом привілейоване положення панівного класу знаходило своє відображення і у нормах, що були частиною міжнародних угод. Так, у русько-візантійських угодах 911, 944 і 971 рр., норми яких регулювали торгівельні відносини, існували правові положення, які у свою чергу визначали правове становище і привілеї феодалів [11, с. 40].

Вінцем давньоруського права був перший кодифікований збірник норм права «Руська Правда». Найдавнішим варіантом цього нормативного документу вважається його «Коротка редакція». Предметом правого захисту у Короткій редакції виступає життя та тілесна недоторканність феодалів і князівських дружинників. У ній чітко простежується специфіка феодального права як права привілею панівних станів. Зміни та доповнення до Правди Ярославичів (частини Руської Правди) мали на меті захистити князівські маєтки і князівську земельну власність [6, с. 37]. Положення, що були закріплені у Руській Правді, знайшли своє відображення і у подальших історичних періодах розвитку та становлення української державності.

За часів існування Галицько-Волинського князівства (1199–1349 рр.) зберігалася в основних своїх рисах і правова система, яка склалася ще в Давньоруській державі, хоча

подальший розвиток феодальних відносин вимагав посилення регулятивної ролі права. Це виявилось, насамперед, у збільшенні кола конкретних об'єктів феодального господарства, які захищалися правом, розширенні складу різних за своїм правовим становищем соціальних верств населення, зміцненні основ права привілеїв, загального посилення покарань за злочини, спрямовані проти економічного й політичного панування феодалів [11, с. 70].

Часи існування Великого князівства Литовського (1236–1795 рр.) характеризувалися упорядкованим (нормативним) поділом суспільних правовідносин за відповідними інтересами, що у свою чергу впливало на формування державної правової політики та функціонування судової системи. Цей історичний період можна охарактеризувати збільшенням привілейованого положення церкви. Для визначення поняття злочину в русько-литовському праві використовувалися поняття «кривда», «виступ» або «гріх». Захищаючи інтереси християнської церкви, закон заохочував перехід із іудейства чи ісламу до православ'я чи католицизму. Однак перехід християнина у зворотному напрямі передбачав спалення живцем тих, хто намовив до прийняття іншої віри. Не так радикально, але з певною долею привілейованості захищались інтереси правлячої еліти та заможних осіб. Так, за тяжкий злочин у вигляді вбивства широко використовувалось матеріальне відшкодування завданої шкоди. За вбивство шляхтича відкуп становив 100 коп. грошей. За вбивство простолюдина ця сума була вдвічі та у більше разів менше за цю суму [5, с. 56].

Доба Гетьманщини (1649–1783 рр.) характеризувалась суттєвим реформуванням системи законодавства. Розвиток демократичної у своїй основі української козацької держави наражався на досить потужну у той час роль феодалів у суспільстві. У зв'язку з цим подальший розвиток основних галузей українського права спрямовувався на закріплення станових привілеїв старшин і шляхти [6, с. 101]. У сфері судочинства поступово виокремлюється сфера обвинувально-змагального процесу, хоча у цей час не існувало чіткого поділу права на цивільне-процесуальне та кримінально-процесуальне. Під час здійснення доказової діяльності у справах щодо кримінальних правопорушень було поширене використання тортур та побиття допитуваних осіб, однак цей радикальний спосіб отримання доказової інформації жодним чином не застосовувався до панівних верств населення, осіб духовного сану тощо [6, с. 104]. Однак при цьому слід наголосити, що перелік осіб, які користувались певного роду привілейованим положенням у провадженнях щодо кримінальних проступків, не обмежувався представниками влади та церкви. Так, у сфері права з'являються норми права, які наділяли певною привілейованістю правового положення осіб, що не належали до представників знаті та духовенства. У цей час формуються нормативні критерії, які визначались як пом'якшуючі обставини під час вчинення злочинного діяння, ці критерії розповсюджувались на всіх без винятку осіб. У випадку скоєння злочину психічнохворою особою, вона не звільнялася від кримінальної відповідальності, проте ця обставина вважалась такою, що пом'якшувала відповідальність. Також пом'якшуючою обставиною вважалось вчинення злочину розумово відсталою особою, а також особою, яка мала фізичні вади або похилий вік. При цьому доцільно зазначити, що смертна кара не застосовувалась до вагітних жінок, підлітків до 16 років та до людей похилого віку [11, с. 151].

Період ХІХ – першої половини ХХ ст. характеризувався суттєвими змінами у законодавстві, зокрема у кримінально-правовій сфері. З усього переліку нормативних актів того часу слід виділити Уложення про покарання кримінальні і виправні в редакції 1866 р., на основі якого будувалась система кримінального права того часу. Цікавість викликає ст. 90 Уложення. Відповідно до цієї правової норми не підлягали кримінальній відповідальності особи, які не могли усвідомлювати характер та наслідки вчинюваних ними діянь (неосудні), а також особи, що вчинили злочинні дії у стані необхідної оборони. Визначення певної правової привілейованості окремої категорії осіб, було необхідним та важливим зрушенням у бік забезпечення прав осіб, що брали участь у вирішенні кримінальних конфліктів. Однак, поруч із позитивними та прогресивними для свого часу змінами у законодавстві, у нормах кримінального права спостерігалась ситуація за якою інтереси правлячої кліки та духовенства захищались державою якнайкраще. Показовим у цьому сенсі є вміст

Особливої частини Уложення 1885 р., відповідно до якого на першому місці традиційно стояли злочини проти церкви і релігії, які передбачали досить суворі покарання — аж до довічної каторги. Встановлювалася відповідальність за богохульство і блюзнірство, єресь і ображення святинь, гамір і безчинство у церкві, спокушення християнина до іншої віри і вчинення нехристиянських обрядів над християнином, обернення православного в іншу віру, поховання християнина без християнського обряду та ін. Усього в законі було 59 статей, в яких встановлювалася відповідальність за злочини проти віри [11, с. 294].

У розділі III Уложення передбачалася кримінальна відповідальність за злочини проти імператора і членів імператорського дому, а також за бунт проти верховної влади і за державну зраду (всього 20 статей). В Уложенні зазначалось, що будь-яке навмисне і злочинне діяння проти життя, здоров'я або честі імператора і будь-який умисел скинути його, лишити свободи і влади верховної або ж обмежити права його, або ж учинити щодо нього яке-небудь насильство карається позбавленням усіх прав стану і смертною карою. Аналогічні покарання передбачалися і за подібні дії, вчинені проти членів імператорського дому [11, с. 294].

У цей час принципові зміни відбулись і у кримінально-процесуальному праві. За судовою реформою 1864 р. воно вперше відокремилось у самостійну галузь права. Важливе значення мало проголошення презумпції невинності, за якою особа, підозрювана або обвинувачена у вчиненні злочину, вважалася невинною доти, поки її винність не доведена судом. Цікавим також є той факт, що під час обговорення проекту Статуту кримінального судочинства 1864 р. (далі – СКС) «передбачалось не допускати до свідчення... лікарів, акушерів і сповитух – відносно визнання, зробленого їм таємно, при виконанні обов'язків їхнього звання (п. 4 ст. 640 Проекту)», оскільки в даному разі «показання свідка проти підсудного було б порушенням таємниці, довіреної свідку такого звання, у якому він може приносити користь суспільству лише при належній довірі до його скромності» [2, с. 156]. Однак запропонована норма не знайшла відповідного відображення у змісті СКС.

Разом з тим у зазначеному нормативному акті знайшли відображення норми, що регулювали правовий імунітет родичів винної особи, які мали статус свідка у кримінальному провадженні. Так, відповідно до ст. 94 СКС чоловік або дружина обвинуваченої особи, родичі її по прямій лінії, висхідній і низхідній, а також її рідні брати або сестри можуть усунути себе від процесу надання свідчень; якщо ж вони побажають скористатися цим правом, то допитуються без присяги. Аналогічний зміст мала ст. 704 СКС, яка визначала порядок допиту родичів обвинуваченого під час провадження судового слідства (глава 7 СКС) [10]. Окрім родичів обвинуваченого, імунітетом у кримінальному судочинстві користувались і інші особи. Тривалий час існували умови, за яких у правовій дійсності того часу зберігалися тілесні й болючі покарання, щоправда, від них поступово звільнялися привілейовані стани, а згодом – і особи з вищою й середньою освітою, і навіть нижчі чини, що мали відзнаки [6, с. 128].

Однак нормативні надбання щодо визначення такої правової категорії у кримінальному судочинстві, як «імунітет свідка» були частково скасовані після Жовтневої революції 1917 р. Так, у Положеннях про полкові суди та у Положеннях про військових слідчих від 1919 р. ще за інерцією збереглися особливі правила допиту у якості свідків родичів обвинуваченого. Ці правила розповсюджувались на дружину звинуваченого, його родичів по прямій лінії, а також на рідних братів та сестер. При цьому Положення про полкові суди не виключало родичів з числа свідків, а лише передбачало їх допит без відібрання підписки про відповідальність щодо надання неправдивих свідчень. Положення про військових слідчих включало норми, які дозволяли згаданим особам не бути свідками у кримінальному провадженні. Пленум суду РРФСР у своїй постанові від 1923 р. пояснив, що свідок має право відмовитись відповідати на запитання, «які можуть кинути тінь на його особу». Однак згодом ці норми були скасовані [7, с. 21].

Характерним для радянських часів є фактор відмови від існування імунітету священнослужителів у сфері кримінально-процесуального права. Після остаточного встанов-

лення радянської влади домінуючими у суспільстві стають атеїстичні світогляди. Радянське право не містило різниці між допитом світських осіб чи представників духовенства. Законодавцем встановлювались жорсткі правила щодо відповідальності за неповідомлення будь-якою особою про вчинені злочини та/або приховування злочинів та злочинців [8, с. 18]. Ці правила в рівній мірі стосувались і представників духовенства. Лише із прийняттям КПК України у 1960 році у священнослужителів знову з'являється правовий імунітет під час допиту їх у якості свідка. Відповідно до ст. 69 КПК від 1960 року, не могли допитуватись як свідки священнослужителі з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не були звільнені від обов'язку зберегти професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості. Взагалі, окрім священнослужителів, КПК від 1960 року містив достатньо змістовний перелік осіб, які користувались свідочьким імунітетом у кримінальному провадженні. До цих осіб належали: члени сім'ї та близькі родичі підозрюваного (обвинуваченого, підсудного); адвокати (захисники, представники); нотаріуси; лікарі; психологи; особи з фізичними та психічними вадами; особи, щодо яких застосовувались заходи безпеки. Із прийняттям чинного КПК України у 2012 році розпочався новий етап у розвитку вітчизняного кримінального процесу та його правових інститутів, зокрема інституту імунітету.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що із розвитком суспільних відносин видозмінювався і рівень правової свідомості людства. Все це неодмінно впливало на формування права як засобу регулювання відносин у суспільстві. Поступове становлення інституцій державної влади неодмінним чином корегувало і процес створення певного правового базису їх функціонування. На стадіях розвитку держав характерним було явище зміни вектору функціонування правових систем. Від механізму обслуговування інтересів правлячих еліт, який спостерігався у державах феодальних часів, до основного засобу регулювання відносин у суспільстві у державах пізніх часів. Все це, безумовно, у рівній мірі стосується і виникнення та становлення інституту правового імунітету як невід'ємної частини правової дійсності держави та її галузей права, зокрема кримінального процесу.

Список використаних джерел:

1. Батыр К. И. Всеобщая история государства и права / Батыр К. И. – М. : Былина, 1999. – 495 с.
2. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волкотруб Сергій Григорович. – Харків, 2002. – 192 с.
3. Графский В. Г. Всеобщая история права и государства / Графский В. Г. – М. : Норма, 2007. – 752 с.
4. Жидков О. А. История государства и права зарубежных стран / О. А. Жидков, Н. А. Крашенникова. – М. : Норма, 2004 – 624 с.
5. Захарченко П. П. Історія держави та права України / П. П. Захарченко, О. В. Кузьминець. – Київ : Університет «Україна», 2005. – 212 с.
6. Иванов В. М. Історія держави і права України. Ч. 1 / Иванов В.М. – Київ : МАУП, 2002. – 264 с.
7. Корякин И. П. Иммуниет в уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Корякин Илья Петрович. – Караганда, 2002. – 160 с.
8. Никитин С. Ю. Свидетельский иммунитет в российском уголовном процес се : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Никитин Сергей Юрьевич. – Челябинск, 2005. – 184 с.
9. Прудников М. Н. История государства и права зарубежных стран / Прудников М. Н. – М. : Юрайт, 2013. – 811 с.
10. Статут кримінального судочинства від 20 листопада 1864 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>.
11. Тацій В. Я. Історія держави і права України / В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко. – Т. 1. – Київ 2000. – 464 с.

12. Томсинов В. А. Всеобщая история государства и права / Томсинов В. А. – Т. 1. – М. : Зерцало-М, 2011. – 640 с.

13. Чибиряев С. А. История государства и права зарубежных стран / Чибиряев С. А. – М. : Былина, 2002. – 472 с.

Обозная Оксана Александровна,
аспирант
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

К ВОПРОСУ ИСТОРИОГРАФИИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ ИММУНИТЕТА КАК ИНСТИТУТА УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

В статье рассмотрены исторические аспекты формирования и развития правового института иммунитета в уголовном процессе. Осуществлен ретроспективный анализ норм права, которые определяли привилегированность положения и неприкосновенность лиц в сфере криминальных конфликтов. Рассмотрены особенности исторического формирования правового иммунитета лиц, являющихся представителями власти и духовенства. Сосредоточено внимание на постепенном историческом процессе расширения категории лиц, которые наделены законом правовым иммунитетом в сфере уголовно-процессуальных отношений.

Ключевые слова: *генезис института иммунитета в уголовном процессе, правовой иммунитет, правовые привилегии, правовая неприкосновенность.*

Oksana A. Oboznaya,
graduate student
(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs)

HISTORIOGRAPHY ON THE ISSUE OF FORMATION AND IMMUNITY AS AN INSTITUTION OF CRIMINAL PROCEDURAL LAW

The article examines the historical aspects of the formation and development of the legal institution of immunity in criminal proceedings. Retrospective analysis of the law, determining the position of privilege and security of people in a relationship in criminal conflicts. The features of the historical formation of the legal immunity of persons who are government officials and clergy. The emphasis is on gradual historical process of expansion of the category of persons endowed with legal immunity law in criminal procedure relations.

Keywords: *genesis Institute immunity in criminal proceedings, legal immunity, legal privileges, legal immunity.*

Надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 343.14:351.745.7:343.974

Сухачов О. О.,

кандидат юридичних наук

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДОСЛІДЖЕНЬ КОНСПІРАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТА ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена систематизації наявних теоретичних знань щодо конспірації злочинної та оперативно-розшукової діяльності. Проведено аналіз положень наукових праць представників кримінального права та процесу, кримінології та криміналістики щодо питань конспірації. Визначено перспективи наукових розвідок даного напрямку досліджень.

Ключові слова: конспірація, протидія розслідуванню, оперативно-розшукова діяльність, злочинна діяльність, наукові дослідження.

Постановка проблеми. Аналіз законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, що встановлювали засади розшукової роботи у минулому та регламентують основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів у теперішній час, свідчить про неможливість виконання покладених на них завдань без використання негласних методів та засобів, збереження у таємниці факту, місця й часу проведення конкретних заходів та кола залучених до цього осіб. Тому однією із засад оперативно-розшукової діяльності традиційно вважають конспірацію.

Термін «конспірація» сьогодні широко вживається у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах України та країн пострадянського простору, що регламентують діяльність органів, компетенцію яких становить боротьба зі злочинністю та захист державної безпеки. Цим терміном постійно послуговуються теоретики оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу. Він міцно укорінився у професійному спілкуванні працівників оперативних підрозділів. Але у вітчизняній науці та загалом на пострадянському просторі конспірацію досліджують не лише як принцип та складову діяльності оперативних підрозділів, а і як ознаку та (або) властивість злочинної діяльності (у країнах Західної Європи та Америки конспірацію розглядають винятково як явище притаманне злочинній діяльності, здебільшого організованій).

Зрештою, наукові дослідження як конспірації оперативно-розшукової, так і конспірації злочинної діяльності спрямовані на забезпечення ефективності боротьби зі злочинністю. Повнота та результативність цих досліджень залежить від їх системності та взаємозв'язку. Тому важливо дати оцінку тим науковим надбанням, які існують на сьогоднішній день та визначити ті актуальні проблеми, які потребують розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конспірації як оперативно-розшукової, так і злочинної діяльності досліджували Р. С. Белкін, А. А. Венедіктов, А. Ф. Волобуєв, М. Л. Грібов, Ю. О. Гудков, С. В. Євдокіменко, В. П. Журавльов, Є. К. Марчук, А. Е. Маслов, П. М. Муженко, В. Н. Карагодін, Н. С. Карпов, В. Г. Лісогор, Є. Л. Малищенко, А. М. Мисюра, Р. Г. Мартиненко, І. А. Ніколайчук, О. С. Омельченко, Р. М. Осипян, І. В. Слюсарчук, Р. Ш. Римарчук, Р. М. Шехавцов, Б. В. Щур та інші науковці. При цьому зазначені питання вивчалися у площині різних наук: кримінології, криміна-

лістики, кримінального права та процесу, теорії оперативно-розшукової діяльності, а також на міжгалузевому рівні.

Мета статті полягає у систематизації наявних теоретичних знань щодо конспірації злочинної та оперативно-розшукової діяльності та у визначенні перспектив наукових розвідок даного напрямку досліджень.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питань конспірації злочинної діяльності мають давню історію. За час незалежності України вони неодноразово піднімалися на дисертаційному рівні – у роботах з кримінології та криміналістики. Так, у 1998 р. розробляючи кримінологічну та кримінально-правову характеристику злочинних організацій, Є. К. Марчук як один з її елементів виокремив та дослідив конспірацію [1, с. 12]. С. В. Євдокіменко, розглядаючи криміналістичні аспекти боротьби зі злочинною діяльністю (2002 р.), зазначала, що маскування намірів при підготовці, вчиненні та приховуванні злочинів (від примітивних до найбільш витончених) завжди виступало як основна ознака цієї діяльності з іманентно властивими кожному етапу розвитку злочинності прийомами та способами забезпечення конспірації. Сама ж конспірація злочинної діяльності, на думку дослідниці, проявляється на двох рівнях. По-перше, як ознака злочинної діяльності, що характеризує її ефективність та результативність, оскільки інший підхід до підготовки і вчинення злочинів означав би неможливість досягнення протиправних цілей. По-друге, конспірація полягає у проведенні різноманітної системи заходів, прийомів і засобів, що забезпечують прихованість злочинної діяльності [2, с. 59–60]. У цьому ж році В. П. Журавльов, П. М. Муженко назвали конспірацію засобом протидії діяльності правоохоронних органів із запобігання злочинам, їх виявлення, припинення та розкриття [3, с. 30]. Н. С. Карпов, досліджуючи феномен злочинної діяльності, розглядає конспірацію як її характерну рису (2004 р.) [4, с. 56]. М. Л. Грібов та А. А. Венедіктов у серії статей (2009–2012р.) цілеспрямовано досліджують конспірацію злочинної діяльності загалом [5]; її окремі види [6] та засоби [7].

Аналізуючи зміст вказаних вище робіт, не можна не відмітити, що окремі дослідники розмежовують конспірацію та протидію правоохоронним органам як окремі ознаки злочинної діяльності [2, с. 59–60]. На наш погляд, конспірація злочинної діяльності не підлягає відмежуванню від протидії оперативним підрозділам та органам досудового розслідування, оскільки є одним з елементів такої протидії (можливо, головним). Це підтверджується результатами наукових напрацювань І. А. Ніколайчука, який у 2000 р. захистив докторську дисертацію на тему «Приховування злочинів, як форма протидії розслідуванню» [8, с. 35–41], а також впливає зі змісту положень останніх наукових розвідок вітчизняних вчених з питань подолання протидії оперативно-розшуковій діяльності та проведення контррозвідувальних операцій (Є. Л. Малищенко, І. В. Слюсарчук).

При цьому результати досліджень конспірації як засобу протидії оперативно-розшуковій діяльності можуть бути використані для розробки питань конспірації діяльності оперативних підрозділів. Як слушно зазначають окремі дослідники, оперативно-розшукова тактика виконує функцію запобігання опору, що чинять злочинці, його подолання або нейтралізації. Відповідно до цього дослідження конспірації ОРЗ має ґрунтуватися на вивченні конспірації злочинної діяльності. У цьому аспекті тактика оперативно-розшукової діяльності споріднена з криміналістичною тактикою [9].

Адже у криміналістиці вже досить давно проблеми тактики досудового розслідування й збереження його таємниці вирішують, ґрунтуючись на знаннях щодо конспірації злочинної діяльності, а після законодавчого закріплення інституту ОРД у країнах пострадянського простору наукові розвідки даного напрямку в межах криміналістики активізувалися та стали набувати міжгалузевого характеру.

Так, у 1992 р. В. Н. Карагодін опублікував монографічну працю «Подолання протидії досудовому розслідуванню» [10]. У 1994 р. Ю. А. Гудков захистив дисертацію «Кримінальна протидія у кримінальному процесі та оперативно-розшукові заходи щодо її попере-

дження» [11]. У 1996 р. було проведено загальноросійську науково-практичну конференцію «Організована протидія розкриттю та розслідуванню злочинів та заходи щодо її нейтралізації», у якій взяли участь провідні науковці країн СНД. У 1997 р. про конспірацію як форму протидії досудовому розслідуванню у своєму підручнику писав Р. С. Белкін [12, с. 129–149.]. У 1999 р. В. М. Цимбалюк дослідив діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку злочинних формувань на рівні кандидатської дисертації [13]. У 2000 році О. В. Александренко та В. Д. Берназ опублікували наукові статті, у яких було досліджено питання сутності протидії на попередньому розслідуванні, засоби її подолання та психологічні аспекти протидії слідчій діяльності [14; 15]. У 2001 р. А. Є. Маслов результати власного наукового пошуку втілює у дисертації, присвяченій слідчій таємниці як засобу подолання протидії розслідуванню [16]. У 2002 році А. Ф. Волобуєв дослідив протидію розслідуванню економічних злочинів [17]. У 2003 році Р. М. Шехавцов за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями, визначив форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання, а В. Г. Лісогор розробив засади криміналістичного забезпечення збереження таємниці досудового розслідування на рівні кандидатських дисертацій [18; 19]. На цьому ж рівні у 2004 р. російський дослідник Р. Г. Мартиненко намагався розв'язати проблеми комунікативної протидії розслідуванню [20], а вітчизняний науковець Б. В. Щур запропонував тактику усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами [21, с. 29, 30, 43, 115]. У 2009 р. російський дослідник Р. Ш. Осипян захистив дисертацію «Криміналістичні аспекти подолання протидії розслідуванню, як складова слідчої діяльності» [22], а в 2010 р. український вчений Р. М. Римарчук – дисертацію «Особливості протидії дізнанню та досудовому слідству в місцях позбавлення волі» [23].

У 2013 р. О. С. Омельченко знову звертається до теми поняття та сутності протидії розслідуванню злочинів на стадії кримінального провадження вже з урахуванням положень нового кримінального процесуального законодавства України [24], а В. О. Гусева вивчає способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання [25].

Однією з останніх дисертаційних праць окресленого напрямку стало дослідження А. М. Мисюри «Подолання протидії здійсненню кримінального провадження з боку злочинних угруповань, причетних до торгівлі людьми» [26].

Досить очевидним є те, що засоби втаємничення діяльності нелегальних організацій та правоохоронних органів можуть бути аналогічними. Водночас вони спрямовані один проти одного. Критеріями розмежування конспірації злочинної діяльності та конспірації ОРД (НСРД) виступають суб'єкти та мета, до якої вони прагнуть. Суб'єктами першої виступають нелегальні (незаконні) соціальні групи, що мають злочинні наміри та, приховуючи їх, переслідують мету уникнути кримінальної відповідальності. Суб'єктами другої виступають оперативні підрозділи правоохоронних органів, які покликані протидіяти злочинності та, вживаючи заходів конспірації, прагнуть забезпечити негласність своєї діяльності.

Легальний статус суб'єктів конспірації передбачає легальність їхньої діяльності. Зокрема, ОРД оперативних підрозділів ОВС та інших правоохоронних органів урегульована відповідним Законом України, а отже є легальною. Водночас це не означає, що така діяльність позбавлена таємного характеру, адже, відповідно до Закону, вона являє собою систему гласних і негласних заходів (ст. 2). При цьому усталеною в науці є думка про перевагу негласних інструментів здійснення ОРД над гласними. Адже аналіз законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, що встановлювали засади розшукової роботи у минулому та регламентують основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів у теперішній час, свідчить про неможливість виконання покладених на них завдань без використання негласних методів та засобів, збереження у таємниці факту, місця й часу

проведення конкретних заходів та кола залучених до цього осіб. Через це питання конспірації діяльності оперативних підрозділів досліджувались вітчизняною наукою протягом усього минулого сторіччя та продовжують досліджуватися у наш час. Проте такі дослідження не мали комплексного характеру та проводилися безсистемно. Здебільшого вони були фрагментарними та присвячувалися окремими питанням забезпечення конспірації оперативних підрозділів (або проводилися в межах комплексних досліджень інших проблем ОРД).

Весь обсяг наявних знань із проблем конспірації діяльності оперативних підрозділів підлягає систематизації відповідно до філософських категорій «загальне», «особливе» та «одиничне».

До «загального» належать вироблені практикою та запропоновані теорією положення щодо сутності, правового регулювання та організації конспірації діяльності оперативних підрозділів. Відповідні питання на рівні монографій, кандидатських та докторських дисертацій у вітчизняній науці окремо не досліджувались. Наукові розвідки даного рівня проводились у Російській Федерації, але їх результати доступні лише в тій незначній частині, яка не віднесена законодавством та підзаконними актами вказаної країни до державної таємниці. Зокрема, це стосується наукового розуміння поняття конспірації, її співвідношення з іншими теоретичними категоріями, історичних аспектів її правового регулювання наприкінці XIX - початку XX століття, законодавчої регламентації правовідносин конфіденційного співробітництва. У країнах Західної Європи та Америки (у роботах без грифу обмеженого доступу) конспірацію досліджували винятково як принцип, елемент або властивість злочинної діяльності. Спеціальні дослідження теоретичних засад, сутності, правового регулювання та організації конспірації діяльності оперативних підрозділів в Україні проводилися лише на рівні окремих наукових статей.

До «особливого» належать знання щодо окремих елементів змісту конспірації, а також забезпечення конспірації в діяльності окремих суб'єктів ОРД, у тому числі за конкретними напрямками боротьби зі злочинністю. В Україні певні аспекти окремих складників конспірації досліджувались як на рівні наукових статей, так і на монографічному (дисертаційному) рівні, зокрема це: охорона інформації від витоку та розповсюдження (захист державної таємниці); засоби дезінформації (несправжні (імітаційні) засоби, у т.ч. легендовані підприємства, пастки-квартири, автомобілі, сайти), легендоване спілкування тощо. На цьому ж рівні питання конспірації розглядалися також у межах наукових праць, присвячених конкретним аспектам діяльності оперативних підрозділів (винятково у контексті цих аспектів). Зокрема, це конфіденційне співробітництво, окремі напрями боротьби зі злочинністю (протидія злочинам проти основ національної безпеки України; злочинам проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи; злочинам проти власності; злочинам у сфері господарської діяльності; злочинам проти довкілля; злочинам проти громадської безпеки; злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; злочинам у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; злочинам у сфері службової діяльності тощо); діяльність окремих суб'єктів ОРД (спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділів карного розшуку, по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, Державної служби боротьби з економічними злочинами та інших підрозділів кримінальної міліції (поліції) МВС України, підрозділів контррозвідки, захисту національної державності, контррозвідувального захисту економіки держави, спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічних, внутрішньої безпеки, оперативного документування та інших підрозділів СБ України, оперативних підрозділів інших органів уповноважених на здійснення ОРД). Ці знання, у межах нашого дослідження, також відносимо до категорії «особливого».

До «одиничного» належать наукові здобутки щодо забезпечення конспірації конкретних оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій (оперативне

опитування, оперативна установка, візуальне спостереження, контрольована поставка, оперативне впровадження, оперативно-технічні заходи та інше). Відповідні питання досліджувалися у межах окремих статей, а також фрагментів монографій та дисертації, присвячених проблемам проведення конкретних ОРЗ та НСРД.

Висновки

У криміналістиці, кримінології та теорії оперативно-розшукової діяльності дослідження конспірації ведуться за двома протилежними взаємопов'язаними напрямками:

1) дослідження конспірації злочинної діяльності проводяться, здебільшого, в межах вивчення питань протидії органам досудового розслідування й оперативним підрозділам та переслідують мету розробки ефективних засобів її подолання;

2) дослідження конспірації оперативно-розшукової діяльності проводяться щодо сутності, правового регулювання та організації конспірації діяльності оперативних підрозділів, окремих елементів змісту конспірації, а також забезпечення конспірації в діяльності окремих суб'єктів ОРД, забезпечення конспірації конкретних оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Взаємозв'язок цих напрямів зумовлений тим, що засоби втаємничення діяльності нелегальних організацій та правоохоронних органів можуть бути аналогічними. Водночас вони спрямовані один проти одного. Критеріями розмежування конспірації злочинної діяльності та конспірації ОРД (НСРД) виступають суб'єкти та мета, до якої вони прагнуть.

Підвищення ефективності обох зазначених напрямів дослідження конспірації вимагає активного перехресного використання представниками кожного з них наукових здобутків представників іншого.

Список використаних джерел:

1. Марчук Є. К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Є. К. Марчук – Харків, 1998. – 22 с.
2. Євдокіменко С. В. Злочинна діяльність: сутність та криміналістичні аспекти боротьби з нею : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Євдокіменко Світлана Вікторівна. – К., 2002. – 219 с.
3. Журавльов В. П. Психолого-тактичні аспекти розслідування злочинів, вчинених організованими угрупованнями / В. П. Журавльов, П. М. Муженко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2002. – № 5. – С. 29–38.
4. Карпов Н. С. Злочинна діяльність : моногр.] / Карпов Н. С.– Київ : Вид-во Семєнка С., 2004. – 310 с.
5. Грібов М. Л. Конспірація злочинної діяльності / М. Л. Грібов, А. А. Венедіктов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 22.– С. 23–33.
6. Грібов М. Л. Наркобізнес: заходи приховування злочинної діяльності / М. Л. Грібов, А. А. Венедіктов // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 3 (15). – С. 164–171.
7. Грібов М. Л. Протидія візуальному спостереженню як засіб конспірації злочинної діяльності / М. Л. Грібов // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2012. – № 191. – С. 35–46.
8. Николайчук И. А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Николайчук И. А. – Воронеж, 2000. – 47 с.
9. Погорецький М. А. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 1(5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>.
10. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В. Н. Карагодин. – Свердловск, 1992. – 176 с.

11. Гудков Ю. А. Криминальное противодействие в уголовном процессе и оперативно-розыскные меры по его предупреждению : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Гудков Юрий Александрович. – М., 1994. – 18 с.

12. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами / Р. С. Белкин // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования : учеб. / под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. – М. : Новый Юрист, 1997. – 740 с.

13. Цимбалюк В. М. Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку злочинних формувань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 21.00.06 «Оперативно-розшукова діяльність» / Цимбалюк В. М. – К., 1999 – 16 с.

14. Берназ В. Д. Психологія протидії слідчій діяльності / В. Д. Берназ // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С. 79–83.

15. Александренко О. В. Поняття та сутність протидії на попередньому розслідуванні / О. В. Александренко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – Вип. № 1. – С. 84–92.

16. Маслов А. Е. Следственная тайна как средство преодоления противодействия расследованию : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А. Е. Маслов. – Воронеж, 2001. – 24 с.

17. Волобуев А. Ф. Противодействие расследованию экономических преступлений и его преодоление / А. Ф. Волобуев // Государство и право. – 2002. – № 4. – С. 42–47.

18. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Шехавцов Руслан Миколайович. – Київ, 2003. – 19 с.

19. Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. Г. Лісогор. – Київ, 2003. – 256 с.

20. Мартиненко Р. Г. Коммуникативное противодействие расследованию: способы, выявление, преодоление : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Р. Г. Мартиненко. – Краснодар, 2004. – 26 с.

21. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Щур Богдан Володимирович. – Харків, 2004. – 196 с.

22. Осипян Р. Ш. Криминалистические аспекты преодоления противодействия расследованию преступлений как составная часть следственной деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Осипян Роберт Шабоевич. – Калининград, 2009. – 21 с.

23. Римарчук Р. М. Особливості протидії дізнанню та досудовому слідству в місцях позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р. М. Римарчук. – Львів, 2010. – 20 с.

24. Омельченко О. С. Поняття та сутність протидії розслідуванню злочинів на стадії кримінального провадження / О. С. Омельченко // Вісник ХНУВС. – 2013. – № 1 (60). – С. 96–103.

25. Гусева В. О. Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання / В. О. Гусева // Вісник ХНУВС. – 2013. – № 1 (56). – С. 84–88.

26. Мисюра А. М. Подолання протидії здійсненню кримінального провадження з боку злочинних угруповань, причетних до торгівлі людьми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Мисюра А. М. – Львів, 2014. – 20 с.

Сухачев О. О.,
кандидат юридических наук
(Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко)

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ВЗАИМОСВЯЗЬ ИССЛЕДОВАНИЙ КОНСПИРАЦИИ ОПЕРАТИВНО- РОЗЫСКНОЙ И ПРЕСТУПНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена систематизации имеющихся теоретических знаний по конспирации преступной и оперативно-розыскной деятельности. Проведен анализ положений научных трудов представителей уголовного права и процесса, криминологии и криминалистики по вопросам конспирации. Определены перспективы данного направления исследований.

Ключевые слова: конспирация, противодействие расследованию, оперативно-розыскная деятельность, преступная деятельность, научные исследования.

Suhachov O.O.,
candidat of law sciences
(Taras Shevchenko National University of Kyiv)

CURRENT STATUS AND RELATIONSHIP RESEARCH CONSPIRACY SEARCH OPERATIONS AND CRIMINAL ACTIVITIES

This article is devoted to systematize the existing theoretical knowledge of criminal conspiracy and operational activities. The analysis of the provisions of scientific papers Representatives of criminal law and procedure, criminology and forensic issues regarding secrecy. The prospects of scientific investigations of this area of research.

Keywords: conspiracy, opposition to the investigation, operational-investigative activity, criminal activity, research.

Надійшла до редколегії 15.09.2016

**ВИМОГИ
щодо оформлення наукових статей,
які публікуються
у збірнику наукових праць
«ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА
ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

1. Структура наукових статей:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формування цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

2. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

- обсяг статті публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) 6–12 сторінок (інтервал – 1,5, шрифт – Times New Roman, кегель 14, поля: верхнє, нижнє, праве, ліве – 2 см.);
- перший рядок (ліворуч) – УДК статті;
- другий рядок (ліворуч) – прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);
- третій (за необхідності й четвертий) рядок (ліворуч) – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, членство в НАПрН України (за наявності), посада та місце роботи автора (співавторів);
- нижче (посередині рядка) назва публікації великими літерами (шрифт напівжирний);
- нижче розміщується анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4–8 слів) українською мовою;
- через інтервал – текст статті;
- посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках з зазначенням номеру джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25-26], а самі назви джерел наводити в кінці статті у порядку згадування у тексті (розділ – «Список використаних джерел»). Список посилань оформлюється за допомогою прикінцевих зносок відповідно до вимог ДСТУГОСТ 7.1:2006.
- після списку використаних джерел необхідно надати анотацію російською (2-4 речення) та розширену англійською (1800-2000 друкованих знаків) мовами та ключові слова (4-8 слів). Анотації мають містити також ім'я, по батькові автора (співавторів) та назву статті.

3. Вимоги щодо надання матеріалів у редакцію:

- роздрукований примірник наукової статті (підписаний у кінці автором з позначкою про дату її надходження до редакції);
- електронний варіант статті;

- довідку про автора (співавторів) із зазначенням – П.І.Б. (повністю), наукового ступеню, вченого звання, членства в НАПрН України (за наявності), місця роботи і посади, контактного номеру телефону, електронної пошти та поштової адреси з індексом, на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, розділу наукового збірника (нижче наведені розділи), у який доцільніше розмістити статтю;

- фото автора у форматі jpg;

- якщо автор не має наукового ступеня доктора юридичних наук або вченого звання «професор», додатково подається рецензія (до якої прирівнюється рекомендація до опублікування, надана головним редактором збірника або його заступником). Всі матеріали, крім поданих докторами наук і професорами, підлягають обов'язковому рецензуванню членами редакційної колегії.

- витяг із протоколу засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

- анотації (українською, російською та англійською мовами).

Відповідальність за достовірність поданої інформації, використаних цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право повертати матеріали авторам для виправлення виявлених помилок і до опрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання.

Редакційна колегія збірника

НАШІ АВТОРИ

Зозуля Євген Вікторович, доктор юридичних наук, доцент (Донецький юридичний інститут МВС України)

Наумова Н. М., аспірант (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Нестерович Володимир Федорович, доктор юридичних наук, доцент (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка)

Клемпарський Микола Миколайович, доктор юридичних наук, доцент (Донецький юридичний інститут МВС України)

Назимко Олена Вікторівна, кандидат юридичних наук (Донецький юридичний інститут МВС України)

Мелех Л. В., кандидат юридичних наук, доцент (Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України)

Круць К. І., студентка 5 курсу (Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України)

Коссак Р.В., здобувач Інституту економіко-правових досліджень НАН України

Бабенко Олена Едуардівна, аспірант (Донецький юридичний інститут МВС України)

Андріяшевська Марина Сергіївна, аспірант (Донецький юридичний інститут МВС України)

Ботнаренко Ірина Анатоліївна, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 (Національна академія внутрішніх справ)

Вавриш Андрій Валентинович, здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування (Національна академія внутрішніх справ)

Джужа Анастасія Олександрівна, кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ)

Кондратов Дмитро Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Дегтярьов Сергій Євгенович, аспірант (Донецький юридичний інститут МВС України)

Васильєв Андрій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Пашінев Дмитро Валентинович, кандидат юридичних наук, доцент (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Пекарський Сергій Петрович, кандидат юридичних наук (Донецький юридичний інститут МВС України)

Халимон Сергій Іванович, доктор юридичних наук, доцент (Донецький юридичний інститут МВС України)

Коломієць Наталія Володимирівна, кандидат юридичних наук, доцент (Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету)

Черевко Кирило Олександрович, кандидат юридичних наук (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Галстян Галуст Гагікович, аспірант (Донецький юридичний інститут МВС України)

Горбачев Василь Павлович, кандидат юридических наук, доцент

Запотоцький Андрій Петрович, кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ)

Обозна Оксана Олександрівна, аспірант (Донецький юридичний інститут МВС України)

Сухачов О. О., кандидат юридичних наук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА
ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Збірник наукових праць
№ 4 (58)
2016

(Статті друкуються українською та російською мовами)

Редактор О.І. Рутвян
Комп'ютерний набір Д.О. Пилипенко
Дизайн В.Г. Сілка

Видавець
Донецький юридичний інститут МВС України
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. 7-й Зарічний мікрорайон, 24. Тел.: (056) 495 09 69
<http://mail.donbass.com/postmaster@dli.donetsk.ua>
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3573 від 03.09.2009.
Підп. до друку 25.12.2016. Формат 60x84 1/8 . Друк офсет.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 26,5. Обл.-вид. арк. 17,8.
Наклад 100 прим. Зам. № 11\16
Виготовлювач –
ТД «Золота миля», просп. Московський, 135-а, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.